

**T.C.  
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI  
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ PROGRAMI  
BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE AZINLIK OKULLARI  
(1945-2007)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN  
PROF. DR. REMZİ KILIÇ**

**HAZIRLAYAN  
MEHMET DERE**

**MAYIS 2008-NİĞDE**

Prof. Dr. Remzi KILIÇ danışmanlığında Mehmet DERE tarafından hazırlanan “Türkiye’de Azınlık Okulları(1945-2007)” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.(.../.../2008)

**Jüri:**

**Danışman:** Prof. Dr. Remzi KILIÇ

**Üye:** Yard. Doç. Dr. Ayhan DOĞAN

**Üye:** Yard. Doç. Dr. Nevzat TOPAL

**Onay:**

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun .../.../ 2008 Tarih ve .... Sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

**Enstitü Müdürü**  
**Doç. Dr. Selen DOĞAN**

## ÖZET

Azınlık okulları olarak bilinen Rum, Ermeni ve Yahudi okulları, Osmanlı Devleti döneminde birçok haklara sahipti. Azınlıklara, kendi okullarını açma ve idare etme, bu okullardaki öğrencilere kendi ana dillerinde eğitim verme, eğitim-öğretim programlarını kendi eğitim sistemlerine göre düzenleme gibi haklar verilmiştir.

19. yüzyıla gelindiğinde Batılı Devletler, emperyalist emelleri ve çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nden pay alma yarışına girmişler, bu amaç doğrultusunda azınlık okullarını kullanmışlardır. Bu süreçte azınlık okulları önemli roller ve stratejik görevler üstlenmişlerdir.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra, azınlık okullarıyla ilgili hukukî ve yasal düzenlemelere gidilmiştir. 3 Mart 1924'te kabul edilen 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile azınlık okulları Milli Eğitim Bakanlığı'nın gözetimi ve denetimi altına alınmıştır.

Günümüze kadar olan süreç içerisinde azınlık okullarıyla ilgili birtakım hukukî ve yasal düzenlemelere gidilmiştir. 16 Haziran 1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu, bu hukuki düzenlemelerin başında gelir. Bu kanunla ilgili farklı zaman ve tarihlerde birtakım değişiklikler ve ek düzenlemeler yapılmış, 14 Şubat 2007 tarihli ve 5580 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan düzenlemeyle azınlık okullarının bağlı olduğu özel öğretim kurumları bugünkü son şeklini almıştır.

## **ABSTRACT**

Greek, Armenian and Jewish schools known as “schools of minorities” had lots of rights during the terms of the Ottoman State. They were given such rights as opening and managing their own schools, educating the students by means of their own tongues and organizing their education and training programs according to their own systems.

At the beginning of the 19th century, western states began to compete with each other so that they might obtain shares from the Ottoman State concerned with their imperialist wishes and benefits and they used the schools of minorities concerned with this purpose. During this process, schools of minorities took significant roles and strategic duties.

After the War of Freedom had been succeeded, legal regulations were realized concerning the schools of minorities. By means of Tevhid-i Tedrisat Kanunu (The Law for Connecting the Education of two different sexes) passed on March 3, 1924, no: 430, the schools of minorities were held under the supervising and checking of the Ministry of National Education.

Some legal regulations concerning schools of minorities have been realized up to now. The law for “Private Education Associations” dated on June 16, 1965 and no: 625 is one of these legal regulations. Some changes and added regulations were realized concerning this Law at different dates and times and finally, Private Education Associations on which schools of minorities depended were updated along with regulations realized at the Formal Newspaper on February 14, 2007 and no: 5580.

## ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti döneminde azınlık okulları olarak bilinen Ermeni, Rum ve Yahudi okulları Osmanlı toplumunu siyasal sosyo-kültürel açıdan önemli ölçüde etkilemiştir. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren himaye altına aldığı gayrimüslimlere çok iyi davranmış, onlara gerekli olan her türlü hak ve hürriyetleri vermişti. Gayrimüslimlere okullarını, kiliselerini, hastanelerini, mahkemelerini, istedikleri gibi idare etme hakkı tanınmıştır. . Gayrimüslimler, Osmanlı himayesinde yüzyıllarca barış huzur ve güven içerisinde yaşamışlardır.

Milli Mücadele Dönemi'nde işgal kuvvetlerinden her türlü yardım ve desteği alan azınlık okulları, Milli Mücadele'nin zaferle neticelenmesi üzerine birtakım hukuki ve yasal düzenlemelere tâbi tutulmuştur.

3 Mart 1924'te kabul edilen 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu başta olmak üzere, günümüze kadar olan süreç içerisinde azınlık okullarıyla ilgili değişiklikler ve ek düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle 18 Haziran 1965'te kabul edilen 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu bu açıdan kayda değerdir. 625 sayılı bu kanunda günümüze kadar olan süreç içerisinde, değişiklikler ve ek düzenlemeler yapılmış, 14 Şubat 2007'de Resmi Gazete'de yayınlanan 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile azınlık okulları bugünkü son şeklini almıştır.

“1945'ten Günümüze Azınlık Okulları” başlıklı bu tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde azınlık kavramı, Osmanlı Devleti'nde azınlıklar ve azınlıkların hukukî statüleri, Lozan Antlaşması'nda azınlıklar, Lozan'dan günümüze ülkemizdeki azınlıkların durumu incelenmiştir.

İkinci bölümde, günümüzdeki azınlık okulları ve bu okulların öğrenim yapıları incelenmekte, Cumhuriyet öncesinde Batılı Devletlerin azınlık okulları üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Üçüncü bölümde, Lozan Barış Antlaşması'ndan 1945'e kadar olan süreç içerisinde azınlık okulları ile ilgili hukukî ve yasal düzenlemeler ve değişiklikler incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise, 1945'ten günümüze kadar olan süreç içerisinde azınlık okulları ile ilgili hukukî ve yasal düzenlemeler ve değişiklikler incelenmiştir

Tezimizde Resmi Gazetelerden ve zengin bir bibliyografyadan verimli bir şekilde yararlanılma yoluna gidilmiştir. Tezimizin her aşamasında çok değerli katkıları ve emekleri olan ve bu sahaya yönelmemi sağlayan Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Remzi Kılıç'a, yine bu sahaya yönelmemde çok büyük etkisi olan Sayın Hocalarım Yard. Doç. Dr. Ayhan Doğan ve Yard. Doç Dr. Şaban Bayrak'a, dokümanların önemli bir bölümünün temininde yardımcı olan Sayın Prof. Dr. Ahmet Uğur'a, Prof. Dr. Ahmet Coşkun'a, Prof. Dr. Münir Atalar'a, Prof. Dr. Seyfettin Erşahin'e, Prof. Dr. Orhan Kılıç'a, Yard. Doç Dr. Davut Kılıç'a, Yard. Doç. Dr. Gülbadi Alan'a ve Erciyes Üniversitesi Kadir Has Kütüphanesi yetkililerine teşekkürü bir borç bilirim.

MEHMET DERE

MAYIS - 2008

## İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ .....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1

## BİRİNCİ BÖLÜM

### AZINLIK KAVRAMI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE AZINLIKLAR

<b>A) AZINLIK KAVRAMI VE OSMANLI DEVLETİNDE AZINLIKLAR.....</b>	<b>7</b>
1- Rumlar .....	9
2-Emeniler.....	11
3-Yahudiler.....	17
<b>B) OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE AZINLIKLARIN HUKUKİ STATÜLERİ.....</b>	<b>18</b>
1- Kapitülasyonlar.....	18
2- Tanzimat Fermanı.....	20
3- Islahat Fermanı .....	22
4- Kanun-i Esasi.....	24
<b>C- TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE AZINLIKLAR.....</b>	<b>26</b>
1- Lozan Antlaşmasında Azınlıklar.....	26
2- Lozan Antlaşmasından Günümüze Azınlıklar.....	29

## İKİNCİ BÖLÜM

### GÜNÜMÜZDE AZINLIK OKULLARI VE ÖĞRENİM YAPILARI

<b>A) RUM OKULLARI.....</b>	<b>35</b>
1- Fener Rum Erkek Lisesi .....	38
2- Heybeliada Rum Erkek Lisesi .....	39
3- Beyoğlu Merkez Rum Kız Lisesi .....	41
4- Zoğrafyon Rum Erkek Lisesi .....	42

5- Zapyon Rum Kız Lisesi .....	43
6- Yoakimyon (İoakimiyon) Rum Kız Lisesi .....	44
<b>B) ERMENİ OKULLARI .....</b>	<b>44</b>
1- Pangaltı Ermeni Lisesi.....	47
2- Sahakyan-Nunyan Ermeni Lisesi .....	49
3- Getronagan Ermeni Lisesi .....	50
4- Esayan Ermeni Lisesi .....	52
5- Surp Haç Ermeni Lisesi.....	53
<b>C) YAHUDİ OKULLARI.....</b>	<b>54</b>
1- Ulus Özel Musevi Lisesi .....	59
<b>D) BATILI DEVLETLERİN AZINLIK OKULLARINA</b>	
<b>ETKİLERİ.....</b>	<b>61</b>
1- Rum Okulları.....	67
2- Ermeni Okulları .....	80
3- Yahudi Okulları .....	110

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### LOZAN ANTLAŞMASI'NDAN 1945'E KADAR AZINLIK OKULLARINDAKİ HUKUKÎ DÜZENLEMELER

<b>A) LOZAN ANTLAŞMASINDAN 1945'E KADAR AZINLIK</b>	
<b>OKULLARI.....</b>	<b>113</b>
1- Lozan Antlaşmasında Azınlık Okulları .....	113
2- Tevhid-i Tedrisat Kanunu.....	114
3- 1924 Yılı Genelgesi .....	114
4- 1925 Yılı Genelgesi .....	115
5- 1926 Yılı Genelgesi .....	116
6- Tapu Kanunu .....	118
7- 1935 Tarihli 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu.....	118
a.4771 Sayılı Kanun .....	119
b. 4778 Sayılı Kanun .....	121
c. 2008 Tarihli ve 5737 Sayılı Vakıflar Yasası.....	121
8- Azınlık Okul Kitapları Hakkında Kararname.....	126



## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### 1945'TEN GÜNÜMÜZE AZINLIK OKULLARINDAKİ HUKUKİ DÜZENLEMELER

<b>A) 1945'TEN GÜNÜMÜZE AZINLIK OKULLARI.....</b>	<b>127</b>
1- Azınlık Okulları Türkçe ve Türkçe Kültür Dersleri Hakkında Kanun.....	127
2-1961 Anayasası.....	127
3- 1965 Tarihli 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu .....	128
a- 1965 Tarihli 625 Sayılı Ö.Ö.K.K'da Bugüne Kadar Yapılan Değişiklikler.....	147
4- Özel Öğretim Kurumları Yönetici ve Öğretmenlerinde Aranacak Niteliklere ve Şartlara Ait Yönetmelik.....	172
5- 1973 Tarihli ve 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu .....	173
6- 1982 Anayasası .....	177
7- 2007 Tarihli 5580 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu .....	178
8- Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği.....	195
9- Azınlık Okullarının Özel Tatil Günleri .....	197
<b>SONUÇ.....</b>	<b>199</b>
<b>BİBLİYOGRAFYA .....</b>	<b>203</b>
<b>DİZİN .....</b>	<b>210</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>211</b>

## KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ASAM.	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev:	: Çeviren
DGBİT.	: Doğuştan Günümüze Büyük İşlam Tarihi
DİA.	: Diyanet İşlam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
EÜSBED.	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İA.	: İşlam Ansiklopedisi
md.	: Madde
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TCTA.	: Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları

## GİRİŞ

Azınlık okulları olarak adlandırılan Rum, Ermeni ve Yahudi toplumlarının eğitim öğretim kurumları Osmanlı toplumunun yapısını siyasal, sosyal ve kültürel yönden önemli ölçüde etkilemiştir.

İstanbul'un fethiyle birlikte Hristiyan halk, hiçbir devletten görmediği, hatta Bizans İmparatorluğu çatısı altındayken bile elde edemediği geniş haklara Osmanlı Devleti sayesinde sahip olmuştur. Gayrimüslimlere kendi dillerini kullanma ve eğitim yapma, din ve inançlarında serbest olma ve ibadetlerini rahatça yerine getirebilme, kiliselerini, hastanelerini istedikleri gibi idare etme hakkı tanımıştır.<sup>1</sup>

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde 3 önemli toplulukla karşılaşmıştır. Bunlar, Ortodoks Rum Kilisesi'ne bağlı Rumlar, Gregoryen Kilisesi'ne bağlı Ermeniler ile Yahudilerdir. Bu topluluklar etnik kökenleriyle anılmayıp din ve mezhep anlamında millet olarak tanımlanıyordu. Fatih, fetihten hemen sonra "Galata Ahitnâmesi" ile buradaki topluluklara başta din ve vicdan hürriyeti olmak üzere birçok hak ve hürriyetler vermiştir.<sup>2</sup>

Osmanlı Devleti'ni oluşturan önemli etnik unsurlardan olan Ermeniler yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin himayesi altında rahat, huzur ve güven içinde yaşamışlardır. Daha çok şehirlerde yaşayan Ermeniler ticaret, kuyumculuk, bankerlik, sarraflık, mimarlık, müteahhitlik gibi ticarî ve mâlî işlerle uğraşmışlardır.<sup>3</sup> Ayrıca Millet-i Sadıka (Sadık Millet) olan Ermenilerin Osmanlı idaresine 33 mebus, 22 bakan, 29 general, 7 büyük elçi, 11 konsolos, 7 öğretim üyesi, 41 yüksek dereceli memur verdiği göz önünde bulundurulursa Ermenilerin Osmanlı idaresinde ne kadar iyi hayat şartlarına, geniş hak ve özgürlüklere sahip olduğu daha iyi anlaşılır.<sup>4</sup>

Bir diğer önemli etnik unsur ise Rumlardır. Rumlar Osmanlı Devleti'nde imtiyazlı bir azınlık olmuş, Rum Ortodoks Kilisesi'ne tanınan dinî, siyasî, sosyal ve

---

<sup>1</sup> Veysel Bilgiç, "Osmanlı Devleti'nde Azınlıklar", **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**(ed. İdris Bal-Mustafa Çufalı), Nobel Yay., Ankara 2003, s.78; İlkur Polat Haydaroglu **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 5.

<sup>2</sup> İsmet Miroğlu, "Fatih Devrinde Osmanlı İmparatorluğu", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C.10, Çağ Yay., İstanbul 1989, s. 218; Haydaroglu, **a.g.e.**, s. 5-6.

<sup>3</sup> Halit Ertuğrul, **Azınlık ve Yabancı Okullar**, Nesil Yay., İstanbul, 1998, s. 58; Bilgiç, *a.g.m.*, s. 79.

<sup>4</sup> Abdülkadir Yuvalı, "Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Sanatının Tarihi Temelleri", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. 1, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 2007, s. 81.

kültürel haklar sayesinde, dönemin diğer azınlıklarına oranla daha fazla haklara sahip olmuşlardır. Böylece Rumlar, her türlü eğitim-öğretim kurumlarını ve dinî müesseselerini açma ve idare etmenin yanı sıra, bağımsız mahkemelerini, mahallî idarelerini ve vergi toplama düzenlerini kurmuşlardır.<sup>5</sup>

Fenerli Rum beyleri devletin dışişleri bakanlığında müsteşarlık, tercümanlık görevi, ayrıca Eflak ve Boğdan voyvodalıkları, Girit ve Sisam valilikleri gibi üst düzeyde görev yapmışlar, ticaret ve sanatta oldukça ileri gitmişlerdir.<sup>6</sup>

Bir diğer etnik unsur olan Yahudiler ise, Ermeniler ve Rumlar da olduğu gibi, Osmanlı Devleti himayesinde yüzyıllarca huzur, güven ve barış içerisinde yaşamışlardır. Fatih, İstanbul'u fethedince diğer gayrimüslimlere verdiği hakları Yahudilere de tanımış ve Maiz Kapsali (Moses Capsali)'yi ilk hahambaşı olarak atamış ve bütün Yahudileri tek bir merkeze bağlamıştır. Fatih, Hahambaşı Maiz Kapsali'ye geniş yetkiler vermiş ve onu Yahudilerden alınan vergileri toplamakla yükümlü kılmıştır.<sup>7</sup>

Osmanlı Devleti döneminde azınlıklara tanınan haklar arasında özel okullar açma, bu okullardaki öğrencilere kendi anadillerinde eğitim verme, eğitim-öğretim programlarını kendi eğitim sistemlerine göre düzenleme yetkisi gibi yetkiler verilmişti. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin azınlık okulları üzerinde 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nin yayınlanması ve uygulanmasına kadar olan süreç içerisinde hiçbir gözetim ve denetiminin olmayışı, bu okulların zamanla sayısını ve zararlı faaliyetlerini artırmıştır. Özellikle 1789 Fransız İhtilali sonrasında yaygınlaşan milliyetçilik, milli devlet, eşitlik, hürriyet ve adalet gibi kavramlar sonrasında Osmanlı himayesindeki gayrimüslimler; Batılı Devletler, Amerika ve Rusya tarafından emperyalist emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanılmışlar, bu devletlerin desteği ile Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsız bir devlet kurma vaadiyle sık sık Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırılmışlardır.<sup>8</sup>

Bu süreçte azınlık okulları –özellikle de Ermeni ve Rum okulları- çok önemli roller ve stratejik görevler üstlenmişlerdir. Şöyle ki bu isyanların fikrî, siyasî ve

---

<sup>5</sup> Ertuğrul, a.g.e., s. 62.

<sup>6</sup> Nuri Ünlü, **Osmanlılardan Günümüze Kadar İslam Tarihi**, C. 3, İFAV Yay., İstanbul 1994, s. 62.

<sup>7</sup> Haydaroğlu, a.g.e., s. 9; Ertuğrul, a.g.e., s. 63.

<sup>8</sup> Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 8. basım, Alfa Yay., İstanbul 2001, s. 151; Şamil Mutlu, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları**, 2. basım, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2005, s. 25-26.

ideolojik altyapısının hazırlanması, planlanması ve eyleme geçirilmesi, gerektiğinde bu okulların askerî üs, ihtilal ve isyan merkezi, silah, cephane ve mühimmat deposu olarak kullanılması, silah yapım yeri ve sığınak olarak kullanılması gibi pek çok önemli görevler üstlenmişlerdir.

Milli Mücadele Dönemi'nde Batılı Devletlerden her türlü yardım ve desteği gören azınlık okulları, Türk Milleti aleyhine her türlü olumsuz faaliyetlerde bulunarak Milli Mücadele'yi baltalamak istemişlerse de bunda başarılı olamamışlardır.

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra 24 Temmuz 1924'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın 37. ve 45'inci maddeleri arasındaki düzenlemelerin hepsi azınlıklar için yapılmıştır. Yani antlaşmanın ilgili maddeleri azınlıkları ilgilendirmektedir. Bu antlaşmaya göre oluşturulan hukukî ve siyasî statüye göre, gayrimüslim azınlıktan maksat Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir. Böylece bu antlaşmayla Batılı Devletlerin azınlıklar ifadesini kullanarak, üniter devlet yapımızı, milli birlik ve bütünlüğümüzü bozmaya yönelik emperyalist politikalarının önüne geçilmiştir.<sup>9</sup>

Lozan Antlaşması'nda yapılan düzenlemeyle, ülkedeki azınlıklara bir ayrıma maruz kalmaksızın diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olma ve aynı zamanda dillerini, kültürlerini ve geleneklerini sürdürme hakkı tanınmıştır.<sup>10</sup>

3 Mart 1924'te kabul edilen 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki azınlık okulları da dâhil olmak üzere bütün eğitim-öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.<sup>11</sup> Böylece ülkedeki eğitim-öğretimdeki dağınıklık giderilmiş, Milli Eğitim Bakanlığı eğitim-öğretimden sorumlu ve yetkili tek merci haline gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde azınlıklar ile ilgili olarak belli başlı gelişmelerden bahsedecek olursak:

Lozan Antlaşması'nda İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Türkler dışında, Türkler ve Rumlar Yunanistan ve Türkiye arasında karşılıklı olarak "mübadele" edilecekti. Bu amaçla milletlerarası bir komisyon kurulmuştu. Fakat

<sup>9</sup> Ali Güler, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Azınlıklar**, Tamga Yay., Ankara 2000, s. 279-280.

<sup>10</sup> Murat Saraçlı, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar**, Lotus Yay., Ankara 2001, s. 126.

<sup>11</sup> Hamza Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, MEB. Yay., İstanbul 1982, s. 263; Akyüz, **a.g.e.**, s. 299.

taraflar arasında anlaşmazlık çıkınca konu, çözülmesi için Milletler Cemiyeti'ne havale edildiyse de Milletler Cemiyeti bu sorunu çözemeyince iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşti.<sup>12</sup>

Türkiye ve Yunanistan 1 Aralık 1926'da imzaladıkları bir anlaşmayla ahali değişiminin çeşitli yönlerini çözüme kavuşturdularsa da uygulamada bazı aksaklıklar çıktı. Nihayetinde 10 Haziran 1930 yılında yapılan antlaşmaya göre: İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya Türkleri dışında, Rumlar ve Türkler karşılıklı olarak Türkiye ve Yunanistan arasında mübadele edilecekti. Bu nüfus değişiminde Türkiye'den Yunanistan'a yaklaşık 1 milyon 200 bin Rum göç etti, Yunanistan'dan Türkiye'ye ise 500 bin civarında Türk gelmiştir.<sup>13</sup>

Azınlıklar ile ilgili bir diğer önemli gelişme ise "Varlık Vergisi" uygulamalarıdır. 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı nedeniyle Türkiye ekonomisi büyük sorunlar yaşamış, savunma harcamaları önemli boyutlara ulaşmış, devletin ve zaten sınırlı olan özel sektörün yatırımları azalmıştır.<sup>14</sup> Yatırımların azalması ve erkek nüfusun önemli bölümünün askere alınması üretimin azalmasına yol açmıştır. Toplam arz, toplam talebi karşılayamaz hale gelmiş, bu da fiyatların artmasına neden olmuştur. Dolaşımdaki para miktarının artması ve buna bağlı olarak fiyatların yükselmesi sonucunda, piyasadaki fazla parayı çekmek için geriye iki yol kalıyordu: Vergilendirme veya borçlanma, Borçlanmanın, zaten bozuk olan devlet bütçesine ek yük getireceği gerekçesiyle vergilendirme yoluna gidilmiştir.<sup>15</sup>

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti tarafından çıkarılan ve 12 Kasım 1942'de 4305 sayılı kanun olarak Resmi Gazete'de yayınlanan Varlık Vergisi, 15 Mart 1944 yılına kadar uygulanmıştır. Varlık Vergisi ile genelde gayrimüslim İstanbul tüccarlarının, özel olarak ise azınlık tüccarlarının, olağanüstü savaş şartları ve ihtikâr (karaborsa) yoluyla yüksek ve spekülatif kazanç sağlayanların vergilendirilmesi amaçlanıyordu.<sup>16</sup>

---

<sup>12</sup> Güler, **a.g.e.**, s.282; Eroğlu, **a.g.e.**, s. 322.

<sup>13</sup> Güler, **a.g.e.**, s.282.

<sup>14</sup> Hüseyin Perviz Pur, **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, Eren Yay., İstanbul 2007, s. 89; Rıdvan Akar, **Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları**, Belge Yay., İstanbul 2000, s. 78.

<sup>15</sup> Pur, **a.g.e.**, s. 92; Akar, **a.g.e.**, s. 82.

<sup>16</sup> Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yay., İstanbul 2000, s. 135; Pur, **a.g.e.**, s. 96.

İstanbul'da kurulan üç komisyon, tahakkuk eden vergi listelerini 18 Aralık 1942'de açıkladı. İstanbul'da tahakkuk eden vergilerin yüzde 87'si gayrimüslim, yüzde 7'si Müslüman mükelleflere yüklenmiştir. Geri kalan yüzde 6'sı değişik kalemlerde olup çoğu yabancı ecebilerdir. Ülkede tahakkuk eden vergi oranı açısından gayrimüslimler yüzde 83 iken, Müslümanların oranı yüzde 7'dir.<sup>17</sup>

Türkiye çapında varlık vergisi ödemesi gereken yükümlü sayısı 114 bin 368 olarak saptanmış, 465.4 milyon TL dolayında vergi toplanması hedeflenmiş, ancak toplam vergi 315 milyon TL düzeyinde kalmıştır. Bu miktarın yaklaşık 221.3 milyon TL'si İstanbul'daki 54 bin yükümlüden alınmıştır.<sup>18</sup>

Azınlıklar ile ilgili diğer bir önemli gelişme ise 1955'te meydana gelen "6-7 Olayları"dır. Kıbrıs Meselesi nedeniyle Türk-Yunan ilişkileri çok sıkıntılı döneme girmiş, Yunanistan Kıbrıs Meselesi nedeniyle Batı Trakya'daki Türklere baskı ve eziyet yapmaya başlayınca, bir kısım tahriklerin ve telkinlerin etkisiyle Kıbrıs Türktür Cemiyeti, Demokrat Parti teşkilatları, öğrenci dernekleri, gençlik teşkilatları, sendikalar ve meslek kuruluşları İstanbul ve İzmir'deki gayrimüslimlere yönelik 6 Eylül 1955 akşamı başlayan ve 7 Eylül sabahına kadar devam eden saldırı, yağma eylemi gerçekleştirilmiştir. Olaylarda Kıbrıs Türktür Cemiyeti ile öğrenci dernekleri ve sendikalar belirleyici rol oynamıştır. Olaylar üzerine İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiştir.<sup>19</sup>

Mahkeme kayıtlarına göre azınlıklara ait (en çok zararı Rumlar görmüştür) 4214 ev, aralarında fabrika, atölye, dükkân, otel, bar gibi yerlerin bulunduğu 5 bin 317 mekan, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 8 ayazma, 26 okul, 5 spor kulübü, 2 mezarlık tahrip edilmiştir. Yağmalama ve saldırılar ve Kıbrıs Meselesi nedeniyle Rumlara yönelik olsa da, saldırılardan gayrimüslimler, hatta dönmeler bile nasibini almıştır. Tahrip edilen yerlerin yüzde 59'u Rumlara, yüzde 17'si Ermenilere, yüzde 12'side Yahudilere aitti. Hasar yaklaşık 150 milyon TL'yi bulmaktaydı, bu rakam o

---

<sup>17</sup> Aktar, **a.g.e.**, s. 166; Pur, **a.g.e.**, s. 98.

<sup>18</sup> Rıdvan Akar, **a.g.e.**, s. 86.

<sup>19</sup> Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Olayları**, İletişim Yay., İstanbul 2006, s. 61; Yahya Koçoğlu, **Türkiye'de Gayrimüslim Hayatlar**, Metis Yay., İstanbul 2003, s. 102.

dönemin 54 milyon Amerikan Doları'na eşdeğerdi. Hükümet, zarara uğrayıp bunu tescil ettirenlere toplam 60 milyon TL tazminat ödemiştir.<sup>20</sup>

Azınlıklar ile bir diğer önemli gelişme ise, 1964 yılında Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı Kıbrıs Meselesi nedeniyle, Türkiye'de yerleşik olarak yaşayan ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Yunan vatandaşlarının ikamet ve çalışma izinlerinin iptal edilmesidir. Yaklaşık 12 bin Rum, yanlarında sadece 20 kilo kişisel eşya ve 200 lira parayla sınır dışı edilmiştir. Bu kimselerin bütün mal varlıkları ve bankadaki paraları bloke edildi.<sup>21</sup> Burada vurgulanması gereken husus, bu uygulamanın öncelikli amacının Kıbrıs Meselesi'nin çözümüne yönelik olarak Yunanistan'ın ikna edilmesiydi. 1964 yılı başlarında Kıbrıs'ta had safhaya varan çatışmaların durdurulması için diplomatik girişimlerden bir sonuç alınmaması üzere Türk Hükümeti böyle bir yola başvurmuştur.<sup>22</sup> Bu durum, Rum topluluğunun ülkeden ayrılmasına sebep teşkil etmiş, Kıbrıs Meselesi nedeniyle uygulanan bu karar sonucu yalnızca Yunan uyruklular değil, güvenlik korkusu nedeniyle İzmir, Ankara, Adana vs. yerlerde yaşayan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu Rumlarda kendilerinden ülkeden göç etmişlerdir. Türkiye'de 1955 yılında 80 bin olan Rum nüfusu, 1960'ta 65 bine, 1965'te ise 48 bin'e düşmüştür.<sup>23</sup>

1945 İkinci Dünya Savaşı sonrasında azınlık okulları ile en önemli gelişme, 16 Haziran 1965 tarihinde kabul edilen 625 sayılı Özel Öğretim kurumları Kanunu'dur. Bu kanunla azınlık okullarının uymak zorunda oldukları genel amaçlar, temel ilkeler, kuruluş ve işleyişleri, eğitim sistemi içindeki konumları, görevlendirilecek öğretmenlerin nitelikleri, okul, bina ve tesisleri, eğitim araç ve gereçleri, eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumlulukları belirlenmiştir.

1965 tarihli 625 sayılı bu kanunla ilgili olarak, değişik zaman ve tarihlerde birtakım değişikliklere ve ek düzenlemelere gidilmiş, Özel Öğretim kurumları Kanunu 14 Şubat 2007'de tarihli ve 5580 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış olan düzenlemelerle bugünkü son şeklini almıştır. Dolayısıyla günümüzde azınlık okulları bu son kanun çerçevesinde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedirler.

---

<sup>20</sup> Güven, **a.g.e.**, s. 64; Koçoğlu, **a.g.e.**, s. 102.

<sup>21</sup> Hülya Demir – Rıdvan Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**, İletişim Yay., İstanbul 1994, s. 17; Koçoğlu, **a.g.e.**, s. 114.

<sup>22</sup> Demir - Akar, **a.g.e.**, s. 18-19; Koçoğlu, **a.g.e.**, s. 115.

<sup>23</sup> Demir – Akar, **a.g.e.**, s. 21; Koçoğlu, **a.g.e.**, s. 116.



## BİRİNCİ BÖLÜM

### AZINLIK KAVRAMI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE AZINLIKLAR

#### A) AZINLIK KAVRAMI VE OSMANLI DEVLETİ'NDE AZINLIKLAR

Azınlık, bir devlet otoritesi altında yaşayan, aralarında din, dil, ırk farkı bulunan, özel anlaşmalarla verilen haklardan yararlanan gruplardır.<sup>1</sup>

İslam Hukuku'ndaki “dinde zorlama yoktur” esasını benimsemiş olan Osmanlı Devleti, ele geçirdiği topraklarda yaşayan gayrimüslimlerle bir zimmet anlaşması imzalamış, gayrimüslimler haraç ve cizye ödeyerek can ve mal güvenlikleri devlet tarafından emniyet altına alınmıştır.<sup>2</sup>

Osmanlı Devleti'nin toplumsal, hukukî, siyasî ve idarî yapısı ırk esasına göre değil, “Millet Sistemi” denilen inanç temeline göre şekillenmiştir. Osmanlı Devleti döneminde “Millet Sistemi” esasına dayanan azınlıkların büyük çoğunluğunu Rum, Ermeni ve Yahudi toplumları oluşturuyordu. Millet esasına göre azınlık statüsünde bulunan Ermenilerin ve Rumların dini Hıristiyanlık, Yahudilerin dini ise Musevilikti.<sup>3</sup>

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerle iç içe yaşama, devletin kuruluş yıllarına kadar gider. Gayrimüslimler, İslam Hukuku'nun “zimmi hukuku” ile birlikte zaman zaman çıkarılan “örfî hukuk”un sağladığı düzen içinde huzur, barış ve güven içerisinde yüzyıllarca yaşamışlardır.<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Komisyon, **Türkçe Sözlük**, C. 1, TDK. Yay., Ankara 1988, s. 120; **Türkiye Ansiklopedisi**, “Azınlıklar”, mad., C. 1, Kaynaklar Kitaplar Yay., İstanbul 1993, s. 303; Özer Ozankaya, **Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1980, s. 18; Ömer Demir-Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 3. basım, Vadi Yay., Ankara 1997, s. 28; Sezgin Kızılcılık-Yaşar Erjem, **Sosyoloji Sözlüğü**, 4. basım, İzmir 1996, s. 56.

<sup>2</sup> Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yay., İstanbul 1990, s. 13; İlber Ortaylı, **Üç Kitada Osmanlılar**, Timaş Yay., İstanbul 2007, s. 58.

<sup>3</sup> Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 14; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 25; Ortaylı, **a.g.e.**, s. 59.

<sup>4</sup> Bilgiç, **a.g.m.**, s. 76; Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 15.

Osmanlılarda azınlık anlayışı, bir nüfus veya insan ayrımı olmayıp, azınlıkların kimlikleri, tanınmaları ve bilinmeleri açısından kullanılmıştır. Bu sebeple azınlıkların tespitinde fert sayısı veya toplulukların birbirine oranı diye bir kural mevcut değildir. Bundan dolayı azınlıklar, kendilerine “Osmanlı” denilmesini istemişlerdir.<sup>5</sup>

Burada bir hususa özellikle değinmeliyiz ki fethedilen, başka bir devletin veya kültürün hâkimiyeti altına giren halkların dinî, millî ve kültürel kimliklerini uzun süre koruyamadıkları, asimile oldukları tarihî bir realitedir. Osmanlılar, hâkimiyeti altındaki farklı unsurlara herhangi bir baskı ve asimilasyon uygulamamıştır. Tersine bir durum olsaydı, beş asırdan fazla Osmanlı hâkimiyeti altında kalan yerlerde ne İslam’dan başka bir din, ne Türkçe’den başka bir dil, ne Türk’ten başka bir millet kalırdı. Bu durum, devletin zaaf veya ihmali sonucu değil, bilinçli olarak uygulanan ve İslam Hukuku’nun emrettiği “zimmi hukuku” ile ilgilidir ve devletin sergilediği duyarlılığın tabii bir sonucudur.<sup>6</sup>

Azınlıklar, Osmanlı idaresinde İslam Hukuku’nun kendilerine tanıdığı haklar çerçevesinde cemaat işlerinde kamu düzenini ilgilendiren konularda; aile, evlenme, boşanma, miras vb. özel hukukla ilgili konularda çok geniş haklara sahip olmuşlardır. Yani Müslüman halkın sahip olduğu birçok hak ve hürriyetler kendilerine verilmiştir.<sup>7</sup>

Fatih Sultan Mehmet, 1453’te İstanbul’u fethettiğinde üç önemli topluluk ile karşılaştı. Bunlar Ortodoks Kilisesi’ne bağlı Rumlar, Gregoryen Kilisesi’ne bağlı Ermeniler ve bir de Yahudilerdi. Bu topluluklar etnik kökenleriyle anılmayıp din ve mezhep anlamında “millet” olarak tanımlanıyordu.<sup>8</sup> Fatih, fetihden hemen sonra “Galata Ahitnâmesi” ile buradaki topluluklara kendi dillerini kullanma ve kendi dillerinde eğitim görme, dinlerini ve inançlarını serbestçe yaşama, kendi kültür ve

---

<sup>5</sup> Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, C. 10., Ötüken Yay., İstanbul 1993, s. 267, Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 26.

<sup>6</sup> Bilgiç, *a.g.m.*, s.78.

<sup>7</sup> Yuluğ Tekin Kurat, “Çok Milletli Bir Devlet Olarak Osmanlı İmparatorluğu”, **Osmanlı**, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 221; Taha Toros, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslim Azınlıklar”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İletişim Yay., İstanbul 1985, s. 1010.

<sup>8</sup> Miroğlu, *a.g.m.*, s. 218.

ananelerini yaşama ve tarihî varlıklarını huzur ve güven içinde sürdürebilme gibi haklar vermiştir.<sup>9</sup>

Fatih zamanında ve daha sonraki padişahlar zamanında, azınlıkların verilen hak ve hürriyetler, devletin zamanla gücünü yitirmesiyle birlikte, Batılı Devletlerinde kışkırtmalarıyla azınlıklar tarafından yeterli bulunmayarak siyasî, idarî, hukukî, iktisadî, ticarî, kültürel alanlarda yeni düzenlemeler yapılması sonucunu doğurmuştur.<sup>10</sup> Fakat yapılan bu yeni düzenlemeler, Batılı Devletlerin baskıları sonucu yapıldığı için devletin çöküşünü önlemeye yetmediği gibi, Batılı Devletlerin azınlıkların haklarını bahane ederek sık sık içişlerimize karışmalarına neden olmuştur.

Netice itibariyle şunları söylemek gerekirse: Osmanlı Devleti, gayrimüslim tebaaya hem dinî hem de örfî hukuk çerçevesinde birçok hak ve hürriyetler vermiş, fakat devletin zamanla gücünü yitirmesiyle birlikte, verilen bu haklar ve hürriyetler Batılı Devletlerinde kışkırtmalarıyla Osmanlı Devleti aleyhine kullanılarak devletin çöküşünü hızlandırmıştır.

## 1- Rumlar

Rumların Türklerle ilk teması Büyük Selçuklular devrinde başlamış, bu temas 1071'den 1453'e kadar kesintilerle devam etmiştir.<sup>11</sup>

Osmanlı döneminde Rumlar, 1453 yılında İstanbul'un fethiyle başlayan Yeniçağa kadar, İstanbul'da "Bizans", Trabzon ve çevresinde ise "Pontus" olmak üzere iki ayrı devlet halinde yaşamışlardır. Rumlar Ortodoks Mezhebi'ne mensuptular. Bizanslı Rumlar 1453'te İstanbul'un fethiyle, Pontuslu Rumlar 1461'de Trabzon'un alınmasıyla Osmanlı yönetimine girmişlerdir.<sup>12</sup> Gerek İstanbul'daki Rumlar, gerekse de Trabzon'daki Rumlara çok geniş hak ve hürriyetler verilmiş, Fatih'in Patrik ve Patrikhaneye vermiş olduğu ve diğer Osmanlı Padişahları

<sup>9</sup> Miroğlu, *a.g.m.*, s. 219; Bilgiç, *a.g.m.*, s. 79; Toros, *a.g.m.*, s. 1011.

<sup>10</sup> Remzi Kılıç, "Osmanlı Türkiyesi'nde Azınlık Okulları", **Türk Kültürü**, Sayı: 431, Ankara 1999, s. 151; Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 5; Kurat, *a.g.m.*, s. 223.

<sup>11</sup> Ünlü, *a.g.e.*, s. 23.

<sup>12</sup> Toros, *a.g.m.*, s. 1009.

tarafından da sürdürülen haklar öylesine geniş tutulmuştur ki, adeta devlet içinde devlet görüntüsü ortaya çıkmıştır.<sup>13</sup> İstanbul Rum Patriği'ne, sadece Rum cemaatinin liderliği verilmemiş, bunun yanında Avrupa'daki tüm Ortodoksların lideri olma ayrıcalığı da sunulmuştur. Sırp, Bulgar, Arnavut, Roman Kiliseleri ile Rus Ortodoks Kilisesi de İstanbul Patrikhanesine bağlanmıştır.<sup>14</sup> Ayrıca Rumlar, Patrikhane öncülüğü ve denetiminde bağımsız dini hayat ve dinle ilgili müesseselerin yanında, bağımsız mahkemelerini, mahalli idarelerini, vergi toplama düzenlerini, her türlü eğitim müesseselerini kurmuşlardır.<sup>15</sup>

Rumlar, Osmanlı Devleti'nde imtiyazlı bir azınlık olmuş, Fenerli Rum beyleri, Devletin Hariciye Vekaleti (Dışişleri Bakanlığı)'nde müsteşarlık, tercümanlık görevi, ayrıca Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları, Girit ve Sisam Valilikleri gibi üst düzeyde görev yapmışlar, ticaret ve sanatta oldukça ileri gitmişlerdir.<sup>16</sup> Ayrıca kiliseleri ve Patrikhane, Katolik Avrupa'ya karşı himaye altına alınmış, kendilerine her konuda olduğu gibi, din ve inanç hürriyeti hususunda çok geniş ayrıcalıklar verilmiştir.<sup>17</sup>

Yüzyıllarca Osmanlı himayesinde rahat, huzur ve barış içerisinde yaşayan Rumlar, Rusya'nın Ortodoksları himaye etme ve sıcak denizlere inme politikasının, Batılı Devletlerin ise emperyalist politikalarına alet olmuşlar, Osmanlı Devleti'nin yıkılışında çok önemli rol oynamışlardır.<sup>18</sup> Burada bir hususu özellikle belirtmeliyiz ki, Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanıp bağımsız bir devlet kurmak istemelerinde, Avrupa'da okuyan Rum gençlerinin çok büyük rolü olmuştur. Şöyle ki; Avrupa üniversitelerinde okuyan Rum gençleri oradaki ilim ve düşünce adamları, şairler ve yazarlar ile temasa geçerek onlardan Fransız İhtilali sonrasında moda olan bağımsızlık, milli devlet, özgürlük, eşitlik, adalet vb. konularda bilgilendirilip yönlendiriliyorlardı. Avrupa'dan dönen bu Rum gençleri, bu fikirleri kendi toplumuna yayarak ayrılıkçı hareketleri körüklüyorlardı. Bunun neticesinde Rumlar,

---

<sup>13</sup> Süreyya Şahin, "Fener Rum Patrikhanesi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 12, İstanbul 1995, s. 342; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 61.

<sup>14</sup> Şahin, **a.g.e.**, s. 344.

<sup>15</sup> Toros, **a.g.e.**, s. 1010; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 62.

<sup>16</sup> Ünlü, **a.g.e.**, s. 24.

<sup>17</sup> Toros, *a.g.m.*, s. 1011; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 63.

<sup>18</sup> Süleyman Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, Bayrak Yay., İstanbul 1984, s. 43-44; Ünlü, **a.g.e.**, s. 26, Toros, *a.g.m.*, s. 1010.

Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanıp bağımsız devlet kurma isteğiyle ayaklanıyorlardı.<sup>19</sup>

Ayrıca Rumlar, bu amaçlarına ulaşabilmek için Etniki(Filiki) Eteryas, Mavri Mira, Pontus Rum, Rum İzci Teşkilatı gibi teşkilatlar kurmuşlar, papazlar vasıtasıyla halkı Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtıp ayaklandırmışlardır. Bu ayaklanmalarda misyonerlerin, kiliselerin, okulların, tüccarların, Rum çetelerinin çok büyük rolü olmuştur.<sup>20</sup>

1821'de Mora İsyanı sonrasında Rumlar, Batılı Devletlerin ve Rusya'nın da desteğiyle 1829 yılında Yunan Devleti'ni kurmuşlardır.<sup>21</sup>

Milli Mücadele döneminde ise Rumlar, Batılı Devletlerinde destek ve yardımlarıyla Milli Mücadele'yi baltalamak için birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır (bu faaliyetler hakkında tezimizin ileriki bölümlerinde bilgi verilecektir). İstanbul'daki Rumlar, Bizans Devleti'ni yeniden kurmak, Karadeniz'deki Rumlar Pontus Devleti'ni yeniden kurmak için faaliyete geçmişler; bu hususta Patrikhane, misyonerler, Rum kiliseleri ve okulları, Rum tüccarları ve Rum çeteleri çok aktif rol oynamışlarsa da bu hususta başarılı olamamışlardır.<sup>22</sup>

Milli Mücadele'nin zaferle neticelenmesi ve 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması sonrasında İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya Türkleri dışında, Rumlar ve Türkler, Yunanistan ve Türkiye arasında karşılıklı olarak mübadele edilecekti.<sup>23</sup>

Bugün ülkemizde Rumlar; İstanbul, Gökçeada, Bozcaada, Trabzon ve Çanakkale'de rahat ve huzur içinde yaşamaktadırlar.<sup>24</sup>

## 2- Ermeniler

---

<sup>19</sup> Kocabaş, **a.g.e.**, s. 47; Ünlü, **a.g.e.**, s.25-26.

<sup>20</sup> Münir Atalar, "*Türkiye'deki Terörün Nedenleri ve Buna Yunanistan'ın Etkileri (Pontuşçuluk ve Patriklik)*", **Polis Dergisi**, Sayı: 39, Ankara 2004, s. 347.

<sup>21</sup> Kocabaş, **a.g.e.**, s.81-82; Ünlü, **a.g.e.**, s.34.

<sup>22</sup> Kocabaş, **a.g.e.**, s. 142; Atalar, **a.g.e.**, s. 348-349.

<sup>23</sup> Eroğlu, **a.g.e.**, s. 198.

<sup>24</sup> Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 64.

Ermenilerin menşei tam ve kesin olarak karara bağlanamamış, Ermenilerin menşei muhtelif rivayet ve mitolojik hikâyelerden ibaret kalmıştır. Buna göre birinci görüş Ermeniler Frigyalılarla birlikte Trakya'dan Anadolu'ya gelmişler; ikinci görüş güneyden gelen ve Urartu'ya yerleşen Hayk'larla, kuzeyden gelip Anadolu'ya giren Armenlerin birleşmesiyle ortaya çıkan bir toplumdur; üçüncü görüş ise Hititlerin torunları olduklarıdır.<sup>25</sup>

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan, 1071 yılında Malazgirt Zaferini kazandıktan sonra Anadolu'ya bir Türk yurdu haline getirmiş, burada yaşayan Ermenilerde Türk idaresine girmişlerdir.<sup>26</sup> Uzun süre Selçuklu idaresinde kalan Ermeniler, daha sonra Harezşahlar, İlhanlılar, Celayirliler, Timurlular, Akkoyunlular idaresinde de yaşamışlardır.<sup>27</sup>

Fatih, İstanbul'u fethedince Ermenilere çok geniş haklar vermiş, Bursa Metropolitisi Ovakim'i patrik ilan ederek İstanbul'da bir Ermeni Patrikhanesi kurdurmuş; Süryani, Kıptî ve Habeş kiliselerini de bu Patrikhane'ye bağlamıştır. Ermeni Patrikhanesi, bazı Hıristiyan Cemaatleri tek çatı altında toplaması bakımından ayrıcalıklı ve üstün bir nitelik taşımaktaydı.<sup>28</sup>

Ermeniler, yüzyıllarca Osmanlı idaresinde huzur, barış ve güven içerisinde yaşamışlar; öyle ki eşyalarını, evlerini birbirlerine emanet etmişler, Ermeni kızları kendi gönül rızalarıyla Türk erkekleriyle evlenmişlerdir.<sup>29</sup>

Ermeniler Osmanlı idaresinde kiliselerini ve okullarını kurmuşlar, yok olmaya başlayan kültürlerini ve dillerini Osmanlı'nın verdiği geniş hak ve hürriyetler sayesinde yeniden canlandırmaya başlamışlardır.<sup>30</sup> Ayrıca birçok iş ve meslek; doktor, mimar, sarraf, zanaatkâr, bankacı, maliyeci, toptancı, barutçuluk, darphanecilik vb. iş ve meslekler Ermeniler tarafından icra edilmiştir.<sup>31</sup> Ermenilerin Osmanlı idaresine 33 mebus, 22 bakan, 29 general, 7 büyükelçi, 1 konsolos, 17

---

<sup>25</sup> Erdal İter, "Ermenistan Adı, Ermenilerin Menşei ve Türk-Ermeni İlişkileri", **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, s. 6.

<sup>26</sup> Ünlü, **a.g.e.**, s. 160.

<sup>27</sup> Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, TTK Yay., Ankara 1983, s. 35.

<sup>28</sup> Gürün, **a.g.e.**, s. 37; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 57.

<sup>29</sup> Ahmet Uğur, "O Güzel Günlere Ait Birkaç Hatıra", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. 1, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 2007, s. 286.

<sup>30</sup> Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 58

<sup>31</sup> Yuvalı, **a.g.m.**, s. 81.

öğretim üyesi, 41 yüksek dereceli memur verdiği göz önünde tutulursa, Osmanlı idaresinde ne kadar iyi hayat şartlarına, geniş hak ve özgürlüklere sahip oldukları çok daha iyi anlaşılır.<sup>32</sup>

Ermeni toplumunun 19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti ile bir sorunu olmadı. Ermeniler Osmanlı Devleti'ne bağlı kaldıkları için, kendilerine “Millet-i Sâdıka” (Sâdik Millet) denilmiştir. Zayıflayan Osmanlı Devleti'nden pey alma yarışına giren Batılı Devletler Ermenilerin milli bilincini okşayarak bağımsızlık isteğiyle sık sık Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasını sağladılar. Bu hususta başka misyonerler olmak üzere, Ermeni azınlık olukları ve kiliseleri çok aktif rol oynadılar.<sup>33</sup> Ayrıca bu hususta dergiler, kitaplar, broşürler çıkarttılar ve çok yoğun bir propagandaya giriştiler.<sup>34</sup>

1863'te kabul edilen Ermeni Milleti Nizamnamesi ile Ermeniler çok geniş haklar elde etmişler, adeta devlet içinde devlet olmuşlardır.<sup>35</sup>

Burada bir hususu hatırlatmakta fayda vardır: Batılı Devletler Gregorian (Gregoryen)Mezhebi'nden\* olan Ermenileri, kendi mezhebine çekmek ve kendi emelleri doğrultusunda kullanmak için Ermeniler üzerinde çok yoğun bir propaganda uyguladılar.<sup>36</sup> Şöyle ki; Katolik Fransızlar, Protestan İngiliz ve Amerikalılar, Gregoryen Mezhebi'nden olan Ermenileri kendi mezhebine kazandırmak istemişler, kendi mezheplerinden olmayan, yani Katolik ve Protestan olmayan Gregoryen (Gregoryen) Ermenilerine baskı uygulamışlardır. Zira Gregoryen Ermenileri, Osmanlı Devleti'ne bağlıydı. Protestan veya Katolik olan Ermeniler, Batılı Devletlerinde kışkırtmalarıyla Osmanlı Devletine karşı ayaklanıyorlardı. Ermeni Gregoryen Patriği, Ermeni Cemaatinin bölünmesini önlemek için Osmanlı

---

<sup>32</sup> Ertuğrul, a.g.e., s. 58.

<sup>33</sup> Remzi Kılıç, “Osmanlı Türkiye'sinde Azınlık Okulları”, s. 152.

<sup>34</sup> Vahapoğlu, a.g.e., s. 24; Remzi Kılıç, a.g.m., s. 153.

\***Gregorian (Gregoryen) Mezhebi:** Ermeniler Hıristiyan olunca Hıristiyanlığın diğer mezheplerine mensup olmak yerine kendi millî mezheplerini kurmuşlardır. Kurucusu Gregorie'dir. Bu mezhebe göre kilise, ezeli ve ebedî bir kurtuluş aracıdır. Abdurrahman Küçük, **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Ocak Yay., Ankara 1997, s. 45.

<sup>35</sup> Ertuğrul, a.g.e., s. 58.

<sup>36</sup> Erdal Açıkse, “Osmanlı Eğitim Sisteminin Türk-Ermeni Toplumlarının Birlikte Yaşamalarına Katkıları”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. 2, s. 42.

Devleti'nden yardım istemiş, fakat Batılı Devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuz ve baskıları nedeniyle bu hususta gerekli yardım ve destek yapılamamıştır.<sup>37</sup>

Ruslar, Doğu Anadolu'yu ele geçirebilmek için Ermenileri kışkırtmış, Doğu'da görev yapan Rus konsolosları, Ermeni halkını Osmanlı'ya karşı düşmanca hisler beslemesi için yoğun çaba harcamışlardır. Bu tahrikler sonucu Ermeniler, özellikle Osmanlı Devleti'nin iç ve dış problemler yaşadığı dönemlerde isyana girişmişlerdir.<sup>38</sup>

Bu şekilde devleti, ciddi şekilde meşgul eden otuzdan fazla ayaklanma gerçekleştirmişlerdir. Bu ayaklanmaların hazırlanmasında ve yürütülmesinde Amerikan, İngiliz ve Rus misyonerlerinin ve ajanlarının çok büyük rolü olmuştur.<sup>39</sup>

93 Harbi (1877-78 Osmanlı-Rus harbi)'nde Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya mağlup olması üzerine 3 Mart 1878'de Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmanın 16. maddesiyle Ermenilere yönelik ıslahat yapılması kararlaştırılmıştı. Fakat antlaşma İngiltere, Avusturya ve Almanya'nın çıkarlarına aykırı hükümler taşıdığı için bu antlaşma bahsedilen devletler tarafından kabul edilmedi. Bunu üzerine Berlin Konferansı toplanmış ve konferans sonrasında Berlin Antlaşması imzalanmıştı(13 Temmuz 1878).<sup>40</sup>

Berlin Antlaşmasında Ruslar, antlaşmanın 61. maddesine göre 6 vilayette (Erzurum, Diyarbakır, Van, Bitlis, Harput, Sivas) Ermeniler lehine ıslahat yapılmasını istedi. Fakat II. Abdülhamit, Ermeni Devleti'nin alt yapısını kurmayı amaçlayan bu 61. maddeyi şiddetle reddetti ve yürürlüğe koymadı.<sup>41</sup>

Batılı Devletlerin ve Rusya'nın da desteğiyle Ermeniler 1885'de Armenikan Partisi (ilk kurulan Ermeni partisidir), 1887'de Hınçak, 1889'da Taşnak

---

<sup>37</sup> Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dinî ve Siyasî Mücadeleler**, ASAM Yay., Ankara 2000, s.119 vd; Mustafa Erdem, "*Türkiye'de Azınlıklara Yönelik Misyoner Faaliyetleri*", **Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 257.

<sup>38</sup> Eroğlu, **a.g.e.**, s. 146.

<sup>39</sup> Kılıç, *a.g.m.*, s. 155-156.

<sup>40</sup> Yaşar Kop, "*Ermeniler Neden Kars'ı İstiyor?*" **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, s. 363; Bayram Kodaman, "*Ermeni İsyamları*", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, s.101-102.

<sup>41</sup> Yılmaz Öztuna, **Lise Tarih 3**, MEB Yay., Ankara 1979, s. 195; Kodaman, *a.g.m.*, s.106.



Cemiyetlerini kurdular. Kurdukları bu cemiyetlerle sık sık Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandılar ve binlerce masum Türk'ü öldürdüler.<sup>42</sup>

1. Dünya Savaşı'nda Ruslarla işbirliği yapan Ermenilerin ayaklanmalar çıkartması ve Osmanlı Devleti'nin masum halkına yönelik katliamlarda bulunması üzerine, Osmanlı Hükümeti bu durum karşısında Ermeni Patriği, Ermeni milletvekilleri ve önde gelen Ermenilerle görüşmüşse de bu görüşmeden olumlu bir sonuç alınamamış, bunun üzerine Osmanlı Hükümeti 24 Nisan 1915'te aldığı bir kararla, Ermeni komitelerini kapatıp önde gelenlerini tutuklamış, çok sayıda belge ve dokümanlara el koymuştur. Ermeni Diasporası'nın her yıl sözde Ermeni soykırımının yıldönümü diye andığı ve dünya kamuoyunu aldattığı 24 Nisan, işte bu kararların uygulandığı tarihtir.<sup>43</sup>

Ayrıca Osmanlı Hükümeti Alman Genelkurmayı'nın da ısrarlı teklifleriyle Doğu Anadolu'da savaş bölgesi hattı içinde kalan Ermenileri, 25 Mayıs 1915'te çıkardığı "Sevk ve İskân Kanunu" çerçevesinde savaş dışı bölgelere(Suriye, Halep, Rakka, Musul gibi) sevk etmiştir. Ermeni tarihçi Leon ve Amerikalı tarihçi Prof. Dr. Justin McCarty'e göre; Osmanlı Hükümeti, Rus kışkırtmalarına kapılarak ve Rus silahlarına güvenerek karışıklıklar ve isyanlar çıkaran Ermeni komiteleri karşısında kendi varlığını koruma hakkını kullanmıştır.<sup>44</sup>

Tehcir edileceklerin satılması gereken mallarının ucuza gitmemesi, dolayısıyla zarara uğramaması için gerekli tedbirler alınmıştır. Tehcire tâbi olacak Ermenilerin mallarının gerçek değerinin altında satılmaması sağlanmış, malları gerçek bedeline satılarak paraları kendilerine verilmiştir. Ermenilerin, yanlarında götürmek istedikleri mallarını götürebilmeleri için gerekli tedbirler alındığı gibi, götüremedikleri mallarının onların hesabına yatırılması sağlanmıştır.<sup>45</sup>

---

<sup>42</sup> Turgay Uzun, "Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Yapı ve Ayrılıkçı Ermeni Hareketinin Doğuşu", **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, s. 201; Ünlü, a.g.e., s. 164.

<sup>43</sup> Hasan Babacan, "Ermeni Tehcirini Hazırlayan Faktörler ve Tehcir", **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, s.303; Remzi Kılıç, "Yakın Dönem Türk-Ermeni İlişkileri Üzerine", **Türk Yurdu**, S. 236, Ankara 2007, s. 40-41; Ramazan Tosun, "Ermeni İddiaları ve Tehcir", **Ata Dergisi**, S. 9, Selçuk Üniv. Yay., Konya 2002, s.122-123.

<sup>44</sup> Babacan, a.g.m., s. 308; Kılıç, a.g.m., s. 44; Tosun, a.g.m., s.124-125.

<sup>45</sup> Tosun, a.g.m., s.126; Ünlü, a.g.e., s.280.

Sevk ve İskân Kanunu her Ermeni'yi kapsamıyordu. Sakatlar, hastalar, körler, yetim çocuklar, dul kadınlar, Ermeni mebusları, Osmanlı Bankası'nda çalışan Ermeniler, Düyun-u Umumiye'de ve bazı konsolosluklarda çalışan memurlar, Katolik ve Protestan mezhebinden olan Ermeniler, Osmanlı ordusunda asker, subay, sıhhiye sınıflarında hizmet verenler ve aileleri, tüccarlar, ustalar ve ameleler bu kanunun kapsamı dışında bırakılmıştır.<sup>46</sup>

Sevk ve isyan sırasında meydana gelen kayıpların; eşkıya ve çetelerin saldırıları, tifo, kolera, tifüs vb. bulaşıcı hastalıklar, açlık, değişik yerlere göçler sırasında yaşanan insan kayıpları, iklim değişikliği, uzun yolculuğun verdiği güçlükler ve sıkıntılar, bazı memurların ve jandarmanın suistimali, Ermeni çetelerin kurtarma faaliyetleri için giriştiği baskınlardaki çatışmaların ölümle sonuçlanması gibi kayıplar olduğu görülecektir.<sup>47</sup> Ayrıca Ermeni çeteleri, kendilerine destek vermeyen soydaşlarını da katletmişlerdir. Böylece hem korku salarak bütün Ermenileri sindirip yanlarına çekmiş olacaklar, hem de Avrupa kamuoyunda “bu Ermenileri Türkler katletti” diyerek kendi lehlerine propaganda yapmış olacaklardı. Bu amaçla birçok Ermeni, yine bizzat Ermeni çeteleri tarafından öldürülmüştür.<sup>48</sup>

Sevk ve iskân işleri son derece itinalı ve büyük hassasiyet içinde yürütülmeye çalışılmıştır. Tehcire tâbi olan kişilerin iskân edeceği yere kadarki masraflarını hükümet karşılamış, nakledilen Ermenilerin can ve mal güvenliklerinin o güzergâhtaki idarecilere ait olduğu bildirilmiş ve bu hususta gerekli tedbirler alınmıştır. Sevk ve iskân sırasında meşakkatsiz yollar ve güvenli yerler tercih edilerek rahat bir sevk sağlanmıştır.<sup>49</sup> İskân sırasında meydana gelen olumsuzlukların sorumlularını hükümet cezalandırmıştır.<sup>50</sup>

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi Doğu'da bir Ermeni Devleti'nin kurulmasını öngörüyordu. Yine 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşmasıyla Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti'nin kurulması amaçlanıyordu. Ermeniler bu amaçla silahlı çeteler kurarak binlerce masum Türk

<sup>46</sup> Tosun, *a.g.m.*, s. 128; Babacan, *a.g.m.*, s. 306.

<sup>47</sup> Yusuf Halaoğlu, **Ermeniler: Sürgün ve Göç**, 3. basım, TTK. Yay., Ankara 2005, s. 93, 101; Remzi Kılıç, *a.g.m.*, s. 46; Tosun, *a.g.m.*, s.127.

<sup>48</sup> Kılıç, *a.g.m.*, s. 47; Tosun, *a.g.m.*, s. 128.

<sup>49</sup> Tosun, *a.g.m.*, s.129.

<sup>50</sup> Kılıç, *a.g.m.*, s. 48.

insanını katletmiş, bu gelişmeler üzerine TBMM. 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'yı Doğu Cephesi Komutanlığı'na atadı. Karabekir, 28 Eylül 1920'de askeri harekate başlamış, 29 Eylül'de Sarıkamış'ı, 30 Ekim'de Kars'ı Ermenilerden kurtarılmıştır. Ermenilerle 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre Ermeniler Doğu Anadolu'da hak iddia etmekten vazgeçmişlerdir.<sup>51</sup>

### 3- Yahudiler

Osmanlı Devleti tarihinde ilk Yahudi toplumu Bursa'dadır. Orhan Gazi, Bursa'ya girdiğinde Yahudilere çok iyi müsamahada bulunmuş, onlara bir havra inşa etmeleri için izin vermiştir.<sup>52</sup>

Osmanlı Devleti'ne göç eden ilk Yahudi gurubu 1470 yılında Almanya ve Polonya'dan gelen Aşkenaz Cemaati'dir. Daha sonra Osmanlı Devleti'ne İspanyolların zulmünden kaçan Sefarad Yahudileriyle, Kırım'dan Karaim Yahudileri gelerek İstanbul'a yerleşmişlerdir.<sup>53</sup>

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra diğer dini azınlıklara tanıdığı hakları Yahudilere de tanımış, Maiz Kapsali (Moses Capsali)'yi ilk hahambaşı olarak atamıştı.<sup>54</sup> 1865'te çıkarılan "Hahamhâne Nizamnamesi" ile Ruhani, Cismani ve Genel Meclisler oluşturulmuş ve bu nizamnâme ile geniş bir irade ve iç yönetim imkanlarına sahip olmuşlardır.<sup>55</sup>

Yahudilerin Osmanlı idaresine karşı tek ciddi isyanları, Sabatay Sevi hareketidir. Sabatay Sevi 1666 yılında Mesih olduğun iddia ederek Yahudi Devleti kurma çalışmalarına girişmiş, fakat bu girişim neticesiz kalmıştır. İdam edilmemek için sözde Müslüman olmuş, Mehmet Aziz adını almıştır.<sup>56</sup>

Yüzyıllarca Osmanlı idaresinde huzur, barış ve rahat içinde yaşayan Yahudiler, Milli Mücadele döneminde mevcut durumu mali ve ticari yönden kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirdiler. Hahambaşı'nın öncülüğünde Alyans-İsrailit

---

<sup>51</sup> Komisyon, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I/1**, YÖK Yay., Ankara 1997, s. 117-118;Uzun, *a.g.m.*, s. 203.

<sup>52</sup> Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 8.

<sup>53</sup> İlber Ortaylı, "*Milletler ve Azınlıklar*", **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ansk.**, C. 4, s. 1001; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 9.

<sup>54</sup> Ortaylı, *a.g.m.*, s. 1003.

<sup>55</sup> Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 63.

<sup>56</sup> Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 64.

ve Makabi gibi cemiyetler kurdular ve bu cemiyetler vasıtasıyla ticarî, malî, kültürel, dinî ve hukukî haklarını korumaya çalıştılar. İstanbul işgal edilince, Yahudiler evlerine ve dükkanlarına Türk Bayrağı asmayıp yerine Süleyman Bayrağı asmaya başladılar. Filistin'deki atalarının 2 bin yıl önceki geleneklerini canlandırmaya, kıyafetlerini giymeye başladılar.<sup>57</sup>

## **B) OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE AZINLIKLARIN HUKUKİ STATÜLERİ**

### **1- Kapitülasyonlar**

Kapitülasyon bir devletin başka devlete karşılıklı veya karşılıksız olarak verdiği ve daha çok ticari olan imtiyazlardır.<sup>58</sup>

Genel anlamda ise kapitülasyon, Osmanlı toprakları üzerinde sürekli veya geçici yaşamakta olan gayrimüslimlere verilen imtiyazlara, bunlara ilişkin izin ve hakların tümüne denilmektedir.<sup>59</sup>

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinden sonra Galata ahalisine verdiği özel haklar, ferman niteliğinde olup geri alınabilecek nitelikteydi.<sup>60</sup> Gerek Fatih'in fermanı(1453) ve gerekse Kanuni'nin Fransızlara verdiği kapitülasyonlar (1536) Osmanlı Devleti'nin güçlü zamanlarında verilmişti, ancak her padişah değişikliğinde yenilenen kapitülasyonlar, 1740 yılında I. Mahmut tarafından sürekli hale getirilmiştir.<sup>61</sup>

Fatih zamanında Galata ahalisine verilen imtiyazlar, daha çok din ve vicdan hürriyeti ile ilgili iken, Kanuni zamanında Fransızlara verilen imtiyazlar daha çok ticarî idi. Özellikle Fransızlara verilen bu kapitülasyonlar, daha sonraları diğer Avrupa Devletlerinin siyasî ve askerî gelişmelerin sonunda Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri imtiyazlara başlangıç ve örnek olmuş, özellikle devletin zayıflamasıyla

---

<sup>57</sup> Ünlü, **a.g.e.**, s. 335.

<sup>58</sup> Komisyon, **Türkçe Sözlük**, C. 2, TDK. Yay., Ankara 1998, s. 786; Komisyon, **Ekonomi Ansiklopedisi**, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul 1991, s. 138; **Doğan**, a.g.e., s. 601.

<sup>59</sup> Komisyon, **Ekonomi Ansk.**, s. 138.

<sup>60</sup> İsmet Miroğlu, "*Fatih Devrinde Osmanlı İmparatorluğu*", **DGBİT.**, C.10, s. 218.

<sup>61</sup> Halil İnalçık, "İmtiyazat", **DİA.**, C. 22, TDV. Yay., İstanbul 2000, s.246; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s.15.

birlikte, devlet aleyhine işleyen siyasî, iktisadî, ticarî, hukukî vb. alanlarda devletin çökmesinde önemli rol oynayan faktör halini almıştır.<sup>62</sup>

Kapitülasyonlardan yararlanan Batılı Devletler, kapitülasyonları istedikleri gibi yorumlayarak Osmanlı toplumundaki gayrimüslim azınlıkları himaye etmişler, bu azınlıkları Osmanlı Devletine karşı kışkırtarak kendi emelleri doğrultusunda kullanmışlardır.<sup>63</sup>

Gayrimüslim azınlıklar, kapitülasyonlar ve Batılı Devletlerin himayeci politikaları sayesinde ekonomik bakımdan oldukça iyi bir duruma gelmişlerdir. Şöyle ki; kapitülasyonlardan yararlanan Batılı Devletlerin Osmanlı vergi sisteminden muaf olduklarını bilen gayrimüslimler azınlıklar “himaye sistemi” ile herhangi bir Batılı devletin himayesine girerek vergi vermekten muaf olmuşlardır. Ayrıca, Batılı bir devletin himayesini kabul eden azınlıklar, o devletin sahip olduğu diğer siyasî, ekonomik ve ticarî haklara da sahip olmuşlardır.<sup>64</sup>

Gayrimüslimlerin Batılı Devletlerin himayesini kabul etmelerinin bir diğer nedeni de siyasî idi. Fransız İhtilali sonrasında yaygınlaşan milliyetçilik akımı ve millî devlet kurma fikri, azınlıkların Osmanlı Devleti’nden kopma eğilimlerini körüklemişti. Gayrimüslimlere göre Batılı Devletlerin himayesine girmek bağımsızlık yolunda atılacak ilk adımdı. Nitekim 1821 Yunan İsyanı sonrasında olduğu gibi, güçlü Batılı Devletler Osmanlı Devleti’ne baskı yapıp isyancı bir toplumun bağımsız bir devlet kurmasını sağlayabilirlerdi. Bu isyan sonrasında Batılı Devletlerin de himaye ve desteğiyle 1829’da Yunan Devleti kurulmuştur.<sup>65</sup>

Kapitülasyonların getirdiği ağır yükler ve şartlar nedeniyle 9 Eylül 1914’te İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmış, 10 Ağustos 1920’de imzalanan Sevr Antlaşması’nda: “Kapitülasyonlar en ağır ve en geniş şekliyle uygulanacaktır” hükmü yer almıştır. Milli Mücadele’nin kazanılmasından sonra kapitülasyonların asırlar boyu başımıza bela olduğunu çok iyi

---

<sup>62</sup> Mim Kemal Öke, “Osmanlı İmparatorluğu, Azınlıklar ve Himaye Sistemi”, C. 12, **DGBİT.**, s. 205.

<sup>63</sup> Öke, *a.g.m.*, s. 207; İnalçık, *a.g.m.*, s. 248.

<sup>64</sup> Öke, *a.g.m.*, 208; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 16.

<sup>65</sup> Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 16; Öke, *a.g.m.*, s. 206.

bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın 28. maddesiyle kapitülasyonları tümüyle kaldırmıştır.<sup>66</sup>

## 2- Tanzimat Fermanı

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı "Gülhane Hattı Hümayunu" olarak ta bilinir. Bu ferman, İstanbul'da bütün yabancı elçilerin, devlet erkânının, ülemanın, gayrimüslim azınlıkların ruhanî temsilcilerinin ve halkın önünde okunmuş olup "adaletnâme" niteliği taşımaktadır.<sup>67</sup>

Tanzimat Fermanı'nın ilanındaki amaç, devletin güçlenmesi, ülkenin kalkınması ve huzurun yerleşmesiydi. Sırbistan'ın özerk duruma gelmesi, Yunan isyanı ve sonrasında bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulması, Rusya'nın Panislavist politikası ve balkan milletlerini tahriki, Batılı Devletlerin Osmanlı himayesindeki azınlıklara yönelik reformlar yapılması isteği ve baskıları Osmanlı devlet adamlarını en çok düşündüren olaydı. Bu nedenle tüm halkın kanun önünde eşitliğine dayanan hukukî bir sisteme kavuşma isteği, Tanzimat devrinde en önemli ilke olarak ortaya çıkmıştır<sup>68</sup>

Fermanda, adalet ve refah ilkesiyle Müslüman ve gayrimüslim bütün halk eşit tutulmuş, tebaaya ırk ve din tefrik edilmeden sağlanacak can ve mal emniyeti, iltizam usulünün kaldırılarak herkesin gelirine göre vergi vermesi, askere alma usulünde de değişiklik yapılarak her bölgeden hizmete alınanların belirli bir süre için askerlik yapması, mahkemelerin açık olması, yargılamanın açıkça yapılması, kimsenin hakkının yenmemesi, adlî ve mâlî mevzuatın Meclis-i Ahkam-ı Adliye'de, askeri mevzuatın Daru'ş-Şura-yı Askeri'de kanunlara uyacağına dair padişahın

---

<sup>66</sup> Eroğlu, a.g.e., s. 202-204; Komisyon, **Ekonomi Ansiklopedisi**, s. 139.

<sup>67</sup> Engelhart, **Tanzimat ve Türkiye**,(Çev. Ali Reşad), Kaknüs Yay., İstanbul 1999, s. 43; Cevdet Küçük, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet Sistemi ve Tanzimat*", **TCTA.**, C. 4, s. 1007; Nuri Ünlü, **Osmanlılardan Günümüze İslam Tarihi**, C.3, İFAV Yay., İstanbul 1994, s. 58; Cevat Eren, "Tanzimat", **İA.**, C. 11, MEB. Yay., İstanbul 1970, s. 710.

<sup>68</sup> İlber Ortaylı, "*İnsan Hakları Perspektifinden Tanzimat Fermanı*", **İnsan Hakları**, Ankara Barosu Yay., Ankara 2006, s. 652 ;Küçük, a.g.m., s.1008; Ünlü, a.g.e., s. 59.

yemin etmesi, ulema ve sülaleden de bu hususta yemin alınması, geçim sıkıntısı çeken memurların maaş vaziyetinin düzeltilmesi, rüşvet alma ve rüşvet verme gibi zararlı aşıkâr şeylerin önüne geçilmesi gibi hususların düzenleneceği vaat ediliyordu.<sup>69</sup>

Tanzimat Fermanı teorik olarak bireyin statüsünü, Osmanlı devleti vatandaşı olmaktan kaynaklanan haklarına ve ödevlerine dayandıran ve bireyle devlet arasında yeni ve doğrudan ilişkiler kuran bir yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır.<sup>70</sup>

Tanzimat Fermanı ile geleneksel yapıdan anayasal düzene geçişin adımı atılmak istenmiş, devlet içindeki ayrılıklara son verilerek huzurun sağlanmasına çalışılmışsa da, daha fazla hak istemeye alışmış azınlıklar tatmin olmamış, Batılı Devletlerinde desteğiyle ayrılıkçı faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Her azınlık ayrı bir devletmiş gibi hareket ederek kendi cemaatlerini hâkim duruma getirmenin mücadelesini vermişlerdir.<sup>71</sup>

Tanzimat Fermanı ile birlikte bütün gayrimüslimler eşit bir hüviyete bürününce, Rumlar bundan büyük bir rahatsızlık duydular, çünkü Rumlar Tanzimat Fermanından önce devlet protokolünde diğer gayrimüslim toplumlardan daha fazla haklara sahiptiler. Ferman gereği bütün gayrimüslimler eşit tutulunca, Rumlar: “Devlet bizi Yahudilerle eşit kıldı, biz İslam’ın üstünlüğüne razıydık” diyerek tepki göstermişlerdir.<sup>72</sup>

Tanzimat Fermanı sonrasında Ermeniler, büyük faydalar temin etmişlerdir. 1 Mart 1849’da İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen bir rapora göre, Ermeniler Türklerden sürekli toprak satın alıyorlardı. Ayrıca Ermeniler ticaret, bankacılık ve imalatta Yahudileri geçerek üstün bir duruma gelmişlerdir.<sup>73</sup>

---

<sup>69</sup> Ali İhsan Gencer, “Tanzimat Fermanı”, **DGBİT.**, C.11, s. 441.

<sup>70</sup> Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Zimmilerin Siyasî ve İdarî Hakları ve Tanzimat”, **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, s. 99; Ortaylı, *a.g.m.*, s. 653.

<sup>71</sup> Necdet Sevinç, **Ajan Okulları**, Dedekorkut Yay., İstanbul 1975, s. 115; Küçük, *a.g.m.*, s. 1011.

<sup>72</sup> Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 42.

<sup>73</sup> Küçük, *a.g.m.*, s. 1017.

Yahudiler ise ferman sonrasında ticaret, bankacılık ve imalattaki üstünlüklerini Ermenilere kaptırmışlar, imparatorluktaki önemlerini kaybetmişlerdir.<sup>74</sup>

Netice itibariyle şunları söylemek gerekir ise: Tanzimat Fermanı ile gayrimüslim azınlıklara çok geniş haklar verilmiş, verilen bu haklar Batılı Devletlerin kendi siyasî ve iktisadî çıkarlarını, azınlıklar vasıtasıyla korumalarına imkan sağladığı gibi, Batılı Devletlerin azınlık haklarını bahane ederek sık sık içişlerimize karışmalarına zemin hazırlamış, bu durum ise Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini hızlandırmıştır.

### 3- Islahat Fermanı

Islahat Fermanı, Kırım Savaşı sonrasında Rusya'nın ve Batılı Devletlerin gayrimüslim tebaaya yönelik yeni hak ve hürriyetler verilmesini istemeleri sonrasında 1856 yılında ilan edilmiştir.<sup>75</sup>

Fermanın ele aldığı temel konu Müslümanlarla gayrimüslimlerin eşitliğidir. Fermanın esas konusu gayrimüslimlere verilen hak ve imtiyazlardır. Buna göre:<sup>76</sup>

- Müslim ve gayrimüslim bütün Osmanlı tebaası, kanun önünde eşit olacaklardı.

-Patrikhanede yeni meclisler kurulacak, meclislerin aldığı kararlar Bâbîâli tarafından tasdik edildikten sonra yürürlüğe girecekti.

-Patrikler ömür boyu bu makama seçileceklerdi.

-Şehir ve kasabalarda bulunan kilise, manastır, okul ve hastane gibi yerlerin tamir veya yeniden yapılmasına izin verilecekti.

- İrk, din, dil farkı gözetmeden mezhepler arasındaki üstünlük kaldırılıyor, bir başka ifadeyle hiçbir mezhep diğerinden üstün sayılmıyordu.

-Hiç kimse din veya mezhep değiştirmeye zorlanmayacaktı.

---

<sup>74</sup> Küçük, *a.g.m.*, s. 1018.

<sup>75</sup> Ali İhsan Gencer, "Islahat Fermanı", **DGBİT.**, C. 11, s.479; Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı", **DİA.**, C. 19, TDV. Yay., İstanbul 1999, s. 184; Engelhart, **a.g.e.**, s. 137 vd.

<sup>76</sup> Gencer, **a.g.e.**, s. 480; Gülsoy, *a.g.m.*, s. 186.



-Devlet hizmetine, askerlik görevine ve okullara bütün tebaa eşit olarak kabul edilecekti.

-Hapishaneler ıslah edilecek, işkence ve angarya kaldırılacaktı.

-Hıristiyanlardan alınan haraç ve cizye kaldırılacaktı.

-İmparatorluk içinde bulunan her toplum okul açabilecekti.

- Bütün tebaanın eşit ve serbest bir şekilde ticarî ve ekonomik girişimlerde bulunması sağlanacaktı.

-Mahkemeler açık olacak, keyfî cezalar verilmeyecekti.

-Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki davaları görmek üzere muhtelif mahkemeler kurulacaktı. Bu mahkemelerde isterlerse gayrimüslimlerde şahitlik yapabileceklerdi.

-Vergiler eşit alınacak, iltizam usulü kaldırılacaktı.

Hem hükümetin hem de gayrimüslimlerin istemediği “askerlik hizmeti” meselesi Hıristiyanlardan bedel ödeme karşılığı askerlik yapmamaları ile çözüme kavuşturulmuştur.<sup>77</sup>

Genel olarak ferman gayrimüslim halkı ilgilendiren, onların hak ve hürriyetlerini düzenleyen, halk arasında etnik ve dinî farklılıklara dayalı muameleleri ortadan kaldıran bir belge niteliğindedir.<sup>78</sup>

Islahat Fermanı ile gayrimüslimlerin sahip olduğu hakların ve imtiyazların genişletilmesi, bağımsızlık hareketleri için uygun bir zemin oluşturmuştur. Bu fermanla yeni özgürlük alanları ortaya çıkmış, gayrimüslimler kamu hizmetine girebilmeleri, askerî ve mülkî okullara kabul edilmeleri ve kendi aralarındaki uyuşmazlıkların kendi dinî otoritelerince çözüme kavuşturulabilmesi gibi yeni haklar kazanmışlardır.<sup>79</sup>

Islahat Fermanıyla verilen bu haklar ve imtiyazlar, gayrimüslimler tarafından çoğunlukla devletin de siyasî nüfuzunu ve gücünü kaybetmesiyle, Fransız İhtilali sonrasında yaygınlaşan milliyetçilik akımının da etkisi ve Batılı Devletlerin de

<sup>77</sup> Gencer, *a.g.m.*, s. 480; Ünlü, *a.g.e.*, s. 64.

<sup>78</sup> Gülsoy, *a.g.m.*, s.186; Gencer, *a.g.m.*, s. 481.

<sup>79</sup> Akyılmaz, *a.g.m.*, s. 101.

müdahale ve destekleriyle kendi siyasal bağımsızlıklarını kazanmasına yönelik olarak kullanılmış, bu da devletin çöküş sürecini hızlandırmıştır.<sup>80</sup>

Islahat Fermanı'nda Tanzimat Fermanı'ndan farklı olarak eğitime özel bir yer ayrılmıştır. Gayrimüslimlere kültürel bağımsızlık, okul açma hakkı, Türk okullarına giriş hakkı gibi haklar verilmiştir. Bu haklardan geniş ölçüde yararlanan gayrimüslimler, başta İstanbul olmak üzere birçok yerde özel okullar açmışlardır.<sup>81</sup>

Gayrimüslimler bu hususta Batılı Devletlerin de yardım ve desteğini alarak, açtıkları okulların sayısını artırmışlar, Batılı Devletlerin emperyalist emelleri doğrultusunda hareket etmişler, devletin çöküş sürecini hızlandırmada aktif rol oynamışlardır.<sup>82</sup>

Netice itibariyle söylemek gerekirse: Islahat Fermanı ile gayrimüslim azınlıklara çok geniş haklar verilmiş, verilen bu haklar neticesinde Batılı Devletlerin kendi siyasî ve iktisadî çıkarlarını, azınlıklar vasıtasıyla korumalarına imkan hazırlayarak Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini hızlandırmıştır.

#### 4- Kanun-i Esasi

23 Aralık 1876'da yürürlüğe giren Kanun-i Esasi, bir kısım aydınların öncülüğünde hazırlanan ve II. Abdülhamit döneminde yürürlüğe giren, Osmanlı Tarihi'nde ilk yazılı anayasadır.<sup>83</sup>

Kanun-i Esasi, Tanzimat ile başlayan modernleşme sürecinin olduğu kadar, o güne kadar olan hadiselerin tarihî gelişiminin de bir ürünüdür. Kanun-i Esasi'nin hazırlanmasında Batı anayasalarından da faydalanılmıştır. Kanun-i Esasiyi doğuran siyasî ve sosyal gelişmelere “anayasa hareketi” olarak ta bakmamız mümkündür. Kanun-i Esasi, aynı zamanda bir gurup aydınının öncülüğünde(Genç Osmanlılar/Jön Türkler) gerçekleştirilmek istenen bir modernleşme hareketidir. Bu gurup, siyasî

---

<sup>80</sup> Akyılmaz, *a.g.m.*, s. 102.

<sup>81</sup> Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 8. basım, Alfa Yay., İstanbul 2001, s. 151; Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1992, s. 68.

<sup>82</sup> Vahapoğlu, *a.g.e.*, s.69; Sevinç, *a.g.e.*, s. 123.

<sup>83</sup> Bayram Kodaman, “*I. Meşrutiyet, Kanun-i Esasi ve Sonuçları*”, C. 12, **DGBİT.**, s. 31; Mehmet Akif Aydın, “Kanun-i Esasi”, **DİA.**, C. 24, s. 328; Ünlü, *a.g.e.*, s. 116.

literatüre Osmanlı vatanseverliği, hürriyet, meşveret gibi yeni kavramları sokmuşlardır.<sup>84</sup>

Anayasanın hazırlanmasındaki temel amaç, etnik ve dinî fark gözetmeksizin bütün tebaaya temsil hakkı veren bir parlamenter sistem ve hükümdarın yetkilerini ve sorumluluklarını belirleyen(bir anlamda sınırlandıran) bir anayasal sistemin kurulması idi.<sup>85</sup>

Kanun-i Esasi’de azınlık haklarını kapsayan bölüm “Tebaa-i Devlet-i Osmaniye’nin Hukuk-ı Umumiyesi” başlığı altında 8. maddeden 26. maddeye kadar olan kısımdır. Bu maddeler şöyledir:<sup>86</sup>

Osmanlı Devleti’nin tebaası olan tüm bireyler din ve mezhep farkı gözetilmeksizin Osmanlı sayılırlar(8). Osmanlıların tümü bireysel özgürlüklerine sahiptirler(9). Bireysel özgürlükler güvence altındadır (10). Devletin dini İslâm’dır. Ancak iç güvenliğini bozmamak, genel ahlâk kurallarını ihlâl etmemek koşuluyla diğer dinlerin uygulanması ve cemaatlere verilen mezhep ayrıcalıkları da devletin koruyuculuğu altındadır(11). Basın, yasal çerçeve içinde serbesttir (12). Osmanlı bireyleri, yasalara ve yönergelere uymak şartıyla sanat ve ticaret şirketleri kurabilir (13). Osmanlı bireylerinin tek tek ya da birlikte kendilerini ya da geneli ilgilendiren konularda, yasa ve yönetmeliğe aykırı davranan memurlardan şikâyetçi olmaya, Meclise dilekçe vermeye hakları vardır(14). Eğitim serbesttir(15). Mektepler devletin denetimi altındadır(16). Osmanlı bireyleri din ve mezhep dışında yasalar önünde eşittir(17). Devlet görevine girecek bireylerin devletin resmî dili olan Türkçe’yi bilmeleri zorunludur (18). Herkesin yeteneğine göre devlet memuriyetine girme hakkı vardır(19). Vergi herkesin gücü oranında alınır(20). Herkes, tasarrufu altındaki mal ve mülkten emindir. Genel yararlar zorlamadıkça, parası peşin verilmedikçe kimsenin malına el konulamaz(21). Konut dokunulmazlığı vardır(22). Hiçbir kimse gitmesi gereken mahkemenin dışında bir başka mahkemede yargılanamaz(23). El koyma, parasız çalıştırma, zorla para alma yasaktır(24). İşkence ve her çeşit eziyet yasaktır(26).

---

<sup>84</sup> Kodaman, *a.g.m.*, s. 32-33; Aydın, *a.g.m.*, s.329.

<sup>85</sup> Kodaman, *a.g.m.*, s. 36; Aydın, *a.g.m.*, s. 330.

<sup>86</sup> Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. 8, TTK. Yay., Ankara 1988, s. 222-223.

Netice itibariyle bu hususta şunları söylemek gerekir ise: Kanun-i Esasi'nin ilanı sonrasında azınlıklara verilen haklar, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü önlemeye yetmemiş, halkın sınırlıda olsa yönetime dâhil olma hakkı, meclisin feshedilmesiyle birlikte askıya alınmıştır.

Buraya kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirleri değerlendirecek olursak: Batılı Devletlerin de baskılarıyla azınlıklara için yapılan bu düzenlemeler, devletin çöküşünü önlemeye yetmediği gibi, Batılı Devletler azınlık haklarını bahane ederek sık sık içişlerimize karışmışlar, bu durum ise devletin çöküşünü hızlandırmıştır.

## C) TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AZINLIKLAR

### 1- Lozan Antlaşması'nda Azınlıklar

Lozan Antlaşması İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Sırp-Hırvat, Sloven, Romanya ile Türkiye arasında 24 Temmuz 1924 tarihinde imzalanmış ve Türk Devleti'nin kuruluşunu uluslararası alanda belgeleyen bir metindir.<sup>87</sup>

Lozan görüşmelerinde “azınlıklar” konusu, üzerinde en fazla durulan hususlardan birisi olmuştur. Azınlıklar, faaliyetlerini meşrû hale getirebilmek ve kendi lehlerine olumlu kamuoyu oluşturabilmek için “Anadolu'da ezilen Hıristiyan halkın haklarının iadesi” sloganını kullanmışlar ve böylece daha fazla hak koparmak yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle de, Lozan Konferansı'nda azınlıklar konusu oldukça tartışmalı geçmiştir.<sup>88</sup>

Lozan Antlaşmasınının 37. ve 45'inci maddeleri arasındaki düzenlemelerin hepsi azınlıklar için yapılmıştır. Yani antlaşmanın ilgili maddeleri azınlıkları ilgilendirmektedir. Bu antlaşmaya göre oluşturulan hukukî ve siyasî statüye göre, azınlıktan maksat Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir. Böylece bu antlaşmayla Batılı

<sup>87</sup> Şerafettin Turan, “Lozan Antlaşması”, **DİA.**, C. 27, İstanbul 2003, s. 214; Eroğlu, **a.g.e.**, s. 198.

<sup>88</sup> Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 87.

Devletlerin azınlıklar ifadesini kullanarak, üniter devlet yapımızı, milli birlik ve bütünlüğümüzü bozmaya yönelik emperyalist politikalarının önüne geçilmiştir.<sup>89</sup>

Lozan Antlaşması'nda yapılan düzenlemeyle, ülkedeki azınlıklara bir ayrıma maruz kalmaksızın diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olma ve aynı zamanda dillerini, kültürlerini ve geleneklerini sürdürme hakkı tanınmıştır.<sup>90</sup>

Ayrıca antlaşmada bir diğer tartışma konusu ise Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkarılıp çıkarılmaması hususunda olmuştur. Türk Delegeleri, tarih boyunca hep aleyhimize faaliyetlerde bulunmuş olan Patrikhane'nin yurtdışına çıkarılmasını istemişse de, Lord Gürzon'un Patrikhane'nin olumsuz faaliyetlerde bulunmayacağı teminatını vermesiyle, Türk Delegeleri bu istekten vazgeçmişlerdir.<sup>91</sup>

Lozan Barış Antlaşması'nın "Azınlıkların Korunması başlığını taşıyan 37.-45. maddeleri Türkiye'deki azınlıkların yasal konumunu ortaya koymaktadır. Azınlıklarla ilgili bu maddeler, aynı zamanda Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında kabul edilmiştir. Buna göre bu hükümler, Cemiyet Konseyi'nin çoğunluğu olmadan değiştirilemez niteliğe sahipti ve azınlık hükümlerini çiğnediği gerekçesiyle şikayet edilen ülke, sorunun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesine itiraz edemiyordu.<sup>92</sup>

Lozan Barış Antlaşması'nı azınlıklar ilgili maddeleri ise şu şekildedir:

Antlaşmanın 37. maddesine göre Türkiye Devleti, Lozan Antlaşmasınının 38'den 44'e kadar olan hükümlerini temel kanun olarak kabul eder. Bu hükümlerin dışındaki hiçbir kanun, tüzük ya da resmi işlemleri, sözü edilen hükümlerden üstün tutamaz.<sup>93</sup>

Antlaşmanın 38. maddesine göre; Türk Hükümeti doğum, milliyet, dil, soy veya din ayırmaksızın Türkiye halkının tümünün yaşam ve özgürlüklerini tam olarak korumayı yükümlenir. Müslüman olmayan azınlıklar, tüm uyruklara uygulanan ve

---

<sup>89</sup> Güler, **a.g.e.**, s.279-280.

<sup>90</sup> Saraçlı, **a.g.e.**, s. 126; Bu konuda daha geniş için bkz. Hikmet Öksüz, "Lozan'da Azınlıklar Meselesi", **Türk Yurdu**, S. 122, Ankara 1997, s. 87-90.

<sup>91</sup> Komisyon, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, I/1**. YÖK Yay., Ankara 1997, s. 178; Güler, **a.g.e.**, s. 281.

<sup>92</sup> Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C. 1, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 224.

<sup>93</sup> İbrahim Sâdi Öztürk, **Mondros, Sevr ve Lozan Antlaşmaları**, ATO Yay., Ankara 2004, s. 254.

Türk Hükümetince milli savunma ve kamu düzeninin korunması için ülkenin her yanında ya da bir kısmında, alınan önlemler saklı kalmak şartıyla özgür seyahat ve yer değiştirme hakkından yararlanacaktır.<sup>94</sup>

Antlaşmanın 39. maddesine göre bütün Türk halkı, din farkı gözetilmeksizin yasalar önünde eşit olacaktır. Din, inanç veya mezhep farkı, hiçbir Türk vatandaşının vatandaşlık ve siyasi haklardan yararlanmasına ve özellikle kamu hizmetlerinde çalışmasına, memurluğa ve üst dereceye terfisine ya da türlü meslekleri ve teknik işleri yapmasına bir engel oluşturmayacaktır. Herhangi bir Türk uyruklu kişinin gerek özel veya ticari ilişkiler; gerek din, basın ya da her türlü yayın alanında ve her sosyal toplantılarda herhangi bir dilin özgürce kullanılmasına karşı hiçbir kısıtlama getirilmeyecektir. Resmi dilin varlığı ile Türkçe'den başka bir dil ile konuşan Türk uyruklulara, mahkemeler önünde kendi dillerini sözlü biçimde kullanabilecekleri hususunda kolaylık gösterilecektir.<sup>95</sup>

Antlaşmanın 40. maddesine göre; Türk vatandaşı olup, Müslüman olmayan azınlıklar diğer Türk vatandaşlarıyla, hukuk bakımından aynı işlemde ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Her türlü hayır kurumu, dini kurumlar ve sosyal kurumlarla, her türlü okul ve diğer eğitim kurumlarını, giderlerini kendileri karşılamak şartıyla kurma, yönetme ve denetleme hakkına sahip olacaklardır. Bu okullarda kendi dillerini serbestçe kullanma hakkına sahip olacaklardır.<sup>96</sup>

Antlaşmanın 41. maddesine göre genel eğitim ve öğretim konusunda Türk Hükümeti, gayrimüslim halkın önemli bir oranda oturdukları il ve ilçelerde bu gayrimüslim Türk vatandaşlarının çocuklarının ilkokullarda, kendi dilleriyle serbestçe eğitim görmeleri için gereken kolaylı gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümeti'nin söz konusu okullarda, Türk Dili'nin öğrenilmesini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır. Gayrimüslim azınlıklara mensup Türk uyrukluların önemli oranda var oldukları kent ve ilçelerde devlet bütçesi, belediye veya diğer bütçelerce eğitim, din ve hayır amacı ile genel gelirlere ayrılan paralardan adı geçen

---

<sup>94</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 255; Oran, **a.g.e.**, s. 226.

<sup>95</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 255-256; Oran, **a.g.e.**, s. 226.

<sup>96</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 256; Oran, **a.g.e.**, s.226.

azınlıklar eşit bir biçimde yararlanacaktır. Söz konusu paralar ilgili kuruluşun yetkili temsilcilerine ödenecektir.<sup>97</sup>

Antlaşmanın 42. maddesine göre; Türkiye Hükümeti Müslüman olmayan azınlıkların, aile hukuku veya kişisel hakları konusunda, bu sorunların adı geçen azınlıkların gelenek ve göreneklerine göre çözümlenmesine yardımcı olacak her türlü yasayı çıkarmaya izin verir. İşbu yasalar, Türk Hükümet ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden oluşan komisyonlarca düzenlenecektir. Türk Hükümeti ile Milletler Cemiyeti birlikte, Avrupa Devletleri hukukçuları arasından seçilecek bir üst makam atayacaktır. Türkiye Hükümeti adı geçen azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki dinsel kuruluşlara her türlü koruma önlemi almayı yükümlenir. Bu azınlıkların bugün Türkiye’de var olan vakıflarına dinsel ve hayırsal her türlü kolaylık gösterilecek ve Türkiye Hükümeti, yeni dinsel ve hayırsal kuruluşların çalışması için, benzeri diğer özel kuruluşlara sağlanmış olan kolaylıkları sağlayacaktır.<sup>98</sup>

Antlaşmanın 43. maddesine göre Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili (dini istirahat) günlerinde mahkemelerde bulunmadıkları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden hakları kaybolmayacaktır. Ancak bu hüküm, söz konusu Türk vatandaşlarını, kamu düzeninin korunması için, diğer Türk vatandaşlarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.<sup>99</sup>

Antlaşmanın son, yani 44. maddesine göre Türkiye, işbu faslın yukarıdaki maddelerinin Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyeti'nin güvencesi (garantisi) altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça değiştirilmeyecektir.<sup>100</sup>

---

<sup>97</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 256; Oran, **a.g.e.**, s.227.

<sup>98</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 267; Oran, **a.g.e.**, s.227.

<sup>99</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 267; Oran, **a.g.e.**, s. 228.

<sup>100</sup> Öztürk, **a.g.e.**, s. 267; Oran, **a.g.e.**, s. 228.

Antlaşmanın hükümlerine baktığımızda “azınlıkların korunması ve hakları hususunda” oldukça modern ve çağına göre ileri hükümler içerdiğini rahatça söyleyebiliriz.

## **2- Lozan’dan Günümüze Azınlıklar**

Hatırlanacağı üzere Lozan Antlaşması’nda azınlıklar konusu çözüme kavuşturulmuştu. Antlaşma, azınlık hakları açısından çağına göre oldukça modern ve ileri hükümler taşımaktaydı.

Lozan Antlaşması’ndan günümüze kadar olan süreçte, azınlıklar ile ilgili belli başlı gelişmelerden bahsedecek olursak:

Lozan Antlaşması’nda İstanbul’daki Rumlar ile Batı Trakya’daki Türkler dışında, Türkler ve Rumlar Yunanistan ve Türkiye arasında karşılıklı olarak “mübadele” edilecekti. Bu amaçla milletlerarası bir komisyon kurulmuştu. Fakat taraflar arasında anlaşmazlık çıkınca konu, çözülmesi için Milletler Cemiyeti’ne havale edildiyse de Milletler Cemiyeti bu sorunu çözemeyince iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşti.<sup>101</sup>

Türkiye ve Yunanistan 1 Aralık 1926’da imzaladıkları bir anlaşmayla ahali değişiminin çeşitli yönlerini çözüme kavuşturdukları da uygulamada bazı aksaklıklar çıktı. Nihayetinde 10 Haziran 1930 yılında yapılan antlaşmaya göre: İstanbul’daki Rumlar ile Batı Trakya Türkleri dışında, Rumlar ve Türkler karşılıklı olarak Türkiye ve Yunanistan arasında mübadele edilecekti. Bu nüfus değişiminde Türkiye’den Yunanistan’a yaklaşık 1 milyon 200 bin Rum göç etti, Yunanistan’dan Türkiye’ye ise 500 bin civarında Türk gelmiştir.<sup>102</sup>

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi’nde azınlıklar ile ilgili bir diğer önemli gelişme ise “Varlık Vergisi” uygulamalarıdır.

1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı nedeniyle Türkiye ekonomisi büyük sorunlar yaşamış, savunma harcamaları önemli boyutlara ulaşmış, devletin ve zaten

---

<sup>101</sup> Güler, a.g.e., s. 282; Eroğlu, a.g.e., s. 322.

<sup>102</sup> Güler, a.g.e., s. 282.



sınırlı olan özel sektörün yatırımları azalmıştır.<sup>103</sup> Yatırımların azalması ve erkek nüfusun önemli bölümünün askere alınması üretimin azalmasına yol açmıştır. Toplam arz, toplam talebi karşılayamaz hale gelmiş, bu da fiyatların artışına neden olmuştur. Dolaşımdaki para miktarının artması ve buna bağlı olarak fiyatların yükselmesi sonucunda, piyasadaki fazla parayı çekmek için geriye iki yol kalıyordu: Vergilendirme veya borçlanma, Borçlanmanın, zaten bozuk olan devlet bütçesine ek yük getireceği gerekçesiyle vergilendirme yoluna gidilmiştir.<sup>104</sup>

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti tarafından çıkarılan ve 12 Kasım 1942’de 4305 sayılı kanun olarak Resmi Gazete’de yayınlanan Varlık Vergisi, 15 Mart 1944 yılına kadar uygulanmıştır. Varlık Vergisi ile genelde gayrimüslim İstanbul tüccarlarının, özel olarak ise gayrimüslim azınlık tüccarlarının, olağanüstü savaş şartları ve ihtikâr (karaborsa) yoluyla yüksek ve spekülatif kazanç sağlayanların vergilendirilmesi amaçlanıyordu.<sup>105</sup>

Varlık Vergisi’nin uygulanmasında, vergi yükümlüleri dört grupta toplamıştır: Müslümanlar (M), Gayrimüslimler (G), Dönmeler (D), Yabancı uyruklu Ecnebilir (E).<sup>106</sup>

İstanbul’da kurulan üç komisyon, tahakkuk eden vergi listelerini 18 Aralık 1942’de açıkladı. İstanbul’da tahakkuk eden vergilerin yüzde 87’si gayrimüslim, yüzde 7’si Müslüman mükelleflere yüklenmiştir. Geri kalan yüzde 6’sı değişik kalemlerde olup çoğu yabancı ecnebilirlerdir. Ülkede tahakkuk eden vergi oranı açısından gayrimüslimler yüzde 83 iken, Müslümanların oranı yüzde 7’dir.<sup>107</sup>

4 Ocak’a kadar vergisini ödemeyen mükelleflere birinci hafta için yüzde 1, sonraki haftalar için ise yüzde 2 gecikme zammı uygulanacağı ilan edildi. 21 Ocak 1943’ten itibaren İstanbul’da gayrimüslimlere ait yüzlerce gayrimenkul satışa çıkarıldı. Satılan gayrimenkuller daha çok Beyoğlu İstiklal Caddesi, Şişli, Eminönü, Fatih, Kadıköy ve adalar civarındaydı. Gayrimenkul satışları genellikle defterdarlığın

---

<sup>103</sup> Hüseyin Perviz Pur, **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, Eren Yay., İstanbul 2007, s. 89; Rıdvan Akar, **Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları**, Belge Yay., İstanbul 2000, s. 78.

<sup>104</sup> Pur, **a.g.e.**, s. 92; Rıdvan Akar, **a.g.e.**, s. 78.

<sup>105</sup> Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yay., İstanbul 2000, s. 135; Pur, **a.g.e.**, s. 96.

<sup>106</sup> Aktar, **a.g.e.**, s. 142; Rıdvan Akar, **a.g.e.**, s. 82.

<sup>107</sup> Aktar, **a.g.e.**, s. 166; Pur, **a.g.e.**, s. 98.

gözetiminde yapılmış, satış esnasında alınan bedel, mükellefin vergi borcunun kapatılmasında kullanılmıştır.<sup>108</sup>

Satılan gayrimenkullerin yüzde 67'si Müslüman Türkler, yüzde 30'u ise devlet kontrolündeki kuruluşlar (KİT'ler, milli bankalar, milli sigorta şirketleri vs.) tarafından satın alınmıştır.<sup>109</sup> Türkiye çapında varlık vergisi ödemesi gereken yükümlü sayısı 114 bin 368 olarak saptanmış, 465.4 milyon TL dolayında vergi toplanması hedeflenmiş, ancak toplam vergi 315 milyon TL düzeyinde kalmıştır. Bu miktarın yaklaşık 221.3 milyon TL'si İstanbul'daki 54 bin yükümlüden alınmıştır.<sup>110</sup>

Varlık Vergisi Kanunu'nun 12. Maddesinde "borcunu ödemeyen mükelleflerin, borçlarını bedenen çalıştırılarak ödenmesi amacıyla çalışma kamplarına gönderilmesi" ile ilgili hüküm de bulunuyordu. Bu nedenle borcunu ödemeyenler Erzurum Aşkale, Eskişehir Sivrihisar gibi yerlere gönderiliyordu.<sup>111</sup> 9-13 Eylül 1943 tarihlerinde Newyork Times gazetesin de Cyrus Sulzberger imzasıyla Türkiye'deki Varlık Vergisi uygulamasını eleştiren bir yazı çıkmış, bu yazılarda hemen sonra toplanan TBMM henüz tahsil edilmemiş olan vergi borçlarının silinmesine karar vermiş, 15 Mart 1944'te ise Varlık Vergisi tamamen uygulamadan kalkmıştır.<sup>112</sup>

Azınlıklar ile ilgili bir diğer önemli gelişme ise "6-7 Eylül Olayları"dır. 1955 yılında Kıbrıs Sorunu'nun Türk kamuoyunun gündemine oturduğu bir dönemde, 28 Ağustos 1955'te İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'ı Kıbrıs konusunda konferansa çağırdığı sıralarda, Atatürk'ün Selanik'teki evinin ve Türkiye'nin Selanik Konsolosluğu'nun bombalandığı haberi 6 Eylül 1955'te saat 13.00 haberlerinde radyodan verilmiştir. Haberin verilmesinden sonra Kıbrıs Türktür Cemiyeti, öğrenci dernekleri, gençlik teşkilatları, Demokrat Parti teşkilatları, sendikalar, meslek kuruluşları, bazı resmi ve gayriresmi makamların telkin ve teşvikleriyle, İstanbul ve İzmir'deki gayrimüslimlere yönelik 6 Eylül 1955 akşamı başlayan ve 7 Eylül sabahına kadar devam eden saldırı, yağma eylemi gerçekleştirilmiştir. Olaylarda Kıbrıs Türktür Cemiyeti ile öğrenci dernekleri ve

---

<sup>108</sup> Pur, **a.g.e.**, s. 103; Aktar, **a.g.e.**, s. 201.

<sup>109</sup> Aktar, **a.g.e.**, s. 202.

<sup>110</sup> Rıdvan Akar, **a.g.e.**, s. 86.

<sup>111</sup> Aktar, **a.g.e.**, s. 208; Rıdvan Akar, **a.g.e.**, s. 89.

<sup>112</sup> Rıdvan Akar, **a.g.e.**, s. 92.

sendikalar belirleyici rol oynamıştır. Olaylar üzerine İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiştir.<sup>113</sup>

Mahkeme kayıtlarına göre azınlıklara ait (en çok zararı Rumlar görmüştür) 4214 ev, aralarında fabrika, atölye, dükkân, otel, bar gibi yerlerin bulunduğu 5 bin 317 mekan, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 8 ayazma, 26 okul, 5 spor kulübü, 2 mezarlık tahrip edilmiştir. Yağmalama ve saldırılar ve Kıbrıs Meselesi nedeniyle Rumlara yönelik olsa da, saldırılardan gayrimüslimler, hatta dönmeler bile nasibini almıştır. Tahrip edilen yerlerin yüzde 59'u Rumlara, yüzde 17'si Ermenilere, yüzde 12'side Yahudilere aitti. Hasar yaklaşık 150 milyon TL'yi bulmaktaydı, bu rakam o dönemin 54 milyon Amerikan Doları'na eşdeğerdi. Hükümet, zarara uğrayıp bunu tescil ettirenlere toplam 60 milyon TL tazminat ödemiştir.<sup>114</sup>

Olaylar nedeniyle başta İstanbul olmak üzere, diğer şehirlerde yaşayan gayrimüslimler can, mal, namus güvenliklerinin kalmadığı gerekçesiyle yurtdışına göç etmişler, Rumların büyük bir kısmı Yunanistan'a göçü tercih etmiştir.<sup>115</sup>

Azınlıklar ile ilgili bir diğer önemli konu ise, 1964 yılında Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı Kıbrıs Meselesi nedeniyle, Türkiye'de yerleşik olarak yaşayan ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Yunan vatandaşlarının ikamet ve çalışma izinlerinin iptal edilmesidir. Yaklaşık 12 bin Rum, yanlarında sadece 20 kilo kişisel eşya ve 200 lira parayla sınır dışı edilmiştir. Bu kimselerin bütün mal varlıkları ve bankadaki paraları bloke edildi.<sup>116</sup> Burada vurgulanması gereken husus, bu uygulamanın öncelikli amacının Kıbrıs Meselesi'nin çözümüne yönelik olarak Yunanistan'ın ikna edilmesiydi. 1964 yılı başlarında Kıbrıs'ta had safhaya varan çatışmaların durdurulması için diplomatik girişimlerden bir sonuç alınmaması üzere Türk Hükümeti böyle bir yola başvurmuştur.<sup>117</sup>

Bu durum Rum topluluğunun ülkeden ayrılmasına sebep teşkil etmiş, Kıbrıs Meselesi nedeniyle uygulanan bu karar sonucu yalnızca Yunan uyruklular değil, güvenlik korkusu nedeniyle İzmir, Ankara, Adana vs. yerlerde yaşayan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu Rumlarda kendilerinden ülkeden göç etmişlerdir. Türkiye'de

<sup>113</sup> Güven, **a.g.e.**, s. 61; Koçoğlu, **a.g.e.**, s. 102.

<sup>114</sup> Güven, **a.g.e.**, s. 64; Koçoğlu, **a.g.e.**, s. 102.

<sup>115</sup> Güven, **a.g.e.**, s. 168; Koçoğlu, **a.g.e.**, s. 103.

<sup>116</sup> Hülya Demir – Rıdvan Akar, **İstanbul'un Son Sürgünleri**, İletişim Yay., İstanbul 1994, s. 17; Koçoğlu, **a.g.e.**, s. 114.

<sup>117</sup> Demir - Akar, **a.g.e.**, s. 18-19; Koçoğlu, **a.g.e.**, s. 115.

1955 yılında 80 bin olan Rum nüfusu, 1960'ta 65 bine, 1965'te ise 48 bin'e düşmüştür.<sup>118</sup>

Yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nın 10'uncu maddesi ile ayrımcılık yasaklanmış, anayasa ve kanunlar önünde herkesin eşitliği ilkesi vurgulanmış, Türk Vatandaşı olan Müslüman veya gayrimüslim kimselerin mensup oldukları dinin, vecibelerini yerine getirmelerinde ve kendileriyle ilgili diğer uygulamalardan gerekli pratik kolaylıkların, kamu düzeninin korunmasına ilişkin mevzuat çerçevesinde, getirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınması gerektiği hükmü belirtilmiştir.<sup>119</sup>

Netice olarak şunları söylemek gerekir ise: Son zamanlarda Avrupalı Devletlerin Kürtleri ve Alevileri azınlık olarak nitelendirmelerindeki amaç, üniter devlet yapımızı ve milli birlik ve bütünlüğümüzü yok etmektir. Hâlbuki Lozan'da azınlık kavramı tanımlanmış ve azınlık kavramıyla Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler kastedilmiştir. Kürtler ve Aleviler devletimizin aslî unsurlarıdır. Çünkü asırlardır, Kürtler ve Türkler ortak inancı, tarihi, kültürü, coğrafyayı, âdet ve gelenekleri paylaşmışlar, aralarında ailevî ve akrabalık bağları kurulmuştur.<sup>120</sup>

Ülkemizdeki gayrimüslim azınlıklar, milletlerarası antlaşmalardan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hukuk sisteminin sağladığı hakları ve imkânları kullanarak, rahat ve huzurlu bir şekilde hayat sürmektedirler. Şurası çok iyi bilinmelidir ki Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği gibi: "Bu memleket tarihte Türk'tü, bundan sonrada ebediyyen Türk olarak yaşayacaktır."

---

<sup>118</sup> Demir - Akar, **a.g.e.**, s. 21; Koçoğlu, **a.g.e.**, s. 116.

<sup>119</sup> Saraçlı, **a.g.e.**, s. 142.

<sup>120</sup> Güler, **a.g.e.**, s. 285-286.

## İKİNCİ BÖLÜM

### GÜNÜMÜZDE AZINLIK OKULLARI VE ÖĞRENİM YAPILARI

#### A) RUM OKULLARI

İstanbul'un fethinden sonra Fatih, Rum toplumunun başına getirdiği Patrik adındaki önderlere; kendi toplumunda kilise, okul vb. sosyal kurumları açma ve istediği gibi yönetme yetkisi vermiştir. Rumlar, Fatih'in kendilerine sağladığı çok önemli imkan ve hoşgörü sayesinde varlıklarını, dil ve dinlerini, kültürlerini koruyup geliştirmişlerdir.<sup>1</sup>

Önceleri din eğitimi vermek için açtıkları okullar, daha sonra yaygın ve örgün eğitim sistemi haline gelmiştir. Papazların kilise yanlarına kurdukları okulların yanında, yüksek öğretime de yönelerek Fener Rum Mektebi, Heybeliada Papaz Mektebi ve Kuruçeşme Akademisi gibi siyasi kadronun yetiştiği okullarda açılmıştır.<sup>2</sup> Bu okullarda Yunan Dili, Felsefe, İlahiyat, Tıp, Matematik, Geometri gibi dersler okutuluyordu.<sup>3</sup>

Rumlar her şehir ve kasabada "Dimoyerant" denilen bir kişi seçerler ve bu kişiyi, oluşturdukları cemaatin içinden seçilen "Eforya" adındaki grup, eğitim konusunda çok önemli yetkilerle donatılmıştı. Eforya, azınlık okullarının ders programlarını hazırlama, öğretmenlerini atama ve görevden alma yetkisine sahipti. Eforya'nın bir üst makamında, metropolit veya piskoposun vekili sıfatıyla bir papaz bulunurdu.<sup>4</sup>

Rum eğitim sisteminin 19. yüzyıla gelindiğinde hızla gelişip yaygınlaşmasının nedeni, okul yönetiminin Patrikhane tekeline çıkıp cemaatler, kurumlar ve şahıslar aracılığıyla çoğalması ve laik bir nitelik kazanmasıdır. Bunda

---

<sup>1</sup> Ahmet Mülayim, "Rum Okulları", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1997, s. 347; Süleyman Büyükkarcı, **Türkiye'de Rum Okulları**, Yelken Yay., Konya 2005, s. 26.

<sup>2</sup> Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C. 1-2, Eser Neşriyat, İstanbul 1977, s. 744; Akyüz, **a.g.e.**, s. 88

<sup>3</sup> Mülayim, *a.g.m.*, s. 348; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 119.

<sup>4</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 26; Akyüz, **a.g.e.**, s. 89.

ticaret burjuvazisinin de etkisi olmuştur. Rumlar arasındaki bu değişime Kuruçeşme Okulu, Ayvalık Akademisi ve İzmir Jimnazyumu örnek olarak verilebilir.<sup>5</sup>

Kuruçeşme Akademisi 1803'te kurulmuş olup, hem ortaöğretim hem de yükseköğretim yapılmaktaydı. Okulda Dil ve Edebiyat, Geometri, Matematik, Tıp bölümleri bulunmaktaydı. Okul, divan-ı Hümayun tercümanlarından Dimitrašto Morobeyzâde tarafından kurulmuş ve yönetilmiştir.<sup>6</sup>

Okul, Fener Patrikhanesi'ne bağlı olmayıp, laik bir eğitim sistemi izlediğinden dindar Rumların tepkisiyle karşılaşmıştır. Okulun önemli özelliklerinden birisi de zengin Rumlar tarafından kurulduğu halde, fakir ve kimsesiz çocukları tercih etmesiydi. Okulda büyük burjuvazinin denetimin de kalacak, onun iş ve toplumsal hayattaki ihtiyaçlarını karşılayacak küçük burjuvazinin geliştirilmesi hedeflenmekteydi. Okul, 1820'de Mora'daki Rum ayaklanmasından sonra kapatılmıştır.<sup>7</sup>

Laik nitelikteki bir diğer okul ise Ayvalık Akademisi'dir. Rumlar, Osmanlı yönetimindeki etkili adamları kanalıyla, küçük fakat stratejik öneme sahip Ayvalık için özel bir imtiyaz sağlamışlardır. Buna göre Ayvalık'a Türk aileleri yerleşmeyecek, Ayvalık'ın yönetimi bağımsız olacaktır.<sup>8</sup> 1803'de kurulan okul, kısa zamanda büyük gelişme göstermiştir. 1806'da Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı aleyhtarı faaliyetlerde bulunduğu için kapatılmıştır. Okulda, Rum milliyetçiliği ve ayrılıkçı fikirlerin öğretildiği bir eğitim anlayışı hâkimdi.<sup>9</sup>

Rum toplumunda laik nitelikli diğer bir okul ise İzmir Jimnazyum Okulu'dur. 1810'da Konstantin Kumas tarafından İzmir'de kurulan okulda, Felsefe, Deneysel Fizik, Kimya, Matematik, Coğrafya ve Ahlak Bilgisi gibi derler okutuluyordu. Okul, kilisenin baskıları sonucu 1819'da kapatıldı.<sup>10</sup>

---

<sup>5</sup> İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK.Yay., Ankara 1993, s. 102.

<sup>6</sup> O.N. Ergin, **a.g.e.**, C. 1-2, s. 745-746; Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 31.

<sup>7</sup> Akyüz, **a.g.e.**, s. 89; Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 32.

<sup>8</sup> İlhan Tekeli, "*Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim Sistemindeki Değişmeler*", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, İletişim Yay., İstanbul 1985, s. 461.

<sup>9</sup> Tekeli, *a.g.m.*, s. 463; Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 33.

<sup>10</sup> Akyüz, **a.g.e.**, s. 91.

Rum okulları, Yunan Devleti'nin kurulmasından (1826) sonra, Yunan eğitim-öğretim sistemini model almışlardır.<sup>11</sup>

Rum okullarının finansmanı, okulların ve kiliselerin gelirlerinden, kilise ve cemaat mallarından, kilise vergilerinden, mum paralarından, gönüllü bağışlarından, okul yararına verilen piyeslerden, zenginlerin yardımları ve büyük papazların vakıf mallarından sağlanırdı. Özellikle metropolit ve piskoposlar, okul açmakla gurur duyarlar ve öğrencilerden çok düşük ücret alırlardı.<sup>12</sup>

Okullarda okutulan kitapların Patrikhane komisyonu tarafından onaylanması gerekirdi. Patrikhane tarafından hazırlanan kitapların denetimi, yine Patrikhane tarafından yapılmakta ve öğretmenler kitap seçiminde serbest bırakılmaktaydı.<sup>13</sup>

1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı topraklarının işgale uğraması üzerine İstanbul'daki Rumlar, Bizans Devleti'ni yeniden kurma; Karadeniz çevresindeki Rumlar, Pontus Rum Devleti'ni yeniden kurma emellerine kapılmışlarsa da bu emelleri neticesiz kalmıştır. Bu emellerin gerçekleştirilmek istenmesinde Rum okulları aktif rol oynamışlardır. Ayrıca bu dönemde Rum okulları, Yunan işgalini kolaylaştırma, Rum hâkimiyetini yayma ve sağlamlaştırma noktasında çok büyük gayret sarf etmişlerdir. İstiklal Mahkemeleri, zararlı faaliyetleri görülen bu Rum okullarını kapatmış, bu okullardaki öğretmenleri de cezalandırmıştır.<sup>14</sup>

Cumhuriyet Dönemi'nde ise 3 Mart 1924'de çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye'de tüm okullarla, azınlık ve yabancı okullarda Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Böylece Türkiye'de yaşayan ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Rumların eğitim-öğretim görebilecekleri Rum okullarına, Milli Eğitim Bakanlığı'nın kontrolü ve denetiminde olmak şartıyla izin verilmiştir.<sup>15</sup>

---

<sup>11</sup> Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 121.

<sup>12</sup> O.N. Ergin, **a.g.e.**, C. 3-4, s. 1034.

<sup>13</sup> O.N. Ergin, **a.g.e.**, C. 3-4, s. 1034.

<sup>14</sup> Akyüz, **a.g.e.**, s. 294.

<sup>15</sup> Eroğlu, **a.g.e.**, s. 263.

## 1- Fener Rum Erkek Lisesi

Fener Rum Erkek Lisesi, Rum okullarının en eskisi ve en büyüğü olup, 1454’de Fatih Sultan Mehmet’in izniyle kurulmuştur.<sup>16</sup>

Osmanlı Devleti’nin en yüksek mevkilerinde görev almış bulunan pek çok baş tercüman, Eflak ve Boğdan beyleri, Patrik ve yüksek din görevlileri, üst düzey yöneticiler, ünlü bilim adamları, sanatçılar, besteciler, yazarlar bu okuldan yetişmiştir. Burada yetişenlerin bir kısmı Osmanlı Devleti’nde görev yapmıştır.<sup>17</sup>

Okulda 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar devam eden birinci devrede dini ağırlıklı bir eğitim yapılmış, ikinci devrede ise dini karakterini bırakarak klasik eğitim veren liseye dönüşmüştür. Klasik dönemde Rumca, Osmanlıca, Geometri, Genel Tarih, Teoloji, Kilise Tarihi, Yunan Edebiyatı, Felsefe, Hitabet, Matematik, Latince, Fransızca, Fizik, Kimya, İktisat, Ticaret Muhasebe gibi dersler okutulmuştur.<sup>18</sup>

Rum Erkek Lisesi, tarihi boyunca diğer Rum okullarına göre daha aktif durumdadır. 16. yüzyılda Patrik Yere miya zamanında en parlak dönemini yaşayan okul, 19. yüzyılda Türkiye’deki Rumların Kültür merkezi haline gelmiştir. Ders programının zenginliğinden dolayı diğer illerden gelen varlıklı ailelerin çocuklarına da eğitim vererek Yunan kültürünün yaygınlaşmasında etkili olmuştur. 1700’lü yılların sonunda, okulun öğretmenleri tarafından hazırlanan “Yunan Dilinin Hazinesi” başlıklı sözlükte, Rum varlığının ve Rum dilinin korunmasına ne denli önem verildiği çok iyi anlaşılmaktadır.<sup>19</sup>

Fener Rum Lisesi, eğitim vizyonunu şu şekilde açıklamaktadır:<sup>20</sup>

- Türk Milli Eğitiminin temel amaç ve ilkelerini benimsemek ve bu ilkeleri öğrencilerimize benimsetmek.

- Atatürk İlke ve İnkılâplarını benimseyip bu ilkeleri ve inkılâpları öğrencilerimize benimsetmek.

<sup>16</sup> Büyükkarcı, a.g.e., s. 143.

<sup>17</sup> Sula Bozıs, “Fener Rum Erkek Lisesi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, s. 283; Ersoy Taşdemirci, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, **EÜSBED.**, S.10, Kayseri 2001, s. 14.

<sup>18</sup> Büyükkarcı, a.g.e., s. 144; Bozıs, a.g.m., s.284.

<sup>19</sup> Bozıs, a.g.m., s. 284; Akyüz, a.g.e., s. 89.

<sup>20</sup> [http://www.tr.wikipedia.org\(12.10.2007\)](http://www.tr.wikipedia.org(12.10.2007)).



- Bilimsel, çağdaş ve demokratik bir yaklaşım.
- Ulusal ve evrensel değerleri benimsemiş, “iyi insan, iyi yurttaş” olma bilincini verebilmek.
- Bireysel ve toplumsal ilişkilerde saygılı, özgüvene sahip, onurlu bireyler yetiştirmek.
- Türkçe ve Türkçe kültür derslerinin yanı sıra, Ermeni dili ve kültürünü yeterince öğretebilmek.
- Eğitimindeki bilimsel ve teknolojik gelişmeleri yakından izleyip, öğretimi geliştirici çağdaş imkânlardan yararlanabilmek.

Günümüzde lisede Rumca, Yunanca, Yunan Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Genel Türk Tarihi, İngilizce, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Coğrafya, Fiziki Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe, Mantık, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Milli Güvenlik Bilgisi, Rehberlik, Bilgisayar, Matematik, Geometri, Analitik Geometri, Fizik, Kimya, Biyoloji, Beden Eğitimi, Resim, Müzik gibi dersler okutulmaktadır.<sup>21</sup>

Fener Rum Lisesi bugünkü haliyle on derslik ve bilgisayar, kimya, biyoloji laboratuvarları ve kütüphanesi ile Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliğine uygun olarak az sayıda öğrenciyle eğitim-öğretime devam etmektedir.<sup>22</sup>

Okulun adresi ise: Sancaktar Yokuşu, No: 36 Fatih/İstanbul. Telefon: 0212 455 59 00

## 2- Heybeliada Rum Erkek Lisesi

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, Ortodokslar arasında teolojik konular, kurallar ve ibadet şekli açısından birlik sağlamak amacıyla Heybeliada’da 1 Ekim 1844 tarihinde Patrikhane’ye bağlı olarak Heybeliada Ruhban Okulu’nu öğretime açmıştır.<sup>23</sup>

Bu okulda:

---

<sup>21</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 146.

<sup>22</sup> Bozis, *a.g.m.*, s. 284.

<sup>23</sup> Necdet Yaşar, “*Heybeliada Rum Ruhban Mektebi*”, **İstanbul Ansk.**, C. 4, s. 57.

- 1844-1919 tarihleri arasında dört yıl ortaokul ve üç yıl teoloji eğitimi,
- 1919-1923 tarihleri arasında ortaöğretilimsiz beş yıllık teoloji eğitimi yapılmış,
- 1923-1951 tarihleri arasında birinci dönemdeki uygulamaya dönülmüş,
- 1951-1971 tarihleri arasında ise dört yıl lise ve üç yıl teoloji eğitimi yapılmıştır.<sup>24</sup>

Heybeliada Rum Ruhban Okulu, 127 yıl içinde 930 mezun vermiş, bunlardan 343'ü piskoposluğa, 12'si de Patriklik makamına yükselmiştir.<sup>25</sup>

Okulda o dönemde Rumca, Osmanlıca, Tarih, Coğrafya, Matematik, Fen Bilimleri, Hukuk, Ticaret, Ekonomi, Resim, Müzik gibi dersler okutulmuştur.<sup>26</sup>

Heybeliada Ruhban Okulu'nun "Teoloji Bölümü" 1971'de yürürlüğe giren özel yüksekokulların kapatılmasını öngören yasa nedeniyle 12 Ocak 1971'de kapatılmıştır. 1971-1972 eğitim-öğretim yılından başlayarak, "Heybeliada Rum Erkek Lisesi" olarak eğitim-öğretime devam etmiştir. Öğrenci sayısının giderek azalması ve yatılı öğrencilerin masraflarının artması nedeniyle, Fener Rum Patrikhanesi, 1984'de Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurarak okulun kapatılmasını istediysede Lozan Antlaşması ve diğer ikili antlaşmalar gereğince bu istek kabul edilmedi. Heybeliada Rum Erkek Lisesi, eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmekte, ancak öğrenci bulmakta zorluk çekmektedir.<sup>27</sup>

Günümüzde lisede Rumca, Yunanca, Yunan Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Genel Türk Tarihi, İngilizce, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Coğrafya, Fiziki Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Matematik, Geometri, Analitik Geometri, Fizik, Kimya, Biyoloji, Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe, Mantık, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Milli Güvenlik Bilgisi, Rehberlik, Bilgisayar, Beden Eğitimi, Resim, Müzik gibi dersler okutulmaktadır.<sup>28</sup>

Okulun adresi ise: Hamalbaşı Cad. No: 44 Beyoğlu/İstanbul.

---

<sup>24</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 126.

<sup>25</sup> Yaşar, *a.g.m.*, s. 57.

<sup>26</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 127.

<sup>27</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 127; Yaşar, *a.g.m.*, s. 58.

<sup>28</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 128.

### 3- Beyoğlu Merkez Rum Kız Lisesi

Okul, Rum halkından Elenko adında bir bayanın Rum kızlarına okul yapılması için bağışladığı bir arsa üzerine, 1903'de önde gelen Rumlar tarafından yaptırılmıştır. Okul, Rum azınlığın vakfidır. Kurumun ilk kurucusu Nikolaos Zarifis'tir. Okul ilk açıldığında ilk ve ortaokuldan oluşurken daha sonra lise eğitimi de vermeye başlamıştır.<sup>29</sup>

O dönemde okulda Rumca, Osmanlıca, Dil Bilgisi, Yunan Edebiyatı, Kilise Tarihi, Tarih, Coğrafya, Matematik, Fen Bilimleri, İktisat, Ticaret, Hukuk, Beden Eğitimi, Resim, Müzik gibi dersler okutulmuştur.<sup>30</sup>

Okul 6-7 Eylül olayları sırasında zarar görmüştür.<sup>31</sup>

Okul, eğitim vizyonunu ise şu şekilde açıklamaktadır:

Okulumuz, öğretim kadrosu ve öğrencileriyle bir bütün olarak, Türk Milli Eğitimi'nin genel ve özel amaçlarını benimseyen, Atatürk ilke ve İnkılâplarına bağlı, bilimsel ve çağdaş düşünceyi esas alan, Laik, Demokratik ve Sosyal Hukuk Devleti ilkelerini özümsemiş, eğitim-öğretimindeki en son bilimsel ve teknolojik gelişmelerden yararlanmayı ilke edinmiş modern bir kuruluştur.<sup>32</sup>

Günümüzde lisede Rumca, Yunanca, Yunan Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, İngilizce, Tarih, Genel Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Coğrafya, Fiziki Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Fizik, Kimya, Biyoloji, Matematik, Geometri, Analitik Geometri, Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe, Mantık, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Milli Güvenlik Bilgisi, Rehberlik, Bilgisayar, Resim, Müzik, Beden Eğitimi gibi dersler okutulmaktadır.<sup>33</sup>

Okul, halen Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliğine uygun olarak eğitim ve öğretimine devam etmektedir.

---

<sup>29</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 138.

<sup>30</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 139-140.

<sup>31</sup> Güven, **a.g.e.**, s. 281.

<sup>32</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 140.

<sup>33</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s.141.

Okulun adresi ise: Ağahamam Maç Sok. No: 40 Beyoğlu/İstanbul. Telefon: 0212 244 16 69

#### 4- Zoğrafyon Rum Erkek Lisesi

Okul, 1846 yılında Rum cemaati tarafından kurulmuştur. Okul, şimdiki binasına 1893'de, Rum cemaatinden Hıristaki Zoğrafos'un maddi yardımlarının sonucunda geçmiştir. Bu nedenle de okulun kurucusu Hıristaki Zoğrafos kabul edilerek, okula onun adı verilmiştir.<sup>34</sup>

Okul, mütareke döneminde Yunanistan ve Patrikhâne ile sıkı bir ilişki içinde olmuş, Büyük Yunanistan hayalinin gerçekleştirilmek istenmesinde olumsuz faaliyetlerde rol oynamıştır.<sup>35</sup>

Okulda o dönemde Rumca, Osmanlıca, Dil Bilgisi, Kilise Tarihi, Tarih, Coğrafya, Matematik, Fen Bilimleri, Ticaret, Hukuk, Ekonomi, Müzik, Resim gibi dersler okutulmuştur.<sup>36</sup>

Okula zamanla, ilgili makamlardan da gerekli izinler alınarak ek binalar yapılmıştır. Okulda, kimya, biyoloji ve bilgisayar laboratuvarı ile kütüphane bulunmaktadır.<sup>37</sup>

Lise, 6-7 Eylül olayları sırasında zarar görmüştür.<sup>38</sup>

Günümüzde lisede Rumca, Yunanca, Yunan Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, İngilizce, Coğrafya, Fiziki Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Tarih, Genel Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Matematik, Geometri, Analitik Geometri, Kimya, Biyoloji, Fizik, Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe, Mantık, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Milli Güvenlik Bilgisi, Rehberlik, Bilgisayar, Beden Eğitimi, Resim, Müzik gibi dersler okutulmaktadır.<sup>39</sup>

Okul, halen Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'ne göre eğitim-öğretime devam etmektedir.

---

<sup>34</sup> Kutluay Erdoğan, "Zoğrafyon Rum Erkek Lisesi", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, s. 565.

<sup>35</sup> Yılmaz Kurt, **Pontus Meselesi**, TBMM. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara 1995, s. 33.

<sup>36</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 162.

<sup>37</sup> Erdoğan, *a.g.m.*, s. 566; Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 162.

<sup>38</sup> Güven, **a.g.e.**, s. 281.

<sup>39</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 163.

Okulun adresi ise: Turnacıbaşı Sok. No: 27 Beyoğlu/İstanbul. Telefonu: 0212 292 03 02

#### 5- Zapyon Rum Kız Lisesi

Zapyon Rum Kız Lisesi'nin ilk kurucusu Konstantinos Zappas'tır. Konstantinos Zappas, Rum kızlarının da okuyacağı bir lisenin kurulması için bütün masrafları üstlenerek Zapyon Rum Kız Lisesini yaptırdı. Okula, kurucusuna izafeten Zapyon adı verildi. Okul, 1875'te "Vakıf Okulu" olarak Beyoğlu Rum Cemaati kız çocukları için eğitim-öğretime başlamıştır. İlk olarak Tepebaşı Meşrutiyet Caddesi 47 no'lu binada faaliyete geçen okul, daha sonra bugünkü Taksim Meşelik Sokak 16 no'lu binada eğitim-öğretime devam etmektedir.<sup>40</sup>

Okulda o dönemde Rumca, Osmanlıca, Dil Bilgisi, Yunan Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Fen Bilimleri, Matematik, Ticaret, İktisat, Hukuk, Resim, Müzik gibi dersler okutulmuştur.<sup>41</sup>

Okul, 1. Dünya Savaşı esnasında 3 yıl süreyle hastane olarak kullanılmış, bu yıllarda İstiklal Caddesi'nde büyük bir binaya taşınmıştır. Okul, 1918'de tekrar eski binasında eğitim-öğretime devam etmiş, Milli Mücadele Dönemi'nde Yunanistan ve Rum Patrikhânesi'ne yardım ve destek sağlamıştır.<sup>42</sup>

Lise, 6-7 Eylül olayları sırasında zarar görmüştür.<sup>43</sup>

Günümüzde lisede Rumca, Yunanca, Yunan Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, İngilizce, Tarih, Genel Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Coğrafya, Fiziki Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Matematik, Geometri, Analitik Geometri, Fizik, Kimya, Biyoloji, Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe, Mantık, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Milli Güvenlik Bilgisi, Rehberlik, Bilgisayar, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, gibi dersler okutulmaktadır.<sup>44</sup>

Okul, halen Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliğine uygun olarak eğitim-öğretime devam etmektedir.

---

<sup>40</sup> Haydaroğlu, a.g.e., s.179.

<sup>41</sup> Büyükkarcı, a.g.e., s. 165.

<sup>42</sup> Büyükkarcı, a.g.e., s. 166; Haydaroğlu, a.g.e., s. 180.

<sup>43</sup> Güven, a.g.e., s. 281.

<sup>44</sup> Büyükkarcı, a.g.e., s.167.

Okulun adresi ise: Taksim Meşelik Sok. No: 17 Beyoğlu/İstanbul. Telefonu: 0212 244 28 76

#### 6- Yoakimyon (İoakimiyon) Rum Kız Lisesi

1879'da yapılan okul binası, 1882'de eğitim-öğretime geçmiştir. Okulun kurucusu Vladimir Miroğlu'dur, fakat okul binasının arsası Rum Ortodoks Patriği II. Yoakim tarafından bağışlandığı için okula, patriğin adı verilmiştir.<sup>45</sup>

Okulda o dönemde Rumca, Osmanlıca, Dil Bilgisi, Kilise Tarihi, Coğrafya, Tarih, Fen Bilimleri, Matematik, İktisat, Ticaret, Muhasebe, Resim, Müzik gibi dersler okutulmaktaydı.<sup>46</sup>

Okul, Rum cemaatinin malı olup, okulun giderleri o dönemde önde gelen Rum zenginlerinden, öğrenci ücretlerinden, borç senetlerinden, faiz ve müsamere hâsılatından karşılanmaktaydı.<sup>47</sup>

Günümüzde okulda, öğrenci yetersizliği nedeniyle eğitim-öğretim yapılamamaktadır.

Okulun adresi ise: Tevkii Cafer Mektebi Sok. No: 16 Haliç/İstanbul. Telefonu: 0212 521 27 16

## B) ERMENİ OKULLARI

Ermeni cemaatinin eğitim alanında teşkilatlanması, 18. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. 18. Yüzyıl öncesinde, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Ermeni okulları varsa da bu okullar sayıca yetersizdi. Ermeni okullarının sayısının hızla artmasında zengin Ermeni tüccarların yardım ve desteği ile Batılı Devletlerin ve Amerika'nın yardım ve desteklerinin çok büyük rolü olmuştur.<sup>48</sup>

Ermeni toplumunda ilk resmi okul 1790 yılında Amira Miricanyan'ın hükümetten aldığı resmi izinle Kumkapı Fıçı Sokak'ta açılmıştır. Daha sonraki yıllarda ise İstanbul'un pek çok semtinde, ücretsiz eğitim veren Ermeni okulları

<sup>45</sup> Sula Bozis, "Yoakimyon Rum Kız Lisesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, s. 532.

<sup>46</sup> Bozis, *a.g.m.*, s. 533.

<sup>47</sup> Bozis, *a.g.m.*, s. 533; Büyükkarcı, *a.g.e.*, s. 158.

<sup>48</sup> Remzi Kılıç, "Osmanlı Yönetiminde XIX. Yüzyıl Ermeni Okulları ve Faaliyetleri", *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C. 4, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 2007, s. 81; Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 122.

faaliyete geçmiştir. 1824'te Patrik Karabet, Anadolu'daki Ermeni Cemaatine gönderdiği bir yazıda, Ermenilerin okul açmasını istemiştir.<sup>49</sup>

Bu okullarda uygulanan müfredat ise şu şekildedir:

- 1- Ermenice-Alfabe, Okuma, Dini Okuma,
- 2- Din, Hıristiyanlığın Esasları, Dualar, İlahi,
- 3- Yazı, Alfabe (Türkçe-Ermenice olarak öğretilirdi),
- 4- Matematik (Türkçe olarak öğretilirdi).<sup>50</sup>

Okulların artmasıyla birlikte, bu okulların maddi yükünü kimin taşıyacağı ve okulları kimin denetleyeceği tartışması da başladı. 1831 yılında Ermeni Patriği başkanlığında toplanan Ermeni Cemaati Meclisi'nde esnaf temsilcileri sayıları artan okulların masraflarını karşılamayı kabul etmişlerdir. Daha sonra amiralar ve esnaf temsilcileri, okulların denetimini 10 amiradan oluşan bir kurula verdiler.<sup>51</sup>

Yoksul öğrencilere yönelik ilk yatılı Ermeni Okulu 1838'de Bezciyan Amira tarafından açılmıştır. Bu okul için hazırlanan yönetmelikte; Ermeniceden başka dil konuşulmaması, öğrencilere dayak atılmaması, okuyan öğrencilerin okul idaresinin izni olmadan sanata veya mesleğe verilmemesi gibi kurallar konulmuştur.<sup>52</sup>

1853'de 14 kişiden oluşan "Maarif Komisyonu" kurulmuş, 1860 tarihli "Nizamname-i Millet-i Ermeniyan" adlı bir anayasa ile(95 maddeden oluşmaktaydı) Ermeni eğitim sistemi amiraların denetiminden çıkmış, eğitim anlayışı dinî motiften kurtarılarak milli ve siyasi bir yapıya kavuşmuştur.<sup>53</sup>

1859'da Ermenilerce yapılan bir istatistiğe göre İstanbul'da 42 Ermeni okulu ve bu okullarda ise 5 binin üzerinde öğrenci vardır. 1871'deki bir araştırmaya göre de, İstanbul'da 48 Ermeni mektebinde yaklaşık 6 bin civarında öğrenci okumaktadır.

---

<sup>49</sup> Vağarşag Seropyan, "Ermeni Okulları", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, s. 187; Taşdemirci, *a.g.m.*, s.15.

<sup>50</sup> Levon Panos Dabağyan, *Türkiye Ermenileri Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2003, s. 314.

<sup>51</sup> Remzi Kılıç, "Osmanlı Yönetiminde XIX. Yüzyıl Ermeni Okulları ve Faaliyetleri", s. 82; Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 123.

<sup>52</sup> O. Nuri Ergin, *a.g.e.*, C. 1-2, s. 754; Dabağyan, *a.g.e.*, s. 315.

<sup>53</sup> Tekeli, *a.g.m.*, s. 462-463.

1874 yılında yapılan bir araştırmada ise Anadolu'da 469 okul bulunmaktadır ve 80 binin üzerinde öğrenci vardır.<sup>54</sup>

Ermenilerin okullaşma süreci II. Meşrutiyet Dönemi'nde daha da hız kazanmış, özellikle 1908-1914 yılları arasında Anadolu'nun pek çok yerinde Ermeniler, mevcut kiliselerinin bahçelerine okul açabilmek için ruhsat talebinde bulunmuşlardır. Ermenilerin, Osmanlı Devleti'nin her açıdan zor şartlarda olduğu bu dönemlerde yeni okullar açma girişiminde bulunması oldukça dikkat çekicidir.<sup>55</sup>

Ermeni okullarında uygulanan eğitim programında; daha çok siyasi eğitime ve beden eğitimine önem verilmiş, öğrencilerin kişisel beceri ve yeteneklerini geliştirmeleri ve kendi kendilerine yeterli olmaları amaçlanmıştır.<sup>56</sup>

Ermeniler, okullarında genellikle kendi matbaalarında bastırdıkları eserleri okutmaktaydılar. Ermeniler 1567-1923 yılında İstanbul'da 131, taşrada ise 63 matbaa kurmuşlardır.<sup>57</sup>

Ermeni okullarında okulların son sınıf sınavlarıyla, öğretmenlik sınavları Maarif Komisyonu'nun gözetimi altında yapılmaktaydı. Maarif Komisyonu tarafından verilen diplomalar, Maarif Nezareti tarafından da tasdik ediliyordu.<sup>58</sup>

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye'de Ermeni okulu olarak yalnızca İstanbul'daki Ermeni okulları kalmıştır. 1920-1921 senesinde ise İstanbul'daki Ermeni öğrenci sayısı iki katına çıkmıştır. 1921'de yayınlanan bir istatistikte, İstanbul'da 12 bin 359 kız ve erkek Ermeni öğrenci bulunmaktaydı. Bu öğrencilerin 7 bin 31'i cemaat okullarında ve yetimhanelerde, 2 bin 234'ü göçmen komisyonu kurumlarında, bin 594'ü özel okullarda, bin 500'ü devlet okullarında ve yabancı okullarda eğitim görmekteydi.<sup>59</sup>

Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul'daki Ermeni okulları diğer okullar gibi 5 sınıftan oluşan ilkokullar, 3 sınıftan oluşan ortaokullar ve 3 sınıftan oluşan liseler şeklinde eğitimlerine devam ettiler. Bunların dışında okul öncesi çocuklar içinde ana

---

<sup>54</sup> Ertuğrul, a.g.e., s. 124; Dabağyan, a.g.e., s. 315.

<sup>55</sup> Mustafa Murat Öntüğ, "Osmanlı Devleti'nin Mektepleri Üzerindeki Denetimleri", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. 3, s. 315.

<sup>56</sup> Ertuğrul, a.g.e., s. 124.

<sup>57</sup> Öntüğ, a.g.m., s. 316.

<sup>58</sup> O. N. Ergin, a.g.e., C. 1-2, s. 764.

<sup>59</sup> O. Nuri Ergin, a.g.e., C. 1-2, s. 762; Dabağyan, a.g.e., s. 316.



sınıfları vardır. Cumhuriyet Dönemi'ndeki eğitim programları diğer okullarla aynı düzeydedir. Ermeni okullarının tüm giderleri (Milli Eğitim Bakanlığı'nın görevlendirdiği Türkçe ve Sosyal Bilgiler Dersleri öğretmenlerinin aylıkları dışında) halkın yardımlarıyla karşılanmaktadır.<sup>60</sup>

#### 1- Pangaltı Ermeni Lisesi

Okul, Mihitaryan Manastırı tarafından 1825 yılında Beyoğlu Mektep Sokağı'nda üç katlı bir binada 60 öğrenciyle eğitim-öğretime başlamıştır.<sup>61</sup>

Okulun Beyoğlu'ndaki binası 1839'da tümüyle yanınca, 1847'de Beyoğlu Yenimahalle Sokağı'nda yeni binası yapılmıştır. 1857'de Ermeni cemaatinin isteği üzerine yatılı bölüm açılmıştır. Okul, 1866'da Pangaltı Kalpakçıyanlara ait geniş bir arazisi olan binaya taşındı. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nda maddi imkansızlıklar nedeniyle kapanan okul, 1884'te tekrar açılmıştır. 1890 yılında okulun geniş arazisi üzerine, gelir getirmesi amacıyla dükkanlar açılmış, okul binası yenilenmiştir.<sup>62</sup>

Okulda o dönemde Din Bilgisi, Coğrafya, Ermenice, Ermeni Tarihi, Ermeni Dili ve Edebiyatı, Güzel Yazma, Siyaset, Ekonomi, Hukuk, Osmanlıca, Fransızca, Rumca, Latince, İtalyanca, İngilizce, Almanca, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Proje, Tasarım gibi dersler verilirdi. Okula Rum, Türk, Avusturya, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan ailelerin çocukları da kabul edilmiştir.<sup>63</sup>

Lise, 6-7 Eylül olayları sırasında zarar görmüştür.<sup>64</sup>

Okul binası, ilgili yetkililerden gerekli izin alınarak 1927'de yeniden inşa edildi ve 1936'da öğrenci sayısındaki artış nedeniyle okul binası bir kat daha artırıldı.<sup>65</sup>

Okul, eğitim vizyonunu şu şekilde açıklamaktadır:<sup>66</sup>

---

<sup>60</sup> Vağarşag Seropyan, *a.g.m.*, s. 187.

<sup>61</sup> Süleyman Büyükkarcı, **İstanbul Ermeni Okulları**, Yelken Yay., Konya 2004, s. 56; Dabağyan, **a.g.e.**, s. 329.

<sup>62</sup> Silva Kuyumcuyan, "Pangaltı Ermeni Lisesi", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 6, s. 217; Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 57.

<sup>63</sup> Kuyumcuyan, *a.g.m.*, s. 218; Dabağyan, **a.g.e.**, s. 330.

<sup>64</sup> Güven, **a.g.e.**, s. 281.

<sup>65</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 58, Dabağyan, **a.g.e.**, s. 331.

<sup>66</sup> [http://www.pangaltilisesi.k12.tr\(21.10.2007\)](http://www.pangaltilisesi.k12.tr(21.10.2007)).

- Türk Milli Eğitiminin genel ve özel amaçlarını benimseyip öğrencilerimize benimseten,

- Atatürk İlke ve İnkılâplarını benimseyen ve bu ilke ve inkılâpları öğrencilerimize benimseten,

- Bilimsel ve çağdaş düşünceyi esas alan,

- Bireysel ve toplumsal ilişkilerinde özgüveni gelişmiş, saygılı ve kendini ifade edebilen,

- Ana dilini ve en az bir yabancı dili etkin olarak kullanabilen,

- Ulusal ve evrensel değerleri özümsemiş,

- Ermeni dili ve kültürünü kavramış,

- Bilimsel ve teknolojik gelişmeleri yakından takip eden ve kullanabilen 21. yüzyıl insanını yetiştirmektedir.

Okulda kimya, biyoloji, bilgisayar laboratuvarları ile bir kütüphane bulunmaktadır.<sup>67</sup>

Günümüzde lisede Ermenice, Ermeni Dili ve Edebiyatı, Dil ve Anlatım(Ermenice), Edebi Metinler(Ermenice), Türk Dili ve Edebiyatı, İngilizce, Tarih, Genel Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Coğrafya, Fiziki Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Ülkeler Coğrafyası, Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe, Mantık, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Matematik, Geometri, Analitik Geometri, Fizik, Kimya, Biyoloji, Milli Güvenlik Bilgisi, Bilgi Teknolojileri, Bilgisayar, Rehberlik, Resim, Müzik, Beden Eğitimi gibi dersler okutulmaktadır.<sup>68</sup>

Okul, halen Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'ne uygun olarak eğitim ve öğretimini devam ettirmektedir.

Okulun web adresi ise: <http://www.pangalti.lisesi.k12.tr>

Okulun adresi ise: Süleyman Nazif Sok. No: 9 Pangaltı/İstanbul. Telefonu: 0212 246 61 79

---

<sup>67</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 58.

<sup>68</sup> [http://www.pangaltilisesi.k12.tr\(21.10.2007\)](http://www.pangaltilisesi.k12.tr(21.10.2007)).

## 2- Sahakyan-Nunyan Ermeni Lisesi

Okulun ilk kurucusu İstapan Aratan'dır. 1831'de Sultan I. Abdülmecit'in fermanıyla Nunyan-Vartukyan yuvası ve Sahakyan okulu kurulmuştur. Okul, 1866'daki yangında harap olunca, şimdiki binası 1873 yılında kız ve erkek öğrenciler için iki ayrı bina şeklinde yapılmıştır. Okul kurulduğundan beri karma olup, gündüz eğitim vermektedir.<sup>69</sup>

Okulda o dönemde Ermenice, Osmanlıca, Fransızca, Dil Bilgisi, Tarih, Coğrafya, Matematik, Fen Bilimleri, Hukuk, İktisat, Ticaret, Beden Eğitimi, Resim, Müzik gibi dersler okutulmuştur.<sup>70</sup>

1857 yılında Ermeni cemaatinin önde gelenlerinin önerisiyle kız çocuklarını daha yüksek bir eğitim alması için okul programına dil ve genel kültür derslerinin yanında; biçki-dikiş, çiçekçilik, aşçılık gibi derslerde eklenmiştir.<sup>71</sup>

Birinci Dünya Savaşı sırasında okul, kışla olarak kullanılmış, savaşın bitmesinden sonra ise okul, Anadolu'dan gelen Ermenilere yatakhane olarak hizmet vermiş, bu durum İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür.<sup>72</sup>

Lise, 6-7 olayları sırasında zarar görmüştür.<sup>73</sup>

Okul, eğitim vizyonunu şu şekilde açıklamaktadır:<sup>74</sup>

- Atatürk İlke ve İnkılâplarını benimseyen, bu ilke ve inkılâpları öğrencilerimize benimseten,
- Ulusal ve evrensel değerleri özümsemiş,
- Ermeni cemaatinin kültürel özelliklerini genç nesillere aktaran,
- Bireysel ve toplumsal ilişkilerde saygılı, özgüvene sahip, onurlu kişiler yetiştirmektedir.

---

<sup>69</sup> Silva Kuyumcuyan, "Sahakyan-Nunyan Ermeni Lisesi", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 6, s. 408; Dabağyan, **a.g.e.**, s. 336.

<sup>70</sup> Kuyumcuyan, *a.g.m.*, s. 409.

<sup>71</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 59.

<sup>72</sup> Kuyumcuyan, *a.g.m.*, s. 409; Dabağyan, **a.g.e.**, s. 337.

<sup>73</sup> Güven, **a.g.e.**, s.281.

<sup>74</sup> [http://www.sahakyan-nunyan.k12.tr\(23.10.2007\)](http://www.sahakyan-nunyan.k12.tr(23.10.2007)).

Günümüzde lisede Ermenice, Ermeni Dili ve Edebiyatı, Dil ve Anlatım(Ermenice), Edebi Metinler(Ermenice), Türk Dili ve Edebiyatı, İngilizce, Tarih, Genel Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Fiziki Coğrafya, Ülkeler Coğrafyası, Matematik, Geometri, Analitik Geometri, Fizik, Kimya, Biyoloji, Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe, Mantık, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Milli Güvenlik Bilgisi, Bilgi Teknolojileri, Bilgisayar, Rehberlik, Resim, Müzik, Beden Eğitimi gibi dersler okutulmaktadır.<sup>75</sup>

Okul, halen Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'ne bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

Okulun web adresi: <http://www.sahakyan-nunyan.k12.tr>

Okulun adresi: Marmara Cad. No: 55 Kocamustafapaşa Fatih/İstanbul

Telefonu: 0212 585 53 15

3- Getronagan Ermeni Lisesi

1874'te İstanbul Patrikliği'ne seçilen Nerses Varjabedian, Ermeni cemaatinin her kesimine hitap edebilecek, Anadolu'dan gelecek öğrenciye de eğitim-öğretim verecek bir eğitim kurumuna ihtiyaç olduğunu söyleyerek bir okul inşa edilmesini istedi. 1885 yılında inşa edilen okul 1886 yılında eğitim-öğretime başlamıştır. Okul, sayıları 18 olan ilk mezunlarını 1891'de vermiştir.<sup>76</sup>

Okul, Galata'da İstanbul'un her semtinden öğrencilerin gelebilecekleri bir yerde olduğu için "merkezi" anlamına gelen "Getronagan" adını almıştır. Okul, kurulduğundan beri Kemeraltı Caddesi, Sakızcılar Sok. No: 19 Karaköy/İstanbul adresinde bulunmaktadır.<sup>77</sup>

Okulda o dönemde Ermenice, Osmanlıca, Fransızca, Dil Bilgisi, Tarih, Coğrafya, Matematik, Fen Bilimleri, Hukuk, Ticari Bilgiler, Sağlık Bilgisi, Ekonomi, Muhasebe, Pedagoji, Resim, Müzik gibi dersler okutulmaktaydı.<sup>78</sup>

---

<sup>75</sup> <http://www.sahakyan-nunyan.k12.tr>(23.10.2007).

<sup>76</sup> Silva Kuyumcuyan, "Getronagan Ermeni Lisesi", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, s. 395; Dabağyan, **a.g.e.**, s. 332.

<sup>77</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 39; Dabağyan, **a.g.e.**, s. 333.

<sup>78</sup> Kuyumcuyan, *a.g.m.*, s. 396.

Okul, eğitim vizyonunu şu şekilde açıklamaktadır:<sup>79</sup>

- Türk Milli Eğitimi'nin genel ve özel amaçlarını benimseyip, bunları öğrencilerimize benimseten,
- Atatürk İlke ve İnkılâplarını benimseyip, bu ilke ve inkılâpları öğrencilerimize benimseten,
- Ermeni dilini ve kültürünü kavratıp bunu genç nesillere aktaran,
- Ulusal ve evrensel değerleri benimseyen,
- Bireysel ve toplumsal ilişkilerinde özgüveni gelişmiş, saygılı, onurlu, kendisini ifade edebilen,
- Bilimsel ve teknolojik gelişmeleri yakından takip eden ve kullanabilen 21. yüzyıl insanını yetiştirmektedir.

Günümüzde lisede Ermenice, Ermeni Dili ve Edebiyatı, Dil ve Anlatım(Ermenice), Edebi Metinler(Ermenice), Türk Dili ve Edebiyatı, İngilizce, Tarih, Genel Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Coğrafya, Fiziki Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Ülkeler Coğrafyası, Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe, Mantık, Matematik, Geometri, Analitik Geometri, Fizik, Kimya, Biyoloji, Milli Güvenlik Bilgisi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Bilgi Teknolojileri, Bilgisayar, Rehberlik, Beden Eğitimi, Resim, Müzik, gibi dersler okutulmaktadır.<sup>80</sup>

Okul, halen Milli Eğitim Bakanlığı Özel öğretim Kurumları Yönetmeliği'ne uygun olarak eğitim ve öğretimini devam ettirmektedir.

Okulun web adresi: <http://www.getronagan.org>

Okulun adresi ise: Kemeraltı Cad. Sakızcılar Sok. No: 19 Karaköy/İstanbul

Telefonu: 0212 244 05 03

4- Esayan Ermeni Lisesi

---

<sup>79</sup> <http://www.getronagan.org>(26.10.2007).

<sup>80</sup> <http://www.getronagan.org>(26.10.2007).

1849'da Beyoğlu'nda Misak Amira Naregyan tarafından inşa ettirilen Naregyan Okulu 1870'de yanınca, yerine 1895'de Hovannes ve Mıgırdiç Esayan kardeşler tarafından yeni bir bina inşa ettirildi ve okul 1895-1896 yılında eğitim-öğretime başladı.<sup>81</sup>

İlk açıldığında ilkokul olarak karma bir eğitim veren okula, 1899 yılında ortaokul kısmı eklenmiştir. Ortaokula devam eden yetenekli ve becerikli kızlar, meslek atölyelerinde biçki-dikiş ve el sanatları eğitimi aldılar.<sup>82</sup>

Okulda o dönemde Ermenice, Osmanlıca, Dil Bilgisi, Ermeni Tarihi, Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Matematik, İktisat, Ticaret, Hukuk, Resim, Müzik gibi dersler okutulmaktaydı.<sup>83</sup>

Birinci Dünya Savaşı sırasında, okuldaki bazı sınıflar hasta bakıcı kursları için, yine bazı sınıflar askeri harita-kadastro çizimleri için ayrıldı. Ayrıca okulun bir kısmı da Darûl-eytam (yetimler yurdu) yapıldı ve 130 kadar çocuk barındırıldı.<sup>84</sup>

Okul günümüzde karma olup gündüz eğitim vermektedir. Okulda, kimya, biyoloji ve bilgisayar laboratuvarları ile bir de kütüphane bulunmaktadır.<sup>85</sup>

Okul, eğitim vizyonunu şu şekilde açıklamaktadır:<sup>86</sup>

-Türk Milli Eğitimi'nin genel ve özel amaçlarını benimseyip, bunu öğrencilerimize benimseten,

-Atatürk İlke ve İnkılâplarını benimseyip bu ilke ve inkılâpları öğrencilerimize benimseten,

-Ulusal ve evrensel değerleri benimseyen,

-Bireysel ve toplumsal ilişkilerinde özgüveni gelişmiş, üzerine aldığı sorumlulukları lâyükıyla yerine getirebilen, açık fikirli, toplumsal değerlere ve başkalarının hak ve özgürlüklerine saygılı,

---

<sup>81</sup> Silva Kuyumcuyan, "Esayan Ermeni Lisesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3 s. 199; Dabağyan,**a.g.e.**, s. 334.

<sup>82</sup> Büyükkarcı,**a.g.e.**, s. 37; Dabağyan,**a.g.e.**, s. 335.

<sup>83</sup> Büyükkarcı,**a.g.e.**, s. 39.

<sup>84</sup> Kuyumcuyan, *a.g.m.*, s. 200; Dabağyan,**a.g.e.**, s. 335.

<sup>85</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 38.

<sup>86</sup> [http://www.esayan.net\(26.10.2007\)](http://www.esayan.net(26.10.2007)).

-Hayat boyu arařtıran ve sorgulayan, bilimsel dűřünme yetisine sahip bireyler yetiřtirmektedir.

Günümüzde lisede Ermenice, Ermeni Dili ve Edebiyatı, Dil ve Anlatım(Ermenice), Edebi Metinler(Ermenice), Türk Dili ve Edebiyatı, İngilizce, Tarih, Genel Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Matematik, Geometri, Analitik Geometri, Fizik, Kimya, Biyoloji, Coğrafya, Fiziki Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Ülkeler Coğrafyası, Felsefe, Mantık, Psikoloji, Sosyoloji, Milli Güvenlik Bilgisi, Bilgi Teknolojileri, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Bilgisayar, Rehberlik, Resim, Müzik, Beden Eğitimi gibi dersler okutulmaktadır.<sup>87</sup>

Okul, halen Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'ne uygun olarak eğitim ve öğretime devam etmektedir.

Okulun web adresi ise: <http://www.esayan.net>

Okulun adresi ise: Meşelik Sok. No: 34 Taksim/İstanbul

Telefonu: 0212 243 50 16

5- Surp Haç Ermeni Lisesi

Surp Haç Ermeni Lisesi, 1954 yılında Türkiye Ermenileri Patriği Trabzonlu Karekin Haçarduryan'ın gayretleriyle “Surp Haç (Tıbrevank) Ermeni Ruhban Okulu” adıyla kurulmuştur. Okulun ismi daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nca “Ruhban Okulu” ibaresinin Laiklik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle 1967 yılında “Surp Haç Ermeni Lisesi” olarak değiştirilmiştir. Lise, Surp Haç Ermeni Lisesi Vakfı'na aittir.<sup>88</sup>

Günümüzde lisede Ermenice, Ermeni Dili ve Edebiyatı, Dil ve Anlatım(Ermenice), Edebi Metinler(Ermenice), Türk Dili ve Edebiyatı, İngilizce, Tarih, Genel Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Matematik, Geometri, Analitik Geometri, Fizik, Kimya, Biyoloji, Coğrafya, Fiziki Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Ülkeler Coğrafyası, Felsefe, Mantık, Psikoloji, Sosyoloji, Milli Güvenlik Bilgisi, Bilgi Teknolojileri, Din Kültürü ve

<sup>87</sup> <http://www.esayan.net>(26.10.2007).

<sup>88</sup> Dabağyan, **a.g.e.**, s. 338; Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 67.

Ahlak Bilgisi, Bilgisayar, Rehberlik, Resim, Müzik, Beden Eğitimi gibi dersler okutulmaktadır.<sup>89</sup>

Okul, eğitim vizyonunu şu şekilde açıklamaktadır:<sup>90</sup>

- Türk Milli Eğitimi'nin genel ve özel amaçlarını benimseyen,
- Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlı,
- Ulusal ve evrensel değerleri benimsemiş,
- Bireysel ve toplumsal ilişkilerde saygılı, özgüvene sahip, onurlu,
- Sosyal, ahlakî, estetik değerlerle donanmış,
- Bilim ve teknikte gelişmeleri yakından takip eden ve bunları kullanabilen bireyler yetiştirmektir.

Okulda kimya, biyoloji, bilgisayar laboratuvarları ile kütüphane bulunmaktadır.<sup>91</sup>

Okul, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'ne uygun olarak eğitim-öğretime devam etmektedir.

Okulun web adresi ise <http://www.surphaclisesi.com>

Okulun adresi ise: Ekmekçibaşı Sok. No: 3 Üsküdar/İstanbul

### C) YAHUDİ OKULLARI

Yahudiler 1492'de İspanya'dan Osmanlı Devleti topraklarına göç ettikleri zaman kültür düzeyi yüksek bir toplumdur. Okullarında İbranice, Gramer, Din Bilgisi gibi derslerin yanında Matematik, Geometri, Tarih ve Coğrafya gibi dersler okuttukları halde, diğer azınlıklara -Ermeni ve Rumlara- göre gerileme içine girdikleri görülmektedir.<sup>92</sup>

Bunun nedenleri ise: Yahudilerin ticaretteki konumlarını, Osmanlı sarayındaki doktor, banker ve tercüman olarak yerlerini, Ermenilere ve Rumlara

<sup>89</sup> <http://www.surphaclisesi.com>(28.10.2007).

<sup>90</sup> <http://www.surphaclisesi.com>(28.10.2007).

<sup>91</sup> Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 68.

<sup>92</sup> O. Nuri Ergin, **a.g.e.**, C. 1-2, s. 766.



kaptırmaları, taassupkâr bir inanca sahip oldukları için zamanın gelişmelerini yakından takip edememeleridir. Ayrıca 1666'da Sabatay Sevi'nin Mesihlik iddiasında bulunması ve Yahudi Devleti kurma çalışmaları, Yahudilere prestij kaybettirmiş, bu da eğitim de geri kalmalarının sebeplerinden biri olmuştur.<sup>93</sup>

Yahudi toplumuna Batı tarzlı bir eğitim anlayışının girmesi ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. 1841'de Fransızca eğitim veren Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye adlı bir okul açılmış, Yahudi cemaati öğrencilerin aynı kazandan yemek yemelerine karşı çıkararak bu okula öğrenci göndermemişlerdir.<sup>94</sup> Ancak öğrencilerin için özel yemek yapacak bir aşçının ve kalfanın tutulmasıyla 1846'da çocuklarını bu okula göndermişlerdir. Ayrıca Yahudi Cemaati, öğrencilerin sıralarda değil, geleneksel kanepelerde oturması, sınıfın soba ile değil, mangalla ısıtılması gibi şartların yerine getirilmesini istemişlerdir.<sup>95</sup>

Amerikan misyonerleri 19. yüzyılda Yahudi toplumunun eğitim kurumlarında etkin bir güç olmak istediler, bu amaçla Yahudi okullarında okutulmak üzere bir imla kılavuzu ve İbranice gramer kitabı hazırladılar. Amerikalı ajan ve misyonerler, Yahudileri Protestanlığa kazandırmak istedilerse de bunda başarılı olamadılar. Başarılı olamama nedenler ise ajan ve misyonerlerin sayıca yetersiz olması ve Yahudilerin taassupkâr/katı inançlarıdır.<sup>96</sup>

Yahudi toplumunun modern manada okul açma çalışmaları Rum ve Ermeni cemaatlerinden yarım yüzyıl sonra başlamıştır. Yahudilerin okul açma faaliyetlerinde, özellikle Fransa'daki Yahudi burjuvazisinin rolü çok büyüktür. Önde gelen Yahudi zenginleri 1860'da Paris'te "Alyans İsrailit" adında birlik kurdular. Birliğin amaçları: Yahudi çıkarlarını korumak, Yahudi kültür birliğini oluşturmak ve devam ettirmek, Yahudi okullarına yardım etmek onları geliştirmek, Yahudi öğrencilere burslar vermek ve bu öğrencilerin bilim ve politik ada alanda en etkili mevkilere gelmelerini sağlamak, baskı altında bulunan Yahudilere yardım etmektir.<sup>97</sup> Alyans İsrailit Birliği kısa zamanda büyüyerek Hollanda, Belçika, İngiltere, Almanya

---

<sup>93</sup> Ertuğrul, a.g.e., s. 125; Haydaroğlu, a.g.e., s. 188.

<sup>94</sup> Tekeli, a.g.m., s. 464; Haydaroğlu, a.g.e., s. 188.

<sup>95</sup> Silivya Ovadya, "Yahudi Okulları", İstanbul Ansiklopedisi, C. 7, s. 403.

<sup>96</sup> R. Kılıç, "Osmanlı Türkiye'sinde Azınlık Okulları", s. 154.

<sup>97</sup> Tekeli-İlkin, a.g.e., s. 109; Haydaroğlu, a.g.e., s.186.

ve diğ er ÷lkelerde yerel komiteler oluşturmuştur. Bu birliğin gayesi Yahudilerin her yönden kalkındırılması ve bunun içinde köklü bir eğitim ve öğretimin sürdür÷lmesi olmuştur.<sup>98</sup>

1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'na göre gayrimüslim azınlıkların idarelerinin yeniden düzenlenmesi kapsamında 1865'de "Yahudi Milleti Nizamnamesi" çıkarıldı. Bu nizamnameye göre eğitim işlerinin bağılı olduğu Cismani Meclis'te 7 haham, halktan da 9 kişi bulunacaktır. 80 üyeli Umumi Meclis'te ise 20 haham ve halktan da 60 kişi üye olacaktır. Böylece eğitim konusunda, karar verilmesinde dini kesimin ağırlığı önemli ölçüde azaltılmıştır.<sup>99</sup>

Osmanlı Devleti'nde ilk Alyans İsrailit Okulu, 1867'de Edirne ve Filistin'de açılmıştır. Bu okulları; İstanbul, İzmir, Adana, Aydın, Gelibolu, Selanik, Kavala, Bağdat, Basra, Halep, Şam, Beyrut, Kudüs, Hayfa, Üsküp, Manastır gibi yerlerde kurulan okullar izledi.<sup>100</sup> Kız okullarında ev işleri ve aile bilgisi ön planda tutulurken, erkek öğrenciler için meslek okulları, ziraat okulları ve ruhban okulları vardı.<sup>101</sup>

Fransa Yahudilerin Paris'te, Alyans İsrailit Cemiyeti'ni kurarak Yahudilerin Siyonist hedeflere hazırlanması çalışmalarının merkezinin açılmasına izin vermiştir. Bu cemiyetle Fransa, Osmanlı Devleti başta olmak üzere pek çok devletin içişlerine nüfuz edebilmiş, Fransız çıkarları için gerekli bilgi ve belgeleri toplayabilmiştir.<sup>102</sup>

Alyans İsrailit Okulları'nın çoğunluğu ilköğretim, bir kısmı da ortaöğretim düzeyindeydi. Eğitim dili Fransızcaydı. Bu okullar laik nitelikli okullardı. Okulun öğretim kadroları Paris'te yetiştirilmekteydi, bu nedenle okulda Fransız kültürü hâkimdi. Öğretim programları Paris'te yapılıyor, eğitim-öğretim raporları Paris'teki merkeze gönderiliyordu. Bu nedenle bu okullar, daha çok Fransız okulları

---

<sup>98</sup> Ekmeleddin İhsanoğlu, "Gayrimüslim Cemaatlerin Eğitim Faaliyetleri", **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, C. 1, Feza Gazetecilik, İstanbul 1999, s. 356.

<sup>99</sup> Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 109.

<sup>100</sup> Naim Güteryüz, "Alliance İsrailite Okulları", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, s. 206; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 186.

<sup>101</sup> Güteryüz, *a.g.m.*, s. 207.

<sup>102</sup> Halil Erdemir-Hatice Erdemir, "Fransa'nın Türkiye Politikalarında Ermenilerin Kullanımı ve Yahudilerin Rolü", **XIX. Yüzyılda Ermeni Milliyetçiliğ in Doğuşu ve Büyük Devletlerin Politikaları**, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 2008, s. 92.

görünümündeydiler. Bu okullar, Fransız kültür ve medeniyetinin yayılmasında çok önemli roller üstlenmişlerdir.<sup>103</sup>

Alyansa İsrailit Okulları; bilim ve politikaya, tarım ve çıraklığa büyük önem vermişlerdir. Tarıma yönelik programlarla kırsal kesimde ve şehirlerde yaşayan Yahudilerin hayat standardını yükseltmeyi amaç edinirken, çıraklık okullarıyla da yoksul kesimin çocuklarını iş sahibi yapıp Yahudi toplumunda orta tabaka oluşturmayı, politikayla dünya siyasetindeki ağırlıklarını hissettirmeyi, bilimle de bilimsel bilgilerle donanmış, kültürlü elit bir Yahudi toplumu oluşturmayı amaçlamışlardır.<sup>104</sup>

Bu okullarda İbranice, Fransızca, İngilizce, Vokal(Ses Bilgisi),İbrani Grameri, Dil Bilgisi, Tarih, Coğrafya, Aritmetik, Geometri, Tabii Bilimler, Müzik gibi dersler okutulmuştur.<sup>105</sup>

Alyans İsrailit Birliği, Osmanlı Devleti bünyesinde yürüttüğü çıraklık kurslarını gelenekselleştirmiştir. Marangozluk, demircilik, boyacılık, tabakçılık, halıcılık, saatçilik, dokumacılık, terzilik gibi kurslar büyük ilgi görmüştür. Osmanlı Devleti himayesinde rahat ve huzur içinde yaşayan, birçok haklara ve hürriyetlere sahip Yahudiler için “hiçbir ülkede bulamayacakları bir Barış Havrası’nda yaşamaktalar” denilmiştir.<sup>106</sup>

Bu okullar, taassupkâr Yahudilerden ve hahamlardan büyük tepki gördü. Hatta Kudüs Hahamları Alyans İsrailit Okulları’na karşı bir aforozname bile düzenlemişlerdir. Din adamları geleneksel Talmut-Tevrat okullarını sürdürmek, İbranice’yi öğretmek istiyorlardı.<sup>107</sup> Alyans İsrailit Okulları ise dine karşı olmadıklarını kanıtlamak için, okulların yanına aynı zamanda ibadethaneler kurmuşlardır. Böylece, öğrencilerin derse başlamadan önce ve akşam dersten sonra öğretmenleriyle birlikte ibadet etmeleri sağlanmıştır.<sup>108</sup>

---

<sup>103</sup> Erdemir, *a.g.m.*, s. 92; İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 356; Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 127.

<sup>104</sup> O. N. Ergin, *a.g.e.*, C. 1-2, s. 764.

<sup>105</sup> Haydaroğlu, *a.g.e.*, s.189.

<sup>106</sup> Ertuğrul,*a.g.e.*, s. 128; Haydaroğlu, *a.g.e.*, s.189.

<sup>107</sup> O. Nuri Ergin, *a.g.e.*, C. 1-2, s. 767.

<sup>108</sup> İhsanoğlu, *a.g.e.*, s 357.

Alyans İsrailit Okulları'nın, Türkiye'deki Yahudi toplumunun eğitim tarihinde önemli bir yeri olmakla birlikte, Yahudi toplumu için bazı olumsuzlara sebep olduğu da bilinmektedir. Özellikle Fransızca'yı temel eğitim dili olarak kabul etmesi sonucu Türkiye Yahudilerinin Türkçeyi zamanında öğrenmeleri gecikmiştir. Ayrıca Yahudilerin, 1492'de İspanya göçünden beri korudukları Yahudi İspanyolcası unutulmuş, ya da değişime uğramıştır.<sup>109</sup>

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar İstanbul'daki Yahudi Cemaati, çocuklarını ilkokul düzeyindeki Alyansa İsrailit Okulları'na, oradan da Fransızca eğitim veren misyoner okullarına gönderiyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında yer almasıyla İstanbul'daki misyoner okulları kapatıldı.<sup>110</sup> Yahudi toplumunun eğitim ihtiyacını karşılamak için, İstanbul'daki Bene Berit kuruluşu, 1915'de Beyoğlu'nda Bene Berit Lisesini açtı. Bu lise, dönemin Galatasaray Lisesi'ne benzer bir program uygulayarak, kısa zamanda başarısını yükseltti. Cumhuriyetin kuruluşuna kadar Fransızca eğitim veren okul, Cumhuriyetin ilanından sonra Türkçe eğitime geçmiştir.<sup>111</sup>

Cumhuriyetin ilanından sonra, Milli Eğitim Bakanlığı, 1924 yılında Yahudi Okulları'nın eğitime, Türkçe ya da kendi ana dillerinde devam etmeleri konusundaki tercihlerini sordu. Okullardaki eğitim dilinin Türkçe olması üzerine, Alyans İsrailit Okulları'nın Paris'teki genel merkezle olan tüm bağları koptu. Yahudi okullarının çok büyük bir kısmı nüfus azalmasından, Yahudi cemaatinin, çocuklarını devlet okullarına veya özel okullara göndermeyi tercih etmesinden dolayı kapanmıştır.<sup>112</sup>

#### 1- Ulus Özel Musevi Lisesi

Ulus Özel Musevi Lisesi, 1914-1915 eğitim yılında Midraşa Yavne adıyla Galata'da Yemenici Sokak'taki binasında Bene Berit Derneği ve bu derneğin önde

---

<sup>109</sup> Gülerüz, *a.g.m.*, s. 207.

<sup>110</sup> Ovadya, *a.g.m.*, s. 404.

<sup>111</sup> Gülerüz, *a.g.m.*, s. 207.

<sup>112</sup> Ovadya, *a.g.m.*, s. 404.

gelen isimlerinden Jozef Niyego ve Dr. David Markus'un girişimleriyle kuruldu. İstanbul Yahudi toplumunun çocuklarına, daha önceleri ilköğretim seviyesinde eğitim veren birçok okul bulunmasına rağmen, lise seviyesinde eğitim veren bu okul ilkti. Ayrıca o zamana kadar kurulan Yahudi okulları hep dış devletlerin desteğiyle kuruluyor ve ayakta duruyordu. Midraşa Yavne Okulu, İstanbul Yahudi toplumunun yerli çabalarıyla kurulan ve sürdürülen bir okuldur.<sup>113</sup>

Ulus Özel Musevi Lisesi kurulduğu dönemden (1914-15) itibaren birkaç kez yer değiştirmiştir. İlk olarak Galata'da Yemenici Sokak'ta kurulan okul, daha sonra Hocaali Sokağı'na, oradan da Drogmanat Sokağı'na, buradan da Kumbaracı Yokuşu'na taşındı. En nihayet Şişhane'de Mektep Sokak'taki binasına taşındı.<sup>114</sup>

Midraşa Yavne Okulu'nun adı, daha sonra Bene Berit Lisesi oldu. Bene Berit Lisesi, 1995'te bir grup Yahudi işadamlarının yardımlarıyla yaptırılan İstanbul Ulus'taki binasına taşınınca "Ulus Özel Musevi Lisesi" adını aldı.<sup>115</sup>

Okul, eğitim vizyonunu şu şekilde açıklamaktadır:<sup>116</sup>

Türk Milli Eğitimi'nin genel ve özel amaçlarını benimseyen ve bunları öğrencilerimize benimseten,

Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı,

Ulusal ve evrensel değerleri özümsemiş,

Ailesine, toplumuna ve ulusuna bağlı, çalışkan, ahlaklı, dürüst, sorumluluk ve özgüven sahibi,

Akademik ve çağdaş düşüncüyü esas alan, toplum ve dünya sorunlarına duyarlı,

Kendini iyi tanıyan, doğru hedefler koyabilen, ufku geniş, geleceği doru bir şekilde planlayabilen,

Bilimsel ve teknolojik gelişmeleri yakından takip edebilen ve kullanabilen  
21. yüzyıl insanını yetiştirmektedir.

---

<sup>113</sup> Yılmaz Yaşa, "Ulus Özel Musevi Lisesi" *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, s. 387.

<sup>114</sup> Yaşa, *a.g.m.*, s. 387.

<sup>115</sup> Ovadya, *a.g.m.*, s. 404.

<sup>116</sup> [http://www.uoml.k12.tr\(1.11.2007\)](http://www.uoml.k12.tr(1.11.2007)).

Günümüzde lisede İbranice, İbrani Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, İngilizce, Tarih, Genel Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Matematik, Geometri, Analitik Geometri, Fizik, Kimya, Biyoloji, Coğrafya, Fiziki Coğrafya, Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Ülkeler Coğrafyası, Felsefe, Mantık, Psikoloji, Sosyoloji, Milli Güvenlik Bilgisi, Bilgi Teknolojileri, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Bilgisayar, Rehberlik, Resim, Müzik, Beden Eğitimi gibi dersler okutulmaktadır.<sup>117</sup>

Ulus Özel Musevi Lisesi, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'ne uygun olarak eğitim ve öğretimini devam ettirmektedir.

Okulun web adresi: <http://www.uoml.k12.tr>

Okulun adresi ise: Adnan Saygın Cad. No: 48 Ulus/İstanbul

Telefonu: 0212 282 96 06

#### D) BATILI DEVLETLERİN AZINLIK OKULLARINA ETKİLERİ

---

<sup>117</sup> <http://www.uoml.k12.tr>(1.11.2007).

Osmanlı Devleti, sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Batılı Devletlerin, Amerika'nın ve Rusya'nın ilgi odağı haline geldi.<sup>118</sup>

Sanayi İnkılâbı'nı takip eden yıllarda büyük güçler dediğimiz Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri, gerek hammadde kaynakları gerekse ürünlerine pazar bulmak için "emperyalist bir politika" benimsemişlerdir. Bu emperyalist politikanın yürütülmesinde Şark Meselesi'nin önemli bir rolü vardır.<sup>119</sup>

Şark Meselesi, Avrupalıların Osmanlı toprakları üzerinde çeşitli çıkarlar elde etmek ve devleti zayıflatmak; Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını ele geçirerek aralarında paylaşmak ve Türkleri buradan atmak, nihayetinde ise Osmanlı Devleti'nin geri kalan topraklarını paylaşarak tamamen ortadan kaldırmak amacıyla yürüttükleri emperyalist ve işgalci politikalarının bütününe verilen addır.<sup>120</sup> Bu dönemde Ortadoğu, Balkanlar, Boğazlar, Akdeniz ve çevresi jeopolitik ve jeostratejik önemi nedeniyle İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya arasında mücadelelere sahne olmuştur. Bu mücadeleye daha sonra Amerika'da eklenecektir.<sup>121</sup>

Avrupa Devletleri, Şark Meselesi'ni kendi istek ve çıkarlarına göre çözümlenmek üzere Osmanlı Devleti'ne karşı izledikleri siyasette, devletten siyasi, ekonomik, ticari ve diğer alanlarda hak ve çıkarlar ile toprak elde etmenin çabasını sürdürmeye çalışırken, aynı zamanda her devlet, daha çok pay elde etme ve diğer rakip devletlerin kendi aleyhine gelişmesini önleme mücadelesini yapmıştır. Bu nedenle günün gelişmelerine ve siyasi konjonktüre göre Avrupa Devletleri arasında mücadeleler olmuş, Osmanlı toprakları Avrupalı Devletler arasında çıkar çatışmalarına konu olmuştur.<sup>122</sup>

---

<sup>118</sup> Osman Cilacı, **Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri**, DİB. Yay., Ankara 2005, s. 93; Ayten Sezer, "Osmanlı Devletinde Misyonerlik Faaliyetleri", **Osmanlı**, C. 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 185.

<sup>119</sup> Bayram Kodaman, "Şark Meselesi", **DGBİT.**, C. 11, s. 208; Sezer, *a.g.m.*, s. 186.

<sup>120</sup> Kodaman, *a.g.m.*, s. 209.

<sup>121</sup> Sezer, *a.g.m.*, s. 187.

<sup>122</sup> Kodaman, *a.g.m.*, s. 210.

Burada bir konuya daha değinmek istiyoruz. Şark Meselesi kadar önemli olan, hatta birbiriyle iç içe olan Sömürgecilik/Emperyalizm/Kolonyalizm konusuna da değinmek istiyoruz.

Sömürgecilik; güçlü bir devletin iktisadi, ticari, siyasi, kültürel v.b. alanlarda diğer devletler veya toplumlar üzerinde maddi, manevi bir kontrol ve nüfuz kurmasıdır. Batı dillerindeki karşılığı ise Kolonyalizm'dir.<sup>123</sup>

Coğrafi Keşifler sonrasında sömürgecilik faaliyetleri hızlanmış; İngiltere, Fransa, Portekiz, Hollanda, İspanya gibi ülkeler dünyanın pek çok yerinde farklı adlar ve statüler altında birçok koloniler kurmuşlardır.<sup>124</sup>

Sömürgeciliğin/emperyalizmin, hedeflerine vasıtalarına ve uygulanış biçimlerine göre çeşitlerinin olduğu unutulmamalıdır. Bizim için konumuzu ilgilendirmesi bakımından burada kültür emperyalizmine değineceğiz.

Avrupa Devletleri, kültür emperyalizmini üç ayrı koldan yaymayı hedeflemişlerdir: Bunlar dini misyonlar (misyonerlik faaliyetleri), eğitim kurumları (azınlık okulları), hayır kuruluşları(hastane, eczane, sağlık ocakları, yetimhaneler, yurtlar, pansiyonlar vb.)'dir. Ayrıca konsolosluklar da siyasi, kültürel, ticari konularda ajan görev üstlenmişlerdir.<sup>125</sup>

Kültür emperyalizminin uygulanmasında en önemli araç, şüphesiz ki yabancı okullar ile azınlık okulları olmuştur. Batılı devletler bizzat kendilerinin açtıkları 1000'e yakın yabancı okulla, kuruluşlarını destekledikleri ve gereken her türlü yardımı yaptıkları 3000'e yakın azınlık okuluyla Osmanlı Devleti içinde, Avrupa kültür sisteminin ve zihniyetinin bir parçası haline gelmiş topluluklar oluşturmaya başladılar.<sup>126</sup>

Osmanlı Devleti üzerinde emelleri olan her Batılı Devlet, kendine hizmet edebilecek; dinine, mezhebine ve siyasi amaçlarına uygun olan milleti belirledi.

---

<sup>123</sup> Davut Dursun, "Sömürgecilik", **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, C. 3, Risale Yay., İstanbul 1990, s. 494; Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yay., İstanbul 1996, s. 997; Komisyon, **Türkçe Sözlük**, C. 2, TDK. Yay., Ankara 1988, s. 1332.

<sup>124</sup> Bayram Kodaman, "Sömürgecilik (Kolonyalizm-Emperyalizm)", **DGBİT.**, C. 12, s. 23.

<sup>125</sup> Ayhan Doğan, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XX. Yüzyılın Başlarında Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 11, Konya 2004, s. 274; Kodaman, *a.g.m.*, s. 24; Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 202.

<sup>126</sup> Kodaman, *a.g.m.*, s. 24.



Buna göre Amerikalılar Protestanları ve Ermenileri, İngilizler Protestanları ve Ermenileri, Ruslar Ortodoksları, Rumları ve Ermenileri, Yunanlılar Rumları himaye altına aldılar.<sup>127</sup>

Burada dikkat edilirse her devlet, bir şekilde kendi emelleri ve çıkarları doğrultusunda Ermenileri kullanmak istiyordu. Bunun neticesidir ki, Gregoryen Mezhebinden olan Ermeniler Batılı Devletlerin ve Amerika'nın emperyalist politikaları sonucunda Protestan ve Katolik Mezhebi'ne girerek üç ayrı mezhebe ayrıldılar ve bu mezhepler arasında şiddetli çatışmalar çıktı.<sup>128</sup>

Batılı Devletler, Osmanlı Devleti üzerinde güçlerini ve nüfuzlarını artırabilmek için gayrimüslim azınlıkları himaye altına alıp, onları kendi emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanmak istiyorlardı. Batılı Devletlerin bu siyaseti Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı düşünen gayrimüslim azınlıkların siyasi, ekonomik, dini amaçlarına uygun düştüğünden gayrimüslim azınlıklar bu duruma kolayca kabulleniyorlardı. Batılı Devletler, kurdukları yabancı okullar ve her türlü yardım ve desteği sağladıkları "azınlık okulları" vasıtasıyla eğitim-öğretim hizmetinin yanında, kendi emelleri doğrultusunda kullanmak istedikleri azınlıkları etkileri altına almaya başladılar.<sup>129</sup> Açılan bu azınlık okulları vasıtasıyla, azınlıklar üzerinde çıkar ve nüfuz mücadelesi başlamış, ayrıca azınlıklar üzerinde çok yoğun bir mezhep propagandası başlamıştır.<sup>130</sup>

Bunun neticesinde Fransızlar, Ermeni okullarına dolayısıyla Katolik okullarına; İngilizler Ermeni okullarına, dolayısıyla Protestan okullarına, Amerikalılar Ermeni okullarına, dolayısıyla Protestan okullarına, Ruslar Ortodoks okullarına, Ermeni okullarına ve Rum okullarına, Yunanlılar Rum okullarına her türlü yardım ve desteği yapmışlardır.

Açılan bu azınlık okullarının amaçları ise:

---

<sup>127</sup> Haydaroglu, a.g.e., s. 199-200.

<sup>128</sup> Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dini ve Siyasi Mücadeleler**, ASAM Yay., Ankara 2000, s. 111-113, 163 vd; Abdurrahman Sağırlı, "Ermenileri Katolikleştirme Çabaları", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. 1, s. 147-48.

<sup>129</sup> Haydaroglu, a.g.e., s. 200.

<sup>130</sup> Şamil Mutlu, **Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları**, Gökkuşe Yay., İstanbul 2005, s. 11.

-Gayrimüslim azınlıkları eğitim yoluyla milli duyguları ve milli bilinci uyandırarak Osmanlı Devleti'nden kopmalarını sağlamak.

- Hıristiyan olmayanları Hıristiyan yapmak.

- Hıristiyanların dinlerini, benliklerini unutmalarını önlemek ve bu şekilde taraftar bulmak.

- Osmanlı Devleti'nin ticaret, sanayi ve ekonomisini kendi tekellerine alıp kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek.

- Çok sayıda Hıristiyan din adamı yetiştirerek Müslüman-Türk çocuklarını kültürel emperyalizm yoluyla din, dil, örf ve âdetlerinden kopmalarını sağlamak. Böylece dini ve milli benliklerini kaybetmelerini sağlamak.

- Kendilerini himaye eden ve destekleyen Batılı Devletlerin ve ABD'nin Osmanlı üzerindeki emellerinin takipçisi olmak, gerekirse bu hususta ilgili devletlere rapor ve bilgi vermek.

- Yetiştirecekleri elit bir grupla, Osmanlı Devleti'nin politikalarını kendi emelleri ve çıkarları doğrultusunda yönlendirmek.

- Avrupa ve Amerikan sanayisinin ihtiyaç duyduğu hammadde için yer altı ve yer üstü zenginliklerini araştırmak ve bunları ilgili devletlere haber vermek. Nitekim azınlık okulları, yer altı ve yer üstü kaynaklarının zengin olduğu ve jeostratejik önem taşıyan yerlerde kurulmuştur.

- Avrupa ve Amerikan kültür sisteminin ve zihniyetinin temsilcisi olup, bunu imparatorluk geneline yayma.

- Osmanlı topraklarını sömürge haline getirecek fikri alt yapının okullar vasıtasıyla gerçekleşmesini sağlamak.

- Basın yayın araçlarını da kullanarak Avrupa ve Amerikan kamuoyunu kendi lehlerine, Osmanlı Devleti aleyhine kararlar alacak şekilde etkilemek.<sup>131</sup>

Avrupa Devletleri azınlık okullarına bol miktarda misyoner, öğretmen, ajan, kitap, dergi, broşür göndererek ders programları yoluyla azınlıkları kendi emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalıştılar.<sup>132</sup>

---

<sup>131</sup> Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 134-135; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 194; Cilacı, **a.g.e.**, s. 120.

Azınlık okulları ile bilmemiz gereken önemli iki husus; birincisi bu okulların o dönemde misyoner okulları olarak da görev yapması, ikincisi ise o dönemde bu okulların Amerikan ve Batı siyasi ve kültürel emperyalizminin uygulanmasında bir üs ve vasıta olarak kullanılmasıdır.

Azınlık okullarında Batılı ve Amerikalı misyonerler tarafından gayrimüslim azınlıklara, ayrılıkçı ve bağımsız fikirleri aşılanıyor, bu okullarda okuyan öğrenciler tam bir isyancı ve ihtilalci olarak yetiştiriliyordu. Rumların ayaklanıp bağımsız bir Yunanistan Devletini kurmasında (1829),<sup>133</sup> Bulgarların ayaklanıp bağımsız bir Bulgaristan Devleti'ni kurmasında (1908)<sup>134</sup> Ermenilerin sık sık bağımsızlık isteğiyle ayaklanmasında bu azınlık okullarının ve bu okullarda görev yapan misyonerlerin ve ajanların misyonerlerin çok büyük rolü olmuştur.<sup>135</sup>

Diğer yandan azınlık okullarında görev yapan misyonerler ve ajanlar aracılığıyla Avrupa ve Amerikan kamuoyu, Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtılıyor, azınlıkların kendi fitne ve fesatlıklarının sonucu olarak çıkarttıkları isyanların Osmanlı Devleti tarafından haklı olarak bastırılmasını: “Türkler, Hıristiyan ahaliyi katlediyor” şeklinde propaganda yaparak Avrupa ve Amerikan kamuoyunu Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaları ve kendileri için lehte kararlar almaları için harekete geçiriyorlardı. Batılı Devletlerin azınlık haklarını bahane ederek içişlerimize karışmalarının tarihi arka planı bu şekildedir. Azınlık okulları ve misyonerler bu hususta çok aktif rol oynamışlardır.<sup>136</sup>

Azınlık okullarının misyonerlikle olan ilişkisi için şu sözler oldukça anlamlıdır: Henry Jessup isimli misyoner: “Misyonerliğin başarısı için temel şart okullardır. Haddizatında bu esas gaye olmayıp bir vasıtaadır. Şu da bir gerçektir ki, misyonerlerin veya İncil'in başka yollarla sokulmaya imkan bulamadığı birçok yerlere İncil, okullar vasıtasıyla sokulabilmiştir.”<sup>137</sup>

---

<sup>132</sup> Sevinç, **a.g.e.**, s. 106-107; Sezer, *a.g.m.*, s. 185.

<sup>133</sup> Süleyman Kocabaş, **Türk-Yunan Mücadelesi**, Bayrak Yay., İstanbul 1984, s. 81-82.

<sup>134</sup> Ömer Turan, **Avrasya'da Misyonerlik**, ASAM. Yay., Ankara 2002, s. 12.

<sup>135</sup> Abdülkadir Yuvalı, “*Ermeni İsyanlarında Misyoner Okullarının Rolü*”, **Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu**, Ankara 1999, s. 201-202; Seçil Akgün, “*Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, Ankara 1988, s. 3-4.

<sup>136</sup> **Yeni Rehber Ansk.**, “*Misyonerlik*”, C. 14, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul 1993, s. 188; Yuvalı, *a.g.m.*, s. 203.

<sup>137</sup> Sezer, *a.g.m.*, s. 183.

Yine bu hususta Amerikalı Prof. Dr. Mead Earle: “Osmanlı coğrafyasındaki azınlık okulları ve bu okullardaki misyonerler ve din adamları, dünyanın hiçbir yerinde Osmanlı ülkesinde olduğu kadar emperyalizme iyi ve başarılı hizmet etmemiştir.” diyerek bu gerçeği ifade eder.<sup>138</sup>

Azınlık okulları ile ilgili bilmemiz gereken ikinci husus ise, bu okulların Amerikan ve Batı siyasi ve kültürel emperyalizminin üssü ve vasıtası olarak kullanılmasındır demiştik.

Aslında emperyalizmin tarihine baktığımızda, emperyalist faaliyetlerin misyonerlik faaliyetleriyle iç içe yapıldığını görmekteyiz. Zira misyonerlerin amaçları arasında bir ülkeyi siyasi ve idari açıdan hâkimiyeti altına almak (siyasi emperyalizm), sosyal ve kültürel açıdan hâkimiyeti altına almak (kültürel emperyalizm) gibi emelleri vardır.<sup>139</sup> Misyonerlik ve sömürgecilik arasındaki ilişkiyi vereceğimiz şu örnek daha iyi açıklar: Jomo Kenyatta isimli yaşlı bir Afrikalının bir İngiliz misyonerine söylediği şu söz çok anlamlıdır: “Siz Hıristiyanlar buralara geldiğinizde bizim toprağımız vardı, sizin İnciliniz. Hıristiyanlar bize gözlerimizi kapayarak dua ve ibadet etmeyi öğrettiler. Gözlerimizi açtığımızda onlar bizim topraklarımızı almıştı, bizde onların İncilini almıştık.”<sup>140</sup>

Siyasi emperyalizmin azınlık okullarıyla olan ilgisine gelince: Batılı Devletler, dünyanın diğer yerlerinde tatbik ettiği sömürü sistemlerini Osmanlı Devleti’ne uygulayamamış veya buna cesaret edememiştir. Zira Türk Milleti’nin mazisi, esaret kabul etmez karakteri, siyasi ve idari geleneği kayıtsız şartsız kolonyal/sömürü hâkimiyetini imkânsız kılıyordu. Batılı Devletler bunun farkında oldukları için Osmanlı Devleti için ayrı bir yöntem uygulamaya koydular. Bu sömürü yönteminin özü şuydu: Siyasi istiklale ve devletin toprak bütünlüğüne dokunmadan mevcut kapitülasyonlar ve yeni anlaşmalar yoluyla imparatorlukta iktisadi, ticari, malî ve kültürel hedeflere ulaşmaktır.<sup>141</sup> Bu nedenle Batılı Devletler, gayrimüslim azınlıkları kendi emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanabilmek için çok sayıda

<sup>138</sup> Remzi Kılıç, “Osmanlı Türkiye’sinde Azınlık Okulları”, s. 157.

<sup>139</sup> Cilacı, **a.g.e.**, s. 41; Abdurrahman Küçük, “Misyona Anlayışı ve Misyonerlik”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, 3. basım, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 39; Bayram Kodaman, “Sömürgecilik (Kolonyalizm-Emperyalizm)”, **DGBİT.**, C. 12, s. 23.

<sup>140</sup> Cilacı, **a.g.e.**, s. 15.

<sup>141</sup> Kodaman, *a.g.m.*, s. 26.

azınlık okulu açtılar ve bu okullara gereken her türlü yardım ve desteği yaptılar. Bu okullardaki eğitim programlarını bizzat kendileri belirlediler.<sup>142</sup>

Azınlık okullarını kültürel emperyalizm ile olan ilgisine gelince;

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Batılı Devletlerin desteğiyle açılan bu azınlık okulları, Avrupa kültür sisteminin ve zihniyetinin birer üssü ve vasıtası oldular. Bu okulların Müslüman-Türk öğrencileri için öncelikli amacı, onları Hıristiyan yapmak değil, onları mümkün olduğu kadar dini ve milli değerlerine, kültürlerine, örf ve âdetlerine karşı yabancılaştırarak hatta düşman ederek kültürel emperyalizm yoluyla Müslüman-Türk öğrencilerine Batılı kültür ve değerler sistemini aktarmak ve benimsetmekti. Böylece Müslüman-Türk öğrencilerin Batılı yaşam tarzını seçmeyi amaçlıyorlardı.<sup>143</sup>

Netice itibariyle şunları söylemek gerekirse: Özellikle 19. yüzyılın ortalarına doğru “Şark Meselesi” etrafında şekillenen Batılı Devletlerin Osmanlı Devleti’ni paylaşma planları, Batılı Devletlerin Osmanlı’nın sadık tebaası olan gayrimüslim azınlıkları kendi emperyalist emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanmalarıyla şekillenmiş, bu süreçte azınlık okulları çok önemli roller ve stratejik görevler üstlenmiştir.

#### 1- Rum Okulları

Fatih’in İstanbul’u fethetmesinden sonra, Rumlar Ortodoks Kilisesi’ni güçlendirip teşkilatlandırmışlar, kendilerine tanınan din ve ayin serbestisi çerçevesinde eğitim-öğretim faaliyetlerine girişmişler, başlangıçta kiliselere bağlı olan ve din eğitimi veren cemaat okullarını, giderek örgün eğitim-öğretim kurumları haline getirmişlerdir.<sup>144</sup>

Rumlar, dini eğitimden örgün ve laik bir eğitime doğru geçiş yaparken Batılı Devletlerin himayesini de düşünmeye başladılar. Batılı Devletlere tanınmış olan

---

<sup>142</sup> Kodaman, *a.g.m.*, s. 27; Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 199; Sevinç, *a.g.e.*, s. 106.

<sup>143</sup> Şinasi Gündüz-Mahmut Aydın, **Misyonerlik**, Kaknüs Yay., İstanbul 2002, s. 108; Erol Kırşehirlioğlu, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, Bedir Yay., İstanbul 1963, s. 15; Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 195.

<sup>144</sup> Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 1171; Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 174.

kapitülasyonlar, çeşitli imtiyazlardan yararlanmanın, vergi vermenin, denetim altında olmamanın ve Batılı Devletlerden maddi manevi yardım ve destek görmenin geçer yolu idi. Azınlıklar böylece, hem Batılı Devletlerin yardımıyla Osmanlı Devleti'nin boyunduruğundan kurtulmuş olacaklar, hem de Batılı devletlerin Osmanlı Devletine karşı yürüttükleri emperyalist siyasetlerine de yardımcı olacaklardı.<sup>145</sup>

Batılı Devletler de kendi emperyalist siyasetlerine destek sağlayacak azınlıklara göz kırpmayı ihmal etmediler. Hem bu azınlıklara her türlü yardım ve desteği yaparak, hem de özgürlük, bağımsızlık, milliyetçilik, milli devlet, eşitlik, adalet vb. kavramları kullanarak azınlıkları Osmanlı Devleti'nden koparmayı amaçlıyorlardı.<sup>146</sup> Bunun için en uygun yer okullardı. İşte Rum okulları da böyle önemli faktörlerle değişime uğramış, zamanla Batılı Devletlerin emperyalist emellerine hizmet eden kurumlar haline gelmişlerdir.<sup>147</sup>

1789 Fransız İhtilali sonrasında bağımsızlık, özgürlük, milliyetçilik, milli devlet, eşitlik, adalet vb. kavramlar moda olmuş, Avrupa üniversitelerinde okuyan Rum gençleri oradaki bilim ve düşünce adamları, yazarlar tarafından yukarıda bahsettiğimiz kavramlar etrafında bilgilendirilip Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtılıyorlardı. Avrupa'dan dönen bu Rum gençleri, bu fikirlerini kendi toplumuna yayarak ayrılıkçı ve bağımsızlık hareketlerini körüklüyorlardı.<sup>148</sup> Aslında Rumlar arasında Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir devlet kurma fikri, daha XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren oluşmaya başlamıştı. Rusya, Osmanlı Devleti'nin içerden yıkılmasını hızlandırmak ve kendi çıkarlarını devam ettirmek için Rumlara her türlü yardım ve desteği yaptı. Nitekim 1768-1774 Osmanlı Rus savaşında, Ruslar Mora ve çevresindeki adaları işgal edince, buradaki Rumlar Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmişlerdi.<sup>149</sup> Bu savaş sonunda imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Ruslar Ortodoksları himaye hakkını elde ettiler.<sup>150</sup>

---

<sup>145</sup> Mim Kemal Öke, “Osmanlı İmparatorluğu, Azınlıklar ve Himaye Sistemi”, **DGBİT.**, C. 12, s. 204.

<sup>146</sup> Rıfat Uçarol, “Rum İsyanı ve Yunanistan Devleti'nin Kurulması”, **DGBİT.**, C. 11, s. 364, Haydaroglu, **a.g.e.**, s. 174.

<sup>147</sup> Haydaroglu, **a.g.e.**, s. 174.

<sup>148</sup> Ünlü, **a.g.e.**, s. 24; Uçarol, *a.g.m.*, s. 364; Kocabaş, **a.g.e.**, s. 47.

<sup>149</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 364; Kocabaş, **a.g.e.**, s. 44.

<sup>150</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 365; Ünlü, **a.g.e.**, s. 25.

Ayrıca Rumlar bağımsızlıklarına ulaşmak için Etniki (Filiki) Eteryası isimli bir cemiyet kurmuşlardır(1814). Bu cemiyetin amacı, başkent İstanbul olmak üzere Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmaktır.<sup>151</sup> Cemiyetin gizli üyeleri arasında Rum Patriği de vardı. Cemiyetin ilk amacı Mora'da Yunan Devleti kurmaktır. Sonrarda Batı Trakya, Selanik, Ege Adaları, Oniki Ada, Girit, Batı Anadolu ve Kıbrıs'ı kuracakları Yunanistan'a katmaktır. Ayrıca Kuzey Anadolu'da Pontus Rum Devleti'ni kurmak ve nihayet İstanbul'u ele geçirerek Bizans İmparatorluğunu yeniden ihya etmektir. Bu düşünceye "Megalo İdea" "Büyük Ülkü" denir ki, Panhellenizm yani Büyük Yunan Devleti kurmayı amaçlıyordu.<sup>152</sup> Ayrıca Etniki Eteryası Cemiyeti, Rum kiliselerinden tüccarlarından, asilzâdelerinden, palikarya/çetelerinden çok büyük yardım ve destek gördü.<sup>153</sup>

Etniki Eteryası'nın faaliyetlerini yürütmesinde kiliselerin de çok büyük rolü olmuştur. Rum papazları, halkı Osmanlı Devleti aleyhine bağımsızlık isteğiyle kışkırtmışlardır. Ayrıca kiliseler, kendilerine verilen imtiyazlar nedeniyle denetleniyordu. Bazı zamanlar yapılan mecburi aramalar sonucunda kiliselerin silah deposu haline getirildiği, silahların tabutlar içerisinde saklandığı tespit edilmişti.<sup>154</sup>

Etniki Eteryası'nın kurulmasından sonra Rum okulları, bu cemiyetin denetimine girdi. Okullarda ihtilalci papazlarla birlikte komitacılar da ders vermeye başladı. Derslerde ağırlıklı olarak ayrılıkçı ve bağımsızlık fikrinden bahsediliyor, Büyük Yunan Devleti'nin kurulacağı empoze ediliyordu.<sup>155</sup>

Rum okullarının tarihe geçen en büyük faaliyeti, bağımsız bir Yunan Devleti'nin kuruluşunda çok aktif bir rol üstlenmesidir. Bu durum eğitim-politika ilişkisine çarpıcı bir örnek olmasının yanında, Rum okullarının ideolojik niteliğini gözler önüne sermesi bakımından da oldukça dikkat çekicidir. Bütün bu çalışmalar İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da yardım ve desteği sonrasında 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin mağlup çıkması, 1829'da imzalanan Edirne Antlaşmasıyla Yunan Devleti kuruldu.<sup>156</sup> 1830'lardan sonra Yunanistan'ın da

---

<sup>151</sup> Kocabaş, **a.g.e.**, s. 50 vd.; Uçarol, *a.g.m.*, s. 365; Ünlü, **a.g.e.**, s. 25.

<sup>152</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 366; Kocabaş, **a.g.e.**, s. 51.

<sup>153</sup> Ünlü, **a.g.e.**, s. 25-26.

<sup>154</sup> Kocabaş, **a.g.e.**, s. 52.

<sup>155</sup> Sevinç, **a.g.e.**, s. 174.

<sup>156</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 378; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 175.

desteğiyle Rum okullarının sayısı hızla artmaya başlamış, bu okullar, eğitimle siyasetin iç içe olduğu kurumlar haline dönüşmüştür.<sup>157</sup>

Rum okulları, Türk düşmanı ajanların yetiştirildiği müesseselerdi. Hatta bu durum ders programlarına bile yansımıştı. Buna en çarpıcı örnek Edremit'e bağlı Cunda Adası Belediye Başkanı merhum İzzet Esen'in bir Rum okulundan elde ettiği 1884 yılına ait bir ders programıdır.

Programda şu bilgiler yer alıyordu:<sup>158</sup>

- Türkleri ezeli bir düşman olarak Rumlara tanıtmak.
- Türklerin en ufak hatalarını büyüterek Avrupa'ya duyurmak, böylece Avrupalılara Türklere düşman etmek.
- Türkleri iktisaden çökertmek.
- Türk Milleti'ni din, ahlak, milliyet, gelenekleri bakımından zayıflatmak
- Hocaları parayla, bol hediyelerle elde etmek. Hocaları içkiye alıştırmak. İlk kadehlerini genç kadınların elinden içirip, sarhoş halde herkese rezil etmek.
- Hocaları her türlü uydurma inanışlara saptırmak. Hocalara yalan yanlış olaylar anlatıp Türk ahali ile hocaların arasını açmak.
- Türk gençliğini bozmak.
- Türk halkı ile devletin arasını bozmak. İsyanlar organize edip oradan çekilerek Türkler arasında kardeş kanı akıtmak. Komiteler tertipleyip Türk köylerini basmak.
- Her iş ve meslekte Türk'ü zor durumda bırakmak.
- Bir savaş sırasında Türkleri sefalet düşürecek her çareye başvurmak.
- Türk hakimiyetini baltalamak. Bu işi yavaş yavaş geliştirip İstanbul'u ele geçirmek. Büyük Bizans Devletini yeniden kurmak.
- Kadınları, devlet daire amirlerini rüşvet, ziyafet vb. şekilde ele geçirmeli.

---

<sup>157</sup> Haydaroglu, a.g.e., s. 175.

<sup>158</sup> Haydaroglu, a.g.e., s. 178; Kocabaş, a.g.e., s. 33-34.



- Doktor ve eczacı Rumlar, Türk hastaları bilhassa kimsesiz hastaları gizlice öldürmeli veya sakat bırakmalı.

- Türk çiftçisini borçlarla ve ağır faizlerle, işinden toprağından mahrum edilecek.

- Fırsat buldukça bilhassa resmi devlet dairelerinde yangın çıkarmak, ölümlü kazalar oluşturmak, savaş gemilerinde yangın çıkartmak ve çeşitli zararlar vermek.

- Bütün Rum ustaları hiçbir şekilde Türk çırak kullanmayacak, böylelikle Türklerin iş, meslek ve sanat sahibi olmalarının önüne geçilecektir.

İşte Rum okullarında Türk düşmanlığı ile yetişen ajanlar Osmanlı Devleti'nin her tarafına dağılarak okuldan aldıkları emir ve direktifler doğrultusunda dinimizi, ahlakımızı, milliyetimizi, kültürümüzü, örf ve adetlerimizi yıkıcı ve tahrip edici faaliyetlere giriştiler, devletin çöküş sürecini hızlandırdılar.<sup>159</sup>

Burada yeri gelmişken Fener Rum Patrikhanesi'nin gaye ve faaliyetleri hakkında kısaca bilgi verelim:

Patrikhane, Türk milleti'ni içten yıkacak bir ideolojik müessese olmuş, silahlı saldırıların da planlayıcısı, tertipleycisi olmuştur. Bizans'ın yıkılmasından sonra Patrikhane yeni stratejisini belirlemiştir. Bu strateji şöyleydi:

- Önce Patrikhane ve kiliselerin yaşatılmasını temin etmek.

- Kiliseler ve okullar yardımıyla Rum halkını eğitmek, Bizans İmparatorluğu hayalini yaşatmak.

Türk hâkimiyeti zayıflayınca Bizans İmparatorluğunu yeniden kurmak.<sup>160</sup>

Yine Patrikhane, dini ayinlerinde, okullarında Bizans ruhunu canlı tutmaya çalışıyordu. Patrikhane, kendine bağlı kilise ve okullarda din adamı görünümüne ihtilalciler yetiştirip ülkenin ücra yerlerindeki Rumlar ve yüzyıllardır Türkçe'den başka bir dil bilmeyen Ortodoks azınlıklar arasına göndererek Türk düşmanlığı,

---

<sup>159</sup> Kocabaş, **a.g.e.**, s. 36.

<sup>160</sup> Şahin, *a.g.m.*, s. 345; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 26

ayrılıkçı ve bölücü fikirler aşılyordu. Bütün bunların amacı eski Bizans'ı yeniden kurmaktı.<sup>161</sup>

Yunanistan, bağımsızlığını ilan ettikten ve yeni bir devlet haline geldikten sonra Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurma hayallerine kapıldı. Bu nedenle 1878'de Berlin Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nden sınır sorununu Batılı Devletlerin de desteğini alarak kendi lehine sonuçlandırdı. Yunanistan, bu amacına ulaşabilmek için Osmanlı Devleti içindeki Rumlara ait okullara, kiliselere ve komitacılara gerekli her türlü yardım ve desteği yaptı. Özellikle de Etniki Eteryia Cemiyeti ve Fener Rum Patrikhanesi Yunanistan'ın emellerine çok büyük hizmet etti.<sup>162</sup>

Osmanlı Hükümeti, 1910 yılında Fener Rum Patrikhanesi'ne bir tezkere yollayarak Rum okullarındaki Yunanlı öğretmenlerin işlerine son verilmesini istedi. Rum basını bu duruma şiddetle karşı çıkarak, hükümetin Rum okullarına bu tür müdahalelerini reddetmişti. Onlara göre bütün Rum okullarında okutulan kitaplar, Patrikhanenin belirlediği bir komisyon tarafından kontrol edilip seçiliyordu.<sup>163</sup>

Maarif Nezareti 1910 yılı mayısında vilayetlere ve dini toplumların başkanlarına yolladığı bir yazıda, Yunanlı öğretmenlerin ilk ve orta derecedeki okullarda öğretim yapmalarının yasak olduğunu, idadi ve yüksek okullarda yabancı öğretmen çalıştırılmasına ise izin verileceğini bildiriyordu. Ruhani reisler bu gibi öğretmenler hakkında liste vereceklerdi. Bu yazıya hiçbir cevap gelmeyince, devlet sert önlemler almak zorunda kaldı. Patrikhane ise Yunan uyruklu öğretmenlerin görevde kalması için ısrar ediyor ve bunun için girişimlerde bulunuyordu.<sup>164</sup>

1911 yılında Rum milletvekilleri, Patrikhanenin öğretim konusundaki isteklerini Maarif Nezareti'ne ve İttihat ve Terakki Fırkası'na bildirmişlerdir. Bu istekler şöyledir:

---

<sup>161</sup> Akyüz, **a.g.e.**, s. 152; Şahin, *a.g.m.*, s. 348, Kocabaş, **a.g.e.**, s. 27.

<sup>162</sup> Adnan Sofuoğlu, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 10, S. 28, Ankara 1994, s. 226.

<sup>163</sup> Mustafa Ergün, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri, 1908-1914**, Ocak, Yay., Ankara 1996, s. 367.

<sup>164</sup> Ergün, **a.g.e.**, s. 367.

- Patrikhane kendi yetki alanı içindeki okulları idare etme hakkına sahip olmalıdır.

- Patrikhaneler ve Metropolithaneler öğretmenlerin ehliyet durumlarını inceleme ve ders durumlarını düzenleme hakkına sahip olmalıdır.

- Rum idadi ve sultanilerinden mezun olanlar, aynı derecedeki resmi okul mezunlarıyla eşit haklara sahip olmalıdır.

- Patrikhane, hükümete haber vermek suretiyle yabancı uyruklu öğretmenleri atayabilmelidir.

- Nahiyelerdeki Rum okullarından mezun olanlar, resmi okullara sınavsız girebilmelidir. Bu mezunlar askeri okullara da kabul edilmelidir.

- Öğretmenlerin diplomalarını onaylama hakkı Patrikhane ve Metropolithanelerin olmalıdır.<sup>165</sup>

Burada Yunan Başbakanı Venizelos'un faaliyetleri hakkında bilgi verelim.

Venizelos, Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a geldiğinde Büyük Yunanistan hayallerini gerçekleştirmek istemedi şu araçları kullanma yoluna gitmiştir:

1- Patrikhane,

2- Zoğrafyon ve Zapyon Rum liseleri

3- İstanbul'un değişik yerlerindeki Rum kulüpleri.

4- Adalar okulları, yetimhaneler, hastaneler,

5- Rum gazeteleri.<sup>166</sup>

Venizelos, daha sonra Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ait olduğunu ispatlamak için propagandalara girişmiş, Patrikhanenin kendisine verdiği sahte rakamları Avrupa kamuoyuna sunarak Avrupalı Devletlerin ilgi ve desteğini sağlamaya çalışmıştır.<sup>167</sup>

---

<sup>165</sup> Ergün, a.g.e., s. 368.

<sup>166</sup> Kurt, a.g.e., s. 33.

<sup>167</sup> Kurt, a.g.e., s. 34; Kocabaş, a.g.e., s. 120.

Venizelos, Anadolu üzerindeki emellerine ulaşmada kendisine üs olarak gördüğü Patrikhaneyi kendi çıkarlarına uygun hale getirmek için Karamanlı Patriğin görevden alınmasını sağlayarak Yunan Hükümeti ile uyum sağlayacak olan Doretheos'u Patrik Vekilliğine getirmiştir.<sup>168</sup>

Bu Doretheos'un Türkler ve Türk Devleti aleyhine pek çok faaliyetleri vardır. İstanbul'un Yunan mandasına girmesini İngiliz Başbakanı Lyod George'ye teklif eden, Rumların çıkarlarını savunmak için Paris'e giden bu Patrik Vekili, Paris dönüşü Atina'da kendisini karşılayanlara yaptığı konuşma hem kendi zihniyetini hem de Patrikhanenin gerçek yüzünü açığa çıkarması bakımından çok önemlidir. Doretheos, konuşmasında şunları söylüyordu: "Patrikhane yalnızca emellerini muhafaza etmekle yetinmedi. Rumlarla birleşerek belirlenen hedeflere ulaşılması için el altından tahrik etti, her zaman Türk'ten ilk darbeyi Patrikhane yedi. Kuduran Türkler ilk darbelerini hep Patrikhaneye indirdiler. Rum Milletinin bağırsaklarını söktüler. Türk cellâtlarının darbeleri altında can vermiş din adamlarımızı şehit olarak gösteriyorum. Fakat şimdi, muzaffer İtilaf orduları ile Yunanlılar bu köhne Türk Devleti'ni yıkıyorlar."<sup>169</sup> Burada da görüldüğü gibi, Doretheos'un konuşması baştan sona Türklere kin ve garez ile dolu idi.

Doretheos'un Patrik vekilliği sırasında gerçekleştirdiği en önemli faaliyetlerden biride, Rum okullarında devletin resmi dili olan Türkçenin okutulmasını yasaklamasıdır. Mütarekeden yaklaşık 3 ay kadar sonra Ruhani ve Cismani meclislere aldırılan bu kararla Patrikhane, önce Rum okullarındaki Türkçe levhaları kaldırmış, daha sonra da Türkçe eğitim yasaklanmıştır.<sup>170</sup>

Doretheos, Patrikhanenin siyasi bir rol oynamasında önemli vazifeler üstlenmiş, bir ara Mavri Mira Cemiyeti'nin başkanlığını da yapmıştır.<sup>171</sup> Doretheos zamanında Patrikhane propagandaya da önem vermiş, Yunan ve Fransızca olarak yayınlanan Kara Kitap'ta Türklerin zalim idarecilerine dair(!) vesikalar neşredilmiştir. 18 Ocak 1919'da yapılan Paris Barış Konferansı'na sunulmak üzere

---

<sup>168</sup> Ali Güler, **Yakın Tarihte Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri**, Rizeliler Kültür ve Dayanışma Yay., Ankara 1995, s. 8.

<sup>169</sup> Güler, **a.g.e.**, s. 8.

<sup>170</sup> Güler, **a.g.e.**, s. 10.

<sup>171</sup> Kocabaş, **a.g.e.**, s. 120; Güler, **a.g.e.**, s. 9.

hazırlanan ve 500 yıldan beri esir bulunan (!) Türkiye Rumlarına bağımsızlık verilmesini öngören kararlar da Doretheos zamanında alınmıştır ki, bu onun propagandaya ne kadar önem verdiğini göstermektedir.<sup>172</sup>

Doretheos, 9 Mart 1919 yılında resmen yayınladığı bir beyanname ile Patrikhanenin Osmanlı Hükümet ile ilişkilerinin bittiğini ilan ederek Rumların tebaa görevine son vermiştir. Ayrıca Patrikhane, Temmuz 1919 yılında kapısı üzerine çift kartallı eski Bizans bayrağını asarak bütün işlerini birinci derecede İstanbul Yunan Siyasi Temsilciliği ve ikinci derecede ise anlaşmalı temsilciliklerle görmeye başlamıştır. Ayrıca Ortodoks Rum papazlar ezeli ve ebedi düşmanı olarak gördükleri Türkleri yok etmek için birbirleriyle yarış ediyorlar, bu hususta beyanat veriyorlardı.<sup>173</sup>

Mütareke sonrasında Venizelos, iki siyasi temsilcisini Fener Rum Patrikhanesine göndermişti. Bunlar burada beş kişilik bir Rum mahkemesi kurarak Rumların Türk mahkemelerine gitmelerini, Türklere hiçbir şekilde vergi vermemelerini, İstanbul, Marmara çevresi ve Trakya'da Rumlara silah ve cephane dağıtılmasını, İstanbul'dan 5 bin Rum'un gönüllü olarak silahlandırılıp eğitildikten sonra, Trakya ve bilhassa İzmir'e gönderilmesini, Rum gazetelerini şımartarak "İstanbul'un artık, Yunanlılara verilmesi gerektiği" yolunda yazılar yazılmasını, cezaevlerindeki Rumların serbest bırakılmasını sağladılar.<sup>174</sup>

İstanbul'daki bütün Rum faaliyetlerinin üssü konumunda olan Fener Rum Patrikhanesi İtilaf Devletleri gemilerinin İstanbul'a gelişini kutlamak için Rum okulları müdürlerine okulların 3 gün tatil edilmesi emrini vermiştir.<sup>175</sup> Patrikhane, Yunan konsolosuyla sürekli işbirliği halindeydi. Konsolosluk İstanbul Rumlarının devlete vergi vermemeleri için sahte Yunan pasaportları düzenlemeye başlamıştı. Esasen Fener Rum Patrikhanesi uzun süreden beri "Yunan Kilisesi" haline gelmiş, bir taraftan da bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başlamıştı.<sup>176</sup>

---

<sup>172</sup> Güler, **a.g.e.**, s. 9.

<sup>173</sup> Güler, **a.g.e.**, s. 10; Kocabaş, **a.g.e.**, s. 119.

<sup>174</sup> Ünlü, **a.g.e.**, s. 333.

<sup>175</sup> Güler, **a.g.e.**, s. 9; Sofuoğlu, *a.g.m.*, s. 229

<sup>176</sup> Sofuoğlu, *a.g.m.*, s. 229.

Bu sırada Rumlar tarafından Karadeniz Bölgesinde Pontus Rum Devleti kurma girişimleri ve faaliyetleri sürdürülmekteydi. Bu faaliyetlerde Patrikhane başı çekmiş, Rum okulları aktif görevler üstlenmişlerdi. Nitekim bununla ilgili olarak Bafra'da öğretmenlik yapan 21 yaşında bir Rum kızının, Anadolu Rumlarını Yunanlaştırmak amacıyla olduğu ve Pontus Devletini kurmaya yönelik şarkıları Patrikhane kanalıyla getirdiği tespit edilmiştir.<sup>177</sup>

Yeri gelmişken Pontus nedir, Pontusçuluk nedir, Pontus Rum Devleti kurma çabaları ve faaliyetleri nasıl sonuçlanmıştı? Bu hususta bilgi verelim.

Pontus kelime anlamı itibariyle, eski Yunanlıların Karadeniz sahillerine verdikleri bir isim olup bu bölgede Pontus Krallığı M.Ö 301'de kurulmuş ve bu krallık Roma orduları tarafından M.Ö. 63'te ortadan kaldırılmıştır. Daha sonraları Doğu Roma'nın zayıflamasıyla bu bölgede Trabzon Rum Devleti (1207-1461) kurulmuş olup, bu devletin tarihteki Pontus Krallığı ile hiçbir ilgisi yoktur.<sup>178</sup>

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin, gerek siyasi tarih gerekse sosyal yapı açısından Yunanlılarla hiçbir ilgisi yoktur. Ancak Yunanlılar, bu bölgede kurulan Pontus Krallığı ve Trabzon Rum Devleti'ni birbirine karıştırmışlar ve olmayan Pontus Rum Devletini 20'nci yüzyıl başında kendi işlerine geldiği gibi ve kendi emelleri doğrultusunda diriltmeye çalışmışlardır.<sup>179</sup>

Pontus meselesi, ilk defa Tanzimat Fermanı'nın(1839) gayrimüslimlerle ilgili hükümlerinden faydalanılarak ortaya atılmıştır. Pontus Rum Devleti'nin kurulma fikri, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma (1830) yıllarına rastlar. Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki tüm Ortodoks Hıristiyanlar, Yunan toplumuna ait olma duygusunu benimsemişlerdir. Bunda her zamanki gibi Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin çok büyük rolü olmuştur. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması, bölgede Pontus Rum Devleti'nin kurulması fikrini oluşturmuştur. Çünkü Megola İdea(Büyük Ülkü)'nin hedeflerinden birisi de buydu.<sup>180</sup> Yunanistan'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne olan ilgisi nedeniyle bölgeye Yunanistan'dan gelen Rum sayısı artmıştır. Bölgede sosyo-

---

<sup>177</sup> Sofuoğlu, *a.g.m.*, s. 230.

<sup>178</sup> Yusuf Sarıay - Hamit Pehlivanlı, **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Yay., Ankara 1999, s. 2-3; Atalar, *a.g.m.*, s. 346; Kurt, **a.g.e.**, s. 61.

<sup>179</sup> Sarıay, **a.g.e.**, s. 6-7; Atalar, *a.g.m.*, s. 347.

<sup>180</sup> Atalar, *a.g.m.*, s. 347; Sarıay, **a.g.e.**, s. 60.

ekonomik yönden güçlenen Rumlar arasında, Patrikhanenin de katkılarıyla Hellen fikirleri (Büyük Yunanistan) iyice yerleşmiştir.<sup>181</sup>

Megola İdea'yı gerçekleştirmek üzere Yunanistan faaliyetlerine başlar. Bunun ilk temelleri de Merzifon Amerikan Koleji'nde atılır, bu amaçla 1904 yılında Pontus Cemiyeti kurulur. Burada 1000'e yakın Rum genci Pontusçuluk faaliyetleri için özel olarak yetiştirilir. Aynı yıl Amasya'da bu gaye için ilk silahlı çete kurulur.<sup>182</sup> Ayrıca bölgedeki Rum çeteleri yollarda, köylerde kimsesiz masum Türkleri çoluk çocuk demeden katletmeye başladı.<sup>183</sup>

Pontus Cemiyeti'nin amacı Trabzon, Ordu, Giresin, Samsun vilayetleriyle Kastamonu, Gümüşhane, Erzincan ve Sivas'ı da kapsayan başkenti Samsun olan ilerde Yunanistan'la birleşmek amacıyla Pontus Devleti kurmaktır.<sup>184</sup>

Bu arada şunu özellikle belirtmeliyiz ki, Pontus Cemiyeti'nin faaliyetlerinde Rum kiliselerinin ve din adamlarının rolünün yanı sıra Amerikalı misyonerlerin de oldukça etkin oldukları, bu hususta Rumlara gerekli her türlü yardım ve desteği yaptıklarını görmekteyiz.<sup>185</sup> Bunu Merzifon Amerikan Koleji'nin müdürü George White'nin baskın sırasında ele geçen bir mektubundan daha iyi anlıyoruz. White, mektubunda şunları yazmaktadır: "Hıristiyanlığın en büyük rakibi Müslümanlıktır. Müslüman Devletlerin en kuvvetlisi de Türkiye'dir. Bu hükümeti ve memleketi yıkmak için Ermeni ve Rum dostlarımızı yalnız bırakmamalıyız. Hıristiyanlık için birçok Ermeni ve Rum dostlarımız feda oldu. Bunların birçoğu Müslümanlara karşı yapılan savaşlarda öldü. Unutmayalım ki, kutsal hizmetlerimizin sonuna kadar daha böyle pek çok ölümler verecek Hıristiyan kanı akacaktır. Hıristiyanlara şimdiye kadar görmüş oldukları zulümlere karşı, onların zekâtını ödeyecek bir ruh aşılmalıyız. Biz şimdiye kadar bunu yaptık ve başarılı da olduk."<sup>186</sup> Görüldüğü gibi mektup, Müslümanlık ve Türklük düşmanlığının apaçık bir belgesidir.

---

<sup>181</sup> Atalar, *a.g.m.*, s. 348; Sarıay, *a.g.e.*, s. 61.

<sup>182</sup> Güler, *a.g.e.*, s. 63; Sarıay, *a.g.e.*, s. 89, Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 139.

<sup>183</sup> Ünlü, *a.g.e.*, s. 334; Sofuoğlu, *a.g.m.*, s. 229.

<sup>184</sup> Nuri Yazıcı, **Milli Mücadele'de Canik Sancağı'nda Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)**, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara 1989, s. 43; Mesut Çapa, **Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1993, s. 46; Ünlü, *a.g.e.*, s. 334.

<sup>185</sup> Sarıay, *a.g.e.*, s. 132, Kocabaş., *a.g.e.*, s. 139.

<sup>186</sup> Kocabaş., *a.g.e.*, s. 139-140.

Pontus Devleti'ni kurulabilmesi için çeşitli kongreler yapılmıştır. Bu amaçla 1917 yılında Paris'te "Pontus Milli Merkezi" kurulmuş, ayrıca ABD'de de aynı amaçla özel bir komite tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra 4 Şubat 1918'de Marsilya'da ve Bakü'de "Pontus kongreleri" düzenlenmiştir.<sup>187</sup>

Mondros Mütarekesi'nden sonra Yunan Hükümeti ile işbirliği yapan Fener Rum Patrikhanesi, Pontusçu faaliyetlerin yönetimini üstlendiğinde faaliyetler daha da hızlandı. Rumların propaganda faaliyetleri Amerika'ya kadar yayıldı. Ayrıca bölgede çetecilik faaliyetleri, bölge nüfusunu Rumlar lehine artırma faaliyetleri hızla arttı. Bolşevik idaresinin ellerinden mülk ve servetlerini aldığı Doğu ve Kuzey Karadeniz kıyılarındaki eski Rus uyruklu binlerce Rum, "Trabzon ve Kastamonu vilayetlerinin eski ahalisidir" denilerek muhacir adı altında Yunan gemileriyle buralara taşınıp, Rumların bölgedeki sayısını artırmayı amaçladılar. Papazların da kışkırtmalarıyla Rumlar, Türkleri korkutup yerlerinden kaçtırmak, hatta öldürmek suretiyle, bölgedeki Rum nüfusunu artırmayı planlamışlardı. Hatta bu işler için "Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu" adıyla bir komite kurulmuştu.<sup>188</sup>

Pontus Devleti'nin kurulması için yapılan faaliyetler bununla da sınırlı değildi. Trabzon Metropolit Hrisantos, Paris Barış Konferansı'na katılmış, 2 Mayıs 1919'da konferansta "Karadeniz Bölgesi Rumlarının sayısı" ile ilgili bir muhtıra vermiştir. Muhtırada Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumların sayısı 850 bin olarak gösteriliyordu ki, bunun 600 bini yerli Rumlar, 250 bini de Rusya'dan ve Kafkasya'dan göç eden Rumlardı. Bölgede Müslümanlar 836 bin kişiydi. Bunun 340 bini Türk'tü. Verilen bu nüfus istatistikleri tamamen yanlış, abartılı ve siyasideir. Bölgede hiçbir zaman Rumlar çoğunluk oluşturmamıştır. Bölgede gerçekte 250 bin Ruma karşılık 2 milyon 350 bin Müslüman yaşamaktaydı.<sup>189</sup>

Yine bölgede, Rumlar tarafından askeri nümayişler yapılmış, silahlı Rum çeteleri Türk köylerini basmaya, halkı hatta fırsat buldukça Türk askerlerini öldürmeye başlamışlardır. Bölgedeki Rum çetelerine binlerce silah dağıtılmış, bu

---

<sup>187</sup> Ercüment Kuran, "Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri", **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13 -17 Ekim 1986**, Ondokuzmayıs Üniv. Yay., Samsun 1988, s. 78.

<sup>188</sup> Sarınoy, **a.g.e.**, s. 134; Kuran, *a.g.m.*, s. 79; Ünlü, **a.g.e.**, s. 334.

<sup>189</sup> Sarınoy, **a.g.e.**, s. 138; Kuran, *a.g.m.*, s. 79.



çeteler aynı zamanda bölgedeki İngiliz ve Amerikan subaylarıyla sıkı bir ilişki içinde olmuşlardır. Kiliselere Pontus arması ve Yunan bayrağı asılmış, ilkokul çocukları Pontus şarkılarıyla sokaklarda dolaştırılmıştı. Bütün bu faaliyetlerin düzenlenmesinde Patrikhane, Rum kiliseleri ve Rum okulları önemli roller oynamıştır.<sup>190</sup>

Bölgede Rumların konuştuğu dil Türkçeydi. Yunanistan'dan gelen papazlar ve Yunanlı öğretmenler buradaki Türklere Türkçe'yi unutturup Yunanca öğretmek için yoğun çaba harcadılar. Yunancayı bilmeyenler aşağılık insanlar olarak gösteriliyor, Türkçe konuşmakta ısrar eden, Türklere bağlılığını sürdüren birçok Rum öldürülüyordu.<sup>191</sup> Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktıktan sonra 9'uncu Ordu Müfettişi olarak gönderdiği telgraflarda bölgede asayişsizliğin sebebinin Rumlar olduğunu, Rum çetelerinin Müslüman ahaliye saldırıp canlarına ve mallarına zarar verdiklerini, Müslümanların bunlardan korunmak için çeteler oluşturduğunu ifade etmiştir.<sup>192</sup>

Anadolu'daki milli hareketin en kritik olduğu bir zamanda, bölgede iyi donatılmış 25 bin kişilik Pontus çeteleri, bölgede kesin sonuç almak istemişler, bu hususta Yunanistan ile koordineli bir şekilde hareket etmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine TBMM. Hükümeti, Karadeniz kıyılarını 12 Haziran 1921'den itibaren savaş alanı ilan etmiştir. Ayrıca merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu ile Topal Osman Ağa'nın komutasındaki yaklaşık 10 bin kişilik milis kuvvetler, Pontusçu çetelere ağır bir darbe vurmuştur.<sup>193</sup>

30 Ağustos 1922'de kazanılan Başkomutanlık Meydan Muharebesi sonrasında Yunan kuvvetleri bozguna uğramış, 23 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya dışındaki Türkler hariç tutulmak üzere, Rumlar ve Türkler Yunanistan ve Türkiye arasında karşılıklı olarak mübadele edileceklerdi. Böylece Yunanistan'ın Pontusçuluk hayalleri, Mustafa

---

<sup>190</sup> Sofuoğlu, *a.g.m.*, s. 230-231; Sarıнай, *a.g.e.*, s. 139-140.

<sup>191</sup> Kocabaş, *a.g.e.*, s. 141.

<sup>192</sup> Sarıнай, *a.g.e.*, s. 144; Kuran, *a.g.m.*, s. 78.

<sup>193</sup> Sarıнай, *a.g.e.*, s. 147; Kocabaş, *a.g.e.*, s. 143.

Kemal'in ve Türk ordusunun çabalarıyla hüsrarla sonuçlanmıştır. Milli birlik ve bütünlük davasında büyük zafer kazanılmıştır.<sup>194</sup>

Sonuç itibariyle şunları söylemek gerekirse Rum okulları, tarihsel süreç içinde Batılı Devletlerin, Rusya'nın emperyalist emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanılmışlar, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde çok önemli stratejik roller oynamışlardır. Bu süreçte Fener Rum Patrikhanesi, Rum okullarını yönlendirmiş, bir anlamda onların akıl hocası olmuştur. Özellikle 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Fener Rum Patrikhanesi, Yunanistan'ın emelleri/çıkarları doğrultusunda politikalar ve faaliyetler sergileyerek yıkıcılığın ve bölücülüğün adeta bir merkezi haline gelmiştir.

## 2- Ermeni Okulları

Osmanlı Devleti sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önem nedeniyle, 19. yüzyılın sonlarına doğru Batılı Devletlerin ilgi odağı haline geldi. Bunun neticesinde Batılı Devletler “Şark Meselesi”ni ortaya atarak, Osmanlı Devleti topraklarını kendi emelleri ve çıkarları doğrultusunda paylaşma yoluna gittiler. Buna göre Batılı Devletler, Osmanlı Devleti'ne karşı izledikleri siyasetle ondan siyasi, ekonomik, ticari, kültürel ve diğer alanlarda hak ve çıkarlar ile toprak elde etmenin çabasını sürdürmeye çalışırken, aynı zamanda her devlet, daha çok pay elde edebilmek için rakip devletlerin kendi aleyhine gelişmesini önleme mücadelesini yapmıştır.<sup>195</sup>

Osmanlı Devleti üzerinde hedefleri ve çıkarları olan devletler, kendine hizmet edebilecek, dinine, mezhebine ve siyasi hedeflerine ve çıkarlarına uygun olan milleti belirledi. Böylece Fransızlar Katolikleri ve Ermenileri, İngilizler Protestanları ve Ermenileri, Amerikalılar Protestanları ve Ermenileri, Yunanlılar Rumları himaye altına aldılar.<sup>196</sup>

Burada dikkat edilirse her devlet, kendi siyasi hedefleri ve çıkarları doğrultusunda Ermenileri kullanmak istiyordu. Bunun neticesinde Gregoryen Mezhebi'nden olan Ermeniler, Batılı Devletlerin ve Amerika'nın emperyalist

<sup>194</sup> Atalar, *a.g.m.*, s. 347; Sarıay, *a.g.e.*, s. 152.

<sup>195</sup> Bayram Kodaman, “Şark Meselesi”, *DGBİT.*, C. 11, s. 21.

<sup>196</sup> Haydaroglu, *a.g.e.*, s. 199-200.

politikaları sonucunda Katolik, Protestan ve Gregoryen olmak üzere üç mezhebe ayrıldılar ki, aralarında daha sonra mezhep çatışmaları başlayacaktır.<sup>197</sup>

Fransa, Osmanlı ülkesinde misyoner faaliyetlerine ilk önce başlayan ülkedir. Katolik olan bu Fransız misyonerler, hem Hıristiyanlığı yaymak hem de İstanbul'daki azınlıkların eğitimi ile yakından ilgilenmek üzere 16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı ülkesine geldiler. Özellikle Katolik Cizvitler ile hızlı bir yayılma ve genişleme gösteren Fransız misyonerliği, daha sonra Katoliklerin diğer kolları olan Fransiskan, Dominiken, Kapuçin ve Firerler rahip ve rahibelerinin de Osmanlı ülkesine gelmesiyle daha bir hızlı büyüme ve yayılma sürecine girdiler.<sup>198</sup>

Katolik misyonerler Ermeniler, Rumlar, Süryaniler, Keldaniler, Marunîler, Yezidiler, Yahudiler üzerinde çalışmışlar, gittikleri yerlere kilise, okul, hastane pansiyon, yurt, yetimhane, sağlık ocakları, eczane, yabancı dil kursları, sanat öğreten atölyeler açmışlardır.<sup>199</sup>

Fakir ve kimsesiz çocuklardan yaşlılara kadar, bilhassa yardıma muhtaç insanları kendilerine ilgi alanı olarak seçen Katolik misyonerleri –diğer misyonerlerde bu şekilde çalışmışlardır- bu metotla insanları, kendi dinlerine ve mezheplerine çevirme yolunu takip etmişlerdir. Elbetteki her zaman bu misyonerlerin arkasında Fransa'nın maddi ve manevi desteği arkalarında olmuştur.<sup>200</sup> Ayrıca bu misyonerler, gittikleri yerlerin halkına Fransız dilini ve kültürünü öğretiyorlardı ki, bundaki amaç bu toplumların Fransız sanayi ve ticaretinin müstakbel müşterileri olarak düşünülmesiydi. Hatta bu hususta Alliance Française'nin bir üyesi bu konuda şunları söyler: “Fransız dili, Fransız kültürünü ve alışkanlıklarını sağlar, bu ise Fransız ürünlerinin alınması demektir. Fransızca bilen kişi de Fransa'nın müşterisi haline gelir.” demek suretiyle misyonerliğin ticari boyutuna dikkat çeker. Nitekim 19. yüzyılın ortalarına doğru misyonerler, bağlı

---

<sup>197</sup> Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 11-113, Yuvalı, *a.g.m.*, s. 204.

<sup>198</sup> Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 63; Mutlu, **a.g.e.**, s. 137, Ayten Sezer, “*Ermeni Meselesinde Misyonerlerin Rolü*”, **Türk Kültürü**, S. 467, Ankara 2002, s. 132; Metin Hülagu, “*Osmanlıdan Cumhuriyete Misyoner Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye*”, **EÜSBED.**, S. 10, Kayseri 2001, s. 58.

<sup>199</sup> Mutlu, **a.g.e.**, s. 142; Ömer Turan, **Avrasya'da Misyonerlik**, Asam, Yay., Ankara 2002, s. 7.

<sup>200</sup> Turan, **a.g.e.**, s. 8.

buldukları devletinde desteğiyle, ticaret ve sanayi ile ilgili birçok okul açmışlardır.<sup>201</sup>

Bu bilgilerden sonra Fransızların Ermeniler ve Ermeni okulları ile olan ilişkilerine gelince:

Osmanlı-Fransız ilişkileri Kanuni Sultan Süleyman zamanında Fransızlara verilen (1536) kapitülasyonlarla başlamış, bu tarihte başlayan dostluk 18. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle Osmanlı-Fransız ilişkileri yeni bir sürece girmiştir.<sup>202</sup> Ayrıca Fransa'nın Yunanistan'ın bağımsızlığında önemli bir rol oynaması (1829), Cezayir'i işgal etmesi(1830), Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Meselesi'nde (1832-1833) Mehmet Ali Paşa'ya destek vermesi, 1881'de Tunus'u, 1904'te Fas'ı işgal etmesiyle Osmanlı-Fransız ilişkileri artık tamamen çıkmaza girmiştir.<sup>203</sup>

Fransa, Osmanlı ülkesinde kapitülasyonlar vasıtasıyla elde ettiği çıkarlarını devam ettirmek için Osmanlı bünyesindeki Katolikleri ve Gregoryen Mezhebi'nden olan ve Fransız misyonerler vasıtasıyla Katolik yaptığı Katolik Ermenileri kullanmıştır. Bu amaçla Fransa, Osmanlı ülkesinde kendi çıkarlarını korumak ve devam ettirmek ve de Gregoryen Mezhebenden olan Ermenileri Katolik yapmak, Fransız kültür ve zihniyetinin bir parçasını oluşturması/temsil etmesi ve yaygınlaştırması maksadıyla Ermenilere yönelik çok sayıda okul açmıştır.<sup>204</sup>

Açılan bu okullarda, Fransız öğretmenleri, din adamları, misyonerler, ajanlar kendi belirledikleri eğitim programları doğrultusunda ders vermişlerdir. Öyle ki bu okullarda okuyan öğrenciler Fransa'nın tarih ve coğrafyasını, edebiyatını, Fransız dağlarını, nehirlerini, kendi ülkelerinden daha iyi bilirlerdi. Fransa'nın ithal ve ihraç ettikleri maddeleri en ince teferruatına kadar bilirler. Öğrenciler, kendi tarihinde okumadıkları şeyleri Fransız tarihinden okurlardı.<sup>205</sup>

Fransa, Ermeni Meselesinin ortaya çıkışında ve Ermenilerin sık sık bağımsızlık isteğiyle Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasında da önemli roller

---

<sup>201</sup> Mutlu, **a.g.e.**, s. 148.

<sup>202</sup> Rıfat Uçarol, "*Osmanlı-Fransız İlişkileri*", **DGBİT.**, C. 11, s. 213.

<sup>203</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 214.

<sup>204</sup> Mutlu, **a.g.e.**, s. 148; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 69; Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 235.

<sup>205</sup> Mutlu, **a.g.e.**, s. 149; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 70.

oynamıştır. Şöyle ki Fransa’da eğitim gören Ermeni öğrenciler, Ermeni zenginlerinin propagandalarıyla Ermeni meselesi ortaya atıldı. Bu şekilde Fransız basını kamuoyu etkilenererek oldukça başarılı bir şekilde Ermenilerin lehine harekete geçirildi.<sup>206</sup>

Ayrıca Fransa’da okuyan Ermeni gençleri, buradaki bilim ve düşünce adamları, şairler, yazarlar, aydınlarla temasa geçerek Fransız İhtilali sonrasında moda olan bağımsızlık, özgürlük, milli devlet, milliyetçilik, eşitlik, adalet vb. konularda bilgilendirilip Osmanlı Devleti aleyhine yönlendirilip kışkırtılıyorlardı. Fransa’dan dönen bu Ermeni gençleri, bu fikirlerini kendi toplumuna yayarak ayrılıkçı hareketleri körüklüyorlardı. Bunun neticesinde Ermeniler sık sık bağımsızlık isteğiyle Osmanlı Devleti’ne karşı ayaklanıyorlardı.<sup>207</sup>

Ermenilerle ve Ermeni okullarıyla ilişkisi olan bir diğer devlet ise İngiltere’dir. Osmanlı-İngiliz ilişkileri İngilizlerin ticari amaçlı girişimleriyle 16. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. İngilizler gemilerine Fransız bayrağı çekerek Osmanlı karasularında ticaret yapıyorlardı. İngiltere, bu durumdan kurtulmak ve Osmanlı ülkesinde rahatça ticaret yapabilmek için Osmanlı Devleti’ne başvurmuştu, bu istekleri Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş, böylece Osmanlı-İngiliz ilişkileri başlamıştır.<sup>208</sup>

Osmanlı Devleti sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önem ve sahip olduğu ticari ve ekonomik potansiyeli, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan kara ve deniz yollarına transit olan özelliği, İngiltere için Ortadoğu’da Suriye üzerinden Mısır’ı, Irak üzerinden de Hindistan sömürge ve ticaret yollarını denetlediğinden özel bir stratejik önem arz etmekteydi.<sup>209</sup>

1838 Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması(Baltalimanı Antlaşması), 1850 Gümrük Tarifesi Antlaşması ile İngiltere, Osmanlı sınırları içinde geniş iktisadi ve ticari haklara sahip olmuştu. Bu nedenle İngiltere Ortadoğu’daki çıkarlarını korumak ve

---

<sup>206</sup> Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 235.

<sup>207</sup> Uzun, *a.g.m.*, s. 198, Tosun, *a.g.m.*, 120; Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 116.

<sup>208</sup> Rifat Uçarol, “*Osmanlı İngiliz Münasebetleri*”, **DGBİT.**, C. 11, s. 214; Süleyman Kocabaş, **Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yay., İstanbul 1985, s. 13.

<sup>209</sup> Davut Kılıç, “*XIX Asırda İngiltere’nin Ortadoğu Politikasının Osmanlı Ermenilerine Yansıması*”, **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, s. 231, Kocabaş, **a.g.e.**, s. 19.

devam ettirmek için Şark Meselesi ile yakından ilgileniyor ve bunu kendi lehine çözümlenmek istiyordu.<sup>210</sup>

İngiltere, Hindistan yolunun güvenliği Ortadoğu'daki ve Akdeniz'deki çıkarlarını devam ettirmek için Fransa ile mücadeleye girişmiş Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması, İskenderiye yakınlarında Ebukir Koyu'nda Fransız donanmasını ağır bir yenilgiye uğratmıştır(1 Ağustos 1798).<sup>211</sup>

İngiltere emellerine ulaşmada Fransa'dan sonra en büyük rakip olarak Rusya'yı görüyordu. Bu nedenle İngiltere, Rusya'nın Boğazlara ve Akdeniz'e inme, Osmanlı Devleti üzerinde söz sahibi olmasını kendi çıkarlarına aykırı buluyordu. 1841 Londra Boğazlar Antlaşması ile Boğazlar Meselesi, boğazların devletlerarası bir statüye bağlanmasıyla İngiltere ile Rusya arasında bir yumuşama meydana gelmişti.<sup>212</sup> Fakat 1848'den sonra özellikle mülteciler meselesinde İngiltere'nin Osmanlı Devleti yanında yer alması Rusya ile aralarının yeniden açılmasına yol açtı. Zira Rusya'nın Osmanlı ülkesinde yeni kazanımlar elde etmesi, Osmanlı ülkesinde çıkarları ve emelleri olan İngiltere'yi rahatsız etmiştir.<sup>213</sup> Nitekim bu konuda İngiliz devlet adamlarından Lord Russel'in şu sözü konumuzu özetlemesi açısından önemlidir. Russel: "Eğer Rusya'yı Tuna nehri üzerinde durduramazsak, günün birinde İndus kıyılarında durdurmak zorunda kalacağız"<sup>214</sup>

Ayrıca İngiltere, Rusya'nın Balkanlarda dolayısıyla Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz kurmasını da kendi çıkarlarına aykırı buluyordu. Bundan dolayı İngiltere, Osmanlı toprakları üzerinde denge politikası kuruyor, doğu ticaret yollarının güvenliği ve çıkarlarının devamı için Osmanlı Devleti'nin varlığının sürdürülmesinden yana oldu. Nitekim bu konuda İngiliz devlet adamlarından Chatham'ın söylediği şu söz konumuzu aydınlatması bakımından önemlidir. Chatham: "Osmanlı Devleti'nin yaşamaya devam etmesinin İngiltere için hayati bir

---

<sup>210</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 214, Kocabaş, *a.g.e.*, s. 35.

<sup>211</sup> Kocabaş, *a.g.e.*, s. 21.

<sup>212</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 215; Kocabaş, *a.g.e.*, s. 244.

<sup>213</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 216.

<sup>214</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 216.

önemde zorunluluk olduğunu söylemeyen bir kimse ile ben konuşmam.” diyerek İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ne bakışını çok güzel ifade eder.<sup>215</sup>

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı (93 Harbi) sonrasında imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile (3 Mart 1878) Rusya, Osmanlı Devleti ve Balkanlarda söz sahibi oluyor, Şark Meselesinin Rumeli kısmını kendi çıkarları doğrultusunda çözmüş oluyordu. Fakat İngiltere, Rusya’nın Ayastefanos Antlaşması ile elde ettiği bu hakları kendi çıkarlarına aykırı gördüğü için Ayastefanos Antlaşması yürürlüğe girmedi. Ayrıca Avusturya’da Rusya’nın Balkanlarda söz sahibi olmasını istemediği için Ayastefanos Antlaşması’na itiraz etmişti. Bunun üzerine ilgili devletler, İngiltere, Rusya, Avusturya, Almanya ve İtalya 13 Temmuz 1878’de Berlin Antlaşmasını imzaladılar.<sup>216</sup>

Berlin Antlaşması ile İngiltere, Rusya’nın Akdeniz’e inmesini önlemiş oluyordu. Ayrıca İngiltere 4 Haziran 1878’de yapılan bir antlaşma ile Kıbrıs’ı idaresi altına alarak -daha sonra da işgal ederek- Doğu Akdeniz’i ve Süveyş Kanalını kontrol etmiş oluyordu.<sup>217</sup>

İngiltere 1878 Berlin Antlaşması’nın 61. maddesine göre Doğu Anadolu’da Ermenilere yönelik ıslahat yapılmasını öngörüyordu. Bu madde, aynı zamanda Batılı Devletlerin ve Rusya’nın kendi emelleri doğrultusunda Ermeni Meselesini ortaya attıkları maddedir. Bu madde tamamen İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ne yönelik yeni politikası gereği Ermenileri kendi tarafına çekmek için konulmuş bir madde idi.<sup>218</sup> Böylece İngiltere, Doğu Anadolu’da yaşayan Ermenilerin haklarını savunur görünüp Rusya’nın Akdeniz ve Ortadoğu’ya inmesine engel olmaya çalışıyordu. Rusya ise 61. maddeyle Doğu Anadolu’daki Ermenileri kendi nüfuzuna alarak Akdeniz’e ve Ortadoğu’ya, Basra Körfezine dolayısıyla sıcak denizlere inmeyi amaçlıyordu.<sup>219</sup>

Bütün bu bilgilerden sonra İngiltere’nin Ermeniler ve Ermeni okulları ile olan ilişkisine gelince: Yukarıda da belirttiğimiz gibi 1878 Berlin Antlaşması sonrasında İngilizler Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini ve çıkarlarını Ermenileri kullanarak

---

<sup>215</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 217, Davut Kılıç, *a.g.e.*, s. 242.

<sup>216</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 218; Kocabaş, *a.g.e.*, s. 82, Davut Kılıç, *a.g.e.*, s. 243.

<sup>217</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 218 Kocabaş, *a.g.e.*, s. 84; Davut Kılıç, *a.g.e.*, s. 245.

<sup>218</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 218, Tosun, *a.g.m.*, s. 119.

<sup>219</sup> Tosun, *a.g.m.*, s. 120, Uçarol, *a.g.m.*, s. 220.

devam ettirmek istediler. Bu amaçla Ermenilere yönelik açtıkları kolejler vasıtasıyla bu emellerini gerçekleştirme yolunu takip ettiler. Ayrıca Protestan İngiliz misyonerleri vasıtasıyla, çok sayıda Gregoryen Mezhebi'nden olan Ermeniye Protestan Mezhebine kazandırdılar.<sup>220</sup> Ayrıca bu İngiliz Protestan misyonerleri, Osmanlı ülkesinde Katolik Fransa'ya ve Ortodoks Rusya'ya karşı kullanılacak, onları devre dışı bırakacak Protestan zihniyeti oluşturmayı amaçlıyordu.<sup>221</sup>

İngiltere'nin Ermenilere yönelik açtığı bu okullar, İngiliz ideallerine, kültür ve düşüncesine hizmet eden bir üs vazifesi görmüşler,<sup>222</sup> bu hususta İngiliz misyonerleri ve ajanları çok aktif roller üstlenmişlerdir.<sup>223</sup> Ayrıca İngiliz konsoloslukları, diplomatları ve tüccarları da bu okullara gereken her türlü yardım ve desteği yapmışlardır.<sup>224</sup>

Bu okullarda yetişen Ermeniler, İngiliz kamuoyunun, diplomasinin ve basınının da desteğiyle Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık isteğiyle sık sık isyan eder hale geldiler. Bu isyanlarda binlerce masum Türk katledildi.<sup>225</sup> İngiltere Ermenileri tahrik edip her türlü yardım ve desteği yaptığı gibi, Osmanlı Hükümeti'nin haklı olarak aldığı emniyet tedbirlerini de eleştiriyor, İngiliz politikacıları ve basını bu eleştirilerin başını çekiyordu.<sup>226</sup>

İngiliz hükümeti, Osmanlı Ermenilerinin bağımsızlık hareketlerini desteklemekle de kalmayarak Osmanlı ülkesinde suç işleyip cezaevlerine düşen Protestan Ermenilerin salıverilmesi için kampanya başlattı ve bunda da başarılı oldu.<sup>227</sup>

Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte İtilaf Devletleri bloğunda yer alan İngiltere, Fransa, Rusya Ermeni meselesini yeniden kullanarak Osmanlı Devleti'ni Doğu Anadolu'da etkisiz bırakmaya çalışıyordu. İngiltere ve Rusya, Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsız bir Ermeni devleti vaadiyle

---

<sup>220</sup> Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 119.

<sup>221</sup> Mutlu, **a.g.e.**, s. 285; Cilacı, **a.g.e.**, s. 118; Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 104.

<sup>222</sup> Ertuğrul, **a.g.e.**, s.189.

<sup>223</sup> Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 191; Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 119.

<sup>224</sup> Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 119.

<sup>225</sup> Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 248, 250; Kocabaş, **a.g.e.**, s. 155.

<sup>226</sup> Kocabaş, **a.g.e.**, s. 157.

<sup>227</sup> Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 253.



aldatıyordu.<sup>228</sup> 9 Kasım 1916'da İngiliz Başbakanı Asquith 5 Ocak 1918'de İngiliz Başbakanı Lloyd George, Ermenilere Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermeni Devleti'nin kurulacağı vaadinde bulundular. Hâlbuki bu vaatler birer aldatmacadan ibaretti. Zira İngiltere, Fransa, Rusya arasında 16 Mayıs 1916'da yapılan Sykes-Picot Antlaşması ile Doğu Anadolu Ruslara verilmişti.<sup>229</sup>

Rusların asıl amacı Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermeni Devleti kurmak değil, Ermenilere nüfuz edip onları kendi emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanmaktı. Nitekim Rus Dışişleri Bakanı Lobanoff Rostovski: "Biz Ermenisiz Ermenistan istiyoruz" diyerek bu gerçeği apaçık bir şekilde ortaya koyar. Yine bu hususta şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir. Ermenilerin Erzurum isyanı sırasında Erzurum Rus Konsolosu, Erzurum Valisi Semih Paşa'yı ziyarete gitmiş ve ona "Böyle bir asi halkı Rusya'da olsa mutlaka kırarlar" derken, aynı konsolos Ermeni komitecilerine de: "Osmanlı gibi vahşi bir hükümetin idaresi altında yaşamaya değmez" demiştir.<sup>230</sup>

Bağımsız Ermenistan vaadiyle kışkırtılan ve aldatılan Ermeniler, başta Rusya olmak üzere İngiltere ve Fransa'nın askeri birliklerine gönüllü olarak katılıp Türklere karşı savaşmışlardır. 1. Dünya Savaşı ve mütareke dönemindeki Ermeni olayları İngiltere ve Rusya'nın kışkırtmalarıyla ve yönlendirmeleriyle gelişmiş, bu devletler Ermenilere silah, cephane, mühimmat ve diğer destekleri sağlamış, Ermeniler bu olaylar sırasında binlerce masum Türk'ü katletmiştir.<sup>231</sup>

1. Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin katliamlar yaptıkları yerlerde daha önceden açılmış olan, savaş sırasında ise kışla ve malzeme deposu olarak kullanılan okul sayısı 1145'tir. Bu rakam, Gregoryen Ermenilerine ait okul sayısıdır. Bu rakama karşılık Ermeni okulları Protestan Ermeni okullar ve özel Ermeni okulları da eklenince rakam bir hayli artmaktadır.<sup>232</sup>

Yine bu dönemde Ermeni dernekleri -ki bu dernekler çoğunlukla zengin Ermeniler tarafından kurulmuştur- yayınladıkları bildirilerle, Ermenileri isyana

---

<sup>228</sup> Tosun, *a.g.m.*, s. 121; Kocabaş, *a.g.e.*, s. 160.

<sup>229</sup> Kocabaş, *a.g.e.*, s. 160

<sup>230</sup> Şelale Turan, "*Kars'ın Rusya için Önemi ve Ermenilerin Kars Çevresinde Yaptığı Katliamlar*", **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, s. 370; Tosun, *a.g.m.*, s 121

<sup>231</sup> Eroğlu, *a.g.e.*, s. 15, Bayram Kodaman, "*Kafkas Cephesi*", **DGBİT.**, C. 12, s. 181

<sup>232</sup> Sevinç, *a.g.e.*, s. 121-122.

teşvik ederken Ermeni okullarında Türk düşmanlığı aşılanıyor, ayrılıkçı ve bölücü ağırlıklı siyasi eğitim yapıyordu. Okulların duvarlarına Ermenistan ile ilgili bilgiler asılıyor, Osmanlı tuğrası kaldırılarak yerine Ermenistan haritası asılıyor ve okullarda Büyük Ermenistan hayaline yönelik şarkılar söyleniyordu.<sup>233</sup>

Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yalnızca İstanbul'daki Ermeni okulları kalmış, Cumhuriyetin ilanından sonra diğer okullar gibi Ermeni okulları da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Bu hususta sonuç itibariyle şunları söylemek gerekirse: Protestan İngiliz misyonerleri, Gregoryen Mezhebinden olan Ermenileri Protestan yapmakta önemli başarı sağlamışlar, İngilizler Protestan Ermenilere yönelik çok sayıda okullar açmışlar, açılan bu okullar İngiliz emellerine ve çıkarlarına hizmet ettiği gibi, İngiliz kültürünün ve zihniyetinin bir parçası haline gelerek temsilcisi ve yayıcısı olmuşlardır.

Ermeniler ve Ermeni okulları ile ilgisi olan diğer devlet ise Rusya'dır.

Osmanlı-Rus ilişkileri Moskova Knezi'nin bir elçilik heyetini Kırım Hanı'nın aracılığıyla II. Bayezid döneminde 1492'de İstanbul'a göndermesiyle başlar. Moskova Knezi, bu elçisiyle Osmanlı Devleti'nden Kuzey Karadeniz limanlarında Rus tüccarlarının serbestçe ticaret yapmalarını ve komşuluk ilişkilerinin kurulmasını istemişse de, Osmanlı Devleti'nin siyaseti daha çok Avrupa ve Akdeniz'e yönelik olduğu için Rusların bu isteği reddedilmiş, daha sonraki yıllarda Rusların bu konudaki istekleri reddedilmiştir.<sup>234</sup>

Rusya 2. Viyana Kuşatması'ndan sonra Türklere karşı Avrupa Devletlerinin kurduğu Kutsal İttifaka girerek Osmanlı Devleti ile savaşmaya başlamıştır. Diğer devletlerle 1683'ten beri süren bu savaşlar sonucunda Kutsal İttifak üyeleri ile (Rusya, Avusturya, Venedik, Lehistan) 1699 yılında Karlofça Antlaşması yapılmıştır. Ayrıca bir yıl sonra (13 Temmuz 1700) Rusya ile İstanbul Antlaşması

---

<sup>233</sup> Sevinç, a.g.e., s. 123.

<sup>234</sup> Rifat Uçarol, "Osmanlı-Rus İlişkileri", DGBİT., C. 11, s. 219; Davut Kılıç, a.g.e., s. 217.

imzalanmış, Azak Kalesi Ruslara verilmiş, Rusların İstanbul'da daimi bir elçi bulundurması kabul edilmiştir.<sup>235</sup>

Osmanlı Rus ilişkilerinde dönüm noktası 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması olmuştur. Bu antlaşma ile Rusya, Osmanlı tebaası Ortodoksları himaye hakkını elde etmiş, Karadeniz ve Akdeniz'de serbestçe ticaret yapabilme, İstanbul'da bir Ortodoks Kilisesi açma hakkını elde etmiştir. Böylece Rusya 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nden önemli toprak ile ticari hak ve çıkarlar elde ederek güneye doğru ilerlemiş, gittikçe büyüyen bir tehlike olarak Osmanlı Devleti'nin varlığını tehdit etmeye başlamıştır.<sup>236</sup>

Rusya'nın gittikçe kuvvetlenmesi, Osmanlı ülkesinde haklar elde etmesi; yine Rusya'nın Boğazların ve Akdeniz'e inme politikası Osmanlı Devleti üzerinde emperyalist emelleri bulunan İngiltere ve Fransa'yı rahatsız ediyordu. Bu nedenle ilgili devletler "Şark Meselesi"ni kendi çıkarları ve amaçları doğrultusunda çözümleninin hesabı içindeydiler. Bu nedenle Osmanlı ülkesi, özellikle de 19. yüzyılda bu devletlerin "çıkar ve nüfuz çatışması"na söz konusu olmuştur.<sup>237</sup>

Rusya'nın Osmanlı topraklarında elde ettiği önemli başarılarından biri de misyonerler, ajanlar ve papazlar yardımıyla yürüttüğü propagandalar neticesinde Osmanlı tebaası olan Ortodoks Rumlar arasında ulusçuluk akımının yayılması ve bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulması olmuştur.<sup>238</sup>

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'nın (13 Temmuz 1878) 61. maddesi ile Rusya, Doğu Anadolu'da Ermenilere yönelik ıslahat yapılmasını istiyordu. Rusya, bu amaçla Doğu Anadolu'daki Ermenileri kendi nüfuzu ve hâkimiyeti altına alarak Akdeniz'e, Ortadoğu'ya, Basra Körfezi'ne dolayısıyla sıcak denizlere inmek istiyordu.<sup>239</sup> Bahsi geçen 61. madde, aynı zamanda Batılı Devletlerin (İngiltere, Fransa) ve Rusya'nın

---

<sup>235</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 219; Ünlü, *a.g.e.*, s. 426.

<sup>236</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 220; Ünlü, *a.g.e.*, s. 485, Mutlu, *a.g.e.*, s. 77.

<sup>237</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 220-221.

<sup>238</sup> Mutlu, *a.g.e.*, s. 77; Kocabaş, *a.g.e.*, s. 82-83.

<sup>239</sup> Muammer Demirel, "Rusya'nın Ermeni Meselesi ve Etkisi", **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, s. 205 vd; Davut Kılıç, **Osmanlı Ermenileri Üzerine Araştırmalar 1**, Manas Yay., Elazığ 2007, s. 36.

kendi emelleri ve çıkarları doğrultusunda Ermeni Meselesi'ni ortaya attıkları bir maddeydi.<sup>240</sup>

Bu olaydan sonra Osmanlı topraklarındaki emperyalist devletlerin iktidar mücadelesinde Rusya ve İngiltere, Ermenileri bir piyon olarak kullanmaya başlamıştır. Doğu Anadolu'daki Rus işgali, Rusya'nın Osmanlı Ermenileri üzerindeki etkisini daha çok artırdı. Osmanlı Devleti'nin jeopolitik ve jeostratejik öneminden kaynaklanan Osmanlı Ermenilerine yönelik Rus politikasını, Doğu ve Güneydoğu'yu tamamen kendi tasarrufu altına alarak Kafkas-İskenderun hattını kendi hâkimiyeti e nüfuzu altına almak şeklinde özetleyebiliriz.<sup>241</sup>

Rusya, gönderdiği ajanlar vasıtasıyla Ermenilere eğitim, basın-yayın ve propaganda yoluyla bölücü ve ayrılıkçı fikirler aşılıyarak, Ermenilerin sözde bağımsız bir devlet kurma vaadiyle sık sık Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarını sağlamıştır. Rusya, Ermeni okullarında bu ayaklanmaları yönetecek ve yönlendirecek ihtilalci lider yetiştirmiştir. Ayrıca Rusya, Ermenilere silah, mühimmat yardımı yaptı. Ayaklanmaları yönetmek üzere Doğu Anadolu'ya Rus subayları gönderdi.<sup>242</sup>

Yine bu bağlamda Ermeni okulları, Rus fikir ve ideallerine, çıkarlarına hizmet eden bir üs olarak da görev yapmış; Rusya Doğu Anadolu'da Ermenilere yönelik açtığı okullarda kendi emellerine ve zihniyetine hizmet eden bir Ermeni toplumu oluşturmayı amaçlamış ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur.<sup>243</sup>

Ermeni basını da Rus yanlısı yayınlar yapıyordu. Ermeni isyanlarının meydana gelmesinde Ermeni basını da çok önemli roller oynamıştır. Bunlardan biri olan Ardzvi Vaspuragan (Vaspuragan Kartalı) Gazetesi idi. Gazete, sürekli karamsar ifadeler kullanıyor ve Ermenileri isyana cesaretlendiriyordu. Gazetede isyana çağıran beyanatlar, şu şekilde yer alıyordu: “Ağlamayı durduralım, cesaretli olalım ve Türklerle savaşalım. Biz adamlarız, biz erkeklerin çocuklarıyız, tavuk değiliz.” Bir başka Ermeni gazetesi Mushak (İşçi) Gazetesi ve gazetenin editörü Grigor Ardzruni ise şunları söylüyordu: “Eğer Osmanlı Hükümeti yeryüzünden kaldırılırsa, Osmanlı

<sup>240</sup> Uçarol, *a.g.m.*, s. 248; Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, s. 226-227, Tosun, *a.g.m.*, s. 121

<sup>241</sup> Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, s. 227.

<sup>242</sup> Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, s. 227; Demirel, *a.g.m.*, s. 209; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 59.

<sup>243</sup> Ünlü, *a.g.e.*, s. 161; Demirel, *a.g.em.*, s. 210.

Ermenileri Rusya'ya katılmak için her vasıtayla çalışmalıdır. Bundan sonra Osmanlı Ermeni ilişkileri için yapılacak tek şey bağımsızlık için ilerlemektir ve bu durumda bizim tek ümidimiz Rusya'nın yardım ve desteğidir.”<sup>244</sup>

Bundan sonra Ermeniler bilhassa siyasi teşkilatlanmaya ve komiteler oluşturmaya önem verdiler. İngiltere ve Rusya'nın yardımlarıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru pek çok Ermeni teşkilatı kuruldu. İlk kurulan parti Armenikan Partisi'dir (1885). Bunu, Hınçak (çan sesi demek, kuruluşu 1887), Taşnak (birlik demek, kuruluşu 1889) cemiyetleri izledi. Bu cemiyetlerin kurucuları arasında Ruslar, Ermeniler, misyonerler vardı. Bu cemiyetler Osmanlı vilayetlerinde ve çeşitli Avrupa şehirlerinde şubeler açtılar. İçte ve dışta yoğun bir propagandaya girişerek hem Ermeni azınlığı fikren ve zihnen Türklere karşı isyana teşvik etmek, hem de Avrupa ve Hıristiyan kamuoyunu Ermeniler lehine hazırlamak amacını takip ettiler. Bu dernekler ve çeteler, hükümet güçleriyle çarpışmaya bile başladılar. Çeteler Erzurum'da kilisede silah aranmasını bahane edip, 20 Haziran 1890'da ayaklanıp çatışma çıkarttılar, isyan bastırıldı. Bu olay Avrupa kamuoyunda, Ermeni katliamı olarak duyuruldu.<sup>245</sup>

Ayrıca Ermeniler eğitim dernekleri adı altında birçok zararlı cemiyetler açmışlar, bu dernekler özellikle misyonerler, Ermeni din adamları, Ermeni zenginleri tarafından desteklenmiştir. Bu dernekler Hoyaç Mihaçyal İngerutyun, Araratyan, Tibroçoser Gilikan, Azkaniyer İngerutyun, Tibroçoser Dignanç İngerutyun gibi derneklerdir. Bu dernekler Anadolu'nun değişik yerlerinde okullar açmışlardır.<sup>246</sup> Bu dernekler Ermeni okulları, Ermeni kiliseleri, misyonerler ve Ermeni komiteleriyle sıkı bir ilişki içinde olmuşlar, dillerini, kültürlerini yeniden canlandırma imkanı bulmuşlar, Ermenileri bağımsız bir Ermenistan Devleti kurmak amacıyla Osmanlı Devleti aleyhine isyana ve ayaklanmaya teşvik etmişlerdir.<sup>247</sup>

Burada yeri gelmişken Ortodoks Rusya'nın Gregoryen Ermenilerini Ortodokslaştırma faaliyetlerine de değinelim.

---

<sup>244</sup> Demirel, *a.g.m.*, s. 209.

<sup>245</sup> Bayram Kodaman, “*Ermeni İsyamları*”, *DGBİT.*, C. 11, s. 101; Ünlü, *a.g.e.*, s. 165; Gürün, *a.g.e.*, s. 140-142.

<sup>246</sup> Sevinç, *a.g.e.*, s. 117-118.

<sup>247</sup> Vahapoğlu, *a.g.e.*, s. 24.

Rusya-İran savaşı sonrasında 5 Mart 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile o zamana kadar İran'ın elinde bulunan Gregoryen Ermenilerinin bağlı olduğu Eçmiyazin Kilisesi'nin de bulunduğu topraklar Rusya'nın hâkimiyetine geçti.<sup>248</sup>

Rus-İran savaşında İran Ermenileri ülkelerine ihanet ederek Rus ordusu saflarında savaştıkları gibi Rus askerlerine öncülük yaptılar. 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile bölgedeki Ermeniler, Rusya tarafından Müslüman ahalinin yoğun olarak yaşadığı Erivan taraflarına yerleştirildiler. Çar I. Nikola bu davranışıyla, tarihi coğrafyaya müdahale ederek bölgedeki demografik yapıyı Hıristiyanlar lehine değiştirme yoluna gitti. Bu gelişmeler neticesinde Ortodoks Rusya'nın Gregoryen Ermenilerini Ortodokslastırmasının önü açılmış oldu.<sup>249</sup>

Rusya, Ermeni gençlerinin birçoğuna Rusya'daki üniversitelerde okuma hakkı tanıdı. Bu üniversitelerde yetişen gençlerden bazıları da Rusya'nın seçkin ve askeri tabakası içerisinde yerini aldı. General Lazarev, General Loris Melikof ve General Tergoukasof bunlardan bazılarıdır. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında ve Erzurum işgalinde bu generallerin önemli etkisi olmuştur.<sup>250</sup>

Çarlık Rusyası, hâkimiyeti altına aldığı Gregoryen Ermenilerinin inançlarını önce tanıdı, sonra bu Ermenileri kendi emperyalist emelleri doğrultusunda kullandı. Aşağıda da anlatılacağı üzere, daha sonra Rusya, Gregoryen Ermenilerini Ortodokslastırma faaliyetlerine girişti. Ortodoksluğu kabul etmeyen bu Gregoryen Ermenilerine her türlü baskıyı uyguladı.

Rusya, Osmanlı hâkimiyetinde olan Gregoryen Ermenilerini etkilemek için, kendi sınırları içinde olan ve Gregoryen Ermenilerinin bağlı bulunduğu Eçmiyazin Kilisesi'ni 1836 yılında yaptığı düzenlemelerle her yönden kontrolü altına aldığı gibi, burasının bütün dünya Ermenilerinin ruhani merkezi olduğunu kabul ettirme ve bu merkez vasıtasıyla Ermenileri yönlendirme gayretlerini de artırdı.<sup>251</sup>

Burada yeri gelmişken şunu özellikle hatırlatalım ki, 19. yüzyılda Osmanlı ülkesinde meydana gelen Ermeni isyanlarının birçoğunu Rus destekli Gregoryen

---

<sup>248</sup> Davut Kılıç, **Osmanlı Ermenileri**, s. 28.

<sup>249</sup> Davut Kılı, **Osmanlı Ermenileri**, s. 29.

<sup>250</sup> Davut Kılıç, **Osmanlı Ermenileri**, s. 30; Demirel, *a.g.m.*, s. 210.

<sup>251</sup> Davut Kılıç, **Osmanlı Ermenileri**, s. 33-78.

Ermenileri çıkarmıştır. 25 Mayıs 1915’de çıkarılan “Sevk ve İskân Kanunu”nda Gregoryen Ermenileri iskâna tâbi tutulmuşken, Protestan ve Katolik Ermeniler bu iskândan muaf tutulmuştur.<sup>252</sup>

Rusya, Osmanlı tebaasından olan Gregoryen Mezhebindeki Ermenilere Rus konsoloslukları, ajanları vasıtasıyla, Rus Ortodoks Kilisesi ile birleşmelerini tavsiye etmiştir, ayrıca Ortodoks Mezhebine geçen Ermenilere gereken her türlü yardım ve desteği yapacağını bildirmiştir. Rusya’nın bundaki amacı, Osmanlı topraklarında bulunan Gregoryen Ermenilerini Rusya sınırları içinde bulunan ve Gregoryen Ermenilerinin bağlı olduğu Eçmiyazin Kilisesi vasıtasıyla kendi hâkimiyeti ve nüfuzu altına almaktır. Ama çalışmaların kısa zamanda hedefine ulaşmadığını gören Rusya gerçek yüzünü göstermiş, özellikle Çar III. Aleksendar’dan sonra Rusya Ermenilere kötü davranmaya başlamıştır.<sup>253</sup>

Bu süreçten sonra Rusya, Ermenilere şüphe ile bakmaya ve Ermeni aleyhtarı bir politika takip etmeye başlamıştır. Bu politikanın esası Ruslaştırma idi. Ermeni milli duyguları yok edilmeye başlandı, Ermeni gazeteleri sansür edildi veya kapatıldı. Ermeni kiliselerinin bütün emlakı Rus Hükümetine devredildi. Kiliselerin birçoğu yağmalandı, parasızlık nedeniyle ayinler yapılamadı. Papazlara ve öğretmenlere para verilemedi. Rus Hükümeti, papazlara ve öğretmenlere eğer Ortodoks olurlarsa iki kat aylık verileceğini vaat etti. Fakat kimse mezhebini değiştirmeyi kabul etmedi.<sup>254</sup>

Rusya, Ermeni okullarını Gregoryen Ermenilerinin bağlı olduğu Eçmiyazin Kilisesi’nin elinden alarak Rus Hükümeti’nin denetiminde Rusça eğitim yapan okullar haline getirdi. 320 Ermeni okulu kapatıldı, kalanlarda çok sıkı bir denetime tâbi tutuldu. Ermeni dilinin kullanılmasına engel olundu. Rus üniversitelerinde okuyan Ortodokslaşmayı kabul etmeyen Ermeni öğrenciler üniversitelerden atıldı. Nitekim Kafkas Valisi Galiç bu konuda 1898’de Çar’a sunduğu raporda şunları söylüyordu: “Ermeni ihtilali fikri komiteler tarafından yayılmaktadır. Bu fikirlerle dolu Ermeni ihtilalciler, acilen Kafkasya’dan uzaklaştırılmalı. İhtilal fikrinin Ermeni ahaliye yayılmasını önlemek için Ermenilere sert davranılmalıdır. İlk tedbir olarak da

<sup>252</sup> Tosun, *a.g.m.*, s. 123; Babacan, *a.g.m.*, s. 309.

<sup>253</sup> Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, s. 86; Davut Kılıç, **Osmanlı Ermenileri**, s. 33.

<sup>254</sup> Demirel, **a.g.e.**, s. 211; Davut Kılıç, **Osmanlı Ermenileri**, s. 33.

bağımsızlık fikri mekteplerde aşılandığından, Ermeni mektepleri Rus Maarifine bağlanarak kontrol edilmelidir. Bu düşünceden hareketle, 320 Ermeni mektebini kapatmış ve mal varlıklarını Rus Maarif Nezareti emrine almış bulunuyorum.”<sup>255</sup>

Rusya, bununla da yetinmeyerek önde gelen Ermeni aydınlarını tutuklattı. Ortodoks Mezhebine geçmeyen Ermeni memurları işten attı. Eçmiyazin Kilisesi'nin Katalikos'u (Ruhani Lideri) Rus Çarı'nın emrinde olmasına rağmen, Ermeni din adamları Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın izni olmadan Rusya dışındaki dindaşları ile haberleşemediler. Katalikos'un Ruhban Meclisi Sinod'a üye seçme, evlenme ve boşanma konularındaki yetkisi kısıtlandı. Rus Hükümeti Ermeni halka yaptığı baskı ve sindirmede büyük ölçüde Katalikos'u kullandı.<sup>256</sup> Bu durum karşısında Ermeni ihtilalci örgütler, direniş göstererek Çar karşıtı bildiriler yazıp dağıtarak protestolarda bulundular. Ayrıca Ermenilere yapılan baskılara karşı, Papalık makamı Rus Çarı'nı sert bir dille protesto etti, bu nedenle Rus Çarı, anti-Ermeni politikalarından geri adım atmak zorunda kaldı. Böylece Gregoryen Ermenileri ve Eçmiyazin Kilisesi, Rus Ortodoks Kilisesi tarafından yok edilmekten kurtuldu.<sup>257</sup>

1880'lerden itibaren Ermeni okullarının Ermeni Patrikhanesi ve kiliselerinin çalışmaları neticesinde Ermeniler arasında, özellikle de genç kuşak arasında milliyetçi duygular belirgin bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Bu tarihlerden itibaren Ermeni okullarında milliyetçi piyesler yazılıyor ve oynanıyordu. Marşlar söyleniyordu. İstanbul Ermeni Patriği Nerses, Ermenilerin Osmanlı Devletinden ayrılıp bağımsız bir devlet kurmalarını savunuyordu. Hatta, Patrik Nerses bu hususta bir mektup yazmış ve bu mektubu dönemin önde gelen Batılı devlet adamlarına göndermiştir.<sup>258</sup>

Yine bu arada Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan Ermeni isyanlarında Ermeni Patrikhanesi'nin ve Ermeni din adamlarının çok önemli rolleri olmuştur. İsyancı Ermenilere Ermeni milliyetçiliği ruhunu aşıl原因, onları bağımsız bir Ermeni Devleti kurma vaadiyle kışkırtan teşkilatlandırın dış bağlantılarını tesis eden kurum Ermeni Patrikhanesi olmuştur. Ermeni Kilisesi'nin Ermeni milliyetçiliği ile ilişkiye

<sup>255</sup> Davut Kılıç, **Osmanlı Ermenileri**, s. 39.

<sup>256</sup> Demirel, *a.g.m.*, s. 211; Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, s. 87.

<sup>257</sup> Demirel, *a.g.m.*, s. 211; Davut Kılıç, **Osmanlı Ermenileri**, s. 33.

<sup>258</sup> Demirel, *a.g.m.*, s. 282.



geçmeleri Batılı Devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmelerine uygun ortam sağlamıştır. Bu nedenle bağımsız bir Ermenistan vaadiyle kandırılan Ermeni Kilisesi, Osmanlı Devleti üzerinde oynanan emperyalist oyunlara kolayca alet olmuştur.<sup>259</sup>

Meşrutiyet hareketlerinin yoğunluk kazandığı 1907 yılından sonra Taşnak, Hınçak ve diğer Ermeni örgütleri de bu durumdan istifade ederek bütün faaliyetlerini artırdılar. Özellikle Rusya, Osmanlı Ermenilerine başta silah ve cephane olmak üzere gereken her türlü yardımı ve desteği yaptı. Bundan cesaret alan Ermeni komiteleri 1890-1915 yılları arasında Erzurum, Merzifon, Yozgat, Sason, Zeytun, Kayseri, Van, Adana, Bitlis, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Adapazarı, İzmit, İzmir, Hüdâvendigar, Halep, Canik'te isyanlar çıkartmışlardır.<sup>260</sup>

Osmanlı Devleti, 28 Temmuz 1914'de başlayan 1. Dünya Savaşı'nın ilk aylarında tarafsız kalmış, daha sonra iktidardaki İttihat ve Terakki yöneticilerinin ön ayak olmasıyla savaşa dâhil olmuştur. Osmanlı Devleti Rusya ile Kafkas Cephesinde mücadele etti. Rus ordusunda Ermeni Bogos Nubar Paşa'nın Times Gazetesi'ne verdiği beyanata göre yaklaşık 200 bin Ermeni gönüllü, Türklere karşı savaşıyordu. Savaşanlar içinde Osmanlı Meclisi Üyesi Erzurum Milletvekili Pasdırmacıyan bile vardı. Doğu Anadolu'daki Ermeniler erkekleri askerde olan savunmasız Türk köylerini yakıp yıktılar, çoluk çocuk, genç ihtiyar demeden binlerce kişiyi katlettiler.<sup>261</sup>

Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Hükümeti, 24 Nisan 1915'de Ermeni komitelerini kapatmış, önde gelenlerini tutuklamış, buradaki belge ve dokümanlara el koymuştur.<sup>262</sup>

Yine Osmanlı Hükümeti, 25 Mayıs 1915'de isyanlara ve katliamlara katılan halkın huzur ve güvenini bozan Ermeniler için Alman Genelkurmayı'nın da teklifiyle

---

<sup>259</sup> Cihan Göktepe-Oktay Kızılkaya, "Ermenilerde Kilise-Milliyetçilik İlişkisi ve Tehcir Kanunu", **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, s. 286-287.

<sup>260</sup> Tosun, *a.g.m.*, s. 122-123; Kodaman, *a.g.m.*, s. 102

<sup>261</sup> Ünlü, **a.g.e.**, s. 277; Bayram Kodaman, "Kafkas Cephesi (Rus Cephesi)", **DGBİT.**,C.12, s. 181, Demirel, *a.g.m.*, s. 220.

<sup>262</sup> Tosun, *a.g.m.*, s. 123; Babacan, *a.g.m.*, s. 303; Remzi Kılıç, "Yakın Dönem Türk-Ermeni İlişkileri Üzerine", s. 40-41.

“Sevk ve İskân Kanunu” çıkarmıştır(bu hususta tezimizin önceki bölümlerinde ayrıntılı bilgiler verilmişti).<sup>263</sup>

Sonuç olarak bu hususta şunları söylemek gerekirse:

- Ermeni okulları Batılı Devletlerin ve Rusya'nın emperyalist emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanılmış, bu hususta Ermeniler ve Ermeni okulları Batılı Devletlerden ve Rusya'dan gerekli her türlü yardım ve desteği görmüştür.

- Ermeni okulları bağımsız bir Ermeni Devleti'nin kurulmasına giden süreçte Ermeni isyanlarının karargâhı olmuş, buraları cephane, kışla ve malzeme deposu olarak kullanılmıştır.

Ermeniler ve Ermeni okulları ile ilgisi olan bir diğer devlet ise Amerika Birleşik Devletleridir. Türk-Amerikan ilişkileri, başlangıçta Amerika'nın ticari yönden Osmanlı Devleti idaresindeki Garp (Berberi) Ocakları dediğimiz Cezayir, Tunus, Trablusgarp ile “Dostluk ve Ticaret” antlaşmaları imzalamasıyla başlamış, böylece Amerika Batı Akdeniz'de ticari faaliyetlerde bulunma imkanı elde etmiştir.<sup>264</sup>

Bu arada Amerikan ticaret gemileri ilk defa 1797 yılında İzmir'e, 1800 yılında İskenderun limanlarına gelmiş, 1810 yılından itibaren İzmir ile Amerika arasında düzenli seferler yapılmaya başlanmış, 1811'de Amerikan iş adamları İzmir'de ilk ticaret odasını kurmuşlardır.<sup>265</sup>

Amerika'nın coğrafi konum itibariyle Osmanlı Devleti'ne çok uzak olmasına, rağmen, Osmanlı ülkesine ilgi duymasının nedenlerinin en başında Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önem ile yer altı ve yer üstü kaynaklarının zenginliği geliyordu.<sup>266</sup>

---

<sup>263</sup> Tosun, *a.g.m.*, s. 124-125; Ünlü, *a.g.e.*, s. 279; Babacan, *a.g.m.*, s. 308; Remzi Kılıç, *a.g.m.*, s. 44.

<sup>264</sup> Rıfat Uçarol, “Osmanlı İmparatorluğu'nun ABD'yi Resmen Tanıması ve İlişkileri”, **DGBİT.**, C. 11, s. 391; Yavuz Güler, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, **Gazi Üniv. Kırşehir Eğitim Fak. Dergisi**, C. 6, S. 6, Kırşehir 2005, s. 229.

<sup>265</sup> Erdal Açıkşes, “Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi”, **Türkler**, C. 14, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 542; Remzi Kılıç, “Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetler”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S. 19, Niğde 2006, s. 332; Güler, *a.g.e.*, s. 230.

<sup>266</sup> H. Tahsin Fendoğlu, “Amerika Birleşik Devletlerinin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti”, **Türkler**, C. 14, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 191; Güler, *a.g.m.*, s. 232, Açıkşes, *a.g.m.*, s. 545.

1830'da imzalanan Türk-Amerikan Ticaret Antlaşması ile Amerika "en çok müsaadeye mahzar devlet" kaydı ile Osmanlı ülkesinde birçok imtiyazlar elde etmiştir. Böylece Amerikan tüccarları kapitülasyonlardan yararlanma hakkını elde etmişlerdir. Bu durumu fırsat bilen Amerikan misyonerleri, Osmanlı ülkesinde çok sayıda kilise, okul, hastane, eczane, sağlık ocağı, yetimhane, yurt, pansiyon, dil öğretim kursları, sanat öğretim atölyeler açmışlardır.<sup>267</sup>

Yine bu antlaşmayla Amerikalı tüccarlar, Osmanlı topraklarında Osmanlı Devleti'nin müdahalesi olmadan her milletten ya da dinden simsar(komisyoncu) kullanabilme ayrıcalığını elde etmiştir. Simsar denince ise akla Ermeniler ve Rumlar geliyordu. Böylece, Amerikalılar ile Ermeniler birbirlerine öylesine yakınlaştılar ki, Amerikalılar Ermenileri himaye altına aldıkları gibi onlara vatandaşlık hakkı bile verdiler. Ermeni simsarlarla başlayan bu yakınlaşma ve beraberlik eğitim alanlarında da kendini göstermiştir.<sup>268</sup>

Çok daha erken tarihlerde başlamış olan Katolik misyonerliği faaliyetlerine rakip olarak, 19. yüzyıl başlarında dünyanın çeşitli bölgelerinde Protestan misyoner teşkilatları kurulmaya başlanmış ve zamanla sayıları artmaya devam etmiştir. Protestan misyonerliğinin başını ise Amerika ve İngiltere çekiyordu.<sup>269</sup>

Osmanlı Devleti'ni etkileyecek olan "Amerikan Board of Commissioners For Foreign Missions" (ABCFM) "Amerikan Yurtdışı Misyonerler Komiserliği Masası" 1810 yılında Amerika'nın Boston şehrinde kurulmuştur. Anadolu'ya ilk ayak basan Amerikalı Protestan misyonerler Levi Parsons ve Pliny Fisk adlı misyonerlerdir. Bunlar 1820 yılında İzmir'e gelerek ilk misyonu kurdular, daha sonrada Kudüs'e gideceklerdir. Önceleri İstanbul, İzmir, gibi kıyı şehirlerine gelen Amerikalı Protestan misyonerler daha sonra iç bölgelere doğru faaliyet alanını genişlettiler.<sup>270</sup>

Amerikan Protestan misyonerleri Osmanlı topraklarına Müslümanlar ve Yahudiler için gelmişlerdi. Ancak Müslümanların ve Yahudilerin Hristiyan

---

<sup>267</sup> Ayten Sezer, "Ermeni Meselesinde Misyonerlerin Rolü", **Türk Kültürü**, S. 467, Ankara 2002, s. 132; Mutlu, **a.g.e.**, s. 285.

<sup>268</sup> Sezer, **a.g.e.**, s. 134, Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 182; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 181.

<sup>269</sup> Mutlu, **a.g.e.**, s. 286.

<sup>270</sup> Uygur Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika**, Arba Yay., İstanbul 1989, s 38; Sezer, *a.g.m.*, s. 133, Mutlu, **a.g.e.**, s. 285.

olmadıklarını görünce, Hıristiyan azınlıklara bilhassa da kendi emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanacakları Ermenilere yöneldiler.<sup>271</sup>

Amerikalılar, Osmanlı ülkesinde Katoliklere ve Ortodokslara karşı Protestan zihniyeti/düşüncesi oluşturmak, emperyalist emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanabilecekleri, Amerikan ideallerinin, düşünce ve kültürünün gerçekleşmesini ve yayılmasını sağlayacak kimseler yetiştirmeyi amaçlamışlar, bunda da büyük ölçüde başarılı olmuşlardır.<sup>272</sup>

Amerikan Board Teşkilatı misyonerleri, bu amaçla Osmanlı ülkesini 1871’de dört çalışma bölgesine ayırmıştır: Bunlardan biri Balkanlarda Bulgarlara yönelikti. Diğer üçü ise Ermenilere yönelikti. Amerikan Board Teşkilatı’nın Anadolu’da Ermeniler için ayrılan misyoner çalışma grupları ise şunlardır:

1- Batı Türkiye Misyonu: Merkezi İstanbul olan bu misyona bağlı yerleşim merkezleri arasında İzmit, Kayseri, Bursa, Merzifon, Trabzon, Sivas bulunuyordu. Bu misyon merkezine bağlı İzmir, Samsun, Tokat, Çarşamba, Amasya, Ünye, Yozgat, Niğde, Aksaray, Sungurlu, Talas, Bandırma, Bilecik, Kütahya, Aydın, Manisa, Akhisar, Afyon, Zora ve Gürün gibi uç istasyonlar vardı. Amerikan Board Teşkilatı bu illerin ilçe ve köylerinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur.<sup>273</sup>

2- Doğu Türkiye Misyonu: Merkezi Harput olan bu istasyon Bitlis, Erzurum, Mardin, Van’dan Rus ve İran sınırına kadar olan bütün Anadolu bölgesini kapsıyordu. Bu istasyonda Amerikalı misyonerler çok sayıda ilkokul açarak faaliyetlerde bulundular.<sup>274</sup>

3- Merkezi Türkiye Misyonu: Merkezi Antep şehrinde olan bu misyona Halef, Adana, Antakya, Maraş ile bunlara bağlı Urfa, Kilis, Elbistan, Tarsus, Adıyaman ve Siverek uç istasyonları bulunuyordu. Bu misyonda yüksek okul

---

<sup>271</sup> Remzi Kılıç, “Osmanlı Türkiyesi’nde Azınlık Okulları”, s. 154; Mutlu, **a.g.e.**, s. 309; Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, s. 104.

<sup>272</sup> Ayhan Öztürk-Özgür Yıldız, **Amerikan Protestan Misyonerlerinin Türkiye’deki Faaliyetleri, (1820-1938)**, Arka Oda Yay., Kayseri 2007, s. 94, Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde**, s. 104, Cilacı, **a.g.e.**, s. 118; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 162.

<sup>273</sup> Bilal Şimşir, “Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine”, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu**, Ankara 1985, s. 93; Gülbadi Alan, “Amerika Board Okulları ve Türk Ermeni İlişkilerinde Oynadıkları Roller”, **EÜSBED.**, S. 10, Kayseri 2001, s. 155; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 94, Öztürk-Yıldız, **a.g.e.**, s. 28-30.

<sup>274</sup> Şimşir, *a.g.m.*, s. 93; Alan, *a.g.m.*, s. 155, Yuvalı, *a.g.m.*, s. 208; Öztürk-Yıldız, **a.g.e.**, s. 29.

seviyesinde çıkan eğitim çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca bu misyonda eğitim, sağlık ve diğer yardım faaliyetleri üst boyuttur.<sup>275</sup>

1897 yılına gelindiğinde Amerika'nın Doğu, Batı ve Merkezi Türkiye misyonlarına ait yaklaşık 20 bin öğrencinin öğrenim gördüğü 337 okulu vardı. Bu okulların yüzde 42'si Batı'da, yüzde 30'u merkezi Türkiye'de, yüzde 20'si ise Doğu Türkiye misyonundaydı. Ayrıca aynı yıllarda Amerikan misyonelerinin kontrolü altında 463 kilise ile 1317 misyoner ve 869 mahalli yardımcı görev yapmaktaydı.<sup>276</sup>

Bu bilgilerden sonra Amerika'nın Ermeniler ve Ermeni okulları ile olan ilgisine gelince:

Bilindiği gibi 1830'da imzalanan Türk-Amerikan Ticaret Antlaşması ile Amerikan tüccarları, hiçbir engelle karşılaşmadan Osmanlı toraklarında ticari faaliyetlerde bulunabileceklerdi. Ayrıca Amerikalı tüccarlar, Osmanlı Devleti'nin müdahalesi olmadan her milletten veya dinden simsar (komisyoncu) seçebileceklerdi. Bu süreçte Amerikalı tüccarlar ile Ermeni simsarlar birbirleriyle yakınlaşmaya başladılar. Gelişen bu ilişkiler neticesinde Amerikalılar, Ermenileri himaye etmişler ve onlara vatandaşlık hakkı vermişlerdir.<sup>277</sup>

Ayrıca Amerikalılar, Osmanlı ülkesinde Katolıklara ve Ortodokslara karşı Protestan zihniyeti/düşüncesi oluşturmak, emperyalist emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanabilecekleri, Amerikan ideallerini, kültür ve düşüncesinin gerçekleşmesini sağlayacak, kendileri açısından en uygun toplumun Ermeniler olduğunu gördüler. Bu süreçte Amerikalılar, Ermenilere ilgi duymaya ve yakınlaşmaya başladılar.<sup>278</sup>

Amerikalı misyonerler, diğer misyonerlerden farklı olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine öncelik ve ağırlık verdiler. Çünkü Amerikalılar, Osmanlı Devleti üzerinde söz sahibi olmanın Ermenileri kendi emperyalist emelleri doğrultusunda eğitmekle mümkün olduğunu gördüler. Bu amaçla, İmparatorluğun her bir yanına Ermeniler için okullar açtılar, bu okullara gereken her türlü yardım ve desteği

---

<sup>275</sup> Doğan, *a.g.m.*, s. 275; Yuvalı, *a.g.m.*, s. 208.

<sup>276</sup> Sezer, *a.g.m.*, s. 134; Yuvalı, *a.g.m.*, s. 208; Ünlü, *a.g.m.*, s. 161.

<sup>277</sup> Sezer, *a.g.m.*, s. 134; Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 182; Haydaroglu, *a.g.e.*, s. 127, Mutlu, *a.g.e.*, s. 294.

<sup>278</sup> Öztürk-Yıldız, *a.g.e.*, s. 94; Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, s. 104, 114, 261; Haydaroglu, *a.g.e.*, s. 180.

yaptılar.<sup>279</sup> Ayrıca Amerikalılar, bu okullara çok sayıda misyoner, ajan, öğretmen ve din adamı gönderdikleri gibi eğitim-öğretim programlarını da kendi emperyalist amaçları doğrultusunda düzenlemişlerdir.<sup>280</sup>

Amerikalılar, bu okullarda Ermenilere kendi tarihini, dil ve edebiyatını, kültürünü öğrettiği gibi, onlara ihtilalci fikirler aşılıyarak Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarını sağlamak istiyordu. Nitekim Amerika -ileriki kısımda görüleceği üzere- bunda da başarılı olmuştur.<sup>281</sup>

Amerikalıların Ermeniler için açtığı okullarda Ermeni öğrenciler için güdülen gayeyi Amerikalı Prof. Dr. Mead Earle gayet güzel bir şekilde açıklamaktadır: “Amerikan misyoner okullarında Ermeniler, dillerini, kültürlerini, tarihsel geleneklerini yeniden üstün tutmayı öğrendiler. Amerikanın siyasal, toplumsal ve ekonomik alanda ilerleme ideallerini tanıdılar. Buldukları duruma karşı daha aktif bir hoşnutsuzluk duymayı ve Müslüman komşularına karşı kesin bir üstünlük duygusu beslemeyi öğrendiler.”<sup>282</sup> Ermenilere yönelik açılan bu okullar Amerikalı misyonerlerden, diplomatlardan, tüccarlardan, konsolosluklardan ve gönüllülerden çok büyük yardım ve destek görmüşlerdir.<sup>283</sup>

Amerikalı misyonerler, Ermenilere daha yakın olmak amacıyla okullar dışında pek çok hastane, sağlık ocağı, bakımevi, huzurevi, sanat atölyeleri, yetimhane, eczane, pansiyon açarak başta sağlık hizmetleri olarak üzere pek çok hayır müessesesiyle kendilerine taraftar toplama ve Protestan Mezhebini yayma faaliyetlerine giriştiler. Ayrıca Amerikalı misyonerler, Protestanlaşmış Ermenilere hastanelerde ve sağlık ocaklarında görev vererek onları ekonomik olarak desteklediler.<sup>284</sup>

Amerikalı misyonerler, açtıkları okullarda okuyan Ermeni gençlerin iş bulamamasını düşünerek özellikle Protestanlığa geçmekle suçlanan bu gençleri, kendi kontrollerinde olan işyerlerine girebilmeleri, iş ve meslek sahibi olmaları

---

<sup>279</sup> Yuvalı, *a.g.m.*, s 208; Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, s. 106; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 127.

<sup>280</sup> Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 180, Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde**, s. 120.

<sup>281</sup> Davut Kılıç, **Osmanlı İdaresinde**, s. 110; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 182.

<sup>282</sup> Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 182.

<sup>283</sup> Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 182; Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 119.

<sup>284</sup> Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 263; Öztürk-Yıldız, **a.g.e.**, s. 96.

amacıyla bu kimseler için sanayi mektepleri ve sanat atölyeleri açtılar.<sup>285</sup> Bu sanayi mektepleri ve sanat atölyelerinde halıcılık, ziraî faaliyetler, marangozluk, demircilik, kunduracılık, ciltçilik, dokumacılık, fırıncılık, biçki-dikiş, bahçıvanlık, terzilik, taş oymacılığı, saatçilik, resim, müzik aletleri kullanma vs. şeyler öğretilmiştir.<sup>286</sup>

Amerikalı misyonerler, Ermenilere yönelik açılan bu okullardan mezun olan kabiliyetli öğrencileri seçerek misyoner olarak yetiştirmişlerdir. Misyoner yetiştirmede Maraş, Antep, Mardin, Harput, Merzifon gibi okullar oldukça başarılı görevler üstlenmişlerdir. Ayrıca bu okullarda çok maharetli komitacı, ihtilalci ve propagandacılar yetişmiştir ki, Ermen isyanlarını bu ihtilalci, komitacı ve propagandacılar elbirliğiyle yönetmişlerdir.<sup>287</sup>

Amerikan misyonerleri basın-yayın yoluyla Ermenileri etkilemeye ve kendi emelleri, çıkarları doğrultusunda kullanmayı da ihmal etmemişlerdir. Yayınları ile Protestan sayısını artırmaya başlamışlar, bu süreçte eğitim, basın-yayın adeta ayrılmaz bir ikili oluşturmuştur. Basın-yayın için önemli bütçe ayrılmış, misyonerler yayınların dağıtılması için gayret göstermişlerdir. Öyle ki Amerikalı misyonerler, halkın arasına girip çocuklara kitapların yanında şeker vererek onların sempatisini kazanıp kendi mezheplerine çekmeye çalışıyorlardı. Pazar ayinleri, ev ziyaretleri, doğumlar, ölümler, düğünler, bayramlar vb gibi günlerde Protestanlıkla ilgili broşürleri halka ücretsiz dağıtıyorlardı.<sup>288</sup>

Yukarıda da dediğimiz gibi basın-yayının önemini çok iyi bilen misyonerler, gittikleri yerlere matbaa da açmışlardır. Bunlardan biri de 1822'de Malta'da tesis edilen Amerikan matbaasıdır. Okulların ihtiyacı olan basılı malzemeleri temin etmenin yanında, dini içerikli ayrıca siyasi propaganda amaçlı kitap, dergi, broşür vs. şeyleri de basan bu matbaanın bir kısmı 1834'de İzmir'e, Arapça baskı yapan kısmı ise Beyrut'a taşınmıştır. 1850'de Protestan cemaatinin Osmanlı Devleti tarafından resmen kabul edilmesi üzerine, matbaa 1853'de Beyoğlu'na taşınmıştır. Matbaanın

---

<sup>285</sup> Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 120; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 182.

<sup>286</sup> Mutlu, **a.g.e.**, s. 147; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 182.

<sup>287</sup> Mutlu, **a.g.e.**, s. 293, Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 120.

<sup>288</sup> Öztürk-Yıldız, **a.g.e.**, s. 101.

İstanbul'a taşındığı 1853'e kadar olan zaman diliminde büyük bir kısmı Ermenice olmak üzere 20 milyon sayfayı bulan yayın yapılmıştır.<sup>289</sup>

1869 yılında Amerikan misyonerlerinin basın-yayın faaliyetleri sürmüş, yayınlar Türkçe, Ermenice, Rumca basılmaya başlamıştır. Böylece tüm Osmanlı ülkesindeki tebaaya hitap etme düşüncesiyle yayın bütçesi ve sayısı artırılmıştır.<sup>290</sup>

Amerikalı Protestan misyonerlerin gayrimüslim azınlıkların milliyetçilik hareketlerinde ve milli şuurun uyandırılmasında önemli etkileri olmuştur. Bu misyonerler gittikleri yerlerde bulunan azınlıkların dillerini öğrenmişler, öncelikle o dillerin gramerini tespit etmişler -daha sonra o diller için sözlükler, gramer kitapları ve konuşma kılavuzları yazacaklardır- o dillerde kitap, dergi, gazete, broşür v.b. yayınlar yapmışlar, İncili onların dillerine çevirmişlerdir. Ermeni okulları örneğinde olduğu gibi İngilizce eğitim veren okullar açmışlar, öyle ki bu okullar bağlı oldukları devletin adıyla anılmaya başlanmışlardır, "Amerikan Ermeni Koleji gibi- Okullarda o toplumların siyasi ihtilalcilerini, isyancı liderlerini yetiştirip bağımsızlık hareketlerinin altyapısını oluşturmuşlardır. Nitekim Bulgarların ayaklanıp bağımsızlığını elde etmelerinde bu Amerikan Board misyonerlerinin çok büyük rolleri olmuştur.<sup>291</sup>

Amerikalı misyonerler, Ermenilere yönelik açtıkları okullarda kendi matbaalarında bastırdıkları ders kitaplarında Ermeni dili ve edebiyatını, Ermeni tarihi ve coğrafyasını öğreterek Ermeni milli bilincinin uyandırılmasını, Ermeni milliyetçiliğinin altyapısını oluşturmuşlardır. Ayrıca bu okullarda onlara bütün ayrılıkçı bağımsızlık fikirleri aşılamışlardır. Yıllarca eğitim ve basın-yayın yoluyla yoğun propagandalar sonucu yapılan bu isyanlar neticesinde "Ermeni isyanları" patlar vermiştir. Ayrıca Amerika, bu okullarda isyanları yönetecek ve yönlendirecek ihtilalci ve komiteci liderler yetiştirmiştir.<sup>292</sup>

Amerikan misyonerleri Ermenilere yönelik açtıkları bu okullara çok miktarda ajan, misyoner, öğretmen, kitap, gazete, dergi, harita, broşür, bildiri göndererek Ermenileri kendi emperyalist emelleri doğrultusunda eğittikleri gibi, ayrılıkçı/bölücü,

---

<sup>289</sup> Mutlu, **a.g.e.**, s. 297; Sezer, *a.g.m.*, s. 136; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 275.

<sup>290</sup> Öztürk,-Yıldız, **a.g.e.**, s. 102.

<sup>291</sup> Turan, **a.g.e.**, s. 11-12; Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 110, Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 182.

<sup>292</sup> Sezer, *a.g.m.*, s. 136, Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 120-165.



isyancı fikirlerin yaygınlaşmasını sağlamışlar ve bu konuda Amerikan konsoloslukları ve diplomatları da çok önemli roller üstlenmişlerdir.<sup>293</sup>

Ayrıca bu okulların yer altı ve yer üstü kaynaklarının zengin olduğu stratejik bakımdan önemli yerlerde açılması, Amerikan misyonerlerin eğitim ve misyonerlik faaliyetleri dışında her türlü zengin kaynaklardan haberdar olup bunları kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak amacında olduklarını görmekteyiz.<sup>294</sup> Bu hususta Amerikan konsoloslukları da önemli roller oynamışlar, Osmanlı ülkesinde açılan Amerikan konsolosluklarının ilk işlerinden biride Anadolu'nun yer altı ve yerüstü zenginliklerini bildiren ayrıntılı raporlar hazırlamak olmuştur. Sivas Amerikan Konsolosu'nun Washington'a gönderdiği ilk önemli raporlardan biri de Anadolu'nun maden kaynakları üzerinedir. Raporda, Anadolu'nun maden kaynaklarının çok zengin, ama pek az geliştirildiğini bir başka devletin elinde olsaydı bu maden kaynaklarının yüzyılın en büyük verimini ve servetini sağlayacağı bildirilmiştir.<sup>295</sup>

Amerikalı misyonerlerin İstanbul'da haftalık ve aylık çıkan birer gazeteleri vardı. Amerikan İncil Kitabevi misyonerlerin başlıca yayın merkezlerinden biriydi. 1870 yılına kadar 3 milyon 848 bin İncil basılmıştır. Protestan sayısı artıkça, basılan yayınların sayısı da artıyordu. İncilin dışında dağıtılan kitapların sayısı 4 milyonu aştı. Yapılan bu faaliyetleri Ermeniler açısından düşündüğümüzde yeni doğan bebekler de dâhil olmak üzere her Ermeniye ortalama 7 kitap düşmektedir.<sup>296</sup> Kitapların dışında gazete ve dergi basılmakta, Amerikalı misyonerler bu yayınlara kolayca ulaşabilmekteydi. Misyonerlerin hatıraları ve Anadolu'da yaşadıkları olaylar, bu gazete ve dergilerde yayınlanmaktaydı.<sup>297</sup> Amerikalı misyonerlerin destekledikleri Ermeni komiteleri, çıkardıkları yayınlarla davalarını anlatmışlardır. Bu komitelerden biri de Armenikan Komitesi'dir. Komite, 1885'de Van'da kuruldu. Kurucuları ise Van Ermeni Mektebi'nin kurucusu ve öğretmenlerinden Mıgırdiç Portakalya'nın yetiştirdiği öğrencilerdir. Bu gazete "Hürriyetin ve istiklalin, ancak

---

<sup>293</sup> Haydaroglu, **a.g.e.**, s. 201; Sezer, *a.g.m.*, s. 136.

<sup>294</sup> Haydaroglu, **a.g.e.**, s. 201; Sezer, *a.g.m.*, s. 137.

<sup>295</sup> Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 107; Haydaroglu, **a.g.e.**, s. 201.

<sup>296</sup> Şimşir, *a.g.m.*, s. 99; Öztürk-Yıldız, **a.g.e.**, s. 104.

<sup>297</sup> Öztürk-Yıldız, **a.g.e.**, s. 104.

kan dökülerek elde edileceği” fikrini işleyerek Ermeni ayaklanmalarının iç yüzünü ortaya koyar.<sup>298</sup>

Amerikan misyonerlerinin sık sık başvurduğu yollardan biri de asılsız haberler üreterek kamuoyu oluşturmaktı. Ermeni meselesinin altyapısını oluşturan faktörlerden biri de Amerikan basınının “Ermenileri ezilmiş, hakları ve bağımsızlıkları elinden alınmış, mağdur edilmiş” şeklinde hem Amerikan kamuoyuna hem de dünya kamuoyuna lanse etmesiydi.<sup>299</sup> Nitekim Ermeni isyanlarında Osmanlı Hükümeti’nin aldığı haklı tedbirler sayesinde bu isyanlar önlenmiş, fakat hem mahalli Ermeni basını hem de Amerikan basını bu isyanların haklı olarak bastırılmasını “Türkler Ermenileri katlediyor” şeklinde dünya kamuoyuna duyurarak dünyanın sempatisini Ermeniler üzerine çekmeyi başarmışlardır.<sup>300</sup>

Ayrıca bu gelişmeler üzerine Amerika’da, Ermenilere yardım kampanyaları düzenlenmiştir. Binlerce kilisede, her pazar ayininde Türkler ne kadar kötülenir, Ermeniler ne kadar masum ve zavallı, mağdur edilmiş olarak gösterilirse, toplanan paranın miktarı o kadar artmaktaydı. Toplanan paraların bir kısmı Protestan Ermenilere, bir kısmı da Amerikan misyoner okullarına, Protestan Ermeni okullarına, Protestan kiliselerine gönderiliyordu.<sup>301</sup>

Amerika, konsoloslukları vasıtasıyla Ermenilerle olan ilişkilerini daima canlı ve taze tutmuştur. Ermeni isyanlarının ortaya çıkmasında konsoloslukların rolü büyüktür. Şöyle ki, Amerikan konsoloslukları Ermeni okullarına gizlice soktukları ayrılıkçı fikirleri işleyen çeşitli kitap, gazete, dergi, broşür, harita vb yayınlarla Ermeni milliyetçiliğinin ve milli bilincinin uyandırılmasında önemli roller oynamışlardır.<sup>302</sup> Amerika açtığı konsolosluklarda, konsolos muavinlerini Sivas, Erzurum, Harput’ta olduğu gibi Ermenilerden seçmiştir. Konsolosluk binasının genel hizmetlerini yürütecek personeli de Ermenilerden seçmiştir. Ayrıca konsolosluklar,

---

<sup>298</sup> Sezer, *a.g.m.*, s. 136.

<sup>299</sup> Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 207; Yuvalı, *a.g.m.*, s. 208.

<sup>300</sup> **Yeni Rehber Ansk.**, “*Misyoner*” mad, C. 14, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul 1994, s 189; Yuvalı, *a.g.m.*, s. 209.

<sup>301</sup> Davut Kılıç, *a.g.e.*, s. 265.

<sup>302</sup> Sezer, *a.g.m.*, s. 136

Ermeni komitelerine ve ihtilalcilerine bol miktarda Amerikan doları dağıtmıştır.<sup>303</sup> Açılan bu konsolosluklarda Anadolu'da görev yapan Amerikalı misyonerler ve Amerikan okulları sıkı bir işbirliği içinde olmuşlar, buldukları yerin coğrafi özellikleri hakkında bilgiler vermişler, her türlü olay, etkinlik üzerine raporlar düzenleyip merkeze göndermişlerdir.<sup>304</sup>

Amerikan misyonerlerinin Ermenilere yönelik açtıkları okullardaki faaliyetleri, Ermeni isyanlarının başlatılması ve desteklenmesi hususunda oynadıkları roller hakkında Harput ve Merzifon'daki okullaşma olayını ve bu hususta misyonerlerin rollerini belirterek konumuzun daha iyi anlaşılmasını istiyoruz.

Şunu özellikle belirtmeliyiz ki, bu okulların açılış biçimleri, kuruluş gayeleri, kullandıkları vasıtalar hedef aldıkları kitle hep aynıdır.

1830'da imzalanan Türk-Amerikan Ticaret Antlaşması'nın getirdiği imtiyazlardan yararlanan Amerikalı misyonerler, Osmanlı topraklarına serbestçe girerek Osmanlı tebaası Hıristiyanlar arasında Protestanlığı yaymaya çalışmışlar, kendilerine daha çok hedef kitle olarak Ermenileri seçmişlerdir. 1852 yılında Amerikalı misyoner George W. Dunmore, bağlı olduğu misyoner teşkilatınca Doğu Anadolu gezisine memur edilmiştir. Dunmore'nin bu gezi sonunda düzenlediği rapor misyon merkezinin Harput şehrinde kurulmasında etkili olmuştur. Dunmore, raporunda Harput için "Harput Ovası Anadolu'da gördüğüm en verimli, misyonerlik çalışmaları bakımından en elverişli ve en çok umut vaat eden ovadır" demekteydi Bu rapor üzerine, burada bir misyon merkezi kurulmuş ve aynı yıl için birde okul açılmıştır.<sup>305</sup>

Kısa zamanda gelişen Harput Misyon Merkezi, Amerikan Board Teşkilatı'nın Doğu Misyonunun merkezi haline gelmiştir. Amerikalıların Ermenistan Koleji (Armenia College), Ermenilerin ise Yeprad Koleji diye adlandırdıkları yüksek okul, 1859'da açılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Ermenistan Koleji adına karşı çıkması üzerine, okulun adı Fırat Koleji olarak değiştirilmiştir. Okul ancak 1891 yılında uzun bir aradan sonra Osmanlı Hükümeti tarafından resmen tasdik edilmiştir. Bu da

---

<sup>303</sup> Davut Kılıç, **a.g.e.**, s. 109, 263; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 202.

<sup>304</sup> Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 203

<sup>305</sup> Orhan Kılıç, "XIX. Yüzyılda Harput'ta Misyoner Faaliyetleri", **Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi**, C, 3, S. 1, Elazığ 1999, s. 121; Davut Kılıç **a.g.e.**, s. 105, Sezer, *a.g.m.*, s. 134.

gösteriyor ki, Osmanlı Hükümeti, emperyalist emellerle açılan bu fesat ocaklarından haberdardı. Fakat Amerika'nın ve Batılı Devletlerin, misyonerlerin, Amerikan ve Avrupa basının ve kamuoyunun baskıları neticesinde bu okulları tanımak zorunda kalıyordu.<sup>306</sup>

Okulun mütevelli heyetinin tamamı, Amerika'nın Boston şehri ve civarında oturan Amerikalılardan, yönetim kurulu üyeleri ise Amerikalı misyonerlerden seçilmiştir. Kolejde, bir taraftan Protestan din adamı yetiştirilirken diğer taraftan da Ermenilere yönelik eğitim yapılıyordu. Dersler de daha çok Ermeni milliyetçiliği ve milli bilincinin uyandırılmasına yönelik konular işleniyor, ders programları buna göre düzenleniyordu.<sup>307</sup>

Kolejdeki öğrenim dili Ermeniceydi, okul yapı itibariyle okul öncesi, ilkokul, ortaokul, yüksekokul ve kolej olmak üzere 5 bölümden oluşmaktaydı. Ayrıca dersler İngilizce olarak da verilmekteydi. Özellikle yüksek okulda okuyan öğrenciler, İngilizce olan ders kitaplarını okuyabilmek ve Amerikalı öğretmenleri dinleyebilmek için iyi derecede İngilizce bilmek zorundaydılar.<sup>308</sup>

Harput Amerikan Konsolosu David Hill'in 1901 yılına ait raporunda, Amerikalıların Asya kıtasıyla ilgili emperyalist amaçları açıkça görülmektedir: "Bu konsoloslğun açılışından bu yana Harput'taki Fırat Koleji'nin çalışmalarından oldukça etkilenmekteyim. Kolejin bütün sınıflarında, şu anda Amerika'dan Harput'a getirilen en önemli şey Amerikan ticari yaşantısı, konfor ve serveti hakkında bilgi verilmiş olmasıdır. Daha da önemlisi Amerikanvari yaşama idealini, iş ahlakını, zaman kavramını ve benzeri bütün konularda modern bilimlerdeki gelişmeler Asya'nın doğal bahçesine ekilmektedir. Bu kolej Amerikan düşünce metotlarını ve hayat kazanma biçimini geniş ölçüde bütün sınıflarda canlandırıp öğretmektedir. Özellikle Amerikan tekstil üretimini, çeşitli üretim dallarını geliştirmektedir."<sup>309</sup>

Fırat Koleji'nin açılmasında bir süre sonra uç istasyonlarda ve Harput'ta 1895'te Ermeni isyanları çıkmıştır. Ermeni isyanları, bir bütün olarak ele alındığında gaye, metot ve malzemenin hep aynı olduğunu görmekteyiz. Bu isyan sırasında okul

<sup>306</sup> Yuvalı, *a.g.m.*, s. 213; Mutlu, *a.g.e.*, s. 320.

<sup>307</sup> Orhan Kılıç, *a.g.m.*, s. 124 Yuvalı, *a.g.m.*, s. 210, Öztürk-Yıldız, *a.g.e.*, s. 69.

<sup>308</sup> Haydaroglu, *a.g.e.*, s. 129; Öztürk-Yıldız, *a.g.e.*, s. 70.

<sup>309</sup> Haydaroglu, *a.g.e.*, s. 130, 203; Öztürk-Yıldız, *a.g.e.*, s. 70.

zarar görmüş, 88 bin Dolar olan zarar miktarı Amerikalılar tarafından Osmanlı Hükümeti'ne 100 bin dolar olarak ödettirilmiştir.<sup>310</sup>

Fırat Koleji'nin diploma törenleri Ermenice ve İngilizce olarak yapılmış, kolej müdürü Gates'in bir diploma töreni sırasında "Yaşasın Ermenistan" sözü Amerikalı misyonerlerin Ermenilerle nasıl bir ilişki içinde olduğunu apaçık ortaya koymaktadır. Harput'ta çıkan bir isyan dolayısıyla Harputlu Şair Hacı Hayri Bey'in kaleme almış olduğu şu mısralar, bu mısralarda geçen isimler ve bu isimlerin isyan sırasındaki rolleri hakkında ipucu vermektedir. Şöyle diyor Harputlu Şair Hacı Hayri Bey:

"Ateş düştü Mornik'teki o hıyanet keşişe  
Mistir Barnum, korkusundan kaçıp girmiş kümese  
Mistir Barnum, yazar ise yazadursun sefire  
Mistir Barnum, kim yapacak bu yıkılan damları."

Mısralarda da görüldüğü gibi Harput misyoner okulu müdürü olan Dr. Barnum'un isyandaki rolünü açıkça ortaya koymaktadır. İsyanda Osmanlı Hükümeti'nin aldığı tedbirler sayesinde ölen olmamış, binalar yanmışsa da Osmanlı Hükümeti tarafından yukarıda da anlatıldığı gibi fazlasıyla ödenmiştir.

Babiâli'ye çekilen telgraflardan, olayın Amerikan misyonerleri ile Ermeni komitecilerin girişimleri ve işbirliği sonucunda meydana geldiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Hükümeti, isyana katılan ve bu işte parmağı olan misyonerlerin sınır dışı edilmesi hakkında karar almış, bu karar valiliklere ve bilhassa Anadolu Umum Islahat Müfettişi Şakir Paşa'ya bildirilmiştir. Olayların meydana geldiği Harput vilayet merkezindeki Ermenilere ait ev ve işyerlerinde 5 bin silah, 300 bomba, 40 kg bomba fitili, 200 paket dinamit ve 5 bin adet dinamit fitili ele geçirilmiştir.<sup>311</sup>

Fırat Koleji'nin yöredeki Ermeni isyanları ile doğrudan bağlantısı olduğunu bu doğrultuda eğitim öğretim verdiğini ortaya koyan diğer bir belgede, bahsi geçen dönemde misyoner merkezlerini gezerek onların faaliyetlerini yerinde gören ve inceleyen, zaman zaman bir müfettiş edasıyla ifadeler kullanan Henry Tozer'in

<sup>310</sup> Yuvalı, *a.g.m.*, s. 211; Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 153.

<sup>311</sup> Yuvalı, *a.g.m.*, s. 212; Mutlu, *a.g.e.*, s. 310.

hatıratıdır Nitekim Henry Tozer Fırat Koleji'nin açılış ve işleyişi ile ilgili olarak değişik meslek dallarında Hıristiyanları yetiştirmek, Anadolu'da Hıristiyan medeniyetini yeniden kurmak gayesiyle Amerika'dan gönderilen paralarla faaliyetlerin yürütüldüğünü ifade etmektedir. Okul müdürü Wheeler'de bir konuşmada: "Ermenilerin kendi kendilerini yönetemeyecek güçte olduklarını bildikleri için burada bulduklarını" söylemek suretiyle gerçek niyetlerini ortaya koymuştur.<sup>312</sup>

Ermenilere yönelik çalışan bu kolej, 1915 Ermeni olaylarında Ermenilere her türlü yardım ve desteği yapmış, bunun üzerine okul müdürü Ernest Riggs, Ermeni olayları kışkırtması nedeniyle sınır dışı edilmiş, okul binalarına da 1916 yılında Osmanlı Hükümetince el konulmuştur.<sup>313</sup>

Misyoner okulları arasında faaliyet sahası ve etkinliği yönüyle Fırat ve Robert Kolejlerinden sonra gelen Merzifon Koleji (Anadolu Koleji) 1886'da açıldı. Fakat okulun Osmanlı Hükümetince resmi onayı ise 1899 yılında olmuştur. Bu da gösteriyor ki, Osmanlı Hükümeti emperyalist emellerle açılan Osmanlı'nın gayrimüslim tebaasını bölmeye yönelik bu "fesat ocakları"ndan haberdardı. Fakat Amerikan Hükümeti'nin ve Amerikalı misyoner teşkilatlarının, Batılı Devletlerin baskıları sonucu bu okulların açılışını onaylamak zorunda kalıyordu.<sup>314</sup>

Merzifon'da bu okulun açılmasından sonra Ermeni olaylarının çıkması, okulun idareci, müteveli heyeti, öğretmen ve öğrencilerin olaylar sırasındaki durumlarına bakarak okulun Ermeni isyanlarının planlandığı bir merkez olduğunu söyleyebiliriz. 1830'da başlayan Ermeni olaylarında Ermeni ihtilal örgütleri ve komiteleri kolejin duvarlarına propaganda amaçlı bildiriler asmışlar, bunun üzerine olaylara karışan kolej öğretmenlerinden Karabet Tomayan ile Kayayan Cevavik adlı iki Ermeni öğretmen suç delilleriyle yakalanmış ve yargılanmışlarsa da suçluların kurtarılması için kampanyalar açılmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda okul müdürünün de işbirliği halinde olduğu ve Ermeni isyanlarıyla ilgili bildiri, broşür, diğer propaganda malzemeleri için okul matbaasının kullanıldığı, bildirilerin okul

<sup>312</sup> Yuvalı, *a.g.m.*, s. 212, Öztürk-Yıldız, **a.g.e.**, s. 69.

<sup>313</sup> Sezer, *a.g.m.*, s. 135; Öztürk-Yıldız, **a.g.e.**, s. 71.

<sup>314</sup> Mutlu,**a.g.e.**, s. 320; Yuvalı, *a.g.m.*, s. 213.

duvarına asıldığı ortaya çıkmıştır.<sup>315</sup> Okul müdürü ve suç ortakları, Ermeni isyanları ile ilgili evrakları ortadan kaldırmak için okul binasını kasıtlı olarak yakmışlar, okulun Müslüman ahali tarafından yakıldığı iftirasını atarak, konsolosluklar ve elçilikler aracılığıyla Amerikan ve Avrupa kamuoyuna ulaştırmışlar. Ancak yapılan incelemeler sonucunda, yangını, iki suç ortağının bilerek çıkartmış oldukları gerçeği ortaya çıktığı gibi, suçlularda suçlarını itiraf etmişlerdir. Suçluların idamla yargılanması üzerine, İngiltere de devreye girmiştir. Misyonerlerin de önyak olmasıyla “Hıristiyan Ermenileri Savunma Komitesi” kurulmuş, bu komite mahkemenin yapıldığı Ankara’da yürüyüş tertiplemiş, Avrupa Devletlerine delegeler göndererek bu olayı Batılıların müdahalesi için malzeme olarak kullanmıştır. Suçluların idam kararı onaylandığı halde, suçlular sınırdışı edilmiştir.<sup>316</sup>

Bununla birlikte okulda öğretim sürdürülmüştür. 10 Mayıs 1916’da okul binalarına Osmanlı Hükümetince el konularak, 1. Dünya Savaşı sırasında askeri hastane olarak kullanılmıştır. Okul 1 Ekim 1919’da açılmış, fakat bölücü Pontusçu faaliyetlere alet olduğu için 1921 Ağustos’unda kapatılmıştır.<sup>317</sup>

Bu okulların müfredatlarına baktığımızda Türklerin ezeli bir düşman olduğu, Türkler aleyhinde Avrupa ve Amerika’da kamuoyu oluşturulması gerektiği, Türk Milleti’nin ve devletinin nasıl yok edilmesi gerektiği, Türk Milleti’nin din, milliyet, ahlak, dil, kültür ve gelenek bakımından zayıflatılması gerektiği, aralarındaki sevgi saygı bağlarının yok edilmesi gerektiği gibi konular yer almaktaydı.<sup>318</sup>

1. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de Ermeni Okulu olarak yalnızca İstanbul’daki Ermeni okulları kalmış, Milli Mücadele’nin zaferle neticelenmesinden sonra Ulu Önder Atatürk’ün: “Bunlar mektep değil, memleketimizdeki düşman karargâhlarıdır.” diye ifade ettiği bu okullar, 3 Mart 1924’te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Milli Eğitim Bakanlığı’nın gözetimi ve denetimi altına alınmış, Türkiye Cumhuriyeti idaresine girmek istemeyenler ise kapatılarak zararlı faaliyetlerine böylece son verilmiştir.<sup>319</sup>

---

<sup>315</sup> Yuvalı, *a.g.m.*, s. 214; Mutlu, *a.g.e.*, s. 310.

<sup>316</sup> Davut Kılıç, *a.g.e.*, s. 108; Mutlu, *a.g.e.*, s. 310; Yuvalı, *a.g.m.*, s. 214.

<sup>317</sup> Öztürk-Yıldız, *a.g.e.*, s. 76; Yuvalı, *a.g.m.*, s. 214; Sezer, *a.g.m.*, s. 135.

<sup>318</sup> Remzi Kılıç, “*Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri*”, s. 338.

<sup>319</sup> O. Nuri Ergin, *a.g.e.*, C. 1-2, s. 761; Öztürk-Yıldız, *a.g.e.*, s. 107.

Sonuç olarak şunları söylemek gerekir ise:

Ermeni okulları tarihi süreç içerisinde Batılı Devletlerin (İngiltere ve Fransa), Rusya'nın ve Amerika'nın emperyalist emellerine ve çıkarlarına alet olmuşlar, bu konuda himayesinde oldukları devletten/devletlerden her türlü yardım ve desteği görmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nin azınlık okulları üzerinde, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanması ve uygulanmasına kadar olan süreç içerisinde, hiçbir gözetim ve denetiminin olmayışı, bu okulların sayısını ve zararlı faaliyetlerini artırmış, özellikle Fransız İhtilali sonrasında yaygınlaşan milliyetçilik ve milli devlet ilkesiyle emperyalist Batılı Devletler, Rusya ve Amerika Osmanlı tebaası olan Ermenileri, bağımsız bir Ermeni Devleti kurma vaadiyle kışkırtarak Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları sağlamışlar, Ermeni okulları bu süreçte çok önemli roller ve stratejik görevler üstlenmişlerdir.

### 3- Yahudi Okulları

Bilindiği gibi Yahudilerin okullaşma sürecinde Alyans İsrailit Birliği'nin 1860'dan itibaren açtığı "Alyans İsrailit Okulları" önemli rol oynamıştır. Birliğin kurucusu Parisli Avukat Ceremieux idi. Birliğin amaçları: Yahudi çıkarlarını korumak, Yahudi kültür birliğini oluşturmak ve devam ettirmek, Yahudileri bulunduğu toplumda en ileri mevkiye gelmelerini sağlamak, Yahudilerin bilimde, sanatta, politikada, sanayi ve ticarete güçlü olmalarını sağlamak idi. Yahudiler bu amaçlarına, açmış oldukları Alyans İsrailit Okulları ile ulaşmaya çalışmışlar, bunda da büyük ölçüde muvaffak olmuşlardır.<sup>320</sup>

Alyans İsrailit Okullarının çoğunluğu ilköğretim, bir kısmı da ortaöğretim düzeyindeydi, eğitim dili Fransızca idi. Okulun öğretim kadroları Paris'te yetiştirilmekteydi, bu nedenle okulda Fransız düşüncesi ve kültürü hâkimdi. Okulun öğretim programları Paris'te yapılıyor, emirler oradan veriliyor, para yardımı ve diğer ihtiyaçlar Paris'ten karşılanıyordu.<sup>321</sup>

<sup>320</sup> İhsanoğlu, **a.g.e.**, s. 356, Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 126.

<sup>321</sup> Haydaroglu, **a.g.e.**, s. 186-187; İhsanoğlu, **a.g.e.**, s. 356.



Okul ile ilgili raporlar Paris'e gönderiliyordu, Okulun müdürleri Paris'e en az 3 ayda bir ayrıntılı rapor göndermek zorundaydılar. Ayrıca bu okullarda Fransız klasiklerinden Emile Zola, Anatole France, Goncourt Kardeşler gibi yazarların kitapları okutuluyordu.<sup>322</sup>

Bu okulların Fransızca'yı öğrenim dili olarak kabul etmesi sonucu Türkiye Yahudilerinin Türkçeyi zamanında öğrenmeleri gecikmiş, ayrıca Yahudilerin 1492'de İspanya göçünden beri korudukları Yahudi İspanyolcası unutulmuş ya da değişime uğramıştır.<sup>323</sup>

Amerikan misyonerleri 19. yüzyılda Yahudi toplumunun eğitim kurumlarında etkin güç olmak istemişlerdir. Bu misyonerler, bu amaçla Yahudi okullarında okutulmak üzere bir imla kılavuzu ve İbranice gramer kitabı hazırladılar. Amerikan misyonerleri, Yahudiler arasında Protestanlığı yaymaya çalışmışlarsa da bunda başarılı olamayınca 1856'da Yahudilere yönelik misyonerlik faaliyetlerine son vermişlerdir.<sup>324</sup>

1. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar İstanbul'daki Yahudi cemaati, çocuklarını ilkökul düzeyindeki Alyans İsrailit Okullarına, daha sonra da Fransızca eğitim veren misyoner okullarına gönderiyordu. 1. Dünya Savaşında Osmanlı Devletinin Almanya'nın yanında yer almasıyla İstanbul'da misyoner okulları kapatıldı.<sup>325</sup>

Türkiye'deki Yahudi toplumu, mütareke döneminde Ermenilerin ve Rumların parçalanıp imparatorluktan pay alma yarışına girdikleri gibi pay alma yarışına girmediler. Zira Yahudilere vaat edilen topraklar (Filistin, Kudüs ve çevresi) Osmanlı Türkiye'si sınırları dışındaydı.<sup>326</sup>

Cumhuriyetin ilanından sonra Milli Eğitim Bakanlığı, 1924 yılında Yahudi okullarının eğitime Türkçe ya da kendi ana dillerinde devam etmeleri hususundaki tercihlerini sormuş, okul yönetimi öğrenime Türkçe devam edilmesi yönünde karar

---

<sup>322</sup> Haydaroglu, **a.g.e.**, s. 187; Ertugrul, **a.g.e.**, s. 127.

<sup>323</sup> Guleryuz, *a.g.m.*, s. 207.

<sup>324</sup> Remzi Kılıç, "*Osmanlı Turkiyesi'nde Azınlık Okulları*", s. 154; Mutlu, **a.g.e.**, s. 309.

<sup>325</sup> Ovadya, *a.g.m.*, s. 403.

<sup>326</sup> Turkiye Ansk., *a.g.m.*, s. 304.

almıştır. Bunun üzerine bu okulların, genel merkez Paris ile olan tüm bağları kopmuştur.<sup>327</sup>

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz ki, Yahudi okullarında -Fransız etkisinden olan Alyans İsrailit Okulları hariç- emperyalist devletlerin etkileri hissedilmemiş, Yahudilerin koyu taaskupkâr inançları ve kapalı bir toplum olmaları nedeniyle, Batılı ve Amerikalı misyonerler bu toplumda hiçbir varlık gösterememişlerdir.

---

<sup>327</sup> Ovadya, *a.g.m.*, s. 403.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### LOZAN ANTLAŞMASI'NDAN 1945'E KADAR AZINLIK OKULLARINDAKİ HUKUKÎ DÜZENLEMELER

#### A) LOZAN ANTLAŞMASI'NDAN 1945'E KADAR AZINLIK OKULLARI

##### 1- Lozan Antlaşması'nda Azınlık Okulları

Hatırlanacağı üzere Lozan Barış Antlaşması'nda “Azınlıkların Korunması ve Hakları” ile ilgili maddeler, anlaşmanın 37.-45. maddelerini kapsamaktaydı. Antlaşmanın 40. ve 41. maddeleri ise “Azınlık Okulları” ile ilgili hükümler taşımaktadır.<sup>1</sup>

Antlaşmanın 40. maddesine göre, Türk vatandaşı olup Müslüman olmayan azınlıklar, diğer Türk vatandaşlarıyla hukuki bakımdan aynı işlemde ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Her türlü hayır kurumu, dini kurumlar ve sosyal kurumlar ile her türlü okul ve diğer eğitim kurumlarını, giderlerini, kendileri karşılamak şartıyla kurmak, yönetmek ve denetlemek hakkına sahip olacaklardır. Ayrıca bu okullarda kendi dillerini serbestçe kullanma hakkına da sahip olacaklardır.<sup>2</sup>

Antlaşmanın 41. maddesine göre; Türk Hükümeti azınlıkların yoğun olarak bulunduğu il ve ilçelerde bu uyrukların çocuklarına, okullarda kendi ana dilleriyle eğitim görmeleri için gereken kolayları sağlayacaktır. Buna karşılık okul idaresi de, okulda Türkçe öğretimini zorunlu tutacaktır. Türk uyruklu Müslüman olmayan azınlıklar, önemli oranda buldukları il ve ilçelerin belediye bütçesinden, devlet bütçesinden ve diğer bütçelerden eğitim, din ve hayır işlerinde kullanılmak üzere eşitçe pay alacaklar, bu paralar ilgili kurumun yetkililerine teslim edilecektir.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, TTK. Yay., Ankara 1999, s.15; Öztürk, *a.g.e.*, s. 254.

<sup>2</sup> Sezer, *a.g.e.*, s. 15; Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 89.

<sup>3</sup> Öztürk, *a.g.e.*, s. 256; Sezer, *a.g.e.*, s.16.

Bu hükümlerden de rahatça anlaşılacağı üzere azınlık okulları ile ilgili, çağına göre oldukça ileri ve modern hukuki düzenlemeler yapılmış, bu hususta azınlıkların eğitim-öğretim hak ve hürriyetleri de göz önünde bulundurulmuştur.

## 2- Tevhid-i Tedrisat Kanunu

3 Mart 1924 tarihli ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti'ndeki bütün eğitim-öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Böylelikle yabancı okullar ve azınlık okulları, doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak Bakanlığın gözetimi ve denetimi altına alınmış ve her türlü olumsuz faaliyetlerinin önüne geçilmiştir.<sup>4</sup>

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun azınlık okulları ile ilgili maddeleri bugünkü Türkçe ile şöyledir:

Madde 1- Türkiye sınırları içerisindeki bütün eğitim-öğretim kuruluşları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanacaktır.<sup>5</sup>

Madde 2- Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti veya özel vakıflar tarafından idare edilen bütün okullar, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanacaktır.<sup>6</sup>

**Yorum:** Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere, ülke içinde eğitim-öğretimdeki dağınıklık giderilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı, eğitim-öğretimden sorumlu ve yetkili tek mercii haline gelmiştir.

## 3- 1924 Yılı Genelgesi

Milli Eğitim Bakanlığı, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra azınlık okullarına ve yabancı okullara, Ocak ayı ortalarında bir genelge göndermiştir. Bu genelgede, bazı okulların dinî ibadet ve âyinlere fazla yer ayırdığı, öğrencilerin bunlara zorla iştirak ettirildiği ve okullara dinî resimler asıldığı belirtilmekte, okul ile kilisenin ayrı olduğu, okullardaki dinî yayıcılığının

---

<sup>4</sup> Eroğlu, a.g.e., s. 263; Ertuğrul, a.g.e., s. 111.

<sup>5</sup> Akyüz, a.g.e., s. 299.

<sup>6</sup> Akyüz, a.g.e., s. 299.

hoşgörülemediği bildirilerek okul yönetimlerinin şu maddelere uymaları emrediliyordu:<sup>7</sup>

Madde 1- Azınlık ve yabancı okullardaki dinî sembollerin, kitaplardaki dinsel tasvirlerin bulundurulması yasaktır. Okul girişlerine Haç asılması, yabancı devlet büyüklerinin resimlerinin ve yabancı devlet bayraklarının bulundurulması yasaktır.

Madde 2- Müslümanların ve başka mezhepten öğrencilerin, okullardaki dinî âyinlere katılmaları yasaktır. Bunun için sık sık denetlemeler yapılacak ve suçlular cezalandırılacaktır.

Bu genelgenin okullara tebliği sırasında, papazların ve okul müdürlerinin dinî sembolleri ve resimleri ısrar etmeleri nedeniyle, genelgeye uymayan okulların kapatılmasına karar verilmiştir. Bazı okullar, dinî sembolleri indirmeyi kabul etmişlerdir. Bu genelgelere bazı yabancı okullar uymuşlar ve meselâ İtalyan okulları, bakanlık genelgesine uyacaklarını açıklamışlardır. Oysa birçok Fransız okulu, bu genelgeye uymadıkları için kapatılmıştır. Kapatılan okullar arasında Rum, Ermeni ve Musevi okulları da vardır.

Yabancı devletler, bu genelgenin uygulanmaması için Maarif Vekili Vasıf Bey ile yaptıkları görüşmelerde, dinî sembollerin indirilmesine karşı çıkarak, kapatılan okulların yeniden açılmasını istemişlerse de bu isteklerinde başarılı olamamışlardır. Hükümetin, Türk öğrencilerin de okuduğu yabancı okullarda Haç işaretini görmek istemediğini kesin olarak bildirmesi üzerine, bu genelgeye uyan yabancı ve azınlık okulları eğitim-öğretime devam etmişlerdir.

#### **4- 1925 Yılı Genelgesi**

26 Eylül 1925 yılında yayınlanan 3965 sayılı genelge içerdiği hükümler bakımından oldukça dikkat çekici maddelere sahiptir. Türk Hükümeti, Cumhuriyet öncesi eğitim-öğretim kurumlarındaki başıboşluğun farkında olarak azınlık okullarını da diğer eğitim-öğretim kurumları ile birlikte tek çatı altında topladıktan sonra, azınlık okullarının diğer okullarla birlikte aynı düzen ve disiplin içinde eğitim-

---

<sup>7</sup> Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ocak Yay., Ankara 1997, s.78-79; Sezer, **a.g.e.**, s. 33.

öğretim vermelerini sağlamaya çalışmıştır. Genelgede kabul edilen maddeler şunlardır:<sup>8</sup>

1- Hiçbir okulda Türkler ve Türk Devleti aleyhine, derslerde veya ders dışında olumsuz bir ifade kullanılmayacaktır.

2- Türklerin dününü ve bugününü kötüleyen, Türkler ve Türk Devleti aleyhine olumsuz ifadeler kitaplarda bulunmayacaktır.

3- Türk Tarihi ve Coğrafyasına ilişkin en ufak bir yanlış ders kitaplarında, duvar panolarında bulunmayacaktır.

4- Türk toprakları, hiçbir ülkenin parçası olarak gösterilmeyecektir.

5- Ders kitaplarında hiçbir devletin propagandası bulunmayacaktır.

6- Türk Dili, Türk Tarihi ve Coğrafyası öğretmenleri Türk olacak ve Milli Eğitim Bakanlığı'na seçilecektir.

7- Okullarda her türlü dini propagandanın yapılması yasaktır.

8- Okullarda dini sembol bulundurulmayacaktır.

**Yorum:** Maddelere baktığımızda Türk Milli Eğitimi'nin ülkenin birlik ve bütünlüğünü esas aldığı gibi, eğitim öğretimde de birlik ve bütünlüğü esas aldığını, Türk Dili, Türk Tarihi ve Coğrafyası gibi dersleri okutacak öğretmenlerin Türk olması ve Milli Eğitim Bakanlığınca atanması gerektiği ve devletin eğitimde laik bir yapıyı benimsediğini rahatça söyleyebiliriz.

## 5- 1926 Yılı Genelgesi

Milli Eğitim Bakanlığı 9 Şubat 1926'da azınlık ve yabancı okulları ile ilgili 15 maddelik bir genelge yayınlanmıştır. Bu genelgenin maddeleri şöyledir:<sup>9</sup>

Madde 1- Okulların ruhsatnameleri iyice incelenmeden yenilenmeyecektir.

---

<sup>8</sup> Ergün, a.g.e., s. 83; Sezen Kılıç, "Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXI, S. 61, Ankara 2005, s. 274; Vahapoğlu, a.g.e., s. 151-152.

<sup>9</sup> Ergün, a.g.e., s. 87; Sezen Kılıç, a.g.m., s. 275; Vahapoğlu, a.g.e., s. 153-154; Sezer, a.g.e., s. 37.

\*Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi: Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı sırasında azınlık ve yabancı okullarını düzenlemeye ve denetmeye yönelik 1915 yılında yayınladığı talimatnamedir.

Madde 2- Okulların Türkçe öğretmenleri, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atanacaktır.

Madde 3- Okullara atanacak öğretmenlerin Türk olmaları, milli bilince ve milli duygulara sahip olmaları gereklidir.

Madde 4- Bazı okullarda az ücret veren öğrencinin bir takım işlerde kullanıldığı öğrenilmiştir. Bu duruma kesin olarak son verilecektir.

Madde 5- Okul kayıtları Türkçe doldurulacaktır.

Madde 6- Bazı okullarda Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nin\* bilinmediği, bu sebeple yanlışların yapıldığı tespit edilmiştir. Makbuz karşılığında her okula Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi verilecek ve bu talimatnamenin hükümlerinin bilinmesi mazeret sayılmayacaktır.

Madde 7- Okulun en özel yerine Cumhurbaşkanımız Gazi Paşa'nın büyük bir resmi asılacaktır.

Madde 8- Okullarda temizlik ve düzene çok dikkat edilecektir.

Madde 9- Okulların kiliselerine dışardan ayin amacıyla girildiği tespit edilmiştir, bu duruma derhal son verilecektir.

Madde 10- Okul kitaplarında, Ermeni propagandası yapmak amacıyla "Eizze"\* resimleri vardır. Bu resimler, kitaplardan derhal kaldırılacaktır.

Madde 11- Okullarda, kiliselerden başka yerlerde de haç işareti bulundurulmayacaktır.

Madde 12- Okulların orta kısımlarını genel müfettişler, maarif müdürleri ve memurları denetleyecektir.

İlkokulları, ilköğretim müfettişleri genel müfettişlikten alacakları program gereğince teftiş ederler ve raporlarını Milli Eğitim Müdürlüğü'nce verilmek üzere iki nüsha hazırlarlar.

Madde 13- Önceden kapatılmış olan okulların gizlice faaliyetlerine devam ettikleri gözlenmiştir. Bu tür gizli faaliyet gösteren okulun bulunduğu vilayetin maarif müdür ve memurlarının mesleklerine son verilecektir.

Madde 14- Azınlık okullarındaki öğretmenlerin kimliklerini, yeterliliklerini, diplomalarını ve gerekli evraklarını inceleme yetkisi maarif idarelerine aittir. Bu evraklarda yapılan incelemelerde uygun olmayanlar kabul edilmeyecektir.

Madde 15- Maarif müdür ve memurları, azınlık okullarını bizzat teftiş edecekler ve ilköğretim müfettişleriyle denetime tâbi tutacaklardır.

## 6- Tapu Kanunu

29 Aralık 1934’de kabul edilen 2644 sayılı Tapu Kanununun 3. maddesindeki şu hüküm yabancı ve azınlık okullarıyla ilgilidir: “Mevcudiyetleri Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince tanınmış olan gayrimüslimlere ait dini, ilmi ve Hayri müesseselerin hükümet kararına müsteniden sahiplendikleri gayrimenkullar, hükümet izni alınmak şartıyla müesseselerin hükmi şahsiyetleri namına tescil olunabilir.”<sup>10</sup>

**Yorum:** İlgili maddeden de anlaşılacağı üzere yabancı ve azınlık okullarının bulunduğu binalar, okulun ismini taşıdığı teşkilatın gayrimenkul mallarıdır. Ayrıca bu madde ile, okul binalarının asıl amacının dışında kullanılmasının önüne geçilmiştir.

## 7- 1935 Tarihli 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu

13 Haziran 1935 yılında yürürlüğe giren 2762 sayılı “Vakıflar Kanunu”, azınlık okullarının eğitim-öğretim dışında farklı amaçlarla kullanılmasını yasaklanması bakımından önemlidir. Kanunun azınlık okulları vakıflarının işleyişini değiştirecek maddeleri şunlardır:<sup>11</sup>

Madde 10- Tahsis edildikleri maksada göre kullanılmaları kanuna veya amme intizamına uygun olmayan veyahut işe yaramaz bir hale gelen hayrat vakıflar, idare meclisinin teklif ve Bakanlar Heyetinin kararı ile mümkün mertebe, gayece aynı olan

---

\*Eizze: Hristiyan azizlerinin, önde gelenlerinin resmi.

<sup>10</sup> Sezen Kılıç, *a.g.m.*, s. 277; Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 112.

<sup>11</sup> Vahapoğlu, *a.g.e.*, s. 156-157; Ergün, *a.g.e.*, s. 92.



diğer hayrata tahsis edileceği gibi, bu kabil hayrat ayni veya para ile değiştirilerek ayni veya para, yine aynı suretle diğer hayrata tahsis olunabilir.

**Yorum:** Bu madde ile amaçları doğrultusunda kullanılmayan azınlık okul vakıflarının, Bakanlar Kurulunun onayıyla başka bir kurum için tahsis edileceği anlaşılmaktadır.

Madde 12- “Mevkilerine ve temin ettikleri faydaya göre kalmaları gerekli görülmeyen mazbut ve mülhak vakıflara ait akar (gelir getiren taşınmaz mallar) ve toprakları, İdare Meclisinin kararı ile satmaya veya başka gayrimenkulle değiştirmeye umum müdürlük salahiyetleridir. Bu satışlarla elde edilecek paralar, tercihen mahallerinde akar satın almaya veya yaptırmaya veya vakfın mevcut akarının tamirine sarf olunur.”

**Yorum:** Bu madde ile vakıfların satılması ile ilgili işler Vakıf Başmüdürlüğü’ne bırakılmıştır. Ayrıca satıştan elde edilecek para ile azınlık okulları tamir edilecektir.

Madde 35- “Mütevellinin azledilmiş olması, hakkında ayrıca takip yapılmasına mâni olmaz. Ceza Kanununun tatbikinde vazifelerinden doğan suçlardan dolayı müteveli memur sayılır.”

**Yorum:** Bu madde ile vakıf yöneticilerinin denetlenebileceği ifade edilmektedir. Azınlık okullarının büyük bir çoğunluğunun finansmanını karşılayan azınlık vakıfları, bu kanunun kabulüyle artık istedikleri gibi faaliyet gösteremeyeceklerdir. Bu kanunla azınlık vakıfları devlet kontrolüne alındığı gibi, azınlık vakıflarının yöneticileri ve vakıfların faaliyetleri de devlet tarafından denetim ve gözetim altına almıştır.

#### **7a- 4771 Sayılı Kanun(Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun)<sup>12</sup>**

(**Madde 4– A**) “5.6.1935 tarihli ve 2762 sayılı Vakıflar Kanununun 1’inci maddesinin sonuna aşığıdaki fıkralar eklenmiştir:

Cemaat vakıfları, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın, Bakanlar Kurulunun izniyle dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhhî ve kültürel alanlardaki

<sup>12</sup> **Resmi Gazete**, Sayı: 24841, 9 Ağustos 2002, s. 1.

ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinebilirler ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilirler.

Bu vakıfların dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhhî ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere, her ne suretle olursa olsun, tasarrufları altında bulunduğu, vergi kayıtları, kira sözleşmeleri ve diğer belgelerle belirlenen taşınmaz mallar, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde başvurulması hâlinde vakıf adına tescil olunur. Cemaat vakıfları adına bağışlanan veya vasiyet olunan taşınmaz mallar da bu madde hükümlerine tâbidir.

B) 8.6.1984 tarihli ve 227 sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye aşağıdaki Ek Madde eklenmiştir.

Ek Madde 3– Türkiye’de kurulan vakıflar, amaçları doğrultusunda uluslararası alanda işbirliği yapılmasında yarar görülen hâllerde, İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarının görüşleri alınmak suretiyle, Vakıflar Genel Müdürlüğünün bağlı bulunduğu Bakanlığın önerisi üzerine Bakanlar Kurulunun izniyle yurt dışında kurulmuş vakıf veya kuruluşlara üye olabilirler.

Türkiye’de kurulan vakıfların vakıf senedinde belirtilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette bulunması ve yurt dışında şube açması ile yurt dışındaki benzer amaçlı vakıf veya kuruluşlarla işbirliği yapması, İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarının görüşleri alınmak suretiyle, Vakıflar Genel Müdürlüğünün bağlı bulunduğu Bakanlığın önerisi üzerine Bakanlar Kurulunun iznine bağlıdır.

Yabancı ülkelerde kurulmuş vakıflar, uluslararası alanda işbirliği yapılmasında yarar görülen hâllerde, karşılıklı olmak koşuluyla, İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarının görüşleri alınmak suretiyle, Vakıflar Genel Müdürlüğünün bağlı bulunduğu Bakanlığın önerisi üzerine Bakanlar Kurulunun izniyle Türkiye’de faaliyette bulunabilirler, şube açabilirler, üst kuruluşlar kurabilirler, kurulmuş üst kuruluşlara katılabilirler veya kurulmuş vakıflarla işbirliği yapabilirler.

Bu vakıflar, Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre kurulan vakıflar hakkında uygulanan mevzuata tâbidir.”

**Yorum:** Getirilen bu yeni düzenleme ile, azınlıklara ait okulların gayrimenkul edinmelerinin yolu açılarak, okulların sayısının hızla artmasına neden olacaktır.<sup>13</sup>

### **7b- 778 Sayılı Kanun(Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun)<sup>14</sup>**

**Madde 3 –** 5.6.1935 tarihli ve 2762 sayılı Vakıflar Kanununun 1’inci maddesinin altıncı fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir: Cemaat vakıfları, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün izniyle dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhî ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinebilirler ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilirler.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün bağlı bulunduğu Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

**Yorum:** Bu yasayla, uluslararası baskılarla da Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne büyük sorunlar çıkartacağı gibi, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki azınlıklara tanınan hakların ve çöküşü hızlandıran unsurların tekrar canlandırılması yolunu açacak olup, Ulu Önder Atatürk’ün liderliğinde büyük bir mücadele ile kurulan Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti’nin üniter yapısının ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalara cesaret verecek, bugüne kadar uygulanan tüm Milli Eğitim Politikalarına da darbe vuracaktır.<sup>15</sup>

### **7c- 2008 Tarihli ve 5737 Sayılı Vakıflar Yasası<sup>16</sup>**

2008’de yürürlüğe giren 5737 sayılı Vakıflar Yasası, 79 esas maddeden ve 9 geçici maddeden oluşmaktadır.

Kanunda, azınlık okulları ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamakla birlikte, kanun, azınlık okullarının bağlı olduğu vakıfların elde ettiği yeni haklar ve kazanımlar açısından oldukça önemlidir.

Kanunun belli başlı önemli noktalar şunlardır:

---

<sup>13</sup> Saraçlı, a.g.e., s 147.

<sup>14</sup> **Resmi Gazete**, Sayı: 24990, 11 Ocak 2003, s. 2.

<sup>15</sup> Saraçlı, a.g.e., s 148.

<sup>16</sup> **Resmi Gazete**, Sayı: 26800, 27 Şubat 2008, s. 5-36.

**Madde 5** – Yeni vakıflar; Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre kurulur ve faaliyet gösterirler.

Yeni vakıfların kuruluşunda amaçlarına göre özgülenecek asgarî mal varlığı her yıl Meclisçe belirlenir.

Yeni vakıflar, vakıf senetlerinde yazılı amaçlarını gerçekleştirmek üzere Genel Müdürlüğe beyanda bulunmak şartıyla şube ve temsilcilik açabilirler. Beyannamenin düzenlenmesine ilişkin usûl ve esaslar yönetmelikle düzenlenir. Yabancılar, Türkiye’de, hukukî ve fiilî mütakabiliyet esasına göre yeni vakıf kurabilirler.

**Madde 6** – Mazbut vakıflar, Genel Müdürlük tarafından yönetilir ve temsil edilir.

Mülhak vakıflar, Anayasaya aykırılık teşkil etmeyen vakfiye şartlarına göre Meclis tarafından atanacak yöneticiler eliyle yönetilir ve temsil edilir. Vakıf yöneticileri kendilerine yardımcı tayin edebilirler. Mülhak vakıf yöneticilerinde aranacak şartlar ile yardımcılarının nitelikleri yönetmelikle düzenlenir. Vakfiyedeki şartları taşımamaları nedeniyle kendilerine yöneticilik verilemeyenler bu şartları elde edinceye, küçükler ile kısıtlılar fiil ehliyetlerini kazanıncaya ve boş kalan yöneticilik yenisine verilinceye kadar, vakıf işleri Genel Müdürlükçe temsilen yürütülür.

Cemaat vakıflarının yöneticileri mensuplarınca kendi aralarından seçilir. Vakıf yöneticilerinin seçim usûl ve esasları yönetmelikle düzenlenir.

Esnaf vakıfları, mülhak vakıfların tabi olduğu hükümlere tabidir. Bu vakıflar, esnafın seçtiği yönetim kurulu tarafından yönetilir.

Yeni vakıfların yönetim organı vakıf senedine göre oluşturulur ve bu vakıfların yönetim organlarında görev alanların çoğunluğunun, Türkiye’de yerleşik bulunması gerekir

**Madde 12** – Vakıflar; mal edinebilirler, malları üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilirler.

Genel Müdürlüğe ve mazbut vakıflara ait akar mallar ile hakların daha yararlı olanları ile değiştirilmesine, paraya çevrilmesine veya değerlendirilmesine Meclis yetkilidir.

Mülhak, cemaat, esnaf vakıfları ile yeni vakıflara, başlangıçta özgülünen mal ve haklar, vakıf yönetiminin başvurusu üzerine, haklı kılan sebepler varsa, Denetim Makamının görüşü alınarak mahkeme kararı ile sonradan iktisap ettikleri mal ve

hakları ise bağımsız ekspertiz kuruluşlarınca düzenlenecek rapora dayalı olarak vakıf yetkili organının kararı ile daha yararlı olanları ile değiştirilebilir veya paraya çevrilebilir.

Vakıf yöneticileri, iktisap ettikleri veya değiştirdikleri taşınmaz malları tapuya tescil tarihinden itibaren bir ay içerisinde Genel Müdürlüğe bildirirler.

Kurucularının çoğunluğu yabancı uyruklu olan vakıfların, taşınmaz mal edinmeleri hakkında, 22/12/1934 tarihli ve 2644 sayılı Tapu Kanununun 35'inci maddesi uygulanır.

**Madde 14** – Vakıfların, vakfiyelerindeki şartların yerine getirilmesine fiilen veya hukuken imkân kalmaması halinde; vakfedenin iradesine aykırı olmamak kaydıyla mazbut vakıflarda Genel Müdürlüğün; mülhak, cemaat ve esnaf vakıflarında, vakıf yöneticilerinin teklifi üzerine bu şartları değiştirmeye; hayır şartlarındaki parasal değerleri güncel vakıf gelirlerine uyarlamaya Meclis yetkilidir.

**Madde 16** – ..... Cemaat vakıflarına ait, kısmen veya tamamen hayrat olarak kullanılmayan taşınmazlar, vakıf yönetiminin talebi halinde Meclis kararıyla; aynı cemaate ait başka bir vakfa tahsis edilebilir veya vakfın akarına dönüştürülebilir.

**Madde 25** – Vakıflar; vakıf senetlerinde yer almak kaydıyla, amaç veya faaliyetleri doğrultusunda, uluslararası faaliyet ve işbirliğinde bulunabilirler, yurt dışında şube ve temsilcilik açabilirler, üst kuruluşlar kurabilirler ve yurt dışında kurulmuş kuruluşlara üye olabilirler.

Vakıflar; yurt içi ve yurt dışındaki kişi, kurum ve kuruluşlardan ayni ve nakdi bağış ve yardım alabilirler, yurt içi ve yurt dışındaki benzer amaçlı vakıf ve derneklere ayni ve nakdi bağış ve yardımda bulunabilirler. Nakdi yardımların yurt dışından alınması veya yurt dışına yapılması banka aracılığı ile olur ve sonuç Genel Müdürlüğe bildirilir. Bildirimin şekli ve içeriği yönetmelikle düzenlenir.

**Madde 26** – Vakıflar; amacını gerçekleştirmeye yardımcı olmak ve vakfa gelir temin etmek amacıyla, Genel Müdürlüğe bilgi vermek şartıyla iktisadî işletme ve şirket kurabilir, kurulmuş şirketlere ortak olabilirler. Şirketler dâhil iktisadî işletmelerden elde edilen gelirler vakfın amacından başka bir amaca tahsis edilemez. Kurucuların çoğunluğu yabancı uyruklu olan vakıfların kurduğu yahut paylarının yarısından fazlasına bu nevi vakıfların sahip olduğu şirketlerin mal edinmeleri hakkında aynı vakıfların mal edinmelerini düzenleyen hükümler uygulanır.

Genel Müdürlük; Bakanlar Kurulu kararıyla Genel Müdürlük ve mazbut vakıfların gelirleri ve akar malları ile iktisadî işletme veya şirket kurmaya yetkilidir. Şirket hisseleri ve hakların daha yararlı olanları ile değiştirilmesi, paraya çevrilmesi, değerlendirilmesi ve bunlara bağlı her türlü hakkın kullanılması ile ortaklık paylarına bağlı hakların kullanılması Genel Müdürlük tarafından yürütülür.

**Madde 27** – Sona eren yeni vakıfların borçlarının tasfiyesinden arta kalan mal ve haklar; vakıf senedinde yazılı hükümlere göre, senetlerinde özel bir hüküm bulunmayanlarda ise Genel Müdürlüğün görüşü alınarak mahkeme kararıyla benzer amaçlı bir vakfa; dağıtılan yeni vakıfların borçlarının tasfiyesinden arta kalan mal ve haklar ise Genel Müdürlüğe intikal eder. **Madde 28** – Vakıflara ait yurt içi ve yurt dışındaki taşınır ve taşınmaz vakıf kültür varlıklarının tespiti, envanterinin çıkarılması, tescili, Genel Müdürlüğe ve mazbut vakıflara ait olanların korunması, mülkiyeti el değiştirmiş vakıf kültür varlıkları ile koruma alanlarının kamulaştırılması, değerlendirilmesi, onarımı, restorasyonu ve gerektiğinde yeniden inşası Genel Müdürlükçe yürütülür.

**Madde 33** – Mülhak, cemaat, esnaf vakıfları ile yeni vakıflarda iç denetim esastır. Vakıf; organları tarafından denetlenebileceği gibi, bağımsız denetim kuruluşlarına da denetim yaptırabilir.

Vakıf yöneticileri, en az yılda bir defa yapılacak iç denetim raporları ile sonuçlarını, rapor tarihini takip eden iki ay içerisinde Genel Müdürlüğe bildirir.

Vakıfların amaca ve yasalara uygunluk denetimi ile iktisadî işletmelerinin faaliyet ve mevzuata uygunluk denetimi Genel Müdürlükçe yapılır.

**Madde 41** – Meclis, Genel Müdürlüğün en üst seviyedeki karar organıdır.

Meclis; Genel Müdür, üç Genel Müdür yardımcısı ve I. Hukuk Müşaviri olmak üzere beş, vakıf konusunda bilgi ve deneyim sahibi yükseköğrenim mezunları arasından Başbakanın teklifi üzerine ortak kararname ile atanacak beş, yeni vakıflarca seçilecek üç, mülhak ve cemaat vakıflarınca seçilecek birer üye olmak üzere toplam on beş üyeden oluşur. Ayrıca yeni vakıflar üç, mülhak ve cemaat vakıfları ise birer yedek üye seçer. Seçimler; yeni vakıflarda yönetim organının, mülhak vakıflarda vakıf yöneticilerinin, cemaat vakıflarında yönetim kurullarının seçeceği birer temsilcinin iştiraki ile Genel Müdürlüğün daveti üzerine ayrı ayrı yapılır.

Genel Müdür aynı zamanda Meclisin de başkanıdır.

Genel Müdür alınan kararları yürütmeye yetkili ve görevlidir. Genel Müdürün çeşitli nedenlerle görevinde bulunmadığı durumlarda Genel Müdüre vekâlet eden Meclis Başkanlığına da vekâlet eder.

Meclisin çalışmasına ilişkin usûl ve esaslar yönetmelikle düzenlenir.

**Madde 42** – Bu Kanunun diğer maddeleri ile belirlenen görevlerinin yanı sıra, Meclis aşağıdaki görevleri de yerine getirir:

- a) Genel Müdürlüğe, mazbut ve mülhak vakıflara ait akar ve hayrat taşınmazların tahsis, satış ve trampasına yönelik tasarruflarla, kamulaştırmalarda kamu yararı kararını vermek.
- b) Genel Müdürlük ve işletme müdürlüklerinin bütçelerini onaylamak.
- c) Genel Müdürlük ve vakıflarla ilgili tüzük ve yönetmelik taslaklarını karara bağlamak.
- d) Genel Müdürlükçe gerek görülen hususları karara bağlamak.

**Yorum:** Yasaya yöneltile eleştirileri ise şu şekilde özetlemek mümkündür:<sup>17</sup>

—Vakıflar izin almadan mal edinebilecekler, malları üzerinde her türlü tasarrufta bulunabileceklerdir.

— Azınlık vakıflarına sınırsız mal ve toprak edinme, yurt içinde ve dışında şube ve temsilcilik açarak sınırsız örgütlenme, buralardan sınırsız fon alma ve diledikleri kişi, kurum ve partilere verme, sınırsız şekilde işletme ve şirket kurmaları imkânı tanınmaktadır.

—Yabancıların vakıf kurarak, vakıf yöneterek ya da fon aktararak Türkiye siyasetine doğrudan müdahil ve hâkim olmalarına yasal zemin sağlanmıştır. Kurulacak paravan vakıflarla, siyasal partilerin dış fonlardan beslenmesinin önü tamamen açılmıştır.

—Yasada, siyasete engel bir madde olmadığı için, yurt genelinde açılacak şubelerde azınlıklar siyaset yapılabileceklerdir.

— Vakıflar dernek statüsünde olmadığı için, hiç bir zaman üye kaydedemezler. Vakıflar, senedi ile kurulur ve idare edilir. Yasa ile dernek ve benzeri vakıflar üye kaydedebileceklerdir.

---

<sup>17</sup> [http://www.baremdergisi.com/news\\_detail.php?id=7565](http://www.baremdergisi.com/news_detail.php?id=7565) (19 Mart 2008)

—Azınlık vakıflarının birbirine mal devretmelerine izin verilmiş, böylece mallarının Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devri önlenerek, zaman içinde tekelleşip güçlenmelerinin önü açılmıştır. Özellikle de vakfedenin soyundan gelenlerce yönetilmesi şart olan mülhak vakıfların, yöneticisi kalmadığında, mazbut vakıf yapılarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne geçmesini öngören mevcut düzenleme kaldırılıyor. Azınlık vakıflarının, daha önce mazbut vakıflar arasına alınan vakıfların, kendilerine iadesini istemelerinin yolu açılmaktadır.

—Bu yasayla azınlık vakıflarının yurtdışındaki örgütlenmelerinin önü açılmakta, böylece bu vakıfların dış kaynaklı diaspora ve lobilerin siyaset aracı haline imkan sağlanmaktadır.

—Bu yasayla, azınlık vakıflarına aitken hazineye, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ve kişilere intikal etmiş, el konulmuş olan ne kadar taşınmaz mal varsa hepsi azınlık vakıflarına geri iade edilecektir.

—Bu yasa en temel kamu hizmetlerinin özelleştirilmesine yabancılaştırılmasına hizmet edecektir. Mal edinme, işletme-şirket kurma, ortaklık yapma yetkileriyle donatılmış vakıflar, ülkemizde en temel kamu hizmet alanlarına yayılacaklardır. Okullar ile hastaneler, yani eğitim ve sağlık alanı ilk hedefler olacaktır. Bu kanun, aynı zamanda sosyal devletin tasfiyesine hizmet etmektedir.

— Bu yasayla kiliseler güçlendirilerek, kurumsal misyonerliğin önü açılmaktadır.

— 1936 Beyannamesine aykırı olarak vasiyet yoluyla edinilen, ancak tapu kaydı vakıf adına alınamayan taşınmazların vakıf adına tescil edilmesi sağlanmıştır.

## **8- Azınlık Okul Kitapları Hakkında Kararname**

Milli Eğitim Bakanlığı, 27 Aralık 1937 yılında aldığı bir kararla, azınlık okullarında okutulacak ders kitaplarıyla, her türlü yardımcı kitapların seçimi ve denetlenmesi, bizzat Bakanlık tarafından yapılacaktı. Ayrıca Türkçe dışındaki diğer dillerinde okutulacak kitapların denetimi içinde bir “İnceleme Kurulu” oluşturulacaktı.<sup>18</sup>

---

<sup>18</sup> Vahapoğlu, a.g.e., s. 159.



## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### 1945'TEN GÜNÜMÜZE AZINLIK OKULLARINDAKİ HUKUKÎ DÜZENLEMELER

#### A) 1945'TEN GÜNÜMÜZE AZINLIK OKULLARI

##### 1- Azınlık Okulları Türkçe ve Türkçe Kültür Dersleri Hakkındaki Kanun

20 Mayıs 1955 tarihli ve 6581 sayılı “Azınlık Okulları Türkçe ve Türkçe Kültür Dersleri Hakkındaki Kanun”un ilgili maddesi şöyledir:<sup>1</sup>

Madde 1- “Azınlık okullarının Türkçe ve Türkçe Kültür Dersleri, Maarif Vekâleti Teşkilat Kanunları ile muayyen kadrolara, barem kanunlarına göre tayin edilen öğretmenler tarafından tedris olunur.”

**Yorum:** Bu kanundaki “Azınlık okullarında, Türkçe ve Türkçe Kültür Dersleri Milli Eğitim Bakanlığınca atanan öğretmenler tarafından tedris olunacaktır” hükmü, Bakanlığın eğitim-öğretim hususunda en yetkili ve en üst mercii olduğunu göstermektedir. Bu kanun Milli Eğitimin temel ilkelerinin benimsetilmesi açısından da son derece önemlidir. Ayrıca bu kanunla azınlık okullarının, tamamen Devletin/Bakanlığın denetimi ve gözetimi altında olduğu çok daha iyi anlaşılmaktadır.

##### 2- 1961 Anayasası

9 Temmuz 1961 yılında kabul edilen 334 sayılı 1961 Anayasası'nın 12. ve 21. maddeleri eşitlik, bilim ve sanat hürriyetine dair hükümleri, konumuz ile yakından ilgilidir. Buna göre:<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 113; Akyüz, **a.g.e.**, s. 317.

<sup>2</sup> Akyüz, **a.g.e.**, s. 336; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 88.

Madde 12- Herkes dil, ırkı, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kimseye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

**Yorum:** Bu madde de, din ve vicdan özgürlüğünün dokunulmazlığından bahsedilirken, hiçbir kimseye ya da zümreye ayrıcalık tanınamayacağı ve herkesin kanun önünde eşit olduğu vurgulanmıştır. Buradan şu hükmü de çıkarabiliriz: Azınlıkların, dolayısıyla azınlık okullarının, Cumhuriyet öncesinde sahip oldukları ayrıcalık ve imtiyazların bir daha söz konusu olamayacağı anlaşılmaktadır.

Madde 21- Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanda her türlü araştırma yapma hakkına sahiptir.

Eğitim ve öğretim, devletin gözetimi ve denetimi altında serbesttir.

Özel okulların bağlı olduğu esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir.

Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı, eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

**Yorum:** Bu madde ile eğitim ve öğretimin devlet denetimi ve yönetiminde olduğu vurgulanırken, özel okulların -azınlık okulları ve yabancı okullar- amaçlarının devlet okullarındaki eğitim ve öğretimin amaçlarıyla paralel olması esası kabul edilmiştir. Bu kanunla “eğitim öğretimde birlik” ilkesinin önplana çıktığını görüyoruz.

### **3- 1965 Tarihli ve 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu<sup>3</sup>**

625 sayılı bu kanun, 18 Haziran 1965 tarihli Resmi Gazete'nin 12026 no'lu sayısında yayınlanmış olup, bu kanunu genel çerçevesi içinde ve de “azınlık okulları” açısından inceleyeceğiz. Zira Özel Öğretim Kurumları Kanunu, azınlık okullarını da kapsayan bir kanundur.

---

<sup>3</sup> T.C. Resmi Gazete, Sayı: 12026, 18 Haziran 1965, s. 1-3.

Madde 1- “Özel öğretim kurumları, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre idare edilen tüzel kişiler tarafından açılan her derecedeki okullar, haberleşme ile öğretim yapan yerler, çeşitli kurslar, dersaneler, biçki-dikiş yurtları ve benzeri kurumlar ile yabancılar tarafından açılmış bulunan öğretim kurumlarıdır.”

**Yorum:** Bu madde, kanun kapsamına giren bütün özel eğitim-öğretim kurumlarını tanımlamaktadır. Buna göre azınlık okullarında bu kanun kapsamındadır.

Madde 2- “Özel öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’nın denetimi ve gözetimi altındadır.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarının -azınlık okulları da buna dahildir- resmi okullarda olduğu gibi Milli Eğitim Bakanlığı’nca denetim ve gözetime tâbi tutulacağı ifade edilerek, resmi ve özel okulların denetim ve gözetim açısından aynı prosedüre tâbi olduğu belirtilmektedir.

Madde 3- “Özel öğretim kurumu açabilmek için öne kurum açma izni alınır. Bu izin Milli Eğitim Bakanlığınca usulüne göre verilir.

Özel öğretim kurumu açma izninin verilebilmesi için gerekli şartlar tüzükle belirlenir.

Özel öğretim kurumları, devletin ve diğer özel öğretim kurumlarının kullandıkları isim ve unvanları her ne şekilde olursa olsun kullanamazlar.”

**Yorum:** Bu maddeyle özel öğretim kurumu açabilmek için izlenecek prosedürler belirtilmiş, her özel öğretim kurumunun kendi isim ve unvanını kullanacağı, devlete ve diğer özel öğretim kurumlarına ait isim ve unvanları kullanamayacakları ifade edilmiştir.

Madde 4- “Özel bir öğretim kurumu açacak gerçek veya tüzel kişilerden istenecek en az ödenmiş sermaye şartı tüzükle tespit edilir.”

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumu açacak kişilerden istenecek mali şarttan bahsedilmiştir.

Madde 5- “Yabancı uyruklu gerçek veya tüzel kişiler, kendi adlarına veya Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek veya tüzel kişiler adına her ne suretle olursa olsun, Türkiye’de yeniden özel öğretim kurumu açamazlar. Ancak bu kanunun hükümlerine göre kurulmuş özel okullara, Türkiye Milli Eğitimin amaçlarına uygun olarak çalışmak üzere ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın izniyle, öğretim elemanı, ders araç ve gereçleri yardımıda bulunabilirler.”

**Yorum:** Bu maddeyle yabancı uyruklu kimselerin, yeniden ve her ne suretle olursa olsun yeni bir okul açamayacağı belirtilmiş, ancak bu kanunun hükümlerine göre kurulmuş özel okullara, Türk Milli Eğitimi’nin amaçlarına uygun olmak şartıyla öğretim elemanı, ders aracı ve gereçleri yardımıda bulunabilecekleri ifade edilmiştir.

Madde 6- “Yabancılar tarafından açılmış özel öğretim kurumları, kurucularının veya yetkililerinin arzusuyla Milli Eğitim Bakanlığına devredilebilir. Bu takdirde bu öğretim kurumlarının yönetim, eğitim ve öğretim özelliklerinden, korunması faydalı görülenler Milli Eğitim Bakanlığınca tespit olunur.”

**Yorum:** Bu maddeyle, yabancıların açtığı özel öğretim kurumlarının kendi istek ve arzularıyla Milli Eğitim Bakanlığına devredebilecekleri, Bakanlıkça uygun ve de faydalı görülenlerin Bakanlık bünyesine kazandırılabilceği belirtilmiştir.

Madde 7- “Özel bir öğretim kurumu açacak veya açılmış bir kurumu devralacak olan gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerinin temsilcilerinde şu şartlar aranır:

1- Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olmak.

2- Ağır hapsi gerektiren veya yüz kızartıcı bir suçtan mutlak surette veya adi bir cürümden dolayı 6 ay veya daha fazla hapis cezası ile mahkum edilmiş olmak.

3- Ahlaken kötü bir şöhrete sahip bulunmamak.”

**Yorum:** Bu maddeyle özel bir öğretim kurumu açacak veya açılmış olanı devralacak kişilerin hangi şartları taşıması gerektiği belirtilmiştir.

Madde 8- “Özel öğretim kurumu açma belgesinin verilebilmesi için;

Kurumun bina veya binalarının tapu ile maliki veya sözleşme ile intifa hakkına sahip olduğu kullanım maksatlarına her bakımdan uygun ve yeterli olduğu ve belli bir öğrenci sayısı esas olmak suretiyle kurumun ihtiyacını karşılayabileceği, ilgili merciler tarafından tespit edilir.

Milli Eğitim Bakanlığı, birinci fıkrada kendisine tanınan yetkiyi yüksek dereceli özel okullar için, kendi teşkilatına dahil kurumlarla, lüzumu dahilinde üniversitelerden alınacak öğretim üyelerinden müteşekkil bir uzmanlar heyeti vasıtasıyla kullanır.

Üniversiteler, Milli Eğitim Bakanlığı’na istenen nitelikteki öğretim üyelerini usulüne göre seçerek Milli Eğitim Bakanına bildirir.

Bu heyete dahil kişilere ifa edecekleri hizmetler için, yönetmeliğine göre tayin edilecek ücretler Milli Eğitim Bakanlığı’na ödenir.

Kurum açma izni belgesinin verilmesi, esas teşkil eden hususlardan herhangi birinde değişiklik yapılması, Milli Eğitim Bakanlığı’nın onayına bağlıdır.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumu açma belgesinin verilebilmesi için ilgili şartlar belirtilmiş, açılacak kurumun kullanım amacına her bakımdan uygun ve yeterli olması gerektiği belirtilmiş, ayrıca yüksek dereceli özel okullar için Bakanlığın izleyeceği prosedürler belirtilmiş, buralarda görev yapacak öğretim üyelerinin Milli Eğitim Bakanlığı’nın istediği nitelikleri ve şartları gerektiği vurgulanmış, izin açma belgesinin verilmesiyle ilgili hususlarda bir değişiklik olursa bu değişikliğin Bakanlığın onayına bağlı olduğu ifade edilmiştir.

Madde 9- “Özel öğretim kurumlarına ait bina veya binalar içinde, aynı kurucuya ait farklı mahiyetlerde ve iki ayrı kurucuya ait aynı veya farklı derece veya mahiyetlerde özel okul bulunamaz.”

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumlarına ait -azınlık okullarında bu kapsamdadır- bina ve binalar içinde, aynı kurucuya ait farklı niteliklerde, iki ayrı kurucuya ait aynı veya farklı nitelikte özel okul bulunamayacağı belirtilmiştir.

Madde 10- “Bir özel öğretim kurumunda öğretime başlayabilmek için öğretime başlama izni alınır. Bu iznin kurum açma izni belgesine sahip kurucuya Milli Eğitim Bakanlığı’na verilmesi aşağıdaki hususların yerine getirilmesine bağlıdır.

1- Kuruma ait ders araç ve gereçleriyle laboratuvarların, kitaplığın ve beden eğitimi imkanlarının maksat ve ihtiyaca yeterli görüldüğü, kesin tertip raporuna veya yüksek dereceli okullar için 8’inci maddede yazılı uzman heyeti raporuna bağlamak,

2- Kurumun yönetici, öğretmen ve hizmetlileri, sayı ve nitelikleri yönünden uygun bulunmak ve bu kurumda çalışacakları hususu, usulüne göre belgelendirmiş olmak.

3- Kurumun yönetmelikleriyle müfredat programı Bakanlıkça incelenip onanmış olmak.

Öğretime başlama izni olmadıkça kurum öğrenci kaydı yapamaz.”

**Yorum:** Bu maddeyle, özel bir öğretim kurumunda öğretime başlayabilmek için “öğretime başlama izninin alınması ve bu iznin Bakanlıkça verilmesi gerektiği, kurumun öğretime başlama iznini aldıktan sonra öğrenci kayıtlarını yapabileceği ifade edilmiştir.

Madde 11- “İleri sınıfları veya devreleri zamanla açmak isteyen kurucunun 8’nci ve 10’uncu maddelerde aranan şartları, açılacak her sınıf veya devre için, öğretim yılı başından en az 3 ay önce yerine getirmesi gerekir.

**Yorum:** Bu maddeyle özel öğretim kurumu kurucusunun, açılacak her ileri sınıf veya devre için 8’inci ve 10’uncu maddelerdeki şartları, öğretim yılı başından en az 3 ay önce yerine getirmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Madde 12- “Evvelce açılma izni verilmiş olup 8’inci ve 10’uncu maddelerdeki şartları tamamlayarak, öğretime başlama izni için müracaat eden ilk ve orta dereceli okulların denkliği, öğretime başlama izni ile birlikte tanınır.

İlkokullarla orta dereceli okulların 1’inci ve 2’inci devreleri ayrı bütünlükler olarak kabul edilir.

Bakanlıkça eğitim-öğretim veya yönetim bakımından, özel yönetmeliğine göre veya lüzum görülecek hallerde yaptırılacak teftiş sonucunda çalışmaları veya durumu yeterli görülmemeyen okullar, bu hususta uyarılır, müteakiben yaptırılan teftişte durumu düzeltilmediği anlaşılan okulların denkliği kaldırılır. Ertesi yıl yaptırılacak teftişte de çalışmaların yeterli olmadığı tespit olunan okullar, ders yılı sonunda kapatılır. Bu halde o yılki imtihanlar, bakanlıkça özel olarak yaptırılır.”

**Yorum:** Bu maddeye göre daha önce açılma izni verilmiş kurumlar, 8’inci ve 10’uncu maddelerdeki şartları taşıyarak, öğretime başlama izni için Bakanlığa müracaat eden ilk ve orta dereceli okulların denkliğini tanır ve de öğretime başlama iznini verir.

Bakanlıkça gerekli görülecek hallerde yapılan denetim ve teftişlerde, yeterli ve gerekli şartları taşımayan kurumlar bu hususta uyarılır. Bakanlıkça müteakiben yaptırılan denetim ve teftiş sonucunda durumu düzeltmeyen okulların denkliği kaldırılır, ertesi yıl yapılan denetim ve teftişte de durumu düzeltmeyen okulların ders yılı sonunda kapatılacağı belirtilmiştir.

Madde 13- “Yüksek dereceli özel okullarda, diplomaya esas olan teorik ve pratik derslerin imtihanı Milli Eğitim Bakanlığı’na yaptırılır.

İmtihan kurulları, birisi dersin öğretmeni olmak üzere, ilgili özel okullarda görevi bulunmayan ve o dersin üniversitedeki öğretim üyeleri veya yine o dersin resmi yüksek okuldaki öğretmenleri arasından seçilecek 2 üye ile birlikte 3 üyeden kurulur ve imtihanlar, üniversitenin veya resmi yüksek okulun usulüne göre yapılır.

İmtihan kurullarına katılacak üniversite veya bilimsel özerkliğe sahip yüksek okul öğretim üyeleri, Milli Eğitim Bakanı'nın istemesi üzerine ilgili fakülte veya yüksek okullara, usulüne göre seçilir.

İmtihan kurulu üyelerinden okulun mensubu olmayanlara verilecek ücret, Milli Eğitim Bakanlığınca tespit olunur ve ilgili özel öğretim kurumunca ödenir.

İmtihanların hangi derslerden olduğun, ne zaman ve ne şekilde yapılacağı, her özel yüksek öğretim kurumunun yönetmeliğinde gösterilir.

İmtihan hakları ve askerlik durumları bakımından özel yüksek okul öğrencilerine, resmi yüksek okul öğrencileri gibi işlem yapılır.”

**Yorum:** Bu madde ile özel öğretim kurumlarında –buna yüksek dereceli özel okullarda dâhildir- imtihan prosedürleri Bakanlıkça belirlenmiş, imtihanların hangi derslerden, ne zaman ve ne şekilde yapılacağı, her özel yüksek öğretim kurumunun yönetmeliğinde ayrıca belirtilmiştir.

Madde 14- “Öğretime başlama izni almış bir kurum, 2 yıl içinde fiilen öğretime başlamazsa veya fiilen öğretime ara verirse veya iznin açılış maksadından başka maksatlarla kullanıldığı teftiş raporuyla sabit olursa, öğretime başlama izni geri alınır.”

**Yorum:** Bu maddede, öğretime başlama iznini almış kurum için öğretime başlamama veya fiilen öğretime ara vermesi halinde hangi müeyyidelerin uygulanacağı, ayrıca açılış maksadından başka maksatlarla açılış izni almış öğretim kurumunun öğretime başlama izninin geri alınacağı belirtilmiştir.

Madde 15- “Kanun, tüzük ve yönetmeliklere veya umumi emirlere aykırı hareketi veya aykırı harekette ısrarı tespit edilen özel öğretim kurumu, hareketinin ağırlık derecesine göre, geçici veya sürekli olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nca kapatılabilir.”

**Yorum:** Bu madde ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın özel öğretim kurumlarında –azınlık okulları da bu kapsamdadır- denetim ve gözetim



hakkına sahip olduğu, cezai yaptırım gücünün de olması, özel öğretim kurumları üzerinde bakanlığın en yetkili ve en üst mercii olduğu anlaşılmaktadır.

Madde 16- “Özel bir okulun kurucusu; Bakanlığa, yönetici, öğretmen ve öğrencilere en az 3 ay önce yazılı olarak bildirmek şartıyla, ancak öğretim yılı sonunda okulunu kapatâbilir.

Bunun dışında bir özel okul, kurucusu tarafından öğretim yılı içinde hiçbir şekilde kapatılamaz.

Yukarıdaki şartlara uymayan okulunu kapatan bir kurucuya, tekrar bir özel okul açma veya ortak olma izni verilemez. Öğrenci velilerinin, kurucular aleyhine umumi hükümlere göre açacaklara davalar saklı kalmak şartıyla ayrıca kurucu, öğrencilerden o yıl için aldığı taksitleri aynen iade eder.”

**Yorum:** Bu maddeye göre, bir özel öğretim kurumu ancak belirli ve resmi prosedürler dâhilinde ve öğretim yılı sonunda kapatılabilir.

Madde 17- “Kapanan veya kapatılan kurum; mühürlerini yönetici, öğretmen ve öğrencilerle ilgili bütün defterlerin, dosyalarını ve diğer evrakını, ilgili valiliğe devir ve teslim etmeye mecburdur. Devir ve teslimden kaçınan veya bu görevi savsaklayan kurucu veya temsilciler hakkında Türk Ceza Kanununun 526’ıncı maddesiyle birlikte bu kanunun 16. maddesinin 3. fıkrası da uygulanır.”

**Yorum:** Bu madde de, kapanan veya kapatılan öğretim kurumlarının –azınlık okulları da dahil- kapanma veya kapatılma sonrası hangi resmi prosedürleri izleyecekleri, bu resmi prosedüre uygun hareket etmeyen kurucu ve temsilciler hakkında hangi cezai ve hukuki yaptırımların uygulanacağı belirtilmektedir.

Madde 18- “Açma ve öğretime başlama izinlerinin verilmesi, kurumun kapanması veya kapatılması veya denkliğinin kaldırılması ile ilgili kararlar Milli Eğitim Bakanlığı’nca ve ilgili öğretim kurumu tarafından Bakanlıkça uygun görülecek şekilde ilan olunur.”

**Yorum:** Bu maddede, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir öğretim kurumunun –azınlık okullarında bu kapsamdadır- açma, öğretime başlama izninin verme, kurumun kapanması veya kapatılması, denkliğinin kaldırılması ile ilgili hususlarda en üst ve yetkili mercii olduğu belirtilmiştir.

Madde 19- “Özel eğitim kurumlarının yerleri, binaları, tesis ve müştemilatı ile ilgili standartlar Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım İmar ve İskan Bakanlıklarının mütalaaları alınmak suretiyle Milli Eğitim Bakanlığı'nca tespit ve ilan olunur.”

**Yorum:** Bu madde ile özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları da bu kapsamdadır- yerleri, binaları, tesisleri ve içindeki malzemelerde belli standartların arandığını, bu hususta bazı Bakanlıkların görüşlerinin alınması gerektiği belirtilmektedir.

Madde 20- “Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce yabancılar tarafından açılmış bulunan özel öğretim kurumlarının binaları genişletilemez, çoğaltılamaz, şubeleri açılmaz. Bu kurumların mevcut binalarının yerine kaim olmak üzere yeniden binalar inşa edilemez, herhangi bir surette mülk edinilemez veya kiralanamaz.”

**Yorum:** Bu maddede, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce 18 Haziran 1965 yılı öncesi kastedilmektedir. Yabancı uyruklu kimseler tarafından açılan özel öğretim kurumu –azınlık okulları da bu kapsamdadır- binaları ile ilgili hükümler belirtilmekte, bu binaların genişletilemeyeceği, çoğaltılamayacağı, yeni şubeler açılmayacağı, mevcut önceki binaların yerine yenilerinin yapılamayacağı, mülk edinilemeyeceği, kiralanamayacağı ifade edilmektedir.

Madde 21- “Özel öğretim kurumlarında, yönetim eğitim ve öğretimin asıl görevi bu kurumlarda olan yönetici ve öğretmenlerle yürütülmesi esastır.

Her derecede ve tipteki özel öğretim kurumlarının yöneticilik ve öğretmenliklerinde, en az dengi resmi öğretim kurumlarının yöneticilik veya öğretmenliklerine atanabilmek için gerekli nitelik ve şartları taşıyanlar görevlendirilebilir.”

Bu esasa göre, okulların özellikleri göz önünde tutularak yönetici ve öğretmenlerinde aranılacak nitelik ve şartlar yönetmelikle belirtilir.

İhtiyaç halinde, esas görevi resmi öğretim kurumlarında olan öğretim elemanlarına, aylığı karşılığında okutmakla yükümlü olduğu ders saatlerine halel gelmemek ve resmi öğretim kurumlarında okuttukları ders saatlerinin yarısını geçmemek üzere, yetkili mercilerin izni ile özel öğretim kurumlarında ücretli ders verilebilir.

Ancak bu kanunun yürürlüğe girişinden sonra veya bir özel okulun kuruluşundan itibaren 5 yıl içinde öğretmen yetiştirmek üzere gerekli tedbirlerde alınmak suretiyle, mevcut kadronun en az üçte biri esas görevi, bu okullarda olan öğretmen tarafından kurulması zorunludur.

Resmi öğretim kurumlarında öğretim elemanı iken, yetkili mercilerin izni ile özel öğretim kurumlarında yöneticilikle görevlendirilenlerin kendi kurumları ile ilişkileri kesilir. Bunlar izinli sayılırlar. Bu kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, bir özel öğretim kurumu için bu yolla yönetici görevlendirilesi 3 yılı geçemeyeceği gibi öğretim elemanı da bu şekilde 3 yıldan fazla maaşsız izinli sayılamaz.”

**Yorum:** Bu madde ile özel öğretim kurumlarından –azınlık okulları bu kapsamdadır- idarecilik, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bu okullardaki idareci personel ile öğretmenler tarafından yapılacağı ifade edilmiş, bu özel öğretim kurumlarında görev yapacak idarecilik veya öğretmen yapanlarla aynı şartları ve nitelikleri taşıması gerektiği belirtilmiş, ayrıca ihtiyaç durumunda asıl görevi resmi öğretim kurumlarında idareci olan veya öğretmenlik yapan kimselerin hangi şartlar dahilinde özel öğretim kurumlarında çalışabilecekleri bu maddede belirtilmiştir.

Madde 22- “Her özel öğretim kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı’na karşı sorumlu bir müdür tarafından yönetilir. Bir kimse birden fazla kurumun kurucusu olabilir, fakat müdürü olamaz.

Gerekli vasıfları taşıyan kurucu, kurumun müdürü de olabilir. Üzerinde müdürlük görevi bulunmayan kurucu veya kurucular temsilcisi, kurumun eğitim ve öğretimine ve bunlarla ilgili yönetim işlerine karışamaz.”

**Yorum:** Bu maddede, her özel öğretim kurumunun –azınlık okulları bu kapsamdadır- Bakanlığa karşı sorumlu bir müdürünün olduğu, ayrıca gerekli nitelikleri ve şartları taşıyan kurucunun da müdür olabileceği, bir kimsenin birden fazla kurumun kurucusu olsa bile, birden fazla kurumda müdürlük yapamayacağı belirtilmiştir.

Madde 23- “Özel öğretim kurumlarının müdürleri kurucuları tarafından, diğer yönetici ve öğretmenleri genel olarak müdürleri tarafından seçilir ve istihdamları 22. maddenin şartları bakımından Milli Eğitim Bakanlığının iznine sunulur. Milli Eğitim Bakanlığı’nın iznine sunulmadan önce, müdür ile diğer yönetici ve öğretmenler işe başlatılamazlar.

İzin talebinin reddi halinde, Milli Eğitim Bakanlığı’nın reddinin tebliğ edildiği günden itibaren adaylara vazife gördürülemez.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumlarında görev yapacağı idareci ve öğretmenlerin görevlendirilmesi sırasında uygulanacak prosedürler belirtilmekte, Bakanlıkça çalışması uygun görülenler için “çalışma izni” düzenleneceği ifade edilmektedir.

Madde 24- “Türkçe’den başka dille öğretim yapan ve yabancılar tarafından açılmış bulunan özel okulların müdürleri, bu okulların Türkçe veya Türkçe kültür dersleri öğretmenlerinden birini müdür başyardımcısı olarak tayin etme ve işe başlatılmasına müsaade edilmesi hususunu Milli Eğitim Bakanlığı’na bildirir.

Bu atamayı, uyarmaya rağmen 1 ay içinde yapmayan veya bildirmeyen okulların müdür başyardımcılarını, Türkçe ve Türkçe kültür dersleri öğretmenleri arasından Milli Eğitim Bakanlığı seçer ve işe başlatır.”

**Yorum:** Bu maddede, Türkçe’den başka bir dille eğitim yapan ve yabancı uyruklu kimselerin açtığı özel öğretim kurumlarına –azınlık okulları

bu kapsamdadır- hangi prosedürler dahilinde müdür başyardımcısı atanacağı belirtilmektedir.

Madde 25- “Bu kanunun yayımı tarihinde mevcut olup 23 Ağustos 1923 tarih ve 340 sayılı kanuna bağlı antlaşmanın 40’ncı ve 41’inci maddeleriyle ilgisi bulunan okulların özellik göstermesi gereken hususları, tüzükle tespit edilir.

Tüzük, ilgili memleketlerin bu konulardaki mütekabil mevzuat ve uygulamaları dikkate alınmak suretiyle hazırlanır. Tüzükte belirtilmeyen hususlarda, resmi okullar mevzuatı uygulanır.

Bu okullarda yalnız Türk vatandaşlarının çocukları okuyabilirler.”

**Yorum:** Bu maddede azınlık okulları ile ilgili doğrudan hüküm içeren Lozan Antlaşması’nın 40. ve 41. maddelerinde ilgili uygulamaların ilgili devletlerdeki hususlara göre düzenleneceği belirtilmekte; bu durumun bilhassa Batı Trakya’daki Türk okulları ile Türkiye’de bulunan Rum okullarındaki uygulamalarda mütekabiliyet (karşılıklılık) esasının ön planda tutulduğunu görmekteyiz. Ayrıca bahsedilen okullarda, yalnızca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının çocuklarının okuyabileceği ifade edilmiştir.

Madde 26- “Özel okullarda yönetim, eğitim ve öğretim aynı derecedeki devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye göre düzenlenir. Özel öğretim kurumlarının yönetmelikleri ve müfredat programları Milli Eğitim Bakanlığı’nca onanır.”

**Yorum:** Bu madde de özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları bu kapsamdadır- ulaşmak istedikleri hedef bakımından Bakanlığa bağlı resmi okullarla aynı hedeflere sahip olması gerektiği ifade edilmekte, ayrıca bu maddeyle Bakanlığın eğitim öğretimde birlik ve bütünlük ilkesini ön planda tuttuğunu görmekteyiz.

Madde 27- “Özel öğretim kurumları eğitim ve öğretim, yönetim bakımlarından da bu kanunla kurumlarla ilgili olarak çıkarılacak tüzük ve yönetmeliklerle tespit edilen esaslar içinde Milli Eğitim Bakanlığı’nca

görülecek tedbirleri alır. Bakanlık, bu tedbirlerin yerine getirilmesini belirli bir süreye bağlı tutâbilir.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları bu kapsamdadır- eğitim, öğretim ve idari hususlarda başka 625 sayılı bu kanun olmak üzere, kurumlarla ilgili çıkarılacak tüzük ve yönetmelikler dahilinde Bakanlığın gerekli gördüğü tedbirleri almakla yükümlü olduğu belirtilmektedir.

Madde 28- “Bir özel okula alınabilecek yabancı uyruklu öğrencilerin sayısı, o okulda okuyan Türk vatandaşı öğrencilerin yüzde 20’sini aşmamak kaydıyla Milli Eğitim Bakanlığınca tayin olunur.”

**Yorum:** Bu maddede özel okullardaki mevcut öğrenci kontenjan durumu belirtilmiştir.

Madde 29- “Özel öğretim kurumlarında okutulacak ders kitapları ile her türlü yardımcı kitapların ve kullanılacak araçların seçilmesi, resmi okullarda uygulanan usuller dairesinde Milli Eğitim Bakanlığı’nın iznine bağlıdır.”

**Yorum:** Bu madde de bütün özel öğretim kurumlarında –azınlık okulları da bu kapsamdadır- Bakanlık onayı almaksızın hiçbir ders kitabı, yardımcı kitap, ders araç ve gereçlerinin kullanılmayacağı belirtilmiş, böylelikle keyfi uygulamaların önüne geçilmiştir.

Madde 30- “Özel öğretim kurumları, ilan ve reklamlarının birer örneğin ilgili Valiliğe vermeye mecburdurlar. Kurumlar, ilan ve reklamlarında gerçeğe aykırı beyanlarda bulunamazlar.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları bu kapsamdadır- ilan ve reklam durumları hususunda izleyecekleri resmi prosedür belirtilmiştir.

Madde 31- “Özel öğretim kurumları, ücretlerinin hangi esaslara göre tespit ve tayin olunacağı tüzükle belirtilir.

Özel öğretim kurumlarını öğrencilerden alacakları ücreti artırabilmeleri, öğretim yılı sonundan en az 6 ay önce yeni tarifelerini ilan etmeleri ile mümkündür.

Haklı sebepler mevcut olduğu takdirde Milli Eğitim Bakanlığı'nın müsaadesi ile ücretlerini artırılması bu hüküm dışında da yapılabilir.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları bu kapsamdadır-hangi şartlar dâhilinde ücretlerini artırabilecekleri ve bunun usulü belirtilmiştir.

Madde 32- “Özel öğretim kurumlarında çalışan müdür, diğer yönetici ve öğretmenler ile kurumların kurucuları veya kurucular temsilcisi arasında hizmet akdi en az 1 yıl süreli olmak kaydıyla yazılı olarak yapılır. Yazılı sözleşmede görevin türü, süresi, ders sayısı, aylık ücret veya ders saati başına verilecek ücret miktarı, terfi süreleri, zam oranları, sözleşmelerin uzatılması ve fesih şartları belirtilir.

Özel okullarda yöneticilik ve öğretmenlik yapanların Milli Eğitim Bakanlığı emrinde görev kabul ettikleri takdirde özel öğretim kurumlarında geçirdikleri sürenin üçte ikisi kıdemlerine sayılır.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları bu kapsamdadır- çalışan idareci ve öğretmenlerin hizmet akdi ve şartlarıyla ilgili hükümler yer almakta, bu hizmet akdinin yazılı olarak yapılması ve neleri ihtiva etmesi gerektiği ile ilgili hususlar belirtilmektedir. Ayrıca daha önce özel okullarda yöneticilik ve öğretmen yapanların Bakanlık emrinde görev yapmaları halinde özel öğretim kurumlarında geçirdikleri hizmet süresinin 3/2'sinin kıdemlerine sayılacağı ifade edilmektedir.

Madde 33- “Özel okullarda müdür, diğer yönetici ve öğretmenlere, resmi okullarda uygulanan asgari başlangıç maaş veya ders saati ücretinden az ücret verilemez.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları bu kapsamdadır-idarecilere ve öğretmenlere ödenecek ücretin mahiyeti belirtilmiştir.

Madde 34- “Özel okul kurucuları veya kurucu temsilcileriyle, müdür, diğer yönetici ve öğretmen arasında yapılan yazılı sözleşmeler örnekleri, ilgililerin atanmalarına izin verilmesine esas olacak evrak ile birlikte tescil edilmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı’na gönderilir.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları bu kapsamdadır- veya kurucu temsilcilerinin okulun müdür, diğer yönetici ve öğretmenleri arasında yapılan yazılı sözleşmelerin örnekleri, ilgili kimselerin atanmalarına izin verilmesine esas olan evrakla birlikte tescil edilmek üzere Bakanlığa gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Madde 35- “Yazılı sözleşmede kararlaştırılan ücret, bordro ile her ay sonunda verilir. Yönetici ve öğretmenlere ücretlerini zamanında ödemeyen kurumlar bu ücretlerini geçen her gün için yüzde 3 zammı ile öderler. Yönetici ve öğretmenlerin aylık ücretleri, yönetmeliklere göre yükümlü buldukları görevleri yapmaları şartıyla ders yılı içindeki tatil günlerinde, imtihan ve tatil aylarında da ödenir.”

**Yorum:** Bu madde de, özel okullardaki yönetici ve öğretmenlere ödenecek ücret ile ilgili hususlarla idareci ve öğretmenlere ücretini zamanında ödemeyen kurucuların ödeyemedikleri bu ücretleri nasıl bir prosedür dahilinde ödeyecekleri belirtilmektedir.

Madde 36- “Özel okul kurucuları veya kurucu temsilcileri ile müdür, diğer yönetici ve öğretmenler arasında yapılacak sözleşmelere 33. ve 35. maddelerle verilen hakları düşürecek hükümler konulamaz.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları bu kapsamdadır- veya kurucu temsilcileri ile; müdür, diğer yönetici ve öğretmenler arasında yapılacak sözleşmeler, bu kanunun 33. ve 35. maddesiyle verilen haklardan daha aşağı hükümler olamaz.



Madde 37- “Muvazzaf askerlik devresi hariç, başka suretlerle askerlik hizmeti için silahaltına alınan özel okul yönetici ve öğretmenlerinin askerlik hizmeti aldığı aylık, kurumlarından aldıkları aylık ücretten az ise, aradaki fark iki aya kadar kendilerine kurumlarınca ödenir.”

**Yorum:** Bu maddede, silah altına alınan özel okul yönetici ve öğretmenlerine, bu süreç içinde aylıklarının hangi esaslar dahilinde ödeneceği bildirilmektedir.

Madde 38- “İki aya kadar olan hastalıklarını resmi tâbip veya hastane veya acele hallerde özel sağlık kurumu raporu ile belgelendiren yönetici ve öğretmenlerin aylık ücretleri tam olarak ödenir.”

**Yorum:** Bu maddede iki aya kadar olan hastalıklarını resmi rapor veya özel sağlık kurumu raporu ile belgelendiren yönetici ve öğretmenlerin aylık ücretlerinin tama olarak ödeneceği belirtilmektedir.

Madde 30- “Kadın yönetici ve öğretmenlerin hamilelikleri halinde, doğumdan önce ve sonra sosyal sigortalar kanunu hükümlerine göre izin verilir.”

**Yorum:** Bu maddede hamile öğretmenler veya idareciler ile ilgili hükümler belirtilmiştir.

Madde 40- “Özel okul yöneticisi ve öğretmenlerinin ölümü halinde, eşine ve çocuklarına bunların bulunmadığı takdirde geçimi kendisine bağlı aile fertlerine, müteveffanın aylık ücretinin 3 katından az olmamak üzere, özel okulca ölüm tazminatı verilir.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları bu kapsamdadır- idareci ve öğretmenlerin ölümü halinde ailelerine ödenecek “ölüm tazminatı” hususu dile getirilmektedir.

Madde 41- “Özel okulların yönetici ve öğretmenleri, tören ve teşrifatta, benzeri resmi okulların yönetici ve öğretmenlerinin haklarına haizdirler.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları bu kapsamdadır- idareci ve öğretmenleri, resmi tören ve protokollerde aynen resmi okullardaki idareci ve öğretmenlerin sahip oldukları haklara sahiptirler.

Madde 42- “Tesisler veya kamu yararına çalışacak dernekler tarafından ticaret gayesi gözetilmeksizin kurulmuş bulunan özel öğretim kurumlarına, devletçe mali yardımda bulunulabilir. Bu maksatla Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinde (Özel öğretim kurumlarına yardım) adı altında bir fasıl açılır.”

**Yorum:** Bu maddede ticari gaye gütmeksizin kurulmuş olan özel öğretim kurumlarına -azınlık okulları da bu kapsamdadır- Devletin, bakanlık bütçesinden mali yardım yapılabilceği belirtilmektedir.

Madde 43- “Her derece nitelikteki özel öğretim kurumları, eğitim-öğretim ve yönetim bakımından Milli Eğitim Bakanlığı’nca özel yönetmeliğine göre teftiş ve denetlemelere tâbi tutulur.

Özel okulların teftiş ve denetlemeleri okulların özellik ve seviyeleri dikkate alınarak yapılır.

**Yorum:** Bu maddeye göre özel öğretim kurumlarını –azınlık okulları da bu kapsamdadır- denetleme ve teftiş etme hakkı Bakanlığa aittir.

Madde 44- “Amaç ve faaliyetleri arasında özel öğretim kurumu işletmeciliği bulunan tesislerin teftiş makamı Milli Eğitim Bakanlığı’dır. Bu gibi tesis, dernek ve şirketlerin işletmecilikle ilgili her nevi işlem, karar, faaliyet ve evrakını teftiş ve denetlemeye ve bu kurumların toplantılarında Hükümet Komiseri bulundurmaya Milli Eğitim Bakanlığı yetkilidir.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları bu kapsamdadır- işletmeciliğini yapan bu okullarla ilgili faaliyetleri ve işlemleri bulunan kurumların teftiş ve denetiminde en üst yetkili merciinin Milli Eğitim Bakanlığı olduğu belirtilmiştir.

Madde 45- “Sözleşmesi yürürlükte olan yönetici ve öğretmenlerden yetersizliğine iki teftiş ve denetleme raporunu dayanılarak Milli Eğitim

Bakanlığı'nca karar verilenlerle, hizmete devamında sakınca görülenlerin Bakanlıkça verilmiş olan çalışma izni iptal olunur. Ve bu durum ilgili kuruma bildirilir. Bu bildiriş, sözleşmenin feshine ve ilgili kimsenin kurumla ilişkisinin kesilmesine yeter sebep teşkil eder.”

**Yorum:** Bu madde de, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan teftiş ve denetim sonucunda, özel öğretim kurumlarında çalışan –azınlık okulları da bu kapsamdadır- yönetici ve öğretmenler şayet yetersiz görülürse çalışma izni iptal olunur Ayrıca öğretim hizmetine devamında sakınca görülen yönetici ve öğretmenlerin Bakanlıkça verilen çalışma izni iptal olunup, bu kimselerin kurumla olan ilişkisinin kesileceği belirtilmiştir.

Madde 46- “Özel öğretim kurumunun teftiş ve denetlemesi sırasında, zaruret görülen durumlarda Milli Eğitim Bakanlığı, o kurumun müdür ve öğretmenlerine işten el çektirebilir. Bu takdirde Milli Eğitim Bakanlığı, geçici olarak sorumlu bir müdür ve öğretmen atanması hususunda kurumun mütalaasını da göz önünde bulundurmak suretiyle gerekli tedbirleri alır.”

**Yorum:** Bu madde de, Milli Eğitim Bakanlığı'nın özel öğretim kurumlarını –azınlık okulları da bu kapsamdadır- teftiş edip denetleyebileceği, bu teftiş ve denetimler sırasında zaruri durumlarda o kurumun idareci ve öğretmenlerinin görevlerine son verdirilebileceği kurumunda görüşünü alıp o kuruma geçici olarak müdür ve öğretmen atayabileceği belirtilmiştir.

Madde 47- “Özel okulların yönetici öğretmenleri hakkında, okulun bünyesine göre 789, 1702 ve 4357 sayılı kanunlarla yazılı olan bu okul öğretmenlerinin özelliklerine göre uygulaması mümkün bulunan cezalarla, bu cezalara ilişkin aynı kanunların diğer hükümleri uygulanır.”

**Yorum:** Bu maddede özel okulların yönetici öğretmenleri hakkında uygulanan cezai müeyyidelerden bahsedilmekte; bu kanunların 789 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile 1702 sayılı İlk ve Orta Tedrisat Muallimlerinin Terfi ve Tercizeleri Hakkındaki Kanun, 4357 sayılı Hususi İdarelerden Maaş Alan İlkokul Öğretmenlerinin Kadrolarına Terfi, Taltif ve

Cezalandırılmalarına ve Bu Öğretmenler İçin Teşkil Edilebilecek Sağlık ve İçtimai Yardım Sandığı ile Yapı Sandığına ve Öğretmenlerin Alacaklarına Dair Kanun'da yazılı olan ve kurum yöneticisi ve öğretmenlerinin özelliklerine göre uygulanacak cezai müeyyidelerden bahsedilmektedir.

Madde 48- “Yukarıdaki maddede yazılı cezalar, ilköğrenim derecesindeki özel okul öğretmenleri hakkında 1702 sayılı Kanunun 36. ve müteakip maddelerinde yazılı İl Milli Eğitim Disiplin Kurulu, orta ve yüksek öğrenim veren özel okul öğretmenlerine Milli Eğitim Bakanlığı Disiplin Kurulu tarafından verilir.

**Yorum:** Bu madde ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın özel okullarda – azınlık okulları da bu kapsamdadır- görevli öğretmenler hakkında cezai müeyyide uygulamakta yetkili olduğunu görüyoruz. Bu cezalar için, ilköğrenim derecesindeki özel okul öğretmenleri hakkında İl Milli Eğitim Disiplin Kurulu orta ve yüksek öğrenimdeki öğretmenler için Milli Eğitim Bakanlığı Disiplin Kurulu'nun yetkili olduğu belirtilmektedir.

Madde 49- “Özel öğretim kurumlarının yöneticisi, öğretmen ve memurları, suç işlemleri halinde veya görevlerinden ötürü kendilerine karşı işlenen suçlardan dolayı Türk Ceza Kanunu uygulaması bakımından memur sayılır.”

**Yorum:** Bu madde de, özel öğretim kurumlarında –azınlık okulları da bu kapsamdadır- çalışan yöneticisi öğretmen ve memurları hakkında suç işlemleri veya kendilerine karşı görevlerinden dolayı suç işlenmesi halinde Türk Ceza Kanununun hukuki müeyyidelerinin esas alınacağı belirtilmiştir.

Madde 50- “Bu kanun, yayımı tarihinden itibaren 6 ay sonra yürürlüğe girer.”

**Yorum:** Bu madde de, kanunun yayınlanmasından itibaren 6 ay sonra yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir.

Madde 51- “Bu kanunun hükümlerini, Bakanlar Kurulu yürütür.”

**Yorum:** Bu madde de, kanunun hükümlerinin Bakanlar Kurulu tarafından yürürlüğe konulacağı ifade edilmiştir.

### **a- 1965 Tarihli ve 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nda Bugüne Kadar Yapılan Değişiklikler<sup>4</sup>**

18 Haziran 1965 tarihli Resmi Gazete'nin 12026 no'lu sayısında yayınlanan 625 sayılı "Özel Öğretim Kurumları Kanunu"nda bugüne kadar ek düzenlemeler ve değişiklikler yapılmıştır. 51 maddelik kanunun üzerinde bugüne kadar ek düzenlemeler veya değişiklikler yapılan maddeleri: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 35, 38, 42, 43, 47, 48. ve 49. maddeleridir.

Dolayısıyla kanunun 7, 15, 17, 18, 19, 28, 29, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 50. ve 51. maddelerinde bugüne kadar herhangi bir ek düzenleme veya değişiklik yapılmamıştır.

#### **Madde 1 - (Değişik madde: 11/07/1984 – 3035/1 md.)**

Bu Kanun, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişiler tarafından açılan okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim kurumları ve bu düzeyde haberleşme ile öğretim yapan kuruluşlar, çeşitli kurslar, dershaneler, öğrenci etüt eğitim merkezleri, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, bıçki dikiş yurtları ve benzeri kurumların kurum açma, öğretime başlama, eğitim, öğretim, yönetim, denetim ve gözetimi ile yabancılar tarafından açılmış bulunan özel öğretim kurumlarının eğitim, öğretim, yönetim, denetim ve gözetimi konularındaki hükümleri kapsar.

---

<sup>4</sup> Komisyon, **Milli Eğitim İle İlgili Mevzuat**, C. 1, (ed. Şükrü Doğan) M.E.B. Yay., Ankara 2003, s. 462-468; <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/384.html> (18 Mart 2008).

**Yorum:** Bu maddede, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişiler tarafından açılan ve kanun kapsamına giren bütün özel öğretim kurumlarının tanımı yapılmakta, bu kurumlardaki eğitim-öğretim, yönetim, gözetim ve denetim ile ilgili bütün hususların bu kanunun kapsam alanına girdiği ifade edilmektedir. Buna göre azınlık okulları da bu kanun kapsamındadır.

**Madde 2 -** Özel öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığının denetim ve gözetimi altındadır.

(Ek fıkra: 11/07/1984 – 3035/2 md.)

Bu kurumlar, faaliyetlerini sadece kazanç sağlamak için düzenleyemezler. Ancak, Türk Milli Eğitiminin amaçları doğrultusunda eğitimin kalitesini yükseltmek, gelişmelerine fırsat ve imkan verecek yatırımlar ve hizmetler yapmak üzere gelir sağlayabilirler.

**Yorum:** Bu maddede, bütün özel öğretim kurumları –azınlık okulları da bu kapsamdadır- Milli Eğitim Bakanlığı'nın gözetimi ve denetimi altındadır. Bu kurumlar, eğitim-öğretim faaliyetlerini ticarî kazanç sağlamak için düzenleyemezler; fakat eğitim-öğretimin kalitesini yükseltmek ve eğitimdeki yeniliklere ve gelişmelere imkan sağlamak ve hizmetler yapmak üzere gelir sağlayabilirler.

**Madde 3 -** (Değişik madde: 16/06/1983 – 2843/2 md.)

Özel öğretim kurumu açmak için Milli Eğitim Bakanlığı'ndan "Kurum açma izni" alınır. Yeni açılacak özel öğretim kurumlarının; Türk Milli Eğitiminin ve kalkınma planlarının hedef ve ilkelerine uygun olup olmadığı, branşı, eğitim-öğretim seviyesi ve açılacakları bölgeler, Milli Eğitim Bakanlığınca kararlaştırılır ve buna göre kurum açma izni verilir.

Kalkınmada öncelikli yörelerde açılacak özel okullar ile özel meslek teknik okullarına öncelik tanınır.

(Değişik madde: 11/7/1984 – 3035/3 md.)

Özel kreşler, anaokulları ve meslek teknik okulları ile kalkınmada öncelikli yörelerde açılacak özel okullar, öğretime başladıkları tarihten itibaren beş (5) yıl süreyle gelir vergisi ve kurumlar vergisinden muaf tutulurlar. Diğer bölgelerde açılacak özel okullar ise bu muafiyetten bir (1) yıl süreyle yararlanırlar. Ayrıca eğitimle ilgili olarak bu Kanuna göre yapılacak yatırımlar, kalkınma planı ve programlarındaki, uygun görülen teşvik araçlarından yararlandırılır. Kurum açma izni için gerekli diğer şartlar yönetmelikte belirtilir.

(Değişik fıkra: 16/07/2004 – 5228/42 mad)

Eğitimle ilgili olarak bu Kanuna göre yapılacak yatırımlar, kalkınma plân ve programlarında uygun görülen teşvik araçlarından yararlandırılır. Kurum açma izni için gerekli diğer şartlar yönetmelik ile belirlenir.

(Değişik fıkra: 11/07/1984 – 3035/3 md.)

Askeri okullar, din eğitimi ve öğretimi yapan özel öğretim kurumları ile emniyet teşkilatına bağlı okulların aynı veya benzeri özel öğretim kurumu açılmaz.

(Mülga dördüncü fıkra: 11/07/1984 – 3035/3 md.)

Özel öğretim kurumları, isimlerinde; resmi ve diğer özel öğretim kurumlarında kullanılan ad ve unvanları her ne şekilde olursa olsun kullanamazlar.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumu açmak için –azınlık okulları da bu kapsamdadır-Bakanlıktan “kurum açma izni”nin alınması gerektiği, bu hususla ilgili yapılacak resmî prosedürlerden bahsedilmiştir.

Kalkınmada öncelikli yörelerde açılacak özel okulların, öğretime başladıktan itibaren 5 yıllık süreyle gelir vergisi ve kurumlar vergisinden muaf tutulacağı, diğer bölgelerde açılacak özel okulların ise 1 yıl süreyle vergiden muaf tutulacağı belirtilmiştir.

Askerî okulların, dinî eğitim-öğretim yapan özel öğretim kurumlarıyla, emniyet teşkilatına bağlı okulların aynı veya benzeri özel öğretim kurumununun açılmayacağı ifade edilmiştir.

Özel öğretim kurumlarının -azınlık okulları da bu kapsamdadır-kullanacakları isim ve unvanlarda, başka bir resmî veya özel öğretim kurumuna ait isim ve unvanları hiçbir şekilde kullanamayacakları ifade edilmiştir.

**Madde 4 - (Değişik madde: 11/07/1984 – 3035/4 md.)**

Özel Öğretim Kurumu açacak gerçek ve tüzelkişilerden istenecek en az ödenmiş sermaye ve diğer mali teminat şartları, yönetmelikle tespit edilir.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumlarının açılması ile ilgili mâlî şartlar ve yükümlülükler dile getirilmiştir.

**Madde 5 - (Değişik madde: 05/11/1985 - 3236/1 md.)**

Yalnız yabancı uyruklu öğrencilerin devam edebileceği milletlerarası öğretim kurumu (Yükseköğretim hariç); yabancı uyruklu gerçek ve tüzelkişiler tarafından, doğrudan veya Türk vatandaşlarıyla ortaklık yolu ile 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çerçevesinde, Bakanlar



Kurulunun izni ile açılabilir. Türk vatandaşları ve tüzelkişiler de kendi adlarına aynı maksatla milletlerarası mahiyette öğretim kurumu açabilirler.

Bu öğretim kurumlarında Türk Devletinin güvenliğine ve menfaatlerine aykırı ve Türk milleti ve milli değerleri aleyhinde eğitim ve öğretim yapılamaz.

Bu öğretim kurumlarının, müfredat programları, Türk Devletinin milli güvenliğine ve menfaatlerine aykırı olmamak kayıt ve şartıyla kurum idaresince hazırlanarak Bakanlığın onayına sunulur.

Bu hususta Bakanlığın denetim hakkı saklıdır.

Bu okullarda idare, eğitim-öğretim faaliyetleri, öğrenci, öğretmen ücretleri ve diğer hususlarla ilgili işlemler kurum idaresince hazırlanan esaslara göre yürütülür.

**Yorum:** Bu maddede, sadece yabancı uyruklu öğrencilerin devam edebileceği uluslararası öğretim kurumunun öğretim kurumunu –yüksek öğretim hariç- açılabilmesi için Bakanlar Kurulu'nun iznine bağlıdır. Bu öğretim kurumunda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin güvenliğine ve çıkarlarına aykırı, milli menfaatlerine ve milli değerlerine aykırı eğitim-öğretim yapılamaz. Bu öğretim kurumlarının müfredatlarının Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin güvenliğine ve milli menfaatlerine aykırı olmamak şartıyla, Bakanlar Kurulu'nun onayına sunulacağı, Bakanlığın bu hususta denetim hakkının olduğu belirtilmektedir.

**Madde 6 -** (Değişik madde: 16/06/1983 - 2843/5 md.)

Yabancılar tarafından açılmış özel öğretim kurumlarının taşınmaz malları, kurucularının veya yetkililerinin önerisi ile yalnız Milli Eğitim Bakanlığına devredilebilir. Devredilen bu kurumların yönetim, eğitim ve öğretim özellikleri dikkate alınarak korunması yararlı görülenler Bakanlıkça tespit olunur.

Bu kurumlar kapatılsalar da üçüncü şahıslar tarafından mülk edinilemezler.

**Yorum:** Bu maddede, yabancılar tarafından açılan özel öğretim kurumlarının taşınmaz mallarının, okul kurucularının veya yetkililerinin önerisiyle Bakanlığa devredebileceği, bu kurumların kapatılsalar bile üçüncü şahıslar tarafından mülk edinilemeyeceği ifade edilmiştir.

**Madde 8 -** (Değişik madde: 16/06/1983 - 2843/6 md.)

Özel öğretim kurumu açma izni belgesinin verilebilmesi için; kurumun bina veya binalarının tapu ile maliki veya sözleşme ile kullanma hakkına sahip olduğu, kullanılış amaçlarına her bakımdan uygun ve yeterli olduğu ve belli bir öğrenci sayısı esas olmak suretiyle kurumun ihtiyacını karşılayabileceği Milli Eğitim, İçişleri, Bayındırlık ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları yetkili kuruluşlarınca tespit olunur.

Özel öğretim kurumlarının dershanelerinin öğrenci sayısı, Milli Eğitim Bakanlığının izni olmadan artırılamaz.

Kurum açma izni belgesinin verilmesine esas teşkil eden hususlardan herhangi birinde değişiklik yapılması, Milli Eğitim Bakanlığının onayına bağlıdır.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumu açmak için hangi resmî işlemlerin yerine getirilmesi gerektiği, bu hususta Milli Eğitim, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının öngördüğü işlemlerin yerine getirilmesi gerektiği; ayrıca özel öğretim kurumlarında öğrenci sayısının Bakanlığın izni olmadan artırılamayacağı ifade edilmiştir.

**Madde 9 -** (Değişik: 16/6/1983 – 2843/7 md.)

Kurumlara ait yapı ya da yapılar içinde, iki ayrı kurucuya ait aynı veya farklı derecede veya nitelikte okul bulunamaz.

(Değişik: 11/7/1984 – 3035/6 md.)

Eğitim-öğretim ve yönetim bakımından sakınca görülmediğinin teftiş raporlarıyla tespit edilmesi halinde, bir kurucuya ait yapı veya yapılar içinde farklı derecelerde özel öğretim kurumları birarada bulunabilir.

(Ek: 11/7/1984 – 3035/6 md.)

Bu kurumlarda öğrenci ve öğretmenlerin eğitim-öğretim ihtiyaçları ile sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak tesis ve teçhizat bulundurulur. Bu ihtiyaçların öğretim kurumlarına göre nitelik ve miktarları yönetmelikle belirlenir.

(Dördüncü fıkra Mülga: 15/1/1998 – 4322/2 md.)

(Ek fıkra 15/1/1998–4322/2 md.)

Hapishane, meyhane, kahvehane, kıraathane, bar, elektronik oyun merkezleri gibi umuma açık yerler ile açık alkollü içki satılan yerlerin, ilk ve ortaöğretim öğrencilerinin devam ettiği kurs, dersane ve özel öğretim kurumlarından en az 200 metre uzaklıkta bulunması zorunludur.

(Ek fıkra: 15/1/1998 – 4322/2 md.)

200 metrenin ölçülmesi ve müktesep haklarla ilgili esaslar İçişleri, Milli Eğitim, Sağlık ve Turizm Bakanlıklarının müştereken hazırlayacakları bir yönetmelikle belirlenir.

(Ek fıkra: 15/1/1998 – 4322/2 md.)

Turizmin yoğun olduğu yörelerdeki okulların tatil olduğu dönemlerde 200 metre şartının aranıp aranmayacağı hususunda karar vermeye o yerin Mülki İdare Amiri yetkilidir.

(Değişik madde: 12/11/2003 – 5002/2. md.)

Özel öğretim kurumları binalarının nitelikleri, bu binalarda açılacak kurumlar ile her tür tesis ve donanıma ilişkin standartlar yönetmelikle belirlenir.

Meyhane, kahvehane, kıraathane, bar, elektronik oyun merkezleri gibi umuma açık yerler ile açık alkollü içki satılan yerlerin, okul binalarından kapıdan kapıya en az 100 metre uzaklıkta bulunması zorunludur. Özel eğitime muhtaç bireylerin devam ettikleri öğretim kurumları ile okullar dışındaki diğer özel öğretim kurumlarında bu zorunluluk aranmaz. Ancak söz konusu özel öğretim kurumlarıyla yukarıda belirtilen türdeki işyerleri aynı binada bulunamaz.

Turizmin yoğun olduğu yörelerdeki okulların tatil olduğu dönemlerde yukarıda belirtilen işyerleri ile okullar arasında 100 metre şartı aranmaz.

Bunlarla ilgili esaslar İçişleri, Milli Eğitim, Sağlık, Kültür ve Turizm bakanlıklarının müştereken hazırlayacakları yönetmelikle belirlenir.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumlarına ait yapı veya yapılar içinde, iki ayrı kurucuya ait aynı veya farklı derecede veya nitelikte okul bulunamayacağı ifade edilmiştir.

Bu kurumlarda, eğitim-öğretim ve sosyal ihtiyaçlar bakımından her türlü tesis ve donanımın bulunması gerektiği bildirilmiştir.

Meyhane, kahvehane, kıraathane, bar, elektronik oyun merkezleri gibi umuma açık yerler ile açıktan alkollü içki satılan yerlerin, okul binalarından kaç metre uzaklıkta olması gerektiği, bununla ilgili hususların İçişleri, Milli Eğitim, Sağlık, Kültür ve Turizm bakanlıklarının müştereken hazırlayacakları yönetmelikle belirleneceği ifade edilmiştir.

**Madde 10 - (Değişik madde: 16/06/1983 – 2843/8 md.)**

Bir özel öğretim kurumunda öğretime başlayabilmek için "öğretime başlama izni" alınır. Bunun için gerekli belgelerle en geç öğretim yılı başından üç ay önce Milli Eğitim Bakanlığına başvurulur. Öğretime başlama izni alınmadıkça kuruma öğrenci kaydı yapılamaz.

Bu iznin, kurum açma izni belgesine sahip kurucuya Milli Eğitim Bakanlığınca verilmesi, aşağıdaki şartların yerine getirilmesine bağlıdır.

a) Bu kuruma ait ders araç ve gereçleriyle, laboratuvarların, kitaplığın ve beden eğitimi imkanlarının amaç ve ihtiyaca yeterli görüldüğünün kesin teftiş raporuna bağlanması.

b) Kurumun yönetici, öğretmen ve hizmetlilerinin sayısı ve nitelikleri yönünden uygun bulunması ve bu kurumda çalışacakları hususunun usulüne göre belgelendirilmesi.

c) Kurumun yönetmelikleriyle müfredat programının Bakanlıkça incelenip onanmış olması.

İlköğretim ve ortaöğretim okulları için öğretim yılının 15 inci gününden sonra verilen öğretime başlama izinleri ertesi ders yılından itibaren geçerlidir.

Yeni öğretime başlama izni verilen özel okulların kayıt - kabul süreleri, gerektiğinde 15 gün uzatılabilir.

**Yorum:** Bu maddede, bir özel öğretim kurumunda -azınlık okulları da bu kapsamdadır- eğitim-öğretime başlayabilmek için Bakanlıktan “öğretime başlama izni”nin alınması gerektiği, bu iznin “kurum açma izni belgesi”ne sahip kurucuya Bakanlıkça belli şartlar dahilinde verileceği ifade edilmiştir.

**Madde 11** - (Değişik madde: 16/06/1983 – 2843/9 md.)

İleri sınıfların öğretimini kademeli olarak başlatacak kurucunun 10’uncu maddede aranan şartları, açılacak her sınıf için, öğretim yılı başından en az üç ay önce yerine getirmesi gerekir.

**Yorum:** Bu maddede, ileri sınıfların öğretime kademeli olarak devam edebilmesi için, kurum kurucusunun 10’uncu maddedeki şartları taşıması gerektiği; açılacak her sınıf için, öğretim yılı başından en az üç ay önce yerine getirmesi gerektiği ifade edilmiştir.

**Madde 12** - (Değişik madde: 16/06/1983 – 2843/10 md.)

Öğretime başlama izni verilmekte ilköğretim ve ortaöğretim okullarının denkliği de tanınmış olur. Bu okullar öğretime başlandığı yıl içinde genel teftişe tabi tutulurlar.

Bakanlıkça öğretim, eğitim veya yönetim bakımından özel yönetmeliğine göre veya gerek görülecek hallerde yaptırılacak teftiş sonucunda, çalışmaları ve durumu yeterli görülmeyen okullar önce uyarılır. Yöneticileri hakkında gerekirse, 45’inci madde hükümleri uygulanır. Daha sonra yapılan teftişte durumunu düzeltmediği anlaşılan okulların denkliği, öğretim yılı sonunda kaldırılır. Ertesi yıl yapılacak teftişte de çalışmalarının yeterli olmadığı tespit olunan okullar, öğretim yılı sonunda kapatılır. Bu durumda, o yılki sınavlar Bakanlıkça özel olarak yaptırılır.

**Yorum:** Bu maddede, Bakanlığın vermiş olduğu öğretime başlama izniyle, ilköğretim ve ortaöğretim okullarının denkliğinin de tanınmış olacağı, bu okulların teftiş ve denetime tâbi olacağı, bu teftiş ve denetimlerde çalışmaları ve durumu yeterli görülmeyen okulların önce uyarılacağı, daha sonraki teftişte ise durumunu düzeltmeyen okulların denkliğinin kaldırılacağı, ertesini yıl yapılan teftiş ve denetimde ise durumunu düzeltmeyen okulların kapatılacağı ifade edilmiştir.

**Madde 13** - (İptal: Anayasa Mahkemesi'nin: 12/01/1971 tarihli ve Esas 1969/31, Karar 1971/3 sayılı kararı ile).

**Yorum:** Hatırlanacağı üzere 1965 yılına ait kanunun 13'üncü maddesinde, özel öğretim kurumlarında yapılacak -buna yüksek derecedeki özel öğretim kurumları da dâhildir- imtihan işlemleri ve uygulamaları ile ilgili hükümler bulunmaktaydı. Bu hükümler Anayasa Mahkemesi'nin yukarıdaki kararıyla iptal edilmiştir.

**Madde 14** - Kurum açma, izni belgesini alıp da 3 yıl içinde öğretime başlama iznini almayan kurucunun kurum açma izni geri alınır.

(Değişik fıkra: 16/06/1983 – 2843/11 md.) Öğretime başlama izni almış olan bir kurum, iki(2) yıl içinde öğretime başlamazsa veya öğretime başladıktan sonra ara verirse veya iznin alınış amacından başka amaçlarla kullanıldığı teftiş raporlarıyla anlaşılırsa öğretime başlama izni geri alınır.

(Ek fıkra: 16/06/1983 – 2843/11 md.) Bir yıl içinde yeniden öğretime başlama izni almayan kurum kapatılır.

**Yorum:** Bu maddede, kanunda yapılan değişiklikle eğitim-öğretime başlama iznini almış bir kurumun 2 yıl içinde eğitim-öğretime başlamaması halinde veya öğretime başladıktan sonra ara verirse veya iznin alınış amacından başka amaçlarla kullanıldığı teftiş raporlarıyla anlaşılırsa, Bakanlıkça verilmiş olan öğretime başlama izni yine Bakanlıkça geri alınır.

Yine bu maddede yapılan ek düzenleme ile 1 yıl içinde yeniden eğitim-öğretime başlama izni almayan kurumun kapatılacağı belirtilmiştir.

**Madde 16 -** (Değişik fıkra: 16/06/1983 – 2843/12 md.) Bir özel okulun kurucusu; Bakanlığa, yönetici, öğretmen ve öğrencilere, en az altı ay önce yazılı olarak bildirmek şartıyla ve gerekçesi Bakanlıkça uygun bulunduğu takdirde, öğretim yılı sonunda okulunu kapatabilir. Ancak kapatma gerekçesinin Bakanlıkça uygun görülmemesi halinde, bu gibi okullar devletleştirilebilir.

Bunun dışında bir özel okul kurucusu tarafından öğretim yılı için de hiçbir şekilde kapatılamaz.

Yukarıdaki şartlara uymadan okulunu kapatan bir kurucuya tekrar bir özel okul açma veya ortak olma izni verilemez. Öğrenci velilerinin kurucular aleyhine umumi hükümlere göre açacakları davalar saklı kalmak şartı ile ayrıca kurucu, öğrencilerden o yıl için aldığı taksitleri aynen iade eder.

**Yorum:** Bu maddede, özel bir öğretim kurumunun –azınlık okulları da bu kapsamdadır- kurucusu tarafından hangi şartlar dâhilinde kapatılabileceği; fakat kapatma gerekçesinin Bakanlıkça kabul edilmemesi halinde bu okulların devletleştirilebileceği belirtilmiş, ayrıca kurumunu kapatan bir kurucuya tekrar bir özel okul açma veya özel bir eğitim kurumuna ortak olma izninin verilemeyeceği; öğrenci velilerinin kurucular aleyhine belli prosedürler dâhilinde açacakları davalar, kurum kurucusunun öğrencilerden o yıl için aldığı taksitleri aynen ödeyeceği ile ilgili hususlar belirtilmiştir.

**Madde 20 -** (Değişik madde: 11/07/1984 – 3035/7 md.)

Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce yabancılar tarafından açılmış bulunan özel öğretim kurumlarının, üzerinde kuruldukları arazileri



genişletilmemek şartı ve Bakanlığın izni ile mevcut arazi üzerindeki bina, öğrenci ve teçhizat kapasiteleri en çok bir mislini geçmemek üzere artırılabılır veya yenilenebilir. Yeni arazi edinmeleri ve kapasitelerini en fazla beş misline kadar artırabilmeleri Bakanlar Kurulunun kararına bağlıdır. Bunun dışında binaları genişletilemez, çoğaltılamaz, şubeleri açılamaz, mevcut binalarının yerine kaim olmak üzere yeniden binalar inşa edilemez, herhangi bir suretle mülk edinilemez veya kiralanamaz.

Mevcut binalarda ihtiyaç halinde yapılacak tamirat ve tadilat Bakanlığın iznine bağlıdır.

**Yorum:** Bu maddede, bu kanunun yrrle girdiği tarihten önce yabancılar tarafından açılan ğretim kurumlarının hangi şartlar dāhilinde bina, donanım ve kapasitelerinin artırılabileneği veya yenilenebileneği; kurum binalarında ihtiyaç halinde yapılacak tamiratın veya tadilatın Bakanlığın iznine bağlı olduğu ifade edilmiştir.

**Madde 21** - (Değişik madde: 11/07/1984 – 3035/8 md.)

Özel ğretim kurumlarında yönetim, eğitim ve ğretim hizmetlerinin, asıl görevi bu kurumlarda olan yönetici ve eğitim-ğretim elemanları ile yürütülmesi esastır. Gerektiğinde uzman ve usta öğreticiler geçici veya sürekli olarak bu kurumlarda çalıştırılabilirler.

Bir zel okulun mevcut ders saati sayısının, kuruluş sırasında üçte birinin; kuruluşundan beş yıl sonra da en az üçte ikisinin, asıl görevi bu okulda olan öğretmenler tarafından okutulması zorunludur.

(Değişik fıkra: 16/06/1983 – 2843/13 md.)

Her derece ve tipteki özel ğretim kurumlarının yöneticilik ve eğitim-ğretim hizmetlerinde, en az dengi resmi ğretim kurumlarına atanabilmek için gerekli nitelik ve şartları taşıyanlar, resmi dengi bulunmayan özel ğretim kurumlarının yöneticilik ve eğitim-ğretim hizmetlerinde ise, Milli

Eğitim Bakanlığınca tespit edilecek nitelik ve Şartları taşıyanlar görevlendirilir.

(Dördüncü fıkra mülga: 11/07/1984 – 3035/8 md.)

(Ek fıkra: 27/02/2003 – 4817/29 md.)

Bu kanun kapsamında çalışacak yabancılar, Yabancıların alıŐma İzinleri Hakkında Kanun hükümlerine tabidirler.

(Değişik fıkra: 16/06/1983 – 2843/13 md.)

Kurumların zellikleri göz önünde tutularak, yönetici ve öğretmenlerde aranacak nitelik ve Şartlar yönetmelikte belirtilir.

(Değişik madde: 11/07/1984 – 3035/8 md.)

İhtiyaç halinde, resmi ğretim kurumlarında görevli ğretim elemanlarına, asıl görevlerini aksatmamak kaydıyla, aylığı karşılığı okutmakla yükümlü bulunduğu haftalık ders saati sayısının yarısı kadar, ilgili bakanlıkların izni ile ücretli ders verilebilir. Öğretmenin toplam ders saati sayısı haftada 30 saati geçemez. Öğretmenlik yapma nitelik ve Şartlarını taşıyan diğer Devlet memurlarına da, haftada sekiz saati geçmemek üzere ücretle ek ders görevi verilebilir.

(Değişik madde: 11/07/1984 – 3035/8 md.)

Resmi ve özel okul yöneticileri ile öğretmenlerine özel okul, ğrenci etüt eğitim merkezi ve kurslar dışındaki özel ğretim kurumlarında görev verilemez. Buna aykırı hareket eden kurum hakkında Kanunun 15'inci maddesi, görev alanlar hakkında da 47'nci ve 48'inci maddelerine göre işlem yapılır.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumlarında; eğitim-öğretim ve idarî hizmetlerin, asıl görevi bu kurumlarda öğretmen veya yönetici olan kimselerle yürütüleceği ifade edilmiştir.

Bu okullarda okutulacak ders saati sayısı ve kimler tarafından okutulacağı, görev yapacak öğretmen ve idarecilerle ilgili vasıfların ve şartların Bakanlıkça tespit edileceği, bu vasıf ve şartları taşıyanların Bakanlıkça görevlendirileceği ifade edilmiştir.

İhtiyaç halinde resmî öğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin, belli şartlar dahilinde özel öğretim kurumlarında da görev yapabileceği belirtilmiş; resmî ve özel okul yöneticileriyle öğretmenlerine özel okul, öğrenci etüt eğitim merkezi ve kurslar dışındaki özel öğretim kurumlarında görev verilemeyeceği belirtilmiş, aksi hareket edenler için cezaî müeyyidelerin uygulanacağı ifade edilmiştir.

**Madde 22** - Her özel öğretim kurumu Milli Eğitim Bakanlığına karşı sorumlu bir müdür tarafından yönetilir. Bir kimse birden fazla kurumun kurucusu olabilir; fakat müdürü olamaz.

Gerekli vasıfları taşıyan kurucu kurumun müdürü de olabilir. Üzerinde müdürlük görevi bulunmayan kurucu veya kurucular temsilcisi kurumun eğitim ve öğretimine ve bunlarla ilgili yönetim işlerine karışamaz.

(Ek fıkra: 11/07/1984 – 3035/9 md.) Bünyesinde birden fazla özel öğretim kurumu bulunduran kurumlara, yöneticilik yapma şartlarını haiz bir genel müdür atanabilir.

**Yorum:** Bu maddede, her özel öğretim kurumunun –azınlık okulları da bu kapsamdadır- Bakanlığa karşı sorumlu olduğu bir müdür tarafından yönetileceği, bir kimsenin birden fazla kurumun kurucusu olabileceği, fakat müdürü olamayacağı belirtilmiştir.

Gerekli vasıfları ve şartları taşıyan kurucunun kurumun müdürü olabileceği; müdürlük vazifesi olmayan kurucunun veya kurucu temsilcisinin kurumun eğitim-öğretim ve bunlarla ilgili idarî hususlara karışamayacağı ifade edilmiştir.

**Madde 23** - (Değişik madde: 16/06/1983 – 2843/14 md.)

Özel öğretim kurumlarının müdürleri, kurucuları tarafından diğer yönetici ve öğretmenleri genel olarak müdürleri tarafından seçilir ve istihdamları, Milli Eğitim Bakanlığının iznine sunulur. Bakanlığın iznine sunulmadan önce, müdür ile diğer yönetici ve öğretmenler işe başlatılamazlar.

Gerekli şartları taşıyan yönetici ve öğretmenler için Bakanlıkça çalışma izni düzenlenir. Çalışma izninin iptali yine Bakanlıkça yapılır.

İzin talebinin reddi halinde tebliğ tarihinden itibaren adaylara vazife gördürülemez.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumunda görev yapacak idareci ve öğretmenlerin hangi şartlar dâhilinde seçileceği, gerekli şartları ve nitelikleri taşıyanların Bakanlıkça “çalışma izni”nin düzenlenmesi sonucunda özel öğretim kurumunda görev yapabilecekleri ifade edilmiştir.

**Madde 24** - (Değişik madde: 16/06/1983 – 2843/15 md.)

Türkçe'den başka dille öğretim yapan ve yabancılar tarafından açılmış bulunan özel okulların müdürleri, Türkçe veya Türkçe kültür dersleri öğretmenliği yapma niteliğini taşıyan ve öğretim dilini bilenlerden birini, Türk müdür başyardımcısı olarak çalışma izni düzenlenmek üzere Milli Eğitim Bakanlığına önerir.

Türkçe ve Türkçe kültür dersleri öğretmeni bulunamaması halinde, okulun öğretim dilinde özel alan eğitimi görmüş Türk asıllı ve Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğretmenlere de bu görev verilebilir.

Bu öneriyi, uyarmaya rağmen bir ay içinde yapmayan okulların Türk müdür başyardımcılarını, yukarıdaki şartları taşıyan öğretmenler arasından Milli Eğitim Bakanlığı seçer ve işe başlatır.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumlarında görev yapacak Türk müdür başyardımcısının hangi şartlar dâhilinde seçileceği, özel öğretim kurumunun bu seçimi yapmaması durumunda, Bakanlıkça uygun görülen ve gerekli şartları taşıyan öğretmenlerden birisini Türk müdür başyardımcısı olarak göreve başlatabileceği ifade edilmiştir.

**Madde 25** - (Değişik fıkra: 11/07/1984 – 3035/10 md.) Bu Kanunun yayımı tarihinde mevcut olup, 23 Ağustos 1923 tarih ve 340 sayılı Kanuna bağlı Antlaşmanın 40'inci ve 41'inci maddeleriyle ilgisi bulunan okulların özellik göstermesi gereken hususları yönetmelikle tespit edilir.

(Değişik fıkra: 11/07/1984 - 3035/10 md.) Yönetmelik, ilgili memleketlerin bu konulardaki mütekabil mevzuat ve uygulamaları dikkate alınmak suretiyle hazırlanır. Yönetmelikte belirtilmeyen hususlarda resmi okullar mevzuatı uygulanır.

Bu okullarda yalnız Türk vatandaşlarının çocukları okuyabilirler.

**Yorum:** Bu maddede azınlık okulları ile doğrudan hükümler içeren Lozan Antlaşması'nın 40'inci ve 41'inci maddelerine atıfta bulunulmakta, mevzuat ve uygulamaların ilgili devletlerdeki uygulamalara göre düzenleneceği belirtilmekte, bu hususta mütekabiliyet(karşılıklılık) esasının önplanda tutulduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu okullarda yalnızca Türk vatandaşlarının çocuklarının okuyabileceği ifade edilmiştir.

**Madde 26** - (Değişik madde: 16/06/1983 – 2843/16 md.)

Özel okullarda yönetim, eğitim-öğretim aynı derecedeki devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak düzenlenir. Özel öğretim kurumlarının, yönetmelikleri ve müfredat programları Milli Eğitim

Bakanlığınca onanır. Bu yönetmelik ve müfredat programlarında, gerekli hallerde Milli Eğitim Bakanlığınca değişiklik yapılabilir.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları da bu kapsamdadır- eğitim ve öğretimin Bakanlığa bağlı devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye/amaca uygun olması gerektiği, kurum yönetmeliklerinin ve eğitim müfredatı programının Bakanlıkça onaylanması gerektiği, Bakanlığın gerekli görülen hallerde yönetmelik ve değişiklik yapabileceği ifade edilmiştir.

**Madde 27 - (Değişik madde: 11/07/1984 – 3035/11 md.)**

Özel öğretim kurumları, eğitim, öğretim ve yönetim bakımlarından bu Kanunla ve kurumlarla ilgili olarak çıkarılacak yönetmeliklerle tespit edilen esaslar içinde Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığınca lüzum görülecek tedbirleri alırlar. Bakanlık, bu tedbirlerin yerine getirilmesini belirli bir süreye bağlı tutabilir.

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, özel öğretim kurumlarında Bakanlık Danışmanı (Rehberi) görevlendirebilir. Bakanlık danışmanlarının hangi özel öğretim kurumlarında görevlendirileceği, bunların nitelikleri, görevleri özel öğretim kurumlarıyla ilişkileri ve özel öğretim kurumlarında koordinasyon ve işbirliğinin esasları yönetmelikle düzenlenir.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları da bu kapsamdadır- idarî, eğitim ve öğretim açısından belli resmî prosedürler çerçevesinde Bakanlıkça lüzumlu görülen tedbirleri alması gerektiği; ayrıca Bakanlığın bu kurumlarda Bakanlık Danışmanı (Rehberi) görevlendirebileceği, Bakanlık Danışmanlarının hangi esaslar çerçevesinde görevlendirileceğinin ilgili yönetmelikle belirleneceği ifade edilmiştir.

**Madde 30 - (Değişik madde: 11/07/1984 – 3035/12 md.)**

Özel Öğretim Kurumları ancak tanıtıcı mahiyette reklam ve ilan verebilirler.

Özel öğretim kurumları reklam ve ilanlarının birer örneğini, yayımından en az on beş gün önce valiliğe vermek zorundadır. Reklam ve ilanların tanıtıcı mahiyette olduğuna valilik karar verir. Bu kurumlar reklam ve ilanlarında gerçeğe aykırı beyanlarda bulunamazlar, televizyonda reklam ve ilan yapamazlar.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları da bu kapsamdadır- ancak tanıtıcı mahiyette reklam ve ilan verebileceği, bu reklam ve ilanların birer örneğini, yayımından en az on beş gün önce valiliğe vermeleri gerektiği, ayrıca bu reklam ve ilanlarda gerçeğe aykırı beyanda bulunulamayacağı, televizyonda reklam ve ilan yapamayacakları ifade edilmiştir.

**Madde 31 -** (Değişik madde: 15/01/1998 – 4322/3 md.)

Özel Öğretim Kurumlarının ücretleri, her yıl Mayıs ayında tespit ve ilan olunur. Bu ücretlerin hangi esaslara göre tespit, tayin, ilan ve tahsil edileceği yönetmelikte belirlenir.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları da bu kapsamdadır- ücretlerinin hangi esaslara göre tespit, tayin, ilan ve tahsil edileceği ile ilgili hususların yönetmelikle belirleneceği ifade edilmiştir.

**Madde 32 -** (Değişik fıkra: 16/06/1983 – 2843/19 md.) Özel öğretim kurumlarında grev yapılamaz, bu kurumlarda çalışan öğretmenler, sendika kuramazlar ve sendikalara üye olamazlar. Özel öğretim kurumlarında çalışan müdür, diğer yönetici ve öğretmenler ile kurumların kurucuları veya kurucular temsilcisi arasında hizmet akdi en az bir yıl süreli olmak kaydıyla yazılı olarak yapılır. Yazılı sözleşmede görevin türü, süresi, ders sayısı, aylık ücret veya ders saati başına verilecek ücret miktarı, terfi süreleri, zam

oranları, sözleşmenin uzatılması, feshi şartları belirtilir. Milli Eğitim Bakanlığınca uygun görülecek geçici mazeretleri nedeniyle okuldan ayrılmak zorunda bulunan öğretmenlerin yerine alınacak olan öğretmenlerle, bir yıldan daha az bir süre için de sözleşme yapılabilir.

Bu şartlarda değişiklik ancak, yeni bir sözleşme ile olur. Asıl görevi özel öğretim kurumlarında olan yönetici ve öğretmenlerle yapılacak sözleşmeler aylık ücret esasına göre düzenlenir.

Bu sözleşmelerde ilgililerin ihtiyari veya mecburi sosyal sigorta bağlantı yardımlarından faydalanma imkanlarını kısıtlayıcı, tehlikeye düşürücü önleyici şartlar hükümsüzdür.

Süresi öğretim yılı içinde sona, eren sözleşmeler öğretim yılı sonuna kadar kendiliğinden yenilenmiş sayılır.

(Son fıkra Mülga: 16/06/1983–2843/19 md.)

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumlarında –azınlık okulları da bu kapsamdadır- grev yapılamayacağı, bu kurumlarda çalışan öğretmenlerin sendika kuramayacağı ve sendikalara üye olamayacağı belirtilmiştir.

Özel öğretim kurumlarında çalışan idareci ve öğretmenlerin hizmet akdi ve şartlarıyla ilgili hükümler yer almakta, bu hizmet akdinin yazılı olarak yapılması ve neleri ihtiva etmesi gerektiği ile ilgili hususlar belirtilmektedir. Buna göre bahsedilen öğretmen ve yöneticilerle yapılan sözleşmeler, aylık ücret esasına göre yapılacak, bu sözleşmelerde ilgili kimseler sosyal sigorta yardımlarından yararlanacaktır. Eğitim-öğretim yılı içinde süresi sona eren sözleşmelerin, öğretim yılı sonuna kadar kendiliğinden yenilenmiş sayılacağı ifade edilmiştir.

**Madde 33 -** (Değişik madde: 11/07/1984 - 3035/14 md.)



Özel okullarda yöneticilik ve eğitim - öğretim hizmeti yapanlara, kıdemlerine göre (emekliler hariç) dengi resmi okullarda ödenen aylık ile sosyal yardım kapsamındaki ek ödeme tutarlarından az ücret verilemez.

Sosyal yardım kapsamındaki ek ödemeler Bütçe kanunlarıyla resmi okul öğretmen ve personeline sağlanan haklara denk olarak özel okul öğretmenlerine ve personeline de ödenir. Sosyal yardım kapsamındaki ek ödemelerden vergi kesilmez.

Özel öğretim kurumlarındaki birim ek ders ücreti miktarı, resmi okullar için tespit edilen miktardan az olamaz.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumlarında –azınlık okulları da bu kapsamdadır- idareci ve öğretmen olarak çalışan personele ödenecek ücretin mahiyeti, ayrıca ek ödemeler ve ek ders ücretleri miktarı ile ilgili hususlar ifade edilmiştir.

**Madde 35 -** (Değişik madde: 11/07/1984 – 3035/15 md.)

Yazılı sözleşmede kararlaştırılan ücret, bordro ile her ay sonunda verilir.

Yönetici ve öğretmenlere ücretlerini zamanında ödemeyen kurumlar, bu ücretleri gün başına aylık ücretin %1 fazlasıyla ödemek zorundadırlar. Yönetici ve öğretmenlerin aylık ücretleri, yönetmeliklere göre yükümlü buldukları görevleri yapmaları şartıyla, ders yılı içindeki tatil günlerinde imtihan ve tatil aylarında da ödenir.

**Yorum:** Bu maddede özel okullardaki idareci ve öğretmenlere ödenecek ücret ile ilgili hususlarla, idareci ve öğretmenlere ücretini zamanında ödemeyen kurumların bu ücretleri ne zaman ve ne şekilde ödeyecekleri ile ilgili hususlar ifade edilmiştir.

**Madde 38 -** (Değişik madde: 11/07/1984 - 3035/16 md.)

Özel öğretim kurumlarında çalışan öğretmen ve diğer personele, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa göre tevsik edilen hastalıkları ve iş kazaları için Sosyal Sigortalar Kurumunca ödenen işgöremezlik ödenekleri, bu kişilerin özel öğretim kurumlarından almakta oldukları ücretten eksik ise, aradaki fark özel öğretim kurumunca tamamlanır.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumlarında –azınlık okulları da bu kapsamdadır- çalışan öğretmen ve diğer personele, işgöremezlik durumunda ödenecek “işgöremezlik ödenekleri” ile ilgili hususlar belirtilmiştir.

**Madde 42** - Tesisler veya kamu yararına çalışacak dernekler tarafından ticaret gayesi gözetilmeksizin kurulmuş bulunan özel öğretim kurumlarına Devletçe mali yardımda bulunulabilir. Bu maksatla Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinde (Özel Öğretim Kurumlarına yardım) adı altında bir fasıl açılır.

(Değişik fıkra: 11/07/1984 – 3035/17 md.) Bu yardımların esas, şekil ve şartları yönetmelikte belirtilir.

**Yorum:** Bu maddede, ticarî gaye güdülmeksizin kurulmuş olan özel öğretim kurumlarına-azınlık okulları da bu kapsamdadır- Devletin Bakanlık bütçesinden mâlî açıdan yardım ve destek yapabileceği, bu yardımların esas, şekil ve şartlarının ilgili yönetmelikte belirtileceği ifade edilmiştir.

**Madde 43** - Her derece ve nitelikteki özel öğretim kurumları eğitim, öğretim ve yönetim bakımından Milli Eğitim Bakanlığınca özel yönetmeliğine göre teftiş ve denetlemeye tabi tutulur.

(Değişik fıkra: 16/06/1983 – 2843/21 md.) Özel okulların teftiş ve denetlenmeleri, okulların özellik ve seviyeleri ile 8 inci maddeye göre belirlenen şartları koruyup korumadığı da dikkate alınarak yapılır.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumlarının -azınlık okulları da bu kapsamdadır- eğitim, öğretim ve idarî faaliyetleri bakımından Bakanlıkça teftiş ve denetime tâbi tutulacağı; ayrıca bu hususla ilgili olarak 8'inci maddedeki hususların göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir.

**Madde 47 -** (Değişik madde: 16/06/1983 – 2843/22 md.)

Özel öğretim kurumlarının yönetici ve öğretmenleri hakkında, kurumun bünyesine göre, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 1702 sayılı İlk ve Orta Tedrisat Muallimlerinin Terfi ve Tecziyeleri Hakkında Kanun, 4357 sayılı Hususi İdarelerden Maaş Alan İlkokul Öğretmenlerinin Kadrolarına Terfi, Taltif ve Cezalandırılmalarına ve Bu Öğretmenler İçin Teşkil Edilecek Sağlık ve İçtimai Yardım Sandığı ile Yapı Sandığına ve Öğretmenlerin Alacaklarına Dair Kanunda yazılı olan ve bu kurum öğretmenlerinin özelliklerine göre uygulanabilen ödül ve ceza hükümleri uygulanır.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları da bu kapsamdadır- yöneticileri ve öğretmenleri hakkında 657, 1702 ve 4357 sayılı kanunlarda yazılı olan, yönetici ve öğretmenlerin özelliklerine göre uygulanabilecek ödül ve cezalarla ilgili hususlar belirtilmiştir.

**Madde 48 -** (Değişik madde: 16/06/1983 – 2843/23 md.)

47'nci maddede yazılı ödül ve cezalar, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ve bu Kanuna dayalı yönetmeliklerle yetkili kılınan amir ve merciilerce verilir.

**Yorum:** Bu maddede 47'nci maddede yazılı olan ödül ve cezaların, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ve bu kanuna dayalı yönetmeliklerle yetkili kılınan amir ve merciilerce verileceği ifade edilmiştir.

**Madde 49 -** (Değişik madde: 16/06/1983 – 2843/24 md.)

Özel öğretim kurumlarının yönetici ve öğretmenleri suç işlemeleri halinde veya görevlerinden ötürü kendilerine karşı işlenen suçlardan dolayı, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun uygulanması ve ceza kovuşturması bakımından memur sayılır.

**Yorum:** Bu maddede, özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları da bu kapsamdadır- yönetici ve öğretmenlerinin suç işlemeleri veya görevlerinden ötürü kendilerine karşı işlenen suçlardan dolayı nasıl bir hukukî işlemin yapılacağı ifade edilmiştir.

**Madde 50** - Bu kanun yayımı tarihinden altı ay sonra yürürlüğe girer.

**Yorum:** Bu maddede ise bu kanunun, yayımlandığı tarihten 6 ay sonra yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir.

**Madde 51** - Bu kanunun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

**Yorum:** Bu maddede ise bu kanunun hükümlerinin Bakanlar Kurulu aracılığı ile yürütüleceği ifade edilmiştir.

**Ek Madde 1** - (Mülga madde: 16/06/1983 – 2843/25 md.)

**Ek Madde 2** - (Mülga madde: 16/06/1983 – 2843/25 md.)

**Ek Madde 3** - (Ek madde: 16/06/1983 – 2843/26 md.)

Bu Kanunda hüküm bulunmayan konularda, resmi öğretim kurumları için geçerli olan kanunlar uygulanır.

**Ek Madde 4** - (Ek madde: 11/07/1984 – 3035/19 md.)

Özel Öğretim Kurumları, öğrenci kapasitelerinin %2'sinden aşağıya düşmemek üzere ücretsiz öğrenci okutmakla yükümlüdürler.

Bakanlık ücretsiz okutulacak öğrencilerin miktarı, seçimi ve kurumlara kabul şartlarını yönetmelikle düzenler, ücretsiz öğrenci miktarını yüzde ona kadar artırabilir.

**Ek Madde 5** - Bu Kanunun 3'üncü, 4'üncü, 5'inci, 6'ncı, 10'uncu, 11'inci, 13'üncü ve 17'nci maddelerinde ve ek madde 4'de sözü edilen yönetmelikler, Bakanlıkça yürürlüğe konur.

**Geçici Madde 1** - Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte mevcut özel öğretim kurumlarının, bu kanuna intibak, şekil, şart ve müddeti tüzükle belirtilir.

Bu Kanuna ait tüzük ve yönetmelikler, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde çıkarılır.

**Geçici Madde 2** - (Ek madde: 01/07/2005 - 5378/18.mad)

24/5/1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu hükümleri gereği izin almış olan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri 31/12/2007 tarihine kadar Millî Eğitim Bakanlığınca belirlenen şartlara uygun olarak açılış izinlerini yenilerler.

### **Kanuna İşlenemeyen Hükümler**

#### **16/07/2004 tarih ve 5228 Sayılı Kanunun Geçici 1. Maddesi:**

**Geçici Madde 1** – 1/1/2004 tarihinden önce faaliyete geçen özel kreşler, anaokulları ve meslek teknik okulları ile kalkınmada öncelikli yörelerde açılan özel okullarla ilgili olarak, 8.6.1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 3 üncü maddesinin bu Kanunla değiştirilmeden önceki hükmü uygulanır. Bu işletmelerden elde edilen kazançlar hakkında Gelir Vergisi Kanununun 20'nci maddesi ile Kurumlar

Vergisi Kanununun 8'inci maddesinin birinci fıkrasının (8) numaralı bent hükümleri uygulanmaz.

#### **4- Özel Öğretim Kurumları Yönetici ve Öğretmenlerinde Aranacak Nitelik ve Şartlara Ait Yönetmelik**

1965 tarihli 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu esas alınarak çıkarılan bu yönetmeliğe göre, azınlık okullarında görev alacak öğretmenler ve okul yöneticileri ile ilgili hüküm şu şekildedir:<sup>5</sup>

Madde 13 – “Bu okullara tayin edilecek öğretmenler, resmî ve benzeri okullarda öğretmenlik yapma vasfını taşıyanlar arasından Bakanlıkça seçilirler.

1- Bu okullarda:

- a) Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı dersleri ile Türkçe okutulan derslerin öğretmenleri, tercihan okulda bir kısım derslerde takip edilen diğer öğretim dilini bilenler arasından bakanlıkça tayin edilirler,
- b) Okulda takip edilen diğer öğretim dili ile okutulan derslerin öğretmenleri, benzeri resmi okullarda öğretmenlik yapma şartlarını taşıyanlar arasından Valiliğin teklifi ve Bakanlığın tasdiki ile tayin edilirler. Bu gibi kimseler, tayin işlemleri sonuçlanmadan göreve başlatılamazlar.
- c) Okulda takip edilen diğer öğretim dili ile okutulan derslerin öğretmenliklerine tayin edilecek Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğretmenlerin, yeteri kadar Türkçe bilmeleri gerekir. Bakanlık lüzum gördüğü takdirde bu kimseleri, Türkçe'den imtihana tâbi tutabilir.
- d) Bu okulların bir kısmında, kültür anlaşmaları gereğince veya müteakabiliyet esasına göre yabancı uyruklu öğretmenlere de görev verilebilir.

2- Okul müdürleri, bu okullarda öğretmenlik yapma şartlarını taşıyanlar arasından Bakanlıkça tayin edilirler.

3- Bu okulların müdür başyardımcıları Türkçe ve Türkçe kültür dersleri öğretmenleri arasından kanun hükümlerine göre tayin olunur.

---

<sup>5</sup> T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı:1606, 11 Mayıs 1970, s. 122.

4- Bu okulların müdür yardımcılarının tayinleri, okulda görevli öğretmenler arasından, okul müdürünün ve müdür başyardımcısının müşterek imzalı teklifi ve Bakanlığın tasvibi ile yapılır.”

**Yorum:** İlgili madde de görüldüğü üzere, azınlık okulları öğretmenlerinin resmi okullardaki öğretmenlerin taşıdığı niteliklere ve şartlara sahip olması gerektiği hususu vurgulanmış, okulun Türkçe ve Türkçe Kültür Dersleri dışındaki derslerinin öğretmenleri, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması ve Türkçeyi yeteri kadar bilmesi gerektiği; ancak karşılıklı anlaşmaya tâbi olan okullarda yabancı uyruklu öğretmenlerin de olabileceği ifade edilmiştir.

Okulun müdür başyardımcısının, Türkçe ve Türkçe kültür dersleri öğretmenlerinden olması şartı getirilerek, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu okullar üzerinde kontrol ve denetim yetkisine sahip olduğunu görmekteyiz

### **5- 1973 Tarihli ve 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu**

14 Haziran 1973 tarihinde kabul edilen 1739 sayılı bu kanunda, azınlık okulları ile ilgili doğrudan bir madde bulunmasa da, bütün eğitim-öğretim kurumlarının uyması gereken esasları kapsayan bir kanundur. Dolayısıyla azınlık okullarının uymak zorunda oldukları genel amaçlar, temel ilkeler, kuruluş ve işleyişleri, eğitim sistemi içindeki konumları, görevlendirilecek öğretmenlerin nitelikleri, okul, bina ve tesisleri, eğitim araç ve gereçleri, eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumlulukları, hiyerarşideki bağlılıkları sebebiyle Milli Eğitim Kanunu kapsamı içindedir.<sup>6</sup>

#### **Kanunun Genel Amaçları ise şunlardır:<sup>7</sup>**

1- Türk Milletinin bütün fertlerini, devletimizin anayasada belirtilen temel yapısına, Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı, Türk Milleti'nin milli,

---

<sup>6</sup> Ertuğrul, a.g.e., s. 113.

<sup>7</sup> Komisyon, **Milli Eğitim İle İlgili Mevzuat**, C. 1, s. 430.

ahlaki, insani manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve uygulayan bireyler yetiştirmek.

2- Bireyleri beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne sahip insan haklarına saygılı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek.

3- Bireylerin ilgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onları kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak.

Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğa ulaştırmak, diğer yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milleti'ni çağdaş uygarlığın yapısı, üretken ve seçkin ortağı yapmaktır.

### **Kanunun Özel Amaçları ise şunlardır:<sup>8</sup>**

Türk Milli eğitim-öğretim sistemi, yukarıda saydığımız genel amaçları gerçekleştirecek şekilde düzenlenir. Bunun için çeşitli derece ve türdeki eğitim kurumlarının özel ve genel amaçları Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçları ile aşağıda sıralanan "temel ilkelere" uygun olarak tespit edilir.

### **Türk Milli Eğitimi'nin Temel İlkeleri ise şunlardır:<sup>9</sup>**

Milli Eğitim Temel Kanunu'nda belirtilen "Temel İlkeler" ise şu şekilde ifade edilmiştir:

1- Genellik ve Eşitlik: Tüm eğitim-öğretim kurumları, dil, ırkı cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

<sup>8</sup> Komisyon, **Milli Eğitim ile İlgili Mevzuat**, C. 1, s. 431.

<sup>9</sup> Komisyon, **Milli Eğitim ile İlgili Mevzuat**, C. 1, s.432-433.



2- Ferdin ve toplumunun ihtiyaçları: Milli Eğitim hizmeti, Türk vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri ile Türk toplumunun ihtiyaçlarına göre düzenlenir.

3- Yönelme: Fertler, eğitim süreçleri boyunca ilgi, istidat ve kabiliyetlerine göre çeşitli eğitim kurumlarına yöneltilerek yetiştirilirler.

4- Eğitim Hakkı: Temel eğitim görmek, her Türk vatandaşının hakkıdır temel eğitim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarında, vatandaşlar ilgili, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar.

5- Fırsat ve İmkan Eşitliği: Eğitim-öğretimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkan eşitliği sağlanır.

Maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin parasız, yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla en yüksek eğitim kademelerine kadar desteklenir.

Özel eğitime ve korunmaya muhtaç, çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır.

6- Süreklilik: Fertlerin genel ve mesleki eğitimlerinin hayat boyunca devam etmesi esastır.

7- Atatürk İnkılap ve İlkeleri ile Atatürk Milliyetçiliği: Eğitim sistemimizin her derece ve türü ile ilgili ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında ve her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk İnkılap ve İlkeleri ve anayasada ifadesini bulmuş olan Atatürk Milliyetçiliği temel alınır.

Milli birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak Türk Dili'nin eğitimin her kademesinde, özellikle bozulmadan ve aşırılığa kaçılmadan öğretilmesine önem verilir, çağdaş eğitim ve bilim dili halinde zenginleşmesine çalışılır ve bu maksatla Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile işbirliği yapılarak Milli Eğitim Bakanlığınca gereken tedbirler alınır.

8- Demokrasi Eğitimi: Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları

gereken demokrasi bilincinin yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla, sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim öğretim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp, geliştirilmesine çalışır.

9- Laiklik: Türk Milli Eğitimi'nde Laiklik esastır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretimi, ilköğretim okullarıyla lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.

10- Bilimsellik: Her derece ve türdeki ders programları ve eğitim metotlarıyla, ders araç ve gereçleri, bilim ve teknolojik esaslara ve yeniliklere, çevre ve ülke ihtiyaçlarına göre sürekli olarak geliştirilir.

Eğitimde verimliliğin artırılması ve sürekli olarak gelişme ve yenileşmenin sağlanması, bilimsel araştırma ve değerlendirmelere dayalı olarak yapılır.

11- Planlılık: Milli Eğitimin gelişmesi iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak eğitim insan gücü istihdam ilişkileri dikkate alınmak suretiyle, sanayileşme ve tarımda modernleşme, gerekli teknolojik gelişmeyi sağlayacak mesleki ve teknik eğitime ağırlık verecek biçimde planlanır ve gerçekleştirilir.

Eğitim kurumlarının yer, personel, bina, tesis ve ekleri, donatım, araç ve gereç ve kapasiteleri ile ilgili standartlar önceden tespit edilir ve kurumların bu standartlara göre optimal (en uygun) büyüklükte kurulması ve verimli olarak işletilmesi sağlanır.

12- Karma Eğitim: Okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne, imkan ve zorluklara göre bazı okullar sadece kız veya erke öğrencilere ayrılabilir.

13- Okul-Aile İşbirliği: Eğitim kurumlarının amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak için okul ve aile arasında işbirliği sağlanır. Bu maksatla okullarda okul-aile birlikleri kurulur.

14- Her Yerde Eğitim: Milli Eğitimin amaçları, yalnızca resmi ve özel eğitim kurumlarında değil, aynı zamanda evde, çevrede, işyerlerinde, her yerde ve her fırsatta gerçekleştirilemeye çalışılır.

Resmi, özel ve gönüllü her kuruluşun eğitimle ilgili faaliyetleri, Milli Eğitimin amaçlarına uyumluluğu bakımından Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimine tâbidir.

**Yorum:** Kanun, genel olarak tüm eğitim-öğretim kurumlarının ortak bir amaç ve ideal çerçevesinde, eşitlik ilkesi içinde faaliyet göstermelerini öngören hükümleri kapsar.

## 6- 1982 Anayasası

9 Kasım 1982'de kabul edilen anayasanın 42. maddesi "Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi" başlığı altında eğitim-öğretimdeki temel esasları belirlemektedir. Bu madde konu ile ilgili şu esasları içermektedir:<sup>10</sup>

"Kimse eğitim-öğretim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim Atatürk İlkeleri ve İnkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı olarak eğitim-öğretim yerleri açılamaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim öğretim, araştırma inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

---

<sup>10</sup> Komisyon, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Seçil Yay., Ankara 2005, s.22; Komisyon, **Milli Eğitim ile İlgili Mevzuat**, C. 1, s. 597.

Türkçeden başka bir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar, kanunla düzenlenir. Bu hususta Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır.”

**Yorum:**1982 Anayasasının bu maddesine baktığımızda Milli Eğitim Temel Kanunu'nun Genel ve Özel Amaçları ile uygunluk, bütünlük ve tutarlılık arz ettiğın görmekteyiz. Ayrıca Özel Öğretim Kurumları'nın dolayısıyla da azınlık okullarının yukarıdaki maddenin ilgili hükümlerine tâbi olduğunu, Devletin/Bakanlığın eğitim-öğretimde en üst ve yetkili mercii olduğunu görmekteyiz.

## **7- 2007 Tarihli ve 5580 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu <sup>11</sup>**

### **I. BÖLÜM**

#### **Amaç, Kapsam ve Tanımlar**

##### **Amaç ve Kapsam**

**Madde 1 –** Bu Kanunun amacı, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişiler tarafından açılacak özel öğretim kurumlarına kurum açma izni verilmesi, kurumun nakli, devri, personel çalıştırılması, kurumlara yapılacak malî destek ve bu kurumların eğitim-öğretim, yönetim, denetim ve gözetimi ile yabancılar tarafından açılmış bulunan özel öğretim kurumlarının; eğitim-öğretim, yönetim, denetim, gözetim ve personel çalıştırılmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir.

Bu Kanun, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişilerce

---

<sup>11</sup> T.C. Resmi Gazete, Sayı: 26434, 14 Şubat 2007, s. 1-8.

açılan özel öğretim kurumları ile yabancılar tarafından açılmış bulunan özel öğretim kurumlarını kapsar.

**Yorum:** Bu maddede Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişiler tarafından açılacak özel öğretim kurumlarına –azınlık okulları da bu kapsamdadır- kurum açma izni verilmesi, kurumun nakli, devri, personel çalıştırılması, kurumlara yapılacak malî destek ve bu kurumların eğitim-öğretim, yönetim, denetim ve gözetimi ile ilgili hükümler ifade edilmiştir.

### **Tanımlar**

**Madde 2 –** Bu Kanunda geçen;

- a) Bakanlık: Millî Eğitim Bakanlığını,
- b) Kurum: Okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim, özel eğitim okulları ile çeşitli kursları, uzaktan öğretim yapan kuruluşları, dershaneleri, motorlu taşıt sürücülerini kursları, hizmet içi eğitim merkezleri, öğrenci etüt eğitim merkezleri, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile benzeri özel öğretim kurumlarını,
- c) Okul: Okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve ortaöğretim özel okullarını,
- d) Yabancı okullar: Yabancılar tarafından açılmış özel okulları,
- e) Azınlık okulları: Rum, Ermeni ve Musevî azınlıklar tarafından kurulmuş, Lozan Antlaşması ile güvence altına alınmış ve kendi azınlığına mensup Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin devam ettiği okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim özel okullarını,
- f) Dershane: Öğrencileri; bir üst okulun veya yüksek öğretime giriş sınavlarına hazırlamak, istedikleri derslerde yetiştirmek ve bilgi düzeylerini yükseltmek amacıyla faaliyet gösteren özel öğretim kurumlarını,
- g) Çeşitli kurslar: Kişilerin sosyal, kültürel ve meslekî alanlarda bilgi, beceri, yetenek ve deneyimlerini geliştirmek veya isteklerine göre serbest

zamanlarını değerlendirmek üzere faaliyet gösteren özel eğitim kurumlarını,

- h) Özel eğitim okulu: Özel eğitim gerektiren bireylere hizmet veren, özel olarak yetiştirilmiş personelin bulunduğu, geliştirilmiş eğitim programlarının uygulandığı özel öğretim kurumunu,
- i) Motorlu taşıt sürücülerini kursu: Motorlu taşıt sürücüsü yetiştirerek sınav sonucu sertifika veren ve trafik ile ilgili eğitim-öğretim yaptıran özel öğretim kurumlarını,
- j) Öğrenci etüt eğitim merkezi: Öğrencilerin, derslerine çalışmalarına, ödev ve projelerini yapmalarına yardımcı olan, ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda çeşitli faaliyetlerin yürütüldüğü özel öğretim kurumlarını,
- k) Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi: Özel eğitim gerektiren bireylerin konuşma ve dil gelişim güçlüğü, ses bozuklukları, zihinsel, fiziksel, duyuşal, sosyal, duygusal veya davranış problemlerini ortadan kaldırmak ya da etkilerini en az seviyeye indirmek, yeteneklerini yeniden en üst seviyeye çıkarmak, temel öz bakım becerilerini ve bağımsız yaşam becerilerini geliştirmek ve topluma uyumlarını sağlamak amacıyla faaliyet gösteren özel öğretim kurumlarını,
- l) Milletlerarası özel öğretim kurumları: Yalnız yabancı uyruklu öğrencilerin devam edebilecekleri özel öğretim kurumlarını,
- m) Kurucu: Kurumun sahibi olan ve adına kurum açma izin belgesi düzenlenen gerçek veya tüzel kişiyi,
- n) Kurucu temsilcisi: Özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişiler adına seçilen kişiyi,
- o) Uzaktan öğretim kurumu: Çeşitli nedenlerle öğrenimlerini sürdüremeyenlere her türlü iletişim araçları ile eğitim-öğretim yapan kurumları ifade eder.

**Yorum:** Bu madde de özel öğretim kurumları ile ilgili tanım ve kavramlardan bahsedilmektedir. Buna göre madde de belirtilen “azınlık

okulları” kavramı Rum, Ermeni ve Musevî azınlıklar tarafından kurulmuş, Lozan Antlaşması ile güvence altına alınmış ve kendi azınlığına mensup Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin devam ettiği okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim özel okullarını ifade eder.

## II. BÖLÜM

### **Kurum Açma, Kurucu, Kurum Binaları, Milletlerarası Özel Öğretim Kurumları, Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları Kurum Açma İzni**

**Madde 3** – Bir kurumda öğretime başlayabilmek için kurum açma izni alınması zorunludur. İzin başvuruları ilgili millî eğitim müdürlüğüne yapılır. Valilikçe yapılan inceleme sonucunda açılması uygun görülen okullar dışındaki kurumlara kurum açma izni verilir. Valilikçe açılması uygun görülen okullara ilişkin başvurular ise kurum açma izni verilmek üzere Bakanlığa gönderilir.

Kurum açma izni talebinin valilikçe reddedilmesi hâlinde, kurucu veya kurucu temsilcisi tarafından taleplerinin reddine ilişkin işlemin tebliğinden itibaren on beş iş günü içinde Bakanlığa itirazda bulunulabilir. İtiraz, Bakanlıkça on beş iş günü içinde karara bağlanır.

Kurum açma izni alınmadıkça, kuruma öğrenci kaydı yapılamaz. Kurum açma izni verilmesi, binanın kullanılış amaçlarına ve Bakanlıkça belirlenen standartlara uygun ve yeterli bulunmasıyla birlikte aşağıdaki şartların yerine getirilmesine bağlıdır:

a) Ders araç-gerecinin kurumun amaç ve ihtiyaçları için yeterli olduğunun bir rapor ile tespit edilmesi.

b) Kurumun; yönetici, öğretmen ve diğer personelinin sayı ve nitelikleri yönünden uygun bulunması ve bu kurumda çalışacaklarının belgelendirilmesi.

c) Kurumun yönetmelikleriyle öğretim programının Bakanlıkça incelenip onanmış olması.

İlköğretim, ortaöğretim ve özel eğitim okulları için öğretim yılının otuzuncu gününden sonra verilen kurum açma izinleri, ertesi ders yılından itibaren geçerlidir.

Kurumlara ad verilmesine ilişkin esaslar yönetmelikle belirlenir.

Gerçek ve tüzel kişiler tarafından; hizmet içi eğitim kapsamına giren faaliyetler dışında Kanun kapsamında belirtilen faaliyetler, bu Kanuna göre yetkili makamlardan kurum açma izni alınmadan yapılamaz.

Askerî okullar, emniyet teşkilâtına bağlı okullar ve din eğitimi-öğretimi yapan kurumların aynı veya benzeri özel öğretim kurumları açılmaz.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumu açmak için “kurum açma izni” alınması gerektiği, bununla ilgili yapılacak resmi işlemlerden bahsedilmektedir. Kurum açma izni alındıktan sonra Bakanlığın kurum binası, personel, ders araç ve gereçleri vb. açılardan eğitim-öğretime uygunluğu ile ilgili rapor sonrasında eğitim-öğretime başlanabileceği belirtilmiştir.

### **Kurucu/Kurucu Temsilcisinin Nitelikleri ve Kurum Binaları**

**Madde 4 –** Kurum açacak veya açılmış bir kurumu devralacak olan gerçek kişilerle tüzel kişilerin temsilcilerinde; affa uğramış olsalar bile yüz kızartıcı bir suçtan yahut kasti bir suçtan dolayı altı ay veya daha fazla hapis cezası ile mahkûm edilmemiş olma şartı aranır.

Kurum binalarının nitelikleri, bu binalarda açılacak kurumlar ile her tür tesis ve donanımına ilişkin standartlar Bakanlıkça belirlenir.

Meyhane, kahvehane, kıraathane, bar, elektronik oyun merkezleri gibi umuma açık yerler ile açık alkollü içki satılan yerlerin, okul binalarından kapıdan kapıya en az yüz metre uzaklıkta bulunması zorunludur. Özel eğitime muhtaç bireylerin devam ettikleri öğretim kurumları ile okullar dışındaki



diğer özel öğretim kurumlarında bu zorunluluk aranmaz. Ancak, söz konusu özel öğretim kurumlarıyla yukarıda belirtilen türdeki iş yerleri aynı binada bulunamaz.

Turizmin yoğun olduğu yörelerde bulunan okulların tatil olduğu dönemlerde, yukarıda belirtilen iş yerleri ile okullar arasında yüz metre uzaklık şartı aranmaz.

Uzaklıkla ilgili esaslar İçişleri, Millî Eğitim, Sağlık, Kültür ve Turizm bakanlıklarının müştereken hazırlayacakları yönetmelikle belirlenir.

**Yorum:** Bu maddede kurum açacak veya açılmış bir kurumu devralacak kimselerin hukukî durumları belirtilmekte, buna göre bu kimselerin herhangi bir suçtan dolayı 6 ay veya 6 aydan daha fazla ceza almamış olması şartı aranır.

Kurum, tesis ve binaları ile ilgili niteliklerin Bakanlıkça belirlenen standartlara uygun olması gerektiği belirtilmektedir.

Yine bu maddeye göre meyhane, kahvehane, kıraathane, bar, elektronik oyun merkezleri gibi umuma açık yerler ile açık alkollü içki satılan yerlerin, okul binalarından kapıdan kapıya en az yüz metre uzaklıkta bulunması zorunluluğu ifade edilmiştir.

### **Milletlerarası Özel Öğretim Kurumları, Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları**

**Madde 5 –** Milletlerarası özel öğretim kurumları, yabancı okullar ve azınlık okullarına ilişkin esaslar aşağıda belirtilmiştir.

#### **a) Milletlerarası Özel Öğretim Kurumları:**

1) Yalnız yabancı uyruklu öğrencilerin devam edebilecekleri yüksek öğretim dışındaki milletlerarası özel öğretim kurumu; yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişiler tarafından veya Türk vatandaşlarıyla ortaklık yolu ile 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu çerçevesinde Bakanlar Kurulunun izniyle açılabilir. Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişiler

de kendi adlarına aynı amaçla milletlerarası mahiyette özel öğretim kurumu açabilir.

2) Bu öğretim kurumlarında; Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, güvenliğine ve menfaatlerine aykırı, Türk Milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerleri aleyhinde eğitim-öğretim yapılamaz.

3) Bu kurumlarda öğretim programları, eğitim-öğretim faaliyetleri ve diğer hususlarla ilgili işlemler, kurum yönetiminde hazırlanan ve Bakanlıkça onaylanan esaslara göre yürütülür.

4) Bu konularda Bakanlığın denetim hakkı saklıdır.

b) Yabancı Okullar:

1) Bakanlar Kurulunun izni ile yeni arazi edinebilir ve kapasitelerini en fazla beş misline kadar artırabilir.

2) Üzerinde kuruldukları araziler genişletilmemek şartı ve Bakanlığın izni ile mevcut arazi üzerindeki bina, öğrenci ve donanım kapasitelerini en çok bir mislini geçmemek üzere artırabilir veya yenileyebilir.

3) Mevcut binalarında ihtiyaç halinde valiliğin izni ile tadilat yapabilir.

4) Bu bentte belirtilenler dışında, yabancı okulların; binaları genişletilemez, şubeleri açılmaz, mevcut binalarının yerine kaim olmak üzere yeniden binalar inşa edilemez. Bu amaçla herhangi bir mülk edinilemez veya kiralanamaz.

5) Yabancı okulların taşınmaz malları, kurucularının veya yetkililerinin önerisi ile Bakanlığa ya da kuruluş amaçları eğitim vermek olan 4721 sayılı Türk Medenî Kanununa göre kurulan vakıflara Bakanlar Kurulunun izni ile devredilebilir. Devredilen bu kurumların yönetim, eğitim-öğretim özellikleri dikkate alınarak korunması yararlı görülenler Bakanlıkça tespit edilir.

c) Azınlık Okulları:

1) 23/8/1923 tarihli ve 340 sayılı Kanuna bağlı Antlaşmanın 40. ve 41'inci maddeleriyle ilgisi bulunan okulların özellik göstermesi gereken hususları yönetmelikle tespit edilir. Bu yönetmelik, ilgili ülkelerin bu konulardaki mütakabil mevzuat ve uygulamaları dikkate alınmak suretiyle hazırlanır. Yönetmelikte belirtilmeyen hususlarda resmî okullar mevzuatı uygulanır. Bu okullarda yalnız kendi azınlığına mensup Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının çocukları okuyabilir.

**Yorum:** Bu maddede milletlerarası özel öğretim kurumları, yabancı okullar ve azınlık okulları ile ilgili esaslardan bahsedilmektedir. Buna göre azınlık okullarının Lozan Antlaşması'nın 40. ve 41. maddeleriyle ilgisi bulunan okulların gösterdiği hususların yönetmelikle belirtilmesi gerektiği vurgulanmakta, bu yönetmeliğin ilgili ülkelerin bu konulardaki mütakabil/karşılıklı mevzuat ve uygulamaların dikkate alınarak hazırlanacağı ifade edilmektedir.

Yine ayrıca bu okullarda, yalnız kendi azınlığına mensup Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının çocukları okuyabileceği belirtilmektedir.

### **III. BÖLÜM**

#### **Eğitim-Öğretim, Yönetim, Kurumun Kapatılması ve Personel**

##### **İşlemleri**

#### **Eğitim-Öğretim ve Kurumların Yönetimi**

**Madde 6 –** Kurumlarda eğitim-öğretim ve yönetim, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda ifade edilen Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak yürütülür.

Kurumlarda uygulanacak öğretim programı ve haftalık ders çizelgesi, resmî kurumlarda uygulanan usûl ve esaslar çerçevesinde belirlenir. Bakanlıkça uygun bulunması durumunda farklı öğretim programları ve haftalık ders çizelgesi de uygulanabilir.

Kurumun veya yönetimleri birleştirilen kurumların bir müdür tarafından yönetilmesi esastır. Yönetimleri birleştirilecek kurumlarla ilgili usûl ve esaslar yönetmelikle belirlenir.

Bir kimse birden fazla kurumun kurucusu olabilir. Gerekli nitelikleri taşıyan kurucu/kurucu temsilcisi, kurumun müdürü de olabilir. Üzerinde müdürlük görevi bulunmayan kurucu/kurucu temsilcisi, kurumun eğitim-öğretimine ve bunlarla ilgili yönetim işlerine karışamaz.

Bünyesinde birden fazla kurum bulunduran kurumlara genel müdür ve genel müdür yardımcısı atanabilir.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumlarında –azınlık okulları da bu kapsamdadır- eğitim-öğretim faaliyetleri 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nda ifade edilen Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak yürütüleceği belirtilmiştir.

Yine ayrıca bu kurumlarda uygulanacak eğitim-öğretim programının ve haftalık ders çizelgesinin resmî kurumlarda uygulanan usûl ve esaslar çerçevesinde belirleneceği ifade edilmiştir.

### **Kurum Açma İzninin İptali, Kurumun Kapatılması, Devri ve Nakli**

**Madde 7 –** Kurum açma izni verilen kurumlarda iki yıl içinde öğretime başlamayan ile amacı dışında kullanıldığı tespit edilen kurumun, kurum açma izinleri iptal edilir.

Özel öğretim kurumları, kurum açma şartlarından herhangi birini kaybetmesi veya izinsiz değişiklik yapması, mevzuatta belirtilen sayıda personel çalıştırılmaması veya mevzuata aykırı personel çalıştırılması, reklam ve ilana ilişkin gerekli şartların yerine getirilmemesi halinde, davranışın ağırlık derecesine göre on beş günden az olmamak kaydıyla üç aya kadar geçici olarak, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun genel ve özel amaçlarıyla temel ilkelerine uymayan, kurumunu mevzuata uygun

kapatmayan, geçici olarak kapatma cezası alan ve aynı fiili tekrar işleyen kurumlar ise sürekli olarak kurum açma izni veren makam tarafından kapatılır.

Okul kurucusu/kurucu temsilcisi; Bakanlığa, yönetici, öğretmen, uzman öğretici, usta öğretici ve öğrenci/kursiyerlere en az üç ay önce yazılı olarak bildirmek şartıyla ve gerekçesi Bakanlıkça uygun bulunduğu takdirde öğretim yılı sonunda okulunu kapatabilir.

Okullar dışındaki diğer kurumların kurucusu/kurucu temsilcisi valiliğe, yönetici, öğretmen, uzman öğretici, usta öğretici ve öğrenci/kursiyerlere en az üç ay önce yazılı olarak bildirmek şartıyla ve gerekçesi valilikçe uygun bulunduğu takdirde dönem sonunda kurumunu kapatabilir.

Kapanan veya kapatılan kurum; mühürlerini, yönetici, öğretmen ve öğrencilerle ilgili bütün defterlerini, dosyalarını ve diğer evrakını ilgili valiliğe devir ve teslim etmeye mecburdur. Devir ve teslimden kaçınan veya bu görevi savsaklayan kurucu veya kurucu temsilcisi hakkında 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 32'nci maddesi uygulanır.

Kapatılan kurumlarla ilgili olarak öğrenci/kursiyer veya velilerinin, kurucular aleyhine genel hükümlere göre dava açma hakları saklıdır.

Kurumların devri ve nakline ilişkin usûl ve esaslar yönetmelikle belirlenir.

**Yorum:** Bu maddede kurum açma izninin iptali, kurumun kapatılması, devri ve nakli ile ilgili hususlar belirtilmiştir. Buna göre:

Kurum açma izni verilen kurumlarda iki yıl içinde öğretime başlamayan ile amacı dışında kullanıldığı tespit edilen kurumun, kurum açma izinleri iptal edilir.

Özel öğretim kurumları, kurum açma şartlarından herhangi birini kaybetmesi veya izinsiz değişiklik yapması, mevzuatta belirtilen sayıda personel çalıştırılmaması veya mevzuata aykırı personel çalıştırılması, reklam ve ilana ilişkin gerekli şartların yerine getirilmemesi halinde, davranışın ağırlık derecesine göre on beş günden az olmamak kaydıyla üç aya kadar geçici

olarak, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun genel ve özel amaçlarıyla temel ilkelerine uymayan, kurumunu mevzuata uygun kapatmayan, geçici olarak kapatma cezası alan ve aynı fiili tekrar işleyen kurumlar ise sürekli olarak kurum açma izni veren makam tarafından kapatılır. Kurumların devri ve nakline ilişkin usûl ve esasların ise yönetmelikle belirleneceği ifade edilmiştir.

### **Kurumlarda Çalıştırılacak Personel**

**Madde 8** – Kurumların eğitim-öğretim ve yönetim hizmetlerinin, asıl görevi bu kurumlarda olan yönetici ve eğitim-öğretim elemanları ile yürütülmesi esastır.

Bir kurumun öğretime başladığı tarihten itibaren mevcut ders saati sayısının, kuruluş sırasında üçte birinin, kuruluşundan üç yıl sonra da en az üçte ikisinin asıl görevi bu kurumlarda olan öğretmen, uzman öğretici veya usta öğreticiler tarafından okutulması zorunludur.

Kurumların yöneticilik ve eğitim-öğretim hizmetlerinde, en az dengi resmî öğretim kurumlarına atanabilmek için gerekli nitelik ve şartları taşıyanlar, resmî dengi bulunmayan kurumların yöneticilik ve eğitim-öğretim hizmetlerinde ise yönetmelikle belirtilen nitelik ve şartları taşıyanlar görevlendirilir.

İhtiyaç halinde, resmî okullarda görevli öğretmenlere asıl görevlerini aksatmamak ve aylık karşılığı okutmakla yükümlü bulunduğu haftalık ders saati sayısını doldurmaları kaydı ve çalıştıkları kurumların izni ile sadece okullarda, aylık karşılığı okutmakla yükümlü bulunduğu haftalık ders saati sayısının yarısı kadar ücretli ders verilebilir. Öğretmenlerin toplam ders saati sayısı haftada otuz saati geçemez.

Uzman öğretici, usta öğretici ve öğretmenlik yapma nitelik ve şartlarını taşıyan diğer Devlet memurlarına, ilgili birimlerin izniyle haftada on saati geçmemek üzere ücretli ders görevi verilebilir.

Ders saati ücretli olarak görevlendirileceklerle ilgili diğer hususlar yönetmelikle belirlenir.

Kurumların müdürleri, kurucu/kurucu temsilcisi tarafından; diğer yönetici ve öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticileri ise müdürlerince seçilir ve çalışma izinleri valiliğin iznine sunulur. Valiliğin izni alınmadan müdür ile diğer yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticiler işe başlatılamaz.

Gerekli şartları taşıyan yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticiler için valilikçe çalışma izni düzenlenir. Çalışma izninin iptali yine valilikçe yapılır.

Bu Kanun kapsamında çalışacak yabancılar, 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun hükümleri doğrultusunda görevlendirilir.

Türkçe'den başka dille öğretim yapan ve yabancılar tarafından açılmış bulunan okulların kurucuları ile müdürleri, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu, Türkçe veya Türkçe kültür dersleri öğretmenliği yapma niteliğini taşıyan ve öğretim dilini bilenlerden birini, Türk müdür başyardımcısı olarak çalışma izni düzenlenmek üzere valiliğe önerir.

Öğretim dilini bilen Türkçe veya Türkçe kültür dersleri öğretmeni bulunmaması hâlinde, okulun öğretim dilinde özel alan eğitimi görmüş, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğretmenlere de bu görev verilebilir.

Bu öneriyi, uyarıya rağmen bir ay içinde yapmayan okulların Türk müdür başyardımcılarını, yukarıdaki şartları taşıyan öğretmenler arasından valilik seçer ve işe başlatır.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumlarında eğitim-öğretim ve idarî hizmetlerin asıl görevi bu kurumlarda öğretmen ve yönetici olan kimselerce yürütüleceği ifade edilmiştir.

Ayrıca bu okullarda okutulacak ders saati sayısı ve kimler tarafından okutulacağı, bu kurumlarda görev yapacak öğretmenler ve idarecilerle ilgili vasıflar ve şartların Bakanlıkça tespit edileceği, ihtiyaç halinde resmi okullarda görev yapan öğretmenlerin hangi şartlar dâhilinde bu kurumlarda görev yapacağı ile ilgili hükümler belirtilmiştir.

## Özlük Hakları ve Sorumluluklar

**Madde 9** – Kurumlarda çalışan yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticiler ile kurucu veya kurucu temsilcisi arasında yapılacak iş sözleşmesi, en az bir takvim yılı süreli olmak üzere yönetmelikle belirtilen esaslara göre yazılı olarak yapılır. Mazeretleri nedeniyle kurumdan ayrılan öğretmen ve öğreticilerin yerine alınacak olanlar ile devredilen kurumların yönetici, öğretmen ve öğreticileri ile bir yıldan daha az bir süre için de iş sözleşmesi yapılabilir.

Okullarda yöneticilik ve eğitim-öğretim hizmeti yapanlara, kıdemlerine göre (emekliler hariç) dengi resmî okullarda ödenen aylık ile sosyal yardım kapsamındaki ek ödeme tutarlarından az ücret verilemez. Sosyal yardım kapsamındaki ek ödemeler, bütçe kanunlarıyla resmî okul öğretmen ve personeline sağlanan haklara denk olarak okul öğretmenlerine ve personeline de ödenir. Sosyal yardım kapsamındaki ek ödemelerden gelir vergisi kesilmez.

Kurumlardaki ek ders ücreti miktarı, resmî okullar için tespit edilen miktardan az olamaz. Ancak, 8 inci madde uyarınca resmî okul ve kurumlardan ücretli olarak görevlendirilenlere verilecek ek ders ücreti miktarı, resmî okullar için tespit edilen ek ders ücretinin iki katını geçemez.

Kurumlarda görev yapan yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticiler, bu Kanun hükümleri saklı kalmak üzere;

a) Sosyal güvenlik ve özlük hakları yönünden; 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile 4857 sayılı İş Kanunu,

b) Yetki, sorumluluk, ödül ve cezalar ile bunların uygulanması bakımından; 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 1702 sayılı İlk ve Orta Tedrisat Muallimlerinin Terfi ve Tecziyeleri Hakkında Kanun, 4357 sayılı Hususi İdarelerden Maaş Alan İlkokul Öğretmenlerinin Kadrolarına Terfi, Taltif ve Cezalandırılmalarına ve Bu Öğretmenler İçin Teşkil Edilecek Sağlık ve İçtimaî Yardım Sandığı ile Yapı Sandığına ve Öğretmenlerin Alacaklarına



Dair Kanun ile 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun hükümlerine tâbidir.

Ancak, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre kademe ilerlemesinin durdurulması cezasını gerektiren fiillerin işlenmesi halinde bu kişilere kademe ilerlemesinin durdurulması cezası yerine brüt aylığından 1/4'ü ile 1/2'si arasında maaş kesim cezası, çalışma izni veren makam tarafından verilir. Tekrarı hâlinde ise göreve son verilir.

1702 sayılı Kanuna göre meslekten çıkarılma veya 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre Devlet memurluğundan çıkarma cezasını gerektiren fiil ve hâllerin işlenmesi hâlinde, Bakanlığın görüşü alınmak suretiyle personelin görevine, izni veren makam tarafından son verilir.

Yetki, sorumluluk, ödül, sicil, disiplin ve cezaların uygulanmasına ilişkin diğer esas ve usûller çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Kurumlarda görev yapan yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticiler, görevleri sırasında suç işlemeleri veya görevleri nedeniyle kendilerine karşı işlenen suçlardan dolayı 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun uygulanması ve ceza kovuşturması bakımından kamu görevlisi sayılır.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumlarında –azınlık okulları da bu kapsamdadır- görev yapan yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticiler ile ilgili özlük hakları, çalışma şartları, yetkileri ve sorumlulukları, ödül ve cezaları hakkındaki hükümler belirtilmiştir.

### **Çalışma İzninin İptali ve Geçici Görevlendirme**

**Madde 10** – İki defa teftiş raporuyla başarısızlığı tespit edilen yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticilerin çalışma izni, izni veren makam tarafından iptal edilir.

Hizmete devamında 9 uncu madde hükümlerine göre sakınca görülen yönetici, öğretmen, uzman öğretici, usta öğretici ve diğer personelin görevine, izni veren makam tarafından son verilir.

Bu durum, ilgiliye tebliğ edilmek üzere kuruma bildirilir. Tebliğ, sözleşmenin feshine ve ilgilinin kurumla ilişkisinin kesilmesine yeter sebep teşkil eder.

Kurumların teftiş ve denetlenmesi sırasında valilik, lüzum görülen durumlarda kurumun yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticilerini görevden uzaklaştırabilir. Bu takdirde valilikçe, geçici görevlendirme yapılarak gerekli tedbirler alınır.

**Yorum:** Bu maddede, başarısızlığı 2 defa müfettiş raporu ile tespit edilen, hizmete devamında sakınca görülen yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticilerin görevine çalışma iznini veren makam tarafından son verileceği, bu durumun ilgiliye tebliğ edilmek üzere kuruma bildirileceği ifade edilmiştir.

#### IV. BÖLÜM

##### Denetim, Reklâm, Malî Hükümler ve Ücretler

##### Denetim, Reklâm ve İlânlar

**Madde 11** – Kurumlar ve bu kurumlarda görevli personel, Bakanlığın denetimi ve gözetimi altındadır.

Eğitim-öğretim ve yönetim bakımından yapılan denetimlerde, kurumun özel yönetmeliği de dikkate alınır.

Kurumlar, ancak amaçlarına uygun tanıtıcı mahiyette reklâm ve ilân verebilirler. Bu kurumlar reklâm ve ilânlarında gerçeğe aykırı beyanlarda bulunamazlar ve televizyonda reklâm ve ilân yapamazlar.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları da bu kapsamdadır- ancak amaçlarına uygun olarak tanıtıcı mahiyette reklâm ve ilan verebileceği, reklâm ve ilânlarında gerçeğe aykırı beyanlarda bulunamayacakları, televizyonda reklâm ve ilân yapamayacakları ifade edilmiştir.

## **Mâlî Hükümler**

**Madde 12** – Kurumlar, faaliyetlerini sadece kazanç sağlamak için düzenleyemezler. Ancak, Türk Millî Eğitiminin amaçları doğrultusunda eğitimin kalitesini yükseltmek, gelişmelerine fırsat ve imkân verecek yatırımlar ve hizmetler yapmak üzere gelir sağlayabilirler.

Okulların su, doğal gaz ve elektrik ücretlendirilmesi, resmî okullara uygulanan tarife üzerinden uygulanır.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları da bu kapsamdadır- faaliyetlerini sadece kazanç sağlamak için düzenleyemeyeceği, ancak Türk Millî Eğitimi'nin amaçları doğrultusunda eğitimin kalitesini yükseltmek, gelişmelerine fırsat ve imkân verecek yatırımlar ve hizmetler yapmak üzere gelir sağlayabileceği ifade edilmiştir.

## **Öğrenim Ücreti ve Diğer Ücretler, Ücretsiz Öğrenim ve Yabancı Uyruklu Öğrenciler**

**Madde 13** – Öğrenim ücreti ve diğer ücretler, kurumlarca her yıl tespit edilerek ocak ayından itibaren en geç mayıs ayında ilân edilir.

Ücretlerin hangi esaslara göre tespit, tayin, ilân ve tahsil edileceği yönetmelikle belirlenir.

Kurumlar, öğrenim gören öğrenci sayısının yüzde üçünden az olmamak üzere ücretsiz öğrenci okutmakla yükümlüdür. Bakanlıkça, bu oran yüzde ona kadar artırılabilir.

Ücretsiz okutulacak öğrencilerin yüzdesi, seçimi ve kurumlara kabul şartlarına ilişkin usûl ve esaslar yönetmelikle belirlenir.

Kurumlar ayrıca, öğrenim bursu verebilirler. Öğrenim bursu verilmesine ilişkin usûl ve esaslar yönetmelikle belirlenir.

Bir okula alınabilecek yabancı uyruklu öğrenci sayısı, o okulda okuyan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğrenci sayısının yüzde otuzunu aşamaz.

**Yorum:** Bu maddede özel öğretim kurumlarının –azınlık okulları da bu kapsamdadır- ücretlerini hangi esaslara göre tespit, tayin, ilan ve tahsil edebileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu okullara alınabilecek yabancı uyruklu öğrenci sayısının, o okulda okuyan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğrenci sayısının yüzde 30’unu aşamayacağı ifade edilmiştir.

## **V. BÖLÜM**

### **Geçici ve Son Hükümler**

#### **Yürürlükten Kaldırılan Kanun, Yönetmelikler ve Hüküm Bulunmayan Haller**

**Madde 14 –** 8/6/1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu Kanunda belirtilmiş olan yönetmelikler, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yürürlüğe konulur.

Bu Kanunda hüküm bulunmayan hususlarda, resmî öğretim kurumlarında uygulanan mevzuat hükümleri uygulanır.

**Geçici Madde 1 –** Bu Kanunda öngörülen yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar, mevcut yönetmeliklerin bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

**Geçici Madde 2 –** Bu Kanun yürürlüğe girmeden önce, resmî okullarda görevli olup kurumlarda ücretli ders veren öğretmenler, çalışma izni sürelerinin bitimi tarihine kadar kurumlardaki görevlerine devam edebilirler.

**Geçici Madde 3 –** Bu Kanunun 12’nci maddesi 2006-2007 öğretim yılından itibaren uygulanır.

**Geçici Madde 4** – 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu hükümleri gereği izin almış olan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri 31/12/2007 tarihine kadar Millî Eğitim Bakanlığınca belirlenen şartlara uygun olarak açılış izinlerini yenilerler.

**Yürürlük**

**Madde 15** – Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

**Yürütme**

**Madde 16** – Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

**Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği<sup>12</sup>**

Bu yönetmelik 67 maddeden ve 5 geçici maddeden oluşmuştur. Yönetmelik, 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na ve 2007 Tarihli ve 5580 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununa uygunluk ve bütünlük arz etmektedir.

Yönetmeliğin azınlık okullarını ilgilendiren belli başlı maddeleri hakkında bilgi verecek olursak:

**Madde 4-** (1) Bu Yönetmelikte geçen,

b) “Azınlık okulları: Rum, Ermeni ve Musevî azınlıklar tarafından kurulmuş, Lozan Antlaşması ile güvence altına alınmış ve kendi azınlığına mensup Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin devam ettiği okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim özel okullarını” tanımlamaktadır.

**Yorum:** Bu madde de görüldüğü gibi “azınlık okulları”, Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklar tarafından kurulmuş, Lozan Antlaşması ile güvence altına alınmış, Özel Öğretim Kurumları Kanuna tâbi olan okullardır.

**Madde 32-** (2) Azınlık okullarında yönetici ve öğretmen görevlendirilmesi aşağıdaki esaslara göre yapılır:

a) Türkçe ve Türkçe kültür dersi öğretmenleri, 20/5/1955 tarihli ve 6581 sayılı Kanun hükümlerine göre İl Millî Eğitim Müdürlüğünün teklifi,

<sup>12</sup> T.C. Resmi Gazete, Sayı: 26810, 8 Mart 2008, s. 9-36.

valiliğin onayı ile en fazla 5 yıl süre ile Bakanlığın görüşü alınarak görevlendirilirler. Bu öğretmenlerin görev süreleri, Bakanlığın görüşü alınarak valilikçe birer yıllığına uzatılabilir, bunlardan birinin İl Millî Eğitim Müdürlüğüne teklif edilmesi ve Bakanlıkça uygun görülmesi hâlinde valilikçe müdür başyardımcısı olarak atanır.

b) Azınlık okullarının bir kısmında kültür anlaşmaları gereğince veya mütekabiliyet esasına göre Bakanlıkça evrakı incelenmek ve uygun görülme kaydıyla yabancı uyruklu öğretmenlere de görev verilebilir.

c) Okullarda görevlendirilecek diğer yönetici ve öğretmenler, benzeri resmî okullarda öğretmenlik yapma şartlarını taşıyanlar arasından seçilir.

ç) Okul müdürü; kurucu veya kurucu temsilcisinin, diğer yönetici ve öğretmenler ise okul müdürü ve müdür başyardımcısının ortak teklifleri ile valilikçe atanır.

d) Okullarda görevlendirilecek Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğretmenlerin, Türkçe'yi bilmeleri, doğru ve düzgün kullanmaları şarttır. Gerek görüldüğü hâllerde bu öğretmenler Türkçe'den sınava tabi tutulur.

**Yorum:** Bu maddede, azınlık okullarında görev yapacak idareci ve öğretmenlerin görevlendirilmeleri hususunda bilgi verilmiş, özellikle de bu okullarda görev yapacak idareci ve öğretmenlerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması ve Türkçe'yi bilmeleri, doğru ve düzgün kullanmaları şartı aranmıştır. Bu hüküm, aynı zamanda Bakanlığın resmi dilin önemini hissettirmesi, eğitim-öğretimde birlik/bütünlük ilkesini dikkate aldığına da bir göstergesidir.

**Madde 53-** (1) Azınlık okullarında, seviyesine göre resmî okullarda okutulan dersler ve öğretim programları ile haftalık ders dağıtım çizelgelerinin uygulanması esastır.

(2) Bu okullarda, ilgili ülkelerdeki mütekebil mevzuat ve uygulamalar da dikkate alınarak derslerden hangilerinin öğretiminin Türkçeden başka bir dille yapılabileceği Bakanlıkça kararlaştırılır. Bu derslerin çeşitlerinde ve programlarında yine aynı yolla değişiklik yapılabilir.

(3) Türkçeden başka bir dilin öğretimi için, izin verilen derslere ayrılacak haftalık ders saatine mukabil Türkçe okutulacak derslerin saati ve sayısı Bakanlıkça tespit edilir.

(4) Bu okullarda, yalnız kendi azınlığına mensup Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının çocukları okuyabilir.

**Yorum:** Azınlık okullarında, dengi ve seviyesine göre okutulacak dersler ve öğretim programlarının resmî okullardaki okutulan dersler ve öğretim programları ile aynı olmalıdır. Bu da gösteriyor ki azınlık okulları, Bakanlığın gözetimi ve denetimi altındadır, Milli Eğitim Temel Kanunu'nun ilkelerine uygun bir ders ve öğretim programını benimsemektedir.

Bu okullarda, ilgili ülkelerdeki mütekebil mevzuat ve uygulamalar da dikkate alınarak derslerden hangilerinin öğretiminin Türkçeden başka bir dille yapılabileceği Bakanlıkça kararlaştırılır, hükmü ile Bakanlığın eğitim-öğretimdeki ağırlığını ve etkisini hissettirdiğini anlamaktayız.

## 9- Azınlık Okullarının Özel Tatil Günleri <sup>13</sup>

### Özel Rum Okulları

İsodia Yortusu	21 Kasım
Noel Yortusu	24-26 Kasım
Fota Yortusu	5-7 Ocak
Trion Ierarhon Yortusu	30 Ocak
Paskalya Yortusu	4-9 Nisan
Analipsoos Yortusu	16 Mayıs
Aya Konstantin Yortusu	21 Mayıs
Aya Triada Yortusu	27 Mayıs
Metemorfoseos Yortusu	6 Ağustos
Panagia Yortusu	15 Ağustos

---

<sup>13</sup> Milli Eğitim Teftiş Kurulu Başkanlığı, **Azınlık ve Yabancı Okulların Genel Denetiminde Gözönünde Bulundurulacak Esaslar**, MEB. Yay., Ankara 1994, s.12-13.

### **Ermeni Okulları**

Noel	24-25 Aralık
Milad Yortusu	31 Aralık – 1-7 Aralık
Karnaval Yortusu	7-10 Şubat
Paskalya	Mart'ın son, Nisan'ın ilk haftası
Hamparsum	9 Mayıs

### **Musevi Okulları**

Roş Aşana	19-21 Eylül
Yom Kipur	28-29 Eylül
Sukot	3-12 Ekim
Hanuka	12 Aralık
Purim	27-28 Şubat
Pesah	29 Mart – 6 Nisan
Şavuct	18 Mayıs



## SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde halk, Müslim ve gayrimüslim olmak üzere iki ana gruba ayrılıyordu. Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler gayrimüslim azınlığın ana unsurlarını oluşturuyordu. Bu toplumlar kendi dillerini kullanma ve kendi dillerinde eğitim-öğretim yapma, din ve inançlarında serbest olma, ibadetlerini rahatça yerine getirebilme, kiliselerini, hastanelerini rahatça idare edebilme, kendi mahkemelerini kurma, kendi vergi toplama düzenlerini kurma gibi daha birçok hak ve hürriyete sahiptiler. Bu toplumlar yüzyıllarca Osmanlı idaresinde huzur, güven ve barış içerisinde yaşamışlardır.

Gayrimüslimler içinde, eğitimin önemini iyi kavrayan ve kendi eğitim kurumlarının çoğalmasında için en çok çabayı sarf eden toplum Rum toplumdur. Rum okulları genellikle Fener Rum Patrikhanesinin emir ve direktifleri doğrultusunda hareket ederdi. Cemaat yönetimindeki Rum okulları ise cemaat içinden seçilen ve "Eforya" adı verilen gurup tarafından yönetilir ve denetlenirdi, fakat cemaat de patrikhaneye bağlıydı. Daha sonraları ise Rum okulları, Rum burjuvazisinin de katkılarıyla laik bir eğitime geçmiştir. Bu okullara Kuruçeşme Akademisi, Ayvalık Akademisi ve Jimnazyum Okulu örnek olarak verilebilir.

Rum okulları, tarihsel süreç içinde Batılı Devletlerin, Rusya'nın emperyalist emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanılmışlar, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde çok önemli stratejik roller oynamışlardır. Bu süreçte Fener Rum Patrikhanesi, Rum okullarını yönlendirmiş, bir anlamda onların akıl hocası olmuştur. Özellikle 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Fener Rum Patrikhanesi, Yunanistan'ın emelleri/çıkarları doğrultusunda politikalar ve faaliyetler sergileyerek yıkıcılığın ve bölücülüğün adeta bir merkezi haline gelmiştir.

Rum Okulları, Pontusçu emellerin gerçekleştirilmek istenmesinde de önemli roller ve stratejik görevler üstlenmişler, bu okullarda okuyan Rum gençleri birer isyancı ve ihtilalci olarak yetiştirilmişler, Karadeniz'de

bağımsız bir Pontus Rum Devleti'nin kurulması için ayaklanmalar çıkartmışlar ve bu ayaklanmalarda binlerce masum Türk'ü katletmişlerdir.

Ermeni okullarının gelişimi ise Rum toplumuna göre daha geç olmuştur. 18. yüzyıldan sonra Ermeni toplumunun eğitim kurumları Batılı Devletlerin ve Amerika'nın da yardım ve desteğiyle hızla artış göstermiştir.

Ermeni okullarında siyasî ve bölücü/ayrılıkçı bir eğitim yapılıyor, Türk düşmanlığı aşılanıyordu. Okulların duvarlarına hayali Ermenistan ile ilgili bilgiler asılıyor, Osmanlı tuğrası kaldırılarak yerine Ermenistan haritası asılıyor ve okullarda Büyük Ermenistan hayaline yönelik şarkılar söyleniyordu.

Ermeni okulları, tarihî süreç içinde Batılı Devletlerin (İngiltere ve Fransa), Amerika'nın ve Rusya'nın emperyalist emellerine ve çıkarlarına hizmet etmişler, bu konuda ilgili devletlerden gerekli her türlü yardım ve desteği görmüşlerdir.

Yahudi eğitim kurumları ise, diğer azınlık eğitim kurumlarına göre gelişimini daha geç tamamlamıştır. Alyans İsrailit Birliği, açtığı Alyans İsrailit okulları vasıtasıyla Yahudilerin okullaşma sürecine çok önemli katkıda bulunmuştur.

Alyans İsrailit Okullarının çoğunluğu ilköğretim, bir kısmı da ortaöğretim düzeyindeydi. Eğitim dili Fransızca idi. Okulun öğretim kadroları Paris'te yetiştirilmekteydi, bu nedenle okulda Fransız düşüncesi ve kültürü hakimdi. Okulun öğretim programları Paris'te yapılıyor, emirler oradan veriliyor, para yardımı ve diğer ihtiyaçlar Paris'ten karşılanıyordu.

Osmanlı Devleti döneminde azınlıklara tanınan haklar arasında özel okullar açma, bu okullardaki öğrencilere kendi anadillerinde eğitim verme, eğitim-öğretim programlarını kendi eğitim sistemlerine göre düzenleme yetkisi gibi yetkiler verilmişti. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin azınlık okulları üzerinde 1869 Maarif-i Umumîye Nizamname'sinin yayınlanması ve uygulanmasına kadar olan süreç içerisinde hiçbir gözetim ve denetiminin olmayışı, bu okulların zamanla sayısını ve zararlı faaliyetlerini artırmıştır. Özellikle 1789 Fransız İhtilali sonrasında yaygınlaşan milliyetçilik, milli

devlet, eşitlik, hürriyet ve adalet gibi kavramlar sonrasında Osmanlı himayesindeki gayrimüslim azınlıklar; Batılı Devletler, Amerika ve Rusya tarafından emperyalist emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanılmışlar, bu devletlerin desteği ile Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsız bir devlet kurma vaadiyle sık sık Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırılmışlardır.

Milli Mücadele Dönemi'nde ayrılıkçı ve parçalayıcı faaliyetlere girişen Rum okulları, Yunanistan'ın Megalo İdea(Büyük Yunanistan) hayalini gerçekleştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuşlar, bu konuda Fener Rum Patrikhanesi ile sıkı bir ilişki içinde olmuşlardır. Büyük Yunanistan ve Pontus Rum Devleti'nin kurulmasına ilişkin düşünceler, ders kitaplarına kadar girmiştir. Aynı şekilde Ermeni okullarında Büyük Ermenistan hayali, haritalardan okul şarkılarına kadar işlenmiş, bu hayalin gerçekleştirilmek istenmesinde Ermeni okulları önemli stratejik görevler üstlenmişlerdir. Azınlık okullarından biri olan Yahudi okullarında ise Milli Mücadele Dönemi'nde olumsuz ve ayrılıkçı hareketlere rastlamamaktayız. Zira Yahudilere vaat edilen Filistin ve çevresi, Osmanlı Türkiyesi sınırlarında kalmaktaydı.

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra, azınlık okulları ile ilgili hukukî ve yasal düzenlemelere gidilmiş, 3 Mart 1924'te kabul edilen 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile azınlık okulları, diğer okullarda olduğu Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gözetim ve denetim altına alınmıştır.

Azınlık okulları ile ilgili bir diğer önemli düzenleme ise 18 Haziran 1965 tarihinde kabul edilen 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'dur. Bu kanunda azınlık okulları ile ilgili olarak okulların kuruluş, işleyiş, eğitim-öğretim faaliyetleri, disiplin, mâlî ve personel işleri gibi konularda izleyecekleri yol belirtilmiştir. Bu kanunla ilgili olarak, değişik zaman ve tarihlerde birtakım değişikliklere ve ek düzenlemelere gidilmiş, Özel Öğretim Kurumları Kanunu 14 Şubat 2007 tarihli ve 5580 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan düzenlemeyle bugünkü son şeklini almıştır. Dolayısıyla

günümüzde azınlık okulları, bu son kanuna tâbi olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedirler.

## **BİBLİYOGRAFYA**

### **I - Resmi Gazeteler**

- 18 Haziran 1965, Sayı:12026  
16 Haziran 1983, Sayı: 18075  
11 Temmuz 1984, Sayı: 18457  
5 Kasım 1985, Sayı: 18919  
15 Ocak 1998, Sayı: 23231  
9 Ağustos 2002, Sayı:24841  
11 Ocak 2003, Sayı: 24990  
12 Kasım 2003, Sayı: 25286  
16 Temmuz 2004, Sayı: 25524  
1 Temmuz 2005, Sayı: 25862  
14 Şubat 2007, Sayı: 26434  
27 Şubat 2008, Sayı: 26800  
8 Mart 2008, Sayı: 26810

### **MEB. Tebliğler Dergisi**

- 11 Mayıs 1970, Sayı: 1606

## II - Makaleler ve Kitaplar

AÇIKSES, Erdal(2007),“*Osmanlı Eğitim Sisteminin Türk-Ermeni Toplumlarının Birlikte Yaşamlarına Katkıları*”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. 2, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, ss. 33-62.

------(2002), “*Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*”, **Türkler**, C.14, Yeni Türkiye yay., Ankara, ss. 542-557.

AKAR, Rıdvan(2000), **Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları**, Belge Yay., İstanbul.

AKGÜL, Seçil(1989), “*Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesindeki Rolü*”, **Atatürk Yolu**, Yıl. 1, S.1, Ankara, ss. 1-13.

AKTAR, Ayhan(2000), **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Çabaları**, İletişim Yay., İstanbul.

AKYILMAZ, Gül(2003), “*Osmanlı Devleti’nde Zimmilerin Siyasi ve İdari Hakları, Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Getirdiği Yenilikler*”, **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**(ed. İdris Bal-Mustafa Çufalı), Nobel Yay., Ankara, ss. 91-104.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yay., 8. basım, İstanbul 2001.

ALAN, Gülbadi(2001), “*Amerikan Board Okulları ve Türk-Ermeni İlişkilerinde Oynadıkları Roller*”, **EÜSBED.**, S.10, Kayseri, ss.153-182.

------(2001), “*Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu’daki Rumlar ve Pontus Meselesi*” **EÜSBED**, S. 10, ss. 183-204.

ATALAR, Münir(2004), “*Türkiye’deki Terörün Nedenleri ve Buna Yunanistan’ın Etkileri (Pontusçuluk ve Patriklik)*” **Polis Dergisi**, S. 39, Ankara, ss. 346-350.

AYDIN, Mehmet Akif(2001), “*Kanun-i Esasi*”, **DİA.**, C. 24, TDV. Yay., İstanbul, ss. 328-330.

BABACAN, Hasan(2003),“*Ermeni Tehcirini Hazırlayan Faktörler ve Tehcir*”, **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**(ed. İdris Bal-Mustafa Çufalı), Nobel Yay., Ankara, ss. 297-307.

BİLGİÇ, Veysel(2003), “*Osmanlı Devleti’nde Azınlıklar*”, **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri** (ed. İdris Bal-Mustafa Çufalı), Nobel Yay., Ankara, ss. 77-90.

BOZİS, Sula(1997), “*Fener Rum Erkek Lisesi*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, Yay., İstanbul, ss. 283-284.

------(1997), “*Yoakimiyon Rum Kız Lisesi*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, ss. 532-533.

BÜYÜKKARCI, Süleyman(2004), **İstanbul Ermeni Okulları**, Yelken Yay., Konya.

------(2005), **Türkiye’de Rum Okulları**, Yelken Yay., Konya.

CİLACI, Osman(2005), **Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri**, DİB, Yay., 6. basım, Ankara.

ÇAPA, Mesut(1993), **Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara.

DABAĞYAN, Levon Panos(2003), **Türkiye Ermenileri Tarihi**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul.

DEMİR, Hülya-AKAR, Rıdvan(1994), **İstanbul’un Son Sürgünleri**, İletişim Yay., İstanbul.

DEMİR, Ömer - ACAR, Mustafa(2003), **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 3. Basım, Vadi Yay., Ankara.

DEMİREL, Muammer(2003), “*Rusya’nın Ermeni Meselesine Etkisi*”, **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**(ed. İdris Bal-Mustafa Çufalı), Nobel Yay., Ankara, ss. 205-221.

DERİ, Mehmet(2008), “*Batılı Devletler ve Azınlık Okulları*”, **Kapadokya Atılım**, S. 5, Niğde, ss. 55-57.

DOĞAN, Ayhan(2004), “*Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XX. Yüzyılın Başlarında)*”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.11, Konya, ss. 271-285.

DOĞAN, Mehmet(1996), **Büyük Türkçe Sözlük**, 11. basım, İz Yay., İstanbul.

DURSUN, Davut(1990), “*Sömürgecilik*”, **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, C.3, Risale Yay., İstanbul, ss.494-509.

ENGELHARTD, E.(1999), **Tanzimat ve Türkiye**(Çev. Ali Reşad), Kaknüs Yay., İstanbul.

ERDEM, Mustafa(2005), “*Türkiye’de Azınlıkların Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri*”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, 3. basım İstanbul, ss.255-273.

ERDEMİR, Halil – ERDEMİR, Hatice(2008), “*Fransa’nın Türkiye Politikalarında Ermenilerin Kullanımı ve Yahudilerin Rolü*”, **XIX. Yüzyılda Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Büyük Devletlerin Politikaları**, Erciyes Üniv. Yay, Kayseri.

ERDOĞAN, Kutluay(1997), “*Zoğrafyon Rum Erkek Lisesi*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay, İstanbul, ss. 564-565.

EREN, Cevat(1970), “*Tanzimat*” mad., **İslam Ansiklopedisi**, C. 11, MEB., Yay., İstanbul, ss. 709-765.

ERGİN, Osman Nuri(1977), **Türkiye Maarif Tarihi**, C. 1-4, Eser Neşriyat, İstanbul.

ERGÜN, Mustafa(1996), **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri(1908-1914)**, Ocak Yay., Ankara.

----- (1997), **Atatürk Devri Eğitim Sistemi**, Ocak Yay., Ankara.



EROĞLU, Hamza(1982), **Türk İnkılâp Tarihi**, MEB., Yay., İstanbul.

ERTUĞRUL, Halit(2005), **Azınlık ve Yabancı Okulları ve Türk Toplumuna Etkileri**, Nesil Yay., İstanbul.

ERYILMAZ, Bilal(1990), **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yay., İstanbul.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin(2002), “*Amerika Birleşik Devletinin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti*”, **Türkler**, C. 14, (ed. H. Celal Güzel), Yeni Türkiye Yay., Ankara, ss. 189-196.

GENCER, Ali İhsan(1989), “*Tanzimat Fermanı*”, **DGBİT.**, C. 11, Çağ Yay., İstanbul, ss. 431-448.

------(1989), “*Islahat Fermanı*”, **DGBİT**, C. 11, ss. 479-481.

GÖKTEPE, Cihan- KIZILKAYA, Oktay(2003), “*Ermenilerde Kilise-Milliyetçilik İlişkisi ve Tehcir Kanunu*”, **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri** (ed. İdris Bal-Mustafa Çufalı), Nobel Yay., Ankara, ss. 283-295.

GÜLER, Ali(1995), **Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri**, Rizeliler Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., Ankara.

------(2000), **Osmanlı'dan Cumhuriyete Azınlıklar**, Tamga Yay., Ankara.

GÜLER, Yavuz, “*Osmanlı Devleti Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri(1795-1914)*”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fak. Dergisi**, C.6, S.1, Kırşehir, ss. 227-240.

GÜLERYÜZ, Naim(1997), “*Alliance İsrailite Okulları*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1997, ss. 206-208.

GÜLSOY, Ufuk(1999), “İslahat Fermanı”, **DİA**, C. 19, TDV. Yay., İstanbul, ss.184-190.

GÜNDÜZ, Şinasi - AYDIN, Mahmut(2002), **Misyonerlik**, Kaknüs Yay. İstanbul.

GÜRÜN, Kamuran(1985), **Ermeni Dosyası**, TTK. Yay., Ankara.

GÜVEN, Dilek(2006), **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Olayları**, İletişim Yay., İstanbul.

HALAÇOĞLU, Yusuf(2005), **Sürgün ve Göç**, 3. basım, TTK. Yay., Ankara.

HAYDAROĞLU, İLKNUR Polat(1990), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.

HÜLAGÜ, Metin(2001), “*Osmanlı’dan Cumhuriyete Misyoner Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye*” **EÜSBD.**, S. 10, Kayseri, ss. 57-94.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “*Gayrimüslim Cemaatlerin Eğitim Faaliyetleri*”, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, C. 1, (ed. E. İhsanoğlu), Feza Gazetecilik, İstanbul 1990, ss. 355-358.

İLTER, Erdal(2003), “*Ermenistan Adı, Ermenilerin Menşei ve Türk-Ermeni İlişkileri Konusunda Tespitler*”, **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, Nobel Yay., Ankara, ss. 3-10

İNALCIK, Halil(2000), “*İmtiyazat*” mad, **DİA.**, C. 22, TDV Yay., İstanbul ss. 245-252.

KARAL, Enver Ziya(1998), **Osmanlı Tarihi**, C. 8, TTK. Yay., 2. basım, Ankara.

KILIÇ, Davut(2000),**Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dini ve Siyasi Mücadeleler**, ASAM Yay., Ankara.

------(2003), “XIX. Asırda İngiltere’nin Ortadoğu Politikasının Osmanlı Ermenilerine Yansıması”, **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, Nobel Yay., Ankara, ss. 231-239.

------(2007), **Osmanlı Ermenileri Üzerine Araştırmalar 1**, Manas Yay., Elazığ.

KILIÇ, Orhan(1999), “XIXI. Yüzyılda Harput’ta Misyoner Faaliyetleri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Dergisi**, C.3, S.1, Elazığ, ss. 119-137.

KILIÇ, Remzi(1999), “Osmanlı Türkiyesi’nde Azınlık Okulları”, **Türk Kültürü**, S. 431, Ankara, ss. 151-159.

------(2006), “Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S. 19, Niğde, ss. 327-342.

------(2007),“Osmanlı Yönetiminde XIX. Yüzyıl Ermeni Okulları ve Faaliyetleri”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. 4, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri, ss. 79-88.

------(2007), “Yakın Dönem Türk-Ermeni İlişkileri Üzerine”, **Türk Yurdu**, S.236, Ankara, ss. 40-49.

KILIÇ, Sezen(2005), “Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okulları (1923-1938), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 61, C. 21, Ankara, ss. 264-279.

KIZILÇELİK, Sezgin-ERJEM, Yaşar(1996), **Sosyoloji Sözlüğü**, 4. basım, Saray Kitabevi Yay., İzmir.

KOCABAŞ, Süleyman(1984), **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, Bayrak Yay., İstanbul.

------(1985), **Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yay., İstanbul.

------(1990), **Türkler ve Fransızlar**, Vatan Yay., İstanbul.

------(2002), **Misyonerlik ve Misyonerler**, Vatan Yay., İstanbul.

KOÇABAŞOĞLU, Uygur(1989), **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika**, Arba Yay., İstanbul.

KOÇOĞLU, Yahya(2003), **Türkiye'de Gayrimüslim Hayatlar**, Metis Yay., İstanbul.

KODAMAN, Bayram(1989), “*I. Meşrutiyet , Kanuni Esasi ve Sonuçları*”, **DGBİT.**, C. 12, ss. 31-42.

------(1989), “*Sömürgecilik(Kolonyalizm-Emperyalizm)*”,**DGBİT**, C.12, ss. 23-26.

KOMİSYON(1991), **Ekonomi Ansiklopedisi**, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul.

KOMİSYON(1997), **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I/1**, YÖK Yay., Ankara.

KOMİSYON(2003), **Milli Eğitim ile İlgili Mevzuat**, C. 1-2, (ed. Şükrü Doğan) MEB. Yay., Ankara.

KOMİSYON(2005), **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Seçil Yay., Ankara.

KOP, Yaşar(2003), “*Ermeniler Neden Kars'ı İstiyor?*” **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, (ed. İdris Bal-Mustafa Çufalı) Nobel Yay., Ankara, ss. 357-368.

KURAN, Ercüment(1988), “*Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri*”, **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)**, Ondokuz Mayıs Üniv. Yay., Samsun, ss. 77-83

KURAT, Yuluğ Tekin(1999), “*Çok Milletli Bir Devlet Olarak Osmanlı İmparatorluğu*”, **Osmanlı**, C. 4, (ed. H. Celal Güzel) Yeni Türkiye Yay., Ankara, ss. 217-222.

KURT, Yılmaz(1995), **Pontus Meselesi**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara.

KUYUMCUYAN, Silva(1997), “*Esayan Ermeni Lisesi*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul, ss. 199-200.

------(1997), “*Getronagan Ermeni Lisesi*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, ss. 395-396.

------(1997), “*Pangaltı Ermeni Lisesi*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 6, s. 217-218.

------(1997), “*Sahakyan-Nunyan Ermeni Lisesi*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 6, ss. 408-409.

KUZGUN, Şaban,(1983), “*Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerliğinin Doğuşu*”, **Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi**, S. 1, Kayseri, ss. 60-65.

KÜÇÜK, Abdurrahman(1997), **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Ocak Yay., Ankara.

------(2005), “*Misyon Anlayışı ve Misyonerlik*”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, 3. basım, Ensar Neşriyat, İstanbul.

KÜÇÜK, Cevdet(1985), “*Osmanlılılarda Millet Sistemi ve Tanzimat*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İletişim Yay., İstanbul, ss. 1007-1024.

MALKOÇ, Numan(2005), “*Türkiye’de Protestan Misyonerliği*”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, 3. basım, Ensar Neşriyat, İstanbul, ss. 155-184.

MEB. Teftiş Kurulu Başkanlığı(1994), **Azınlık ve Yabancı Okulların Denetiminde Gözönünde Bulundurulacak Esaslar**, MEB. Yay., Ankara.

MİROĞLU, İsmet(1989), “*Fatih Devrinde Osmanlı İmparatorluğu*”, **DGBİT.**, C. 10, ss. 209-246.

MUTLU, Şamil(2005), **Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları**, 2. basım Gökkuşbu Yay., İstanbul.

MÜLAYİM, Ahmet (1997), “*Rum Okulları*” **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, ss. 347-350.

ORAN, Baskın(2001), **Türk Dış Politikası**, C. 1-2, İletişim Yay., İstanbul.

ORTAYLI, İlber(1985), “*Milletler ve Azınlıklar*” **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İletişim Yay., İstanbul, ss. 996-1001.

------(2006), “*İnsan Hakları Perspektifinden Tanzimat Fermanı*”, **İnsan Hakları**, Ankara Barosu Yay., Ankara, ss.648-680.

------(2007), **Üç Kıtada Osmanlılar**, Timaş Yay, İstanbul.

OVADYA, Silivya(1997), “*Yahudi Okulları*” **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul, ss. 402-403.

OZANKAYA, Özer, **Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1980

ÖKE, Mim Kemal(1989),“*Osmanlı İmparatorluğu, Azınlıklar ve Himaye Sistemi*” **DGBİT.**, C. 12, İstanbul, ss. 203-207.

ÖKSÜZ, Hikmet(1997), “*Lozan Antlaşması’nda Azınlıklar Meselesi*”, **Türk Yurdu**, S.122, Ankara, ss. 87-90.

ÖNTUĞ, Mehmet Murat(2007), “*Osmanlı Devleti’nin Ermeni Mektepleri Üzerindeki Denetimi*”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. 4, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri, ss. 419-430.

ÖZTUNA, Yılmaz(1976), **Lise Tarih 3**, MEB. Yay. Ankara.

------(1993), **Büyük Türkiye Tarihi**, C. 10, Ötüken Yay., İstanbul.

ÖZTÜRK, Ayhan-YILDIZ, Özgür(2007), **Amerikan Protestan Misyonerlerinin Türkiye’deki Faaliyetleri(1820-1938)**, Arka Oda Yay., Kayseri.

ÖZTÜRK, İbrahim Sadi(2004), **Mondros, Sevr ve Lozan Antlaşmaları**, ATO. Yay., Ankara.

PUR, Hüseyin Perviz(2007), **Varlık Vergisi ve Azınlıklar**, Eren Yay., İstanbul.

SAGIRLI, Abdurrahman(2007), “*Ermenileri Katolikleştirme Çabaları*”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. 1, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri, ss.147-160.

SARAÇLI, Murat(2006), **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Azınlıklar**, Lotus Yay., Ankara.

SARINAY, Yusuf - PEHLİVANLI, Hamit(1999), **Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.

SEROPYAN, Vağarsag(1997), “*Ermeni Okulları*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, ss. 187-190.

SEVİNÇ, Necdet(1975), **Ajan Okulları**, Dede Korkut Yay., İstanbul.

SEZER, Ayten(1999), **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, TTK. Yay., Ankara.

----- (1999), “*Osmanlı Devletinde Misyonerlik Faaliyetleri*” **Osmanlı**, C. 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara, ss. 182-192.

----- (2002), “*Ermeni Meselesinde Misyonerleri Rolü*”, **Türk Kültürü**, S. 467, Ankara, ss. 129-138.

SOFUOĞLU, Adnan(1994), “*Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri*” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 10, S. 28, Ankara, ss. 225-247.

ŞAHİN, Süreyya(1995), “**Fener Rum Patrikhanesi**” **DİA.**, C. 12, TDV. Yay. İstanbul, ss. 342-348.

ŞİMŞİR, Bilal(1985), “*Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu Üzerine*” **Tarih Boyunca Türklerin Ermenilerle İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984 Erzurum)**, Atatürk Üniv. Yay., Ankara, ss. 79-124.

ŞİŞMAN, Adnan(2002), “*Misyonerlik ve Osmanlı Devletinin Son döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler*” **Türkler**, C. 14, Yeni Türkiye Yay., Ankara,ss. 173-180.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy(2001), “*Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okulları,*” **EÜSBED.**, S. 10, Kayseri, ss. 13-30.

TEKELİ, İlhan-Selim İlkin(1993), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK. Yay., Ankara.

TEKELİ, İlhan(1985), “*Tanzimat’tan Cumhuriyete Eğitim Sistemindeki Değişmeler*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, ss. 459-475.

TOROS, Taha(1985), “*Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslim Azınlıklar*” **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, ss. 1008-1011.

TOSUN, Ramazan(2002), “*Ermeni İddiaları ve Tarihi Gerçekler*”, **Ata Dergisi**, S. 9, Konya, ss.119-134.

TOZLU, Necmettin(1999), “*Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları*” **Osmanlı**, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara, ss. 329-338.

TURAN, Ömer(2002), **Avrasya’da Misyonerlik**, ASAM, Yay., Ankara.

TURAN, Şerafettin(2003), “*Lozan Antlaşması*”, **DİA.**, C. 27, TDV. Yay., İstanbul, ss. 214-216.

**Türkiye Ansiklopedisi**(1993), “*Azınlıklar*” mad. C. 1. Kaynak Kitaplar Yay., İstanbul ss. 303-307.



UÇAROL, Rifat(1989), “*Osmanlı-Fransız Münasebetleri*”, **DGBİT.**, C. 11, ss.210-213.

------(1989), “*Osmanlı-İngiliz Münasebetleri*”, **DGBİT.**, C. 11. ss. 214-216.

------(1989), “*Osmanlı-Rus Münasebetleri*”, **DGBİT.**, C. 11, ss. 217-221.

------(1989), “*Rum İsyanı ve Yunan Devleti'nin Kurulması*”, **DGBİT.**, C. 11, ss. 362-384.

UĞUR, Ahmet(2007) “*O Güzel Günlere Ait Birkaç Hatıra*”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. 1, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri, ss. 282-290

UZUN, Turgay(2003), “*Osmanlı Devletinde Toplumsal Yapı ve Ayrılıkçı Ermeni Hareketinin Doğuşu*”, **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, ss. 191-204.

ÜNLÜ, Nuri(1994), **Osmanlılardan Günümüze Kadar İslam Tarihi**, C. 3, İFAV Yay., İstanbul.

VAHAPOĞLU, Hidayet(1992), **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları**, Boğaziçi Yay., İstanbul.

YAŞA, YILMAZ(1997), “*Ulus Özel Musevi Lisesi*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, ss. 387-388

YAŞAR, Necdet(1997), “*Heybeliada Rum Ruhban Mektebi*”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 4, ss. 57-58.

YAZICI, Nuri, **Milli Mücadelede (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)**, Ankara Üniv, Basımevi Ankara 1989

**YENİ REHBER ANSİKLOPEDİSİ**(1994), “*Misyonerlik*”, C.14, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul, ss.186-190.

YUVALI, Abdülkadir(1999), “*Ermeni İsyanlarında Misyoner Okullarının Rolü*”, **Yakın Tarihimize Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu**, Ankara, ss. 201-214.

------(2007), “*Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Sanatının Tarihi Temelleri*” **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, C. 1, Erciyes Üniv., Yay., Kayseri, ss. 81-88.

### **III -Web Siteleri**

<http://www.barendergisi.com>

<http://www.esayan.net>

<http://www.getronagan.org.tr>

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr>

<http://www.pangaltilisesi.k12.tr>

<http://www.sahakyan-nunyan.k12.tr>

<http://www.surphaclisesi.com>

<http://www.uoml.k12.tr>

<http://www.tr.wikipedia.org.tr>

## ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Nevşehir'e bağlı Uçhisar Kasabası'nda doğdum, ilk ve orta öğrenimimi burada tamamladıktan sonra, liseyi Nevşehir Lisesi'nde okudum. 1998'de Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliğini kazandım, adı geçen bölümden 2002'de mezun oldum. 2006 yılında Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretimi Bilim Dalı'ndan 2008'de mezun oldum.